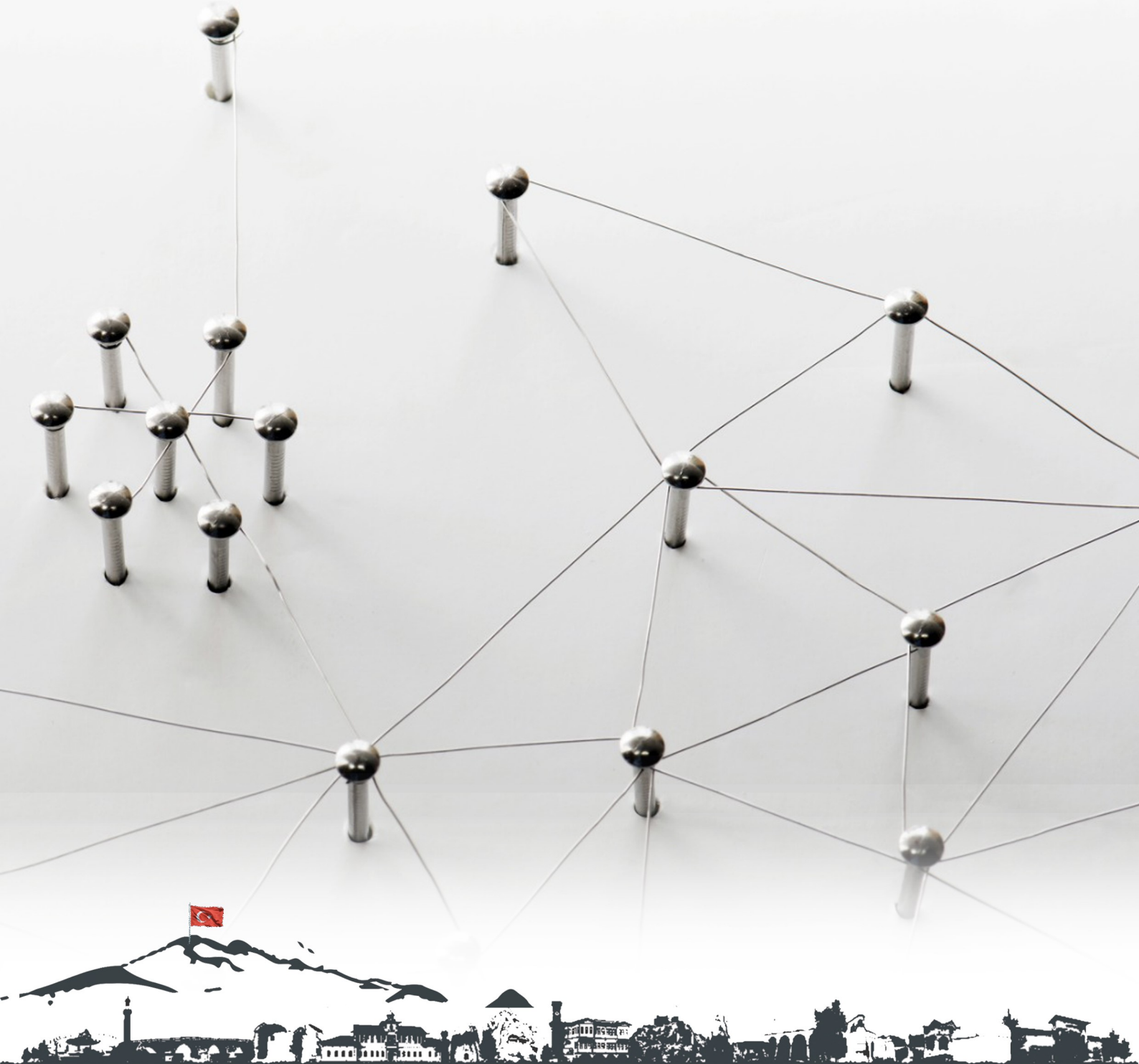

E-ISSN: 3023-7300 MART 2025 CİLT: 2 SAYI: 1 / MARCH 2025 VOLUME: 2 ISSUE: 1

Amasya Sosyal Bilimler | **Amasya Journal of**
Araştırmaları Dergisi | **Social Sciences Research**

AMASYA SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
AMASYA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES RESEARCH

eISSN: 3023-7300

Cilt/Volume: 2 Sayı/Issue: 1 Yıl/Year: 2025

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbad>

Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına Sahibi
Owner (on behalf of Amasya University Graduate School of Social Sciences)

Assoc. Prof. Dr. Hasan YERKAZAN

hasan.yerkazan@amasya.edu.tr

Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, TÜRKİYE

Baş Editör / Editor in Chief

Assoc. Prof. Dr. Önder ERYILMAZ

onder.eryilmaz@amasya.edu.tr

Amasya University, Faculty of Education, Amasya, TÜRKİYE

Editör Yardımcısı / Associate Editor

Assist. Prof. Dr. Ali TORAMAN

ali.toraman@amasya.edu.tr

Amasya University, Faculty of Science & Literature, Amasya, TÜRKİYE

Alan Editörleri / Section Editors

Assoc. Prof. Dr. Burak ARMAĞAN

burak.armagan@amasya.edu.tr

Amasya University, Faculty of Education,
Amasya, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Nazan KAHRAMAN

nazan.kahraman@amasya.edu.tr

Amasya University, Faculty of Education,
Amasya, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Abdulhamit BUDAK

abdulhamit.budak@amasya.edu.tr

Amasya University, Faculty of Theology,
Amasya, TÜRKİYE

Assist. Prof. Dr. Safiye Çiğdem GÖREN

safiye.goren@amasya.edu.tr

Amasya University, Faculty of Education,
Amasya, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Yusuf Kemal ÖZTÜRK

ykozturk@amasya.edu.tr

Amasya University, Faculty of Economics &
Administrative Sciences, Amasya, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Hadi BELGE

hadi.belge@amasya.edu.tr

Amasya University, Faculty of Science &
Literature, Amasya, TÜRKİYE

Assist. Prof. Dr. Özge ÇETİN

ozge.cetin@amasya.edu.tr

Amasya University, Faculty of Science &
Literature, Amasya, TÜRKİYE

Assist. Prof. Dr. Fatma İNCEMAN KARA

fatma.inceman@amasya.edu.tr

Amasya University, Faculty of Education,
Amasya, TÜRKİYE

Prof. Dr. Asım ÇOBAN
asim.coban@amasya.edu.tr
Amasya University, Faculty of Education,
Amasya, TÜRKİYE

Assist. Prof. Dr. Melahat AVŞAR
Melahat.avsar@amasya.edu.tr
Amasya University, Vocational School of Social
Sciences, Amasya, TÜRKİYE

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Adnan ALTUN
aaltun@ibu.edu.tr
Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of
Education, Bolu, Türkiye

Prof. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ
ahmetdemirtas@osmaniye.edu.tr
Osmaniye Korkut Ata University, Faculty of
Science & Literature, Osmaniye, TÜRKİYE

Prof. Dr. Amita CHUDGAR
amitac@msu.edu
Michigan State University, Collage of Education,
Michigan, USA

Prof. Dr. Aslı AKAY
asli.akay@asbu.edu.tr
Ankara Social Sciences University, Faculty of
Political Sciences, Ankara TÜRKİYE

Prof. Dr. Gonca BAYRAKTAR DURGUN
gonca.durgun@hbvu.edu.tr
Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of
Economics & Administrative Sciences Ankara,
TÜRKİYE

Prof. Dr. Muhammet Fatih KANTER
fatih.kanter@kilis.edu.tr
Kilis 7 Aralık University, Faculty of Humanities
and Social Sciences, Kilis, TÜRKİYE

Prof. Dr. Reda GEDUTIENE
reda.gedutiene@ku.lt
Klaipedia University, Faculty of Humanities and
Social Sciences, Klaipedia, LITHUANIA

Prof. Dr. Tuğba SELANİK AY
tsay@aku.edu.tr
Afyon Kocatepe University, Faculty of
Education Afyon, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Ayşenur KUTLUCA
CANBULAT
aysenurcanbulat@akdeniz.edu.tr
Akdeniz University, Faculty of Education,
Antalya, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Fahri KILIÇ
kilig_f@ibu.edu.tr
Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of
Education Bolu, TÜRKİYE

Assist. Prof. Dr. Dion EFRIJUM GINANTO
dionefrijum@uinjambi.ac.id
Islamic State University of Jambi, Jambi,
Indonesia

Assist. Prof. Dr. Elizabeth GILL
egil1@fordham.edu
Fordham University, New York, USA

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Dursun Ali AYKIT
aykit@yahoo.com
Marmara University, Faculty of Theology,
İstanbul, TÜRKİYE

Prof. Dr. Handan DEVECİ
hanil@anadolu.edu.tr
Anadolu University, Faculty of Education,
Eskişehir, TÜRKİYE

Prof. Dr. Kemal AYDIN
kemal.aydin@amasya.edu.tr
Amasya University, Faculty of Economics &
Administrative Sciences, Amasya, TÜRKİYE

Prof. Dr. Meltem AKIN KÖSTERELİOĞLU
mkostereli@amasya.edu.tr
Amasya University, Faculty of Education,
Amasya, TÜRKİYE

Prof. Dr. Onur Ender ASLAN
onur.aslan@asbu.edu.tr
Ankara Social Sciences University, Faculty of
Political Sciences, Ankara, TÜRKİYE

Prof. Dr. Serap TAŞDEMİR
serap.tasdemir@amasya.edu.tr
Amasya University, Faculty of Science &
Literature, Amasya, TÜRKİYE

Prof. Dr. Sinever Esin DAYI
sdayi@atauni.edu.tr
Atatürk University, Institute of Atatürk's
Principles and Revolution History, Erzurum,
TÜRKİYE

Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR
sozdemir@amasya.edu.tr
Amasya University, Faculty of Theology,
Amasya, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Muhammed HÜKÜM
muhammedhukum@sakarya.edu.tr,
Sakarya University, Faculty of Humanities
& Social Sciences, Sakarya, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Metin HAKVERDİOĞLU
metin.hakverdioglu@amasya.edu.tr
Amasya University, Faculty of Science &
Literature, Amasya, TÜRKİYE

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Lecturer Muhammet ÖCEL
muhammet.ocel@amasya.edu.tr
Amasya University, School of Foreign Languages, Amasya, TÜRKİYE

Son Okuma / Proofreader

Res. Assist. Kübranur KARABÖCEK
kubranur.karabocek@amasya.edu.tr
Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, TÜRKİYE

Mizanpaj Editörleri / Layout Editors

Res. Assist. Ali ANAÇ
ali.anac@amasya.edu.tr
Amasya University, Faculty of Education,
Amasya, TÜRKİYE

Res. Assist. Aysima Lale AKTAŞ
aysima.aktas@amasya.edu.tr
Amasya University, Faculty of Education,
Amasya, TÜRKİYE

Hakem Kurulu / Reviewer Board

Amasya Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi en az iki hakem tarafından değerlendirmesi süreci gerçekleştirilen çift taraflı kör hakemlik sistemi işletmektedir. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve gizlilik doğrultusunda yayımlanmamaktadır.

Amasya Journal of Social Sciences Research uses double-blinded review fulfilled by at least two reviewers. Reviewer names are kept strictly confidential.

Amasya Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ASBAD), Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanan hakemli, bilimsel ve uluslararası bir dergidir. Türkçe ve İngilizce özgün makaleler yayımlayarak ulusal ve uluslararası alanyazına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. ASBAD, makale değerlendirme ve yayım süreci için ücret talep etmez.

Amasya Journal of Social Sciences Research (AJSSR) is a refereed, scientific and international journal published by Amasya University Graduate School of Social Sciences. AJSSR aims to contribute to national and international literature by publishing original articles in Turkish and English. AJSSR does not charge a fee for the article evaluation and publication process.

İletişim / Contact

Akbilek Mah. Hakimiyet Cad. Amasya Üniversitesi Rektörlüğü 1. Kat PK:05100 Merkez / AMASYA
Tel: 0358 211 50 45
asbad@amasya.edu.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- İnsan Kaynakları Uygulamaları ve Örgüt İletişimindeki Farklılıklar: Kıbrıs Otelleri Üzerine Bir Çalışma**
Differences in Human Resources Practices and Organizational Communication: A Case Study on Hotels in Cyprus
Caner YAZICIOĞLU..... 1-20
- Toplumsal Hareketler Bağlamında Küreselleşen Dünyada Çevre Sorunları: "Kavramsal Bir Analiz"**
Environmental Problems in the Globalising World in the Context of Social Movements: "A Conceptual Analysis"
Sümeyye ÖZKAN & Aslı AYDEMİR..... 21-39
- Öğretmen ve Veli Görüşleri Açısından Okul-Aile İşbirliği Algılarının Karşılaştırılması**
Comparison of School-Family Collaboration Perceptions from Teacher and Parent Perspectives
Harun KAVAKLI..... 40-63
- İbn Useymîn'in Tefsirinin Arap Dilbilimine Göre İncelenmesi**
A Critical Analysis of Ibn Usaymîn's Tafsir in the Context of Arabic Grammar
Saim İNCEL..... 64-91
- İbadetler Fıkhdında Kadınlara Ait Hükümlerin Şekillenmesinde Ümmü Seleme'nin Rolü**
The Role of Umm Salama in Shaping the Jurisprudence of Worship Related to Women
Sema GÜRBÜZ & Mustafa ÖZGÜR..... 92-109
- Sanal Gerçeklik Uygulamasının Nabız Ve Kaygı Üzerindeki Etkisi**
The Effect of Virtual Reality Application On Heart Rate and Anxiety
Pınar ARSLAN & Bahar AKOĞLU..... 110-125
- Irak Yakın Tarihine Kronolojik Bir Perspektif**
A Chronological Perspective on Iraq's Recent History
Galip GÜLER..... 126-149
- Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Adaylarının KPSS (AGS-MEB) Sürecine İlişkin Algıları**
The Perceptions of Physical Education and Sports Teacher Candidates Regarding the KPSS (AGS-MEB) Process
Mehmet BARAN & Seda SABAH..... 150-166
- Aşiretlerde Boşanma Süreci: Aile İçi Dinamikler ve Toplumsal Normlar Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma**
Divorce Process in Tribes: A Sociological Study on Family Dynamics and Social Norms
Aylin ÇİÇEKLİ..... 167-195

Differences in Human Resources Practices and Organizational Communication: A Case Study on Hotels in Cyprus

Caner YAZICIOĞLU ^{1*}

¹Faculty of Communication, İstinye University, İstanbul, Turkey, ORCID: 0000-0001-8067-4563

ABSTRACT

The primary objective of this study is to identify the differences in human resource practices between five-star hotels in Northern Cyprus and Southern Cyprus, both of which are exposed to the same political issues. The study adopts a case study approach and employs the telephone interview method, one of the primary data collection techniques. A total of six hotels, three from Southern Cyprus and three from Northern Cyprus, were interviewed via telephone. The limited number of participating hotels is one of the study's constraints. The interviews were conducted in November 2019 with the HR managers of the hotels, and each interview lasted between 30 and 45 minutes. The results indicate that HR management in Southern Cyprus hotels is generally perceived as a strategic function rather than just a department of the business, whereas in Northern Cyprus hotels, it is typically seen as a step in personnel management. Overall, the findings suggest that the economic and political conditions of societies influence human resource practices. In fact, the results showed that Southern Cyprus hotels are in a much better position in terms of human resource practices and internal communication compared to Northern Cyprus hotels. The differences in HR practices and internal communication could be a clear advantage for Southern Cyprus hotels, potentially giving them a competitive edge over Northern Cyprus hotels. Therefore, Northern Cyprus hotels should immediately improve their HR practices and communication systems and start utilizing human resources as a competitive weapon.

Keywords: Human resources, strategic human resources, tourism

Type: Research

Article History

Received: 05.04.2024

Accepted: 16.12.2024

Published: 21.03.2025

*Corresponding Author:

caner.yazicioglu@gmail.com

İnsan Kaynakları Uygulamaları ve Örgüt İletişimindeki Farklılıklar: Kıbrıs Otelleri Üzerine Bir Çalışma

Caner YAZICIOĞLU ^{1*}

¹ İletişim Fakültesi, İstinye Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0001-8067-4563

ÖZET

Bu araştırmada temel amaç aynı siyasi sorunlara maruz kalan Kuzey Kıbrıs ile Güney Kıbrıs beş yıldızlı otellerinin insan kaynakları uygulamaları arasındaki farklılıkları tespit etmek olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada vaka çalışması yaklaşımı benimsenmiştir ve birincil veri toplama yöntemlerinden telefonla görüşme yöntemi kullanılmıştır. 3 Güney Kıbrıs'tan 3 de Kuzey Kıbrıs'tan olmak üzere toplam 6 otel ile telefon görüşme yapılmıştır. Çalışmaya katılan otel sayısının azlığı bu araştırmanın kısıtlılıklarından biridir. Görüşmeler, Kasım 2019'da, otellerin İK yöneticileriyle gerçekleştirilmiş ve her görüşme 30 ila 45 dakika arasında sürmüştür. Sonuçlara göre, Güney Kıbrıs otelleri arasında İK yönetimi genellikle işletmenin bir bölümü olarak değil, stratejik bir işlev olarak değerlendirilirken; Kuzey Kıbrıs otelleri arasında İK Yönetimi, genellikle personel yönetiminin yeni bir adı olarak değerlendirilmektedir. Genel olarak sonuçlar, toplumların ekonomik ve siyasi koşullarının insan kaynakları uygulamalarını etkilediğini göstermektedir. Aslında sonuçlar, Güney Kıbrıs otellerinin insan kaynakları uygulamaları ve örgüt içi iletişim açısından Kuzey Kıbrıs otellerinden çok daha iyi bir konumda olduklarını göstermiştir. İK uygulamaları ve örgüt içi iletişimdeki farklılıklar, Güney Kıbrıs otellerine, Kuzey Kıbrıs otellerine karşı rekabet avantajı sağlayabilecek açık bir avantaj unsuru olabilir. Bu nedenle, Kuzey Kıbrıs otelleri hemen İK uygulamaları ve iletişim sistemini iyileştirmeli ve insan kaynaklarını rekabetçi bir silah olarak kullanmaya başlamalıdır.

Anahtar Kelimeler: İnsan kaynakları, stratejik insan kaynakları, turizm

Tür: Araştırma

Makale Geçmişi
Gönderim: 05.04.2024
Kabul: 16.12.2024
Yayınlanma: 21.03.2025

*Sorumlu Yazar:
caner.yazicioglu@gmail.com

GİRİŞ

Turizm, genellikle “belirli bir zamanda bir yerin deneyimi” olarak tanımlanan bir ürün olarak kabul edilir ve temel amacı, insanlara evlerinin dışında hizmet sunmaktır (Bundeanu, 2005). Bir endüstri olarak turizm, taşımacılık, konaklama, yiyecek-içecek hizmetleri ve turistik cazibeler gibi geniş bir hizmet yelpazesini içerir. Doğası gereği işgücü yoğun bir sektör olan turizm, bu özelliği ile dünya genelinde en fazla çalışana istihdam eden sektörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan On Birinci Kalkınma Planı’na (2018) göre; turizm ve seyahat sektöründe 1.9 milyon kişi istihdam edilmektedir. Yine Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından en son yayınlanan On İkinci Kalkınma Planı’na göre ise (2024), yapay zekâ ve gelişmiş teknolojileri kullanmak kaydıyla, dünya genelinde en yüksek turizm gelirlerine sahip üç ülkeden biri olma hedefi vizyonlanmaktadır.

Turizm endüstrisi işgücüne dayalı bir sektör olmasına rağmen, çalışanlar hala birçok işletme tarafından ana varlık yerine bir maliyet unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, günümüzün rekabetçi iş ortamı, insan kaynakları (İK) uygulamalarının, kuruluşların sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Etkili İK uygulamaları, çalışanların üretkenliğini, bağlılığını ve tutumunu iyileştirerek işletmelerin karlılığını artırmakta ve böylece kaliteli müşteri hizmeti sunmalarına olanak tanımaktadır. Başka bir deyişle, etkili İK politikalarının uygulanması, turizm sektöründeki işletmelere olduğu kadar ekonomiye de katkı sağlamakta, bu sayede ülkelerin rekabette başarı elde etmesine yardımcı olmaktadır. Bu da gelir ve istihdam yaratma açısından ekonomiye önemli katkılarda bulunmaktadır.

Önceki çalışmalar, siyasi istikrarsızlığın turizm endüstrisi üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur (Clements - Georgiou, 1998). Ancak siyasi istikrarsızlık ortamında insan kaynakları yaklaşımlarının farklılaşıp farklılaşmadığı üzerinde duran araştırma yok denecek kadar azdır. Bu bağlamda, bu araştırmada temel amaç, aynı siyasi sorunlara maruz kalan Kuzey Kıbrıs ile Güney Kıbrıs beş yıldızlı otellerinin insan kaynakları uygulamaları arasındaki farklılıkları tespit etmek olarak belirlenmiştir. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki araştırma soruları geliştirilmiştir:

Güney Kıbrıs ve Kuzey Kıbrıs arasında insan kaynakları yönetiminin stratejik rolünü algılama açısından benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

Güney Kıbrıs ve Kuzey Kıbrıs beş yıldızlı otelleri arasında işe alım ve seçme uygulamaları açısından benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

Güney Kıbrıs ve Kuzey Kıbrıs beş yıldızlı otelleri arasında eğitim ve geliştirme uygulamaları açısından benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

Güney Kıbrıs ve Kuzey Kıbrıs beş yıldızlı otelleri arasında ödeme ve ödül düzenlemesi uygulamaları açısından benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

Güney Kıbrıs ve Kuzey Kıbrıs beş yıldızlı otelleri arasında iş ilişkileri ve örgüt içi iletişim açısından benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

İnsan Kaynakları Yönetimi

İnsan kaynakları yönetimi, birçok akademik çalışmanın odağında yer almış ve bu bağlamda, insan kaynakları yönetiminin ne olduğu ve neyle ilgilendiğine dair çeşitli tanım ve çerçeveler önerilmiştir. Ancak bu tanımlar, birbirinden farklı yaklaşımlar içermekte ve literatürde çeşitli tartışmalara yol açmaktadır. Bu tartışmalar ve görüş ayrılıkları günümüzde de devam etmekte olup, insan kaynakları yönetimi alanında birçok model ve yaklaşımın gelişmesine neden olmuştur.

1980'li yılların sonlarından itibaren tartışılmaya başlanan 'İnsan Kaynakları Yönetimi' ve 'Personel Yönetimi' kavramları, modern işletmecilik ve akademik çalışmaların üzerinde durduğu önemli konular haline gelmiştir. Özel sektörde İnsan Kaynakları Yönetimi kavramı yerleşirken, kamu sektöründe ise Personel Yönetimi kavramı benimsenmiştir (Kaya - Taş, 2015). Ancak son yıllarda, insanı sadece bir makine gibi çalışan ve özlük haklarının temsilcisi olarak gören sistemlerin reddi üzerine kurulu modern çalışmalar, işgören bireyleri stratejik bir unsur şeklinde ele alarak, rekabette itici bir güç olarak kabul etmektedir. Bu doğrultuda, araştırmacılar özellikle teknoloji sektöründeki gelişmeleri dikkate alarak, bilginin sürdürülebilir etkilerini ve gizliliğini göz önünde bulundurarak 'İnsan Kaynakları Yönetimi' kavramını kullanmayı tercih etmektedir (Çetin - Özcan, 2013).

Bu perspektiften hareketle, Torrington, Hall ve Taylor (2002), İnsan Kaynakları Yönetimi'nin genellikle iki farklı şekilde ele alındığını öne sürmüştür. İlk perspektifte, İnsan Kaynakları Yönetimi, çağdaş ve etkili bir isim olarak personel yönetimiyle eşdeğer görülmektedir. İkinci perspektifte ise İnsan Kaynakları Yönetimi, personel yönetiminden farklı olarak, insanların yönetimi için yeni bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

Böylece, insan kaynakları fonksiyonunun dört temel hedefi bulunmaktadır: personel temini, performans yönetimi, değişim yönetimi ve yönetim amaçları. Personel temini, kuruluşun insan kaynakları ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir faaliyettir. Performans yönetimi hedefinde ise İnsan Kaynakları Yönetimi, çalışanların en yüksek performansa ulaşabilmeleri için motivasyonlarını ve bağlılıklarını artırmayı amaçlar. Değişim yönetimi altında, İnsan Kaynakları Yönetimi, etkili değişim yönetimi süreçlerine odaklanır. Yönetim amaçları ise, çalışanların doğru ve kapsamlı kayıtlarının tutulmasını sağlayarak, kuruluşun sorunsuz bir şekilde işlemlerini temin etmeyi içerir (Torrington vd., 2002).

İkinci perspektifte, İnsan Kaynakları Yönetimi, ilk perspektifte yer alan faaliyetleri gerçekleştirmekle birlikte, işgücü yerine kaynak temelli bir yaklaşım benimsemektedir. Bu nedenle İnsan Kaynakları Yönetimi, doğrudan yönetimin ihtiyaçları doğrultusunda insan kaynaklarının sağlanması ve dağıtılmasıyla ilgilidir. Bu süreçte yalnızca çalışanlara değil, aynı zamanda stratejik planlama, izleme ve kontrol süreçlerine de önem verilir. İnsan Kaynakları

Yönetimi'nin görevi, yalnızca arabuluculuk yapmakla sınırlı kalmayıp, genel yönetim fonksiyonlarının bir parçası olarak kabul edilmektedir (Torrington vd., 2002).

Torrington vd. (2002), İnsan Kaynakları Yönetimi'nin ortaya çıkışının, personel yönetimi uygulamalarının uzun bir evrim sürecinin sonucu olduğunu savunmaktadır. Bu perspektife göre, İnsan Kaynakları Yönetimi, tarihsel olarak farklı aşamalardan geçerek gelişen personel yönetiminin en güncel boyutudur. Sonuç olarak, İnsan Kaynakları Yönetimi, iş stratejisinin merkezi bir unsuru haline gelmiştir. Çünkü İnsan Kaynakları Yönetimi'nin temel rolü, insan kaynakları aracılığıyla işletmenin amaçlarını gerçekleştirmektir. Bir kuruluşun merkezi bir unsuru olarak kabul edildiği ve stratejik öneme sahip olduğu için, İnsan Kaynakları Yönetimi'nin rolü, iş çevresindeki değişimlere paralel olarak evrilmektedir.

İK Yönetimi Tarafından Gerçekleştirilen Temel Fonksiyonlar

Organizasyonlardaki stratejik önemi doğrultusunda İK departmanı, organizasyonlarda çeşitli temel fonksiyonlar gerçekleştirir. Bu fonksiyonlar aşağıdaki başlıklar altında gruplandırılmıştır (Torrington vd., 2002):

- İnsan kaynakları planlaması
- İstihdam
- Eğitim ve gelişim
- İK denetimleri
- Çalışanlara sağlanan haklar
- İşçi ilişkileri

İK planlaması, bir organizasyonun çalışan ihtiyacını analiz etme ve bu ihtiyacın iç ve dış işgücü piyasalarından nasıl karşılanabileceğini değerlendirme sürecidir. İK departmanının bu fonksiyonu, organizasyonun hedeflerine ulaşmak için insan kaynaklarını çekme, tahsis etme, geliştirme ve elde tutma ihtiyacını belirlemek amacıyla bir izleme sürecidir (Alanlı, 2022). İK planlamasının özel amaçları şunlardır (AlKetbi - Rice, 2024):

- Fabrika ve iş gücü kullanımının maliyetini dengelemek
- İşe alım ihtiyaçlarını belirlemek
- Eğitim ihtiyaçlarını belirlemek
- Yönetim geliştirme
- Endüstri ve çalışan ilişkileri.

İK planlaması, personel envanterlerini koruma, halefiyet planlaması hazırlama, çalışanlar için kariyer yolları hazırlama gibi fonksiyonları yerine getirir.

İstihdam, bir başkası için bir iş sözleşmesi kapsamında çalışmanın karşılığında ödeme almayı ifade eder (Li, Zhang - Yan, 2022). İK departmanının istihdam fonksiyonu, işe alım,

seçim, uyum programları ve çalışanların performanslarının değerlendirilmesini içerir. Bu fonksiyonda, İK departmanının rolü, uygun adayları bulmak için niteliklerini incelemek; iş gereksinimlerini karşılayabilecek kişileri seçmek; yeni çalışanlara, çevrelerine uyum sağlamaları ve güven kazanarak bağlılıklarını artırmaları için uyum programları sunmak ve iş performanslarını değerlendirmektir (Li, Zhang - Yan, 2022).

Gelişim, bir kişinin yeteneklerinin ve potansiyelinin öğrenme ve eğitim deneyimleri yoluyla büyümesi veya gerçekleşmesi olarak tanımlanabilir ve eğitim, bireyde kalıcı bir değişiklik arayan bir öğrenme deneyimidir. Bu değişiklik, kişinin işteki performansını geliştirecek nitelikte olmalıdır (Göktaş - Kılıç, 2022). İK departmanının bu fonksiyonu oldukça önemlidir çünkü bu fonksiyonun amacı, çalışanların işlerinde etkili olmalarına yardımcı olmaktır. Zira organizasyonların performansı, çalışanların performansına bağlıdır. Bu fonksiyonda, İK departmanının amacı, daha iyi performansa ulaşmak için çalışanların ihtiyaçlarına göre maliyet etkin eğitim ve gelişim programları tasarlamaktır.

İK denetimleri fonksiyonun amacı ise, bir organizasyonun mevcut durumunu ölçmek ve insan kaynaklarını iyileştirmek için nelerin yapılması gerektiğini belirlemektir. Bu fonksiyonda, İK departmanının rolü, insan kaynaklarını tüm yönleriyle gözden geçirmek, şirket politikalarının hükümet düzenlemelerine uygun olup olmadığını kontrol etmektir (AlKetbi - Rice, 2024).

Çalışanlara sağlanan haklar açısından İK fonksiyonu, bir organizasyonda bir ödül sistemi oluşturma ve uygulama temeline dayanmaktadır. Bu fonksiyonda İK departmanı, çalışan başarısının tanınması gibi ücret ve içsel ödüllerle ilgilenir (Göktaş - Kılıç, 2022). İK departmanının bu fonksiyonu, iş analizi, iş değerlendirmeleri, ücret değerlendirmesi, performans incelemeleri, teşvik ödeme planları hazırlama, tatil, hastalık ve sağlık için yan haklara dair programları tasarlamayı içerir.

İK departmanının çalışan ilişkileri fonksiyonu, işverenler ile sendikalar veya diğer çalışan grupları arasında ilişkiler kurmak ve bu ilişkilerden kaynaklanan kurumsal düzenlemeleri yönetmekle ilgilidir (Li, Zhang - Yan, 2022). Ayrıca bu İK fonksiyonu, çalışanların endişeleri ve şikayetleri ile ilgilenmeyi ve çalışanların moralini izlemeyi de içerir (Li, Zhang - Yan, 2022).

İnsan kaynakları departmanı tarafından gerçekleştirilen bu temel fonksiyonlar ışığında, bu çalışma, Kuzey Kıbrıs ve Güney Kıbrıs'taki İK uygulamalarını karşılaştırmak için Dessler (2007) çerçevesini temel alacaktır. Dessler (2007), insan kaynakları yönetiminin, işe alım ve yerleştirme, eğitim ve gelişim, tazminat ve çalışan ilişkileri ve tüm bu kapsamlarda stratejik bir rolü olduğunu öne sürmektedir.

İnsan Kaynakları Yönetiminin Stratejik Rolü

Günümüz iş ortamında faaliyet gösteren tüm organizasyonlar, faaliyet alanları veya işletme tarzları ne olursa olsun, güçlü rekabet, sınırlı kaynaklar ve hızlı teknolojik değişimlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda, Analoui (1994), organizasyonların yalnızca bugünkü

ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, gelecekteki gelişmelerini de garanti altına alacak şekilde yönetilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu durum, kaynakların azalması (Barney, 1991) ve rekabetin hiç olmadığı kadar artması (Becker - Gerhart, 1996) gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır.

Son yıllarda, profesyonel iş dünyasında yapılan akademik çalışmalar ve verimliliğe dayalı analizler, insan kaynaklarının önemini daha belirgin hale getirmiş ve çalışanlara verilen değeri artırmıştır. Günümüz iş ortamında, organizasyonların performansını artırmak ve rekabet avantajı elde etmek için insan kaynakları yönetimi stratejik bir rol oynamaktadır (Dessler, 2007). Organizasyonların etkinlik ve verimlilik açısından performansı, büyük ölçüde çalışanların katkısına bağlıdır. Kaynak sıkıntılarının dikkate alındığı bugünün iş ortamında, insan kaynağı, daha yüksek ve etkili performans elde etmek için en önemli araç olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, çalışanların kabiliyetleri ve alışkanlıkları, şirketlerin rekabet gücünü önemli ölçüde etkilemektedir. Bilgili, motive ve verimli çalışanlar yaratmak, iş unsurlarını, görevleri ve sorumlulukları doğru bir şekilde belirleyip yapılandırmak, işletmelerin performansı, sürdürülebilir gelişimi ve hayatta kalması için büyük önem taşımaktadır.

Guest (1987) ve Barney (1991), insan faktörünü organizasyonlar için ana rekabet unsurlarından biri olarak göstermiştir. Ayrıca, bu kaynağın etkin bir şekilde yönetilmesi durumunda, organizasyonlara maliyetleri düşürme, ürün ve hizmetleri farklılaştırma konusunda önemli avantajlar sağlayacağını ve rekabet avantajının kolayca elde edilebileceğini belirtmişlerdir (Porter, 1985).

Stavrou-Costea (2002), insan kaynakları yönetimi stratejilerinin, organizasyonel stratejilerle entegre olması gerektiğini; örgüt, geliştirme, işe alma ve istihdam, ödüller, performans ve çalışan ilişkileri gibi strateji uygulamaları için birden fazla faktörün dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda, rekabetçi piyasalarda organizasyonları farklılaştırmak için yenilikçi yöntemlerin kullanılması ve uygulanabilir bir strateji planının oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Güçlü iletişim ve etkileşime dayalı strateji belirleme kararları da, bu unsurlar arasında güçlü bir konum edinmektedir.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, sektörel rekabet ile insan kaynakları sistem ve uygulamaları arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi, verimliliğin artmasına, iş-yaşam dengesi ve kalitesinde iyileşme sağlanmasına ve kar artışına katkıda bulunabilecektir (Schuler - Jackson, 1996; Stavrou-Costea, 2002).

İletişimin İnsan Kaynakları Yönetiminin Stratejik Rolü Üzerindeki Yeri ve Önemi

Günümüz profesyonel iş dünyasında, yoğun rekabet ortamında kurumsal imaj ve itibarın sağlanması, rekabet üstünlüğünün vazgeçilmez unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle turizm sektörü gibi hizmet yoğun sektörlerde, marka değerinin bu imaj ve itibarın bir sonucu olarak anlam kazandığı söylenebilir (Gümüş - Öksüz, 2010). Bu açıdan bakıldığında, insan kaynakları stratejisinin temel yapı taşları arasında yer alan çalışan

memnuniyeti ve motivasyon gibi unsurlar, kurumun marka değerine önemli katkılar sağlamaktadır. Yüksek motivasyon sahibi çalışanlar, kurumun marka temsilcisi kimliğiyle hareket etmeye eğilimlidir. Bu durumu sağlamak için ise örgüt içi iletişim, şeffaflık ve çalışan aidiyeti en temel yapı taşları arasında yer almaktadır (Peltekoğlu, 2022). İletişim, hem nesnelere arasında, hem de bireylerden gruplara uzanan kolektif yapılar içinde, bu yapıların sürdürülebilirliğini mümkün kılan bir bağlayıcı işlevi görmektedir (Gürgen, 1997). İnsan kaynaklarının hem stratejik hem de politik hedefleri arasında, örgütsel yapılanmanın sağlam bir zemine oturtulmasının önemi vurgulanmaktadır. Örgüt içerisinde, en alt kademedeki en üst kademeye kadar, iletişim ağının güçlü ve erişilebilir şekilde inşa edilmesi, sürdürülebilir insan kaynakları politika ve hedefleri açısından büyük önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırmada temel amaç aynı siyasi sorunlara maruz kalan Kuzey Kıbrıs ile Güney Kıbrıs beş yıldızlı otellerinin insan kaynakları uygulamaları arasındaki farklılıklarını tespit etmek olarak belirlenmiştir. Bu çalışma sürecinde çeşitli yöntemler ve teknikler kullanılmıştır.

Bu çalışmanın amacına ulaşmak için fenomenolojik felsefe benimsenmiştir. Bunun nedeni, fenomenolojik felsefe altında kullanılan yöntemlerin yorumsal teknikler kullanması ve bireylerin verdikleri anlamlara bakarak olguları tanımlamayı ve/veya yorumlamayı amaçlamasıdır. Ayrıca, bu yöntemler, toplumdaki uygulamalara insanların atfettikleri anlamlar açısından fenomeni (incelenen konuyu) anlama amacıyla da kullanılabilir (Babbie, 2001). Fenomenolojik yaklaşımda, bir olayın ya da nesnenin “fenomen” olarak tanımlanması, onun insanlar tarafından nasıl deneyimlendiğine odaklanıldığı anlamına gelir. Bu anlamda bu araştırmada aynı siyasi sorunlara maruz kalan Kuzey ve Güney Kıbrıs'ta bulunan beş yıldızlı oteller arasında, İK uygulamaları olarak var olabilecek farklılar, araştırılacak fenomen olarak belirlenmiştir.

Fenomenoloji metodolojilerinden bu çalışmada vaka çalışması yaklaşımı benimsenmiştir. Eisenhardt (1989), vaka çalışmasını “tek bir bağlam içinde mevcut olan dinamikleri anlamaya odaklanan bir araştırma çalışması” olarak tanımlamaktadır.

Bu çalışmada vaka çalışması yaklaşımı seçilmiştir çünkü; Kıbrıs'a özgü politik ortam, kültürel faktörler gibi çeşitli etkenler bulunmaktadır. Bu faktörlerin, İK uygulamalarının kullanımında farklılıklara yol açması mümkündür.

Bu çalışmada, Saunders, Lewis ve Thornhill'in (2003) önerileri takip edilerek ilk olarak literatür taraması yapılmış ve bu tarama çalışmasının temelini oluşturmuştur. Bu şekilde, ilk aşamada, kitaplardan ve akademik makalelerden elde edilen ikincil veriler kullanılarak çalışmanın kavramsal ve teorik yapısı oluşturulmuştur. İkinci aşamada ise, bu çalışmanın nihai amacını karşılamak için birincil veriler toplanmıştır. Bu çalışmada, birincil veri toplama yöntemlerinden telefonla görüşme yöntemi kullanılmıştır. Telefonla görüşme sorularının tasarımında yarı-yapılandırılmış bir tasarım kullanılmıştır (Bryman - Bell, 2003). Telefon görüşmesi yönteminin kullanılmasının sebebi ise bu yöntemin kısa bir süre içinde uluslararası

düzeyde birçok farklı kişiye ulaşmayı sağlamasıdır (Sekaran, 2003). Telefon görüşmeleri için sorular İngilizce olarak hazırlanmıştır. Adada Yunanca ve Türkçe ana diller olmasına rağmen, İngilizce uluslararası iletişimde yaygın olarak kullanıldığı için, adada da yaygın olarak bilinmekte ve konuşulmaktadır.

Telefon görüşmesi yoluyla toplanan verilerin analizinde frekans ve anlatsal analizler kullanılmıştır. Frekans analizi, konum, röportaj yapılan kişinin pozisyonu, kişinin otelde çalışma süresi ve otellerin yıldız derecelendirmesi gibi nicelendirilebilen veriler için yapılmıştır. Bu analiz, değişkenlerin sayılarını, yüzdelerini göstermekte ve gösterim için tablo ve grafikler sağlamaktadır.

Anlatsal ya da öyküleyici anlatım yönetimi, nitel veriler için kullanılmaktadır. Telefon görüşmelerinden elde edilen nitel veriler için ölçekleme yaklaşımı kullanılarak hangi verilerin "Önemli" ve "Önemli Değil" olarak etiketlendiği belirlenmektedir (Collis - Hussey, 2003). Bu yöntem kullanılarak, mülakat yapılan kişilerin yanıtları karşılaştırılmakta ve otellerin İK yönetimini ve İK uygulamalarını kullanma şekillerine yönelik farklılıklar tespit edilmektedir.

Araştırmanın evreni Kuzey ve Güney Kıbrıs'ta var olan 5 yıldızlı otellerdir. Mariampolski'ye (2001) göre toplamda 10-15 telefon görüşmesi yapmak vaka analizlerinde belirli sonuçlara ulaşmak için yeterlidir. Bu araştırma kapsamında toplam 15 otelle irtibata geçilmiştir ancak çoğu otelin Noel ve Yılbaşı tatilleri nedeniyle bu çalışmaya katılmayı reddetmesi üzerine 3 Güney Kıbrıs'tan 3 de Kuzey Kıbrıs'tan olmak üzere toplam 6 otel ile telefon görüşmesi yapılabilmektedir. Çalışmaya katılan otel sayısının azlığı bu araştırmanın kısıtlılıklarından biridir. Görüşmeler, Kasım 2019'da, otellerin İK yöneticileriyle gerçekleştirilmiş ve her görüşme 30 ila 45 dakika arasında sürmüştür. Görüşmeler sırasında araştırmacı tarafından notlar alınmıştır.

BULGULAR

Dessler (2007) sistemi, Kuzey Kıbrıs ve Güney Kıbrıs'taki İK uygulamalarını karşılaştırmak için temel alınmıştır. Bu sistemde Dessler (2007), insan kaynakları yönetiminin stratejik bir rolü olduğunu önermiştir ve bu rolü başarmada işe alım ve yerleştirme, eğitim ve geliştirme, tazminat ve çalışan ilişkilerinin önemli bir rolü olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, mülakat soruları Dessler'ın (2007) sistemi doğrultusunda hazırlanmıştır.

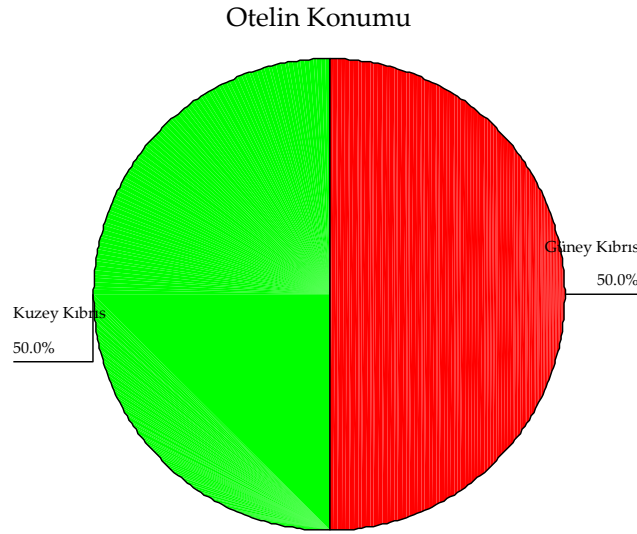
Katılımcı Profili

Tablo 1. Otellerin konumları

Konum	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Güney Kıbrıs	3	50	50	50
Kuzey Kıbrıs	3	50	50	100
Toplam	6	100	100	

Daha önce belirtildiği gibi, bu çalışma kapsamında Güney Kıbrıs'tan üç otel ve Kuzey Kıbrıs'tan üç otel seçilmiştir. Yukarıdaki tablo, seçilen otellerin konumlarına göre dağılımını açıkça göstermektedir. Buna göre, incelenen otellerin %50'si Güney Kıbrıs'ta bulunurken,

diğer %50'si Kuzey Kıbrıs'ta yer almaktadır. Bu dağılım aynı şekilde aşağıda çizilen pasta grafiğinde de görülebilir.

Grafik 1. İncelenen otellerin konumu

Tablo 2. İncelenen Otellerin Listesi

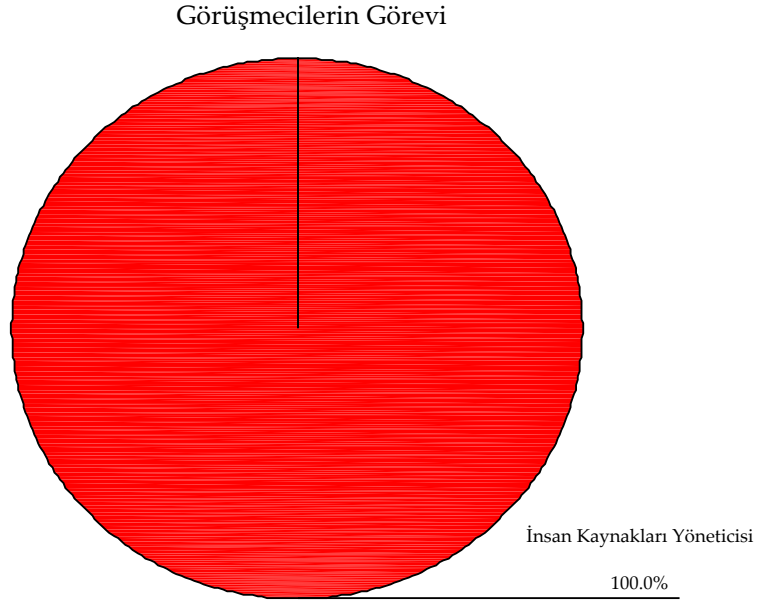
Kuzey Kıbrıs	Güney Kıbrıs
Hotel J.	Hotel C.
Hotel M.	Hotel E.
Hotel S.	Hotel L.

Daha önce belirtildiği gibi, bu araştırmaya Kuzey Kıbrıs'tan üç otel ve Güney Kıbrıs'tan üç otel katılmıştır. Katılımcı oteller, yukarıdaki tabloda kod sistemi ile isimlendirilerek gösterilmektedir.

Tablo 2. Görüşmecinin görevi

Görev	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
İnsan Kaynakları Yöneticisi	6	100	100	100

Tablo 3'te gösterildiği gibi, tüm mülakat yapılan kişiler insan kaynakları yöneticileridir. Bu sonuç ayrıca aşağıda çizilen pasta grafiğinde de görülebilir.

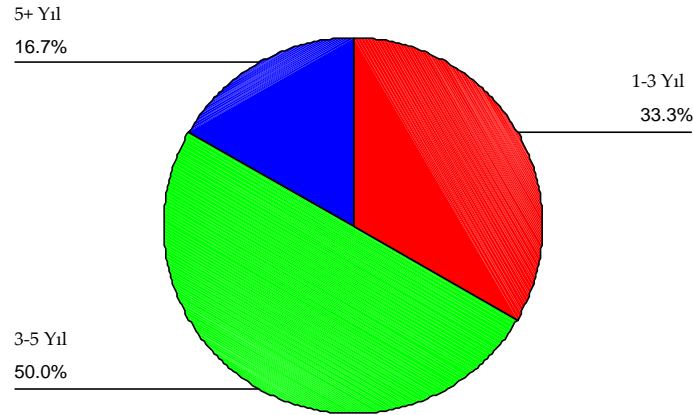
Grafik 2. Görüşmecilerin görevi

Tablo 3. Görüşülen kişilerin otellerde çalışma süreleri

Kıdem	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
1-3 Yıl	2	33.3	33.3	33.3
3-5 Yıl	3	50.0	50.0	83.3
5+ Yıl	1	16.7	16.7	100
Toplam	6	100	100	

Tablo 4'te gösterildiği gibi, mülakata katılanların %33,3'ü otellerinde bir ila üç yıl arasında çalışmaktadır, %50'si otellerinde üç ila beş yıl arasında çalışmaktadır ve %16,7'si otellerinde beş yıldan daha uzun süredir çalışmaktadır. Sonuçlara göre, mülakat yapılan kişiler otel endüstrisinde önemli bir deneyime sahiptir. Bu sonuç ayrıca aşağıdaki pasta grafiğinde de görülebilir.

Otelde Çalışma Süreleri

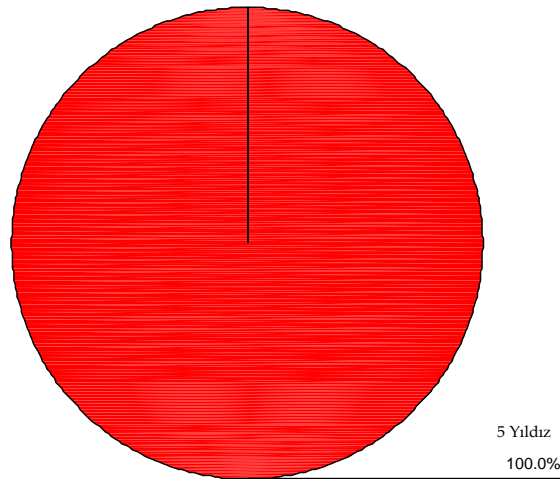
Grafik 3. Görüşülen kişilerin otellerde çalışma süreleri

Tablo 4. İncelenen otellerin yıldız sayısı

Otel Statüsü	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
5 Yıldızlı	6	100	100	100

Daha önce belirtildiği gibi, bu çalışma için beş yıldızlı oteller hedeflenmiştir. Bu bağlamda, yukarıdaki tablo tüm incelenen otellerin beş yıldızlı oteller olduğunu göstermektedir. Bu sonuç aynı şekilde aşağıda çizilen pasta grafiğinde de bulunabilir.

Otellerin Yıldız Sayısı

Grafik 4. İncelenen otellerin yıldız sayısı

İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Karşılaştırma

Yapılan telefon görüşmeleri sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki tablolarda verilmiş ve Kuzey ve Güney Kıbrıs otellerinde insan kaynakları uygulamalarının kullanımıyla ilgili temel bulgular karşılaştırılmıştır:

Tablo 6. İnsan kaynakları yönetimi açısından karşılaştırma

İnsan Kaynakları Yönetimi	
Kuzey Kıbrıs	Güney Kıbrıs
<p>Çoğunlukla tam zamanlı ve geçici çalışanlar mevcuttur.</p> <p>İnsan Kaynakları Yönetimi'ni genellikle personel yönetimi olarak görürler, ancak hizmet sektöründe işgücünün stratejik rolünü fark etmişlerdir.</p> <p>Bu otellerden biri, sistemlere uygun, yazılı İnsan Kaynakları politikalarına sahiptir. Diğerleri ise eğitim ve geliştirme, ödeme politikaları, iş tasarımı ve işe alım gibi konularda eksiklikler olduğunu belirtmişlerdir.</p>	<p>Çoğunlukla tam zamanlı çalışanlara ek olarak, dış kaynaklı sözleşmeli çalışanlar da bulunmaktadır.</p> <p>İnsan Kaynakları Yönetimi'ni genellikle stratejik bir işlev olarak görürler.</p> <p>Çoğunlukla İnsan Kaynakları politikaları mevcuttur, ancak Kuzey Kıbrıs otellerinde olduğu gibi, bazı küçük eksiklikler olabilir.</p>

Tablo 7. Eğitim ve geliştirme açısından karşılaştırma

Eğitim ve Geliştirme	
Kuzey Kıbrıs	Güney Kıbrıs
<p>Tüm oteller çalışanlarına eğitim ve geliştirme imkânı sunmaktadır. Bu eğitimler genellikle oryantasyon, iş sağlığı ve güvenliği ve hizmet eğitimleri şeklindedir. Bir otel sadece oryantasyon sağladıklarını belirtirken, diğerleri sadece gerektiğinde eğitim vermektedir. Her bir çalışan için eğitim süresi belirtilmemiştir.</p> <p>Bu eğitimler genellikle iş içi eğitimlerdir ve sadece bir otel, sınıf içi eğitimler de sağlamaktadır.</p> <p>Tüm oteller verilen eğitimlerin ardından performansı değerlendirmekte ve geri bildirimler sağlamaktadır.</p> <p>Eğitimin etkinliği genellikle fark edilmektedir. Bununla birlikte, bir otel maliyetleri</p>	<p>Tüm oteller çalışanlarına eğitim ve geliştirme imkânı sunmaktadır. Kuzey Kıbrıs'taki otellerde olduğu gibi bu eğitimler oryantasyonlarla başlamaktadır. Bu aynı zamanda en önemli eğitim olarak değerlendirilmektedir. Çalışanlar için eğitim süresi belirtilmemiştir.</p> <p>İş içi ve sınıf içi eğitimlere ek olarak, otellerden biri aynı zamanda iş yöneticileri için koçluk ve mentorluk hizmeti de sunmaktadır.</p> <p>Tüm oteller eğitimlerin ardından performansı değerlendirmekte ve geri bildirimler sağlamaktadır.</p>

düşürmek için eğitilmiş çalışanları tercih ettiklerini belirtmektedir. Bu çalışanların bilgileri ihtiyaç duyan meslektaşlarına aktarabileceklerine inanmaktadırlar.	Tüm oteller eğitimlerin önemini kabul etmektedir.
---	---

Tablo 8. Seçme ve yerleştirme açısından karşılaştırma

Seçme ve Yerleştirme	
Kuzey Kıbrıs	Güney Kıbrıs
Çoğunlukla iş tasarımı net değil. Çalışanların başvurdukları pozisyonu tahmin etmeleri bekleniyor. Bölüm müdürleri personel alımından sorumlu. Çalışanların arkadaşları ve akrabaları tercih ediyor. Bunlardan ikisi çevrimiçi başvuru formu sağlıyor, ancak etkili değiller.	Çoğunlukla net iş tanımları var. Çalışanlar hangi sorumluluklara başvurduklarını biliyorlar. Bunlardan ikisi çevrimiçi başvuru formları sağlıyor, ancak yine de etkili değiller.

Tablo 9. Maaş ve primler-kariyer geliştirme açısından karşılaştırma

Maaş ve Primler – Kariyer Gelişimi	
Kuzey Kıbrıs	Güney Kıbrıs
Ödeme ve ödül yapısı net değil. Geleneksel ödeme yöntemi popüler (temel maaş + bahşiş). Kariyer fırsatları açısından bakıldığında, oteli ve kültürünü bilen içerideki çalışanlarla dolduruluyor.	İkisi net bir ödeme ve ödül yapısına sahip. Ancak diğerinin ödeme yöntemleri çoğunlukla Kuzey Kıbrıs'takiyle aynı temelde oluşuyor. Bir tanesi, kariyer planlarıyla ilgili olarak ekip yöneticilerine yönelik mentorluk ve koçluk hizmeti sunmasına rağmen, özellikle üst düzey yönetim pozisyonlarında kariyer fırsatları dışarıdan gelen, daha iyi ve çeşitlendirilmiş deneyime sahip kişilerle dolduruluyor.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada temel amaç aynı siyasi sorunlara maruz kalan Kuzey Kıbrıs ile Güney Kıbrıs beş yıldızlı otellerinin insan kaynakları uygulamaları arasındaki farklılıkları tespit etmek olarak belirlenmiştir. Bu amaca ulaşmak için turizm sektörü seçilmiş ve Güney Kıbrıs ve Kuzey Kıbrıs'taki beş yıldızlı oteller üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda vaka çalışması yöntemi uygulanmış ve birincil veriler telefon görüşmeleriyle toplanmıştır. Bu çalışmanın evreni Kıbrıs'taki tüm oteller olarak belirlenmiş, ancak çoğu otelin Noel ve Yılbaşı tatilleri nedeniyle bu çalışmaya katılmayı reddetmesi üzerine 3 Güney Kıbrıs'tan 3 de Kuzey Kıbrıs'tan olmak üzere toplam 6 otel ile telefon görüşme yapılmıştır.

Sonuçlara göre, Güney Kıbrıs otelleri arasında İK yönetimi genellikle işletmenin bölümlerinden biri olarak değil, stratejik bir işlev olarak görülmektedir. Kuzey Kıbrıs otelleri arasında ise İK yönetimi genellikle personel yönetiminin yeni bir adı olarak kabul edilmektedir. Ancak İK yönetiminin personel yönetimi için yeni bir ad olarak kabul edilmesine rağmen, tüm Kuzey Kıbrıs otelleri personeline eğitim ve geliştirme imkânı sağlamaktadır. Bu eğitimler genellikle tanıtım, sağlık ve güvenlik ve hizmet eğitimlerini içermektedir ve çoğunlukla işbaşı eğitimleri şeklinde verilmektedir. Bununla birlikte, bu eğitimler genellikle turist yoğunluğu düşük sezonlarda verilmekte olup, sadece turist yoğunluğu yüksek sezonlarda otelde çalışmak isteyen personele sağlanmaktadır. Buna karşılık, Kuzey Kıbrıs'taki bir görüşmeci, genellikle eğitilmiş insanları işe aldıklarını ve sadece tanıtım eğitimi sağladıklarını, geri kalanını ise gerekli olduğunda verdiklerini belirtmiştir. Güney Kıbrıs'tan elde edilen sonuçlara göre ise çalışanlara geniş bir eğitim yelpazesi sunulmaktadır. Bu eğitimler, işbaşı eğitimleri ve sınıf içi eğitimler şeklinde verilmektedir. Ayrıca, kariyer planlamalarına yardımcı olmak amacıyla, yöneticilere koçluk ve mentorluk hizmetleri de sunulmaktadır.

Kuzey ve Güney Kıbrıs'tan elde edilen sonuçlar, verilen eğitimler sonrasında çalışanların performanslarının değerlendirilmesi konusunda benzerlikler göstermektedir. Bununla birlikte, değerlendirme sürecinde bazı farklılıklar da görülmüştür. Güney Kıbrıs'tan elde edilen sonuçlara göre, otellerin hepsinde performans yönetimi uygulanmakta ve performans değerlendirmeleri düzenli olarak yapılmaktadır. Bu değerlendirmeler, eğitim ihtiyaçlarını belirlemek ve işyerinde iletişimi geliştirmek amacıyla yapılmaktadır. Bununla birlikte, Kuzey Kıbrıs'tan elde edilen bir sonuç, incelenen otellerin hiçbirinin formel bir performans değerlendirme yöntemine sahip olmadığını göstermektedir. Tüm görüşmelerde, verilen eğitimlerin ardından performansın değerlendirilmesi ve ileri eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesinden bölüm müdürlerinin sorumlu olduğu belirtilmiştir. Ancak, bu genellikle müdürlerin çalışanları gözlemlemesi ve onlarla iletişim kurmak yerine, gayri resmi yöntemler kullanmak suretiyle yapılmaktadır.

Güney Kıbrıs'ın sonuçlarına göre işe alım süreçleri anlamında tüm görüşmelerde, ilk olarak boş pozisyonların bölüm müdürleri tarafından belirlendiği ve ardından bu pozisyon için açık bir iş tanımı hazırlamalarının beklendiği belirtilmiştir. İş ilanının yapılmasından sonra, kısa liste oluşturma işlemi çoğunlukla İK departmanı tarafından, bölüm müdürlerinin hazırladığı iş tanımına uygun olarak gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte, seçim sürecinde, bölüm müdürleri adaylarla yapılan mülakatlara da katılmaktadır. Ancak, Kuzey Kıbrıs'ta, başvurdukları işi tahmin etmeleri beklenmektedir. İş ilanları kısa ve iş tanımlarını içermemektedir. Organizasyonlar bir çalışanı işe almadan önce iş tasarımını düzgün bir şekilde gerçekleştirmezlerse, bu yeni çalışanların zihninde karışıklığa neden olabilir (Torrington vd., 2002). Bu durumda, mevcut çalışanlar tarafından kullanıldıklarını hissedebilirler ve bu da motivasyonlarını düşürebilir (AlKetbi - Rice, 2024). Ayrıca, bu durum düşük performansla neden olabilir, çünkü çalışan kendisinden neyin beklendiğini bilmiyorsa, normalden daha az performans gösterebilir veya yetersiz performans sergileyebilir (Li, Zhang

- Yan, 2022). Bu nedenle, Kuzey Kıbrıs'taki otellerin işe alım ve seçim süreçlerini geliştirmeleri gerekmektedir.

Kuzey Kıbrıs'taki otellerde, çalışanların maaşları genellikle asgari ücret temelindedir ve bu maaşa, tecrübe ve çalışma süresine göre bahşiş eklenmektedir. Bu durum, Kuzey Kıbrıs otellerinde net bir maaş planının olmadığını göstermektedir. Öte yandan, Güney Kıbrıs'taki görüşmelere göre, net ve iyi yapılandırılmış bir maaş planları vardır. Bu bağlamda, pozisyonları iş sorumluluklarına göre kategorize etmekte ve o belirli iş kategorisi için belirli bir maaş düzenlemektedirler. Maaş düzeylerini belirlerken, minimum maaş seviyesini de kullanmaktadırlar, ancak benzer işlerde verilen maaşlara göre ayarlanmaktadır. Görüşmecilere göre bunun amacı, aynı iş için aynı maaşı sağlamaktır. Bu, Güney Kıbrıs otellerinin maaş düzeylerini belirlemede eşit fırsat sağlama prensibinin ana ilkesi olduğunu göstermektedir.

Kuzey Kıbrıs'ta çalışan ilişkileri açısından, önemli konular çalışanlara yöneticileri aracılığıyla duyurulmaktadır. Ancak bu duyurular genellikle grup toplantıları şeklinde yapılmaktadır. Çalışanların görüşlerini üst yönetime iletme aracı olarak, tüm görüşmeciler, ekip yöneticilerinin bu sorumluluğu üstlendiğini belirtmiştir. Diğer yandan, Güney Kıbrıs'ta yönetim tarafından çalışanlarla iletişim çoğunlukla yazılı şekilde gerçekleştirilmektedir. Görüşmecilere göre, duyurular grup toplantıları ve ortak alanlardaki duyuru panoları aracılığıyla yapılmaktadır. Tüm İK yöneticileri, her çalışanın önemli konulardan haberdar olmasını sağlamaya çalıştıklarını belirtmiştir. Çalışanların görüşlerini yönetimle paylaşmalarını teşvik etmek için, çalışanlara öneri kutuları sağlanmaktadır. Ayrıca, çalışanlar endişelerini ve sorunlarını tartışmak, işleri hakkındaki görüşlerini paylaşmak için hem ekip yöneticilerine hem de İK departmanına başvurabilmektedirler.

Verilen yanıtlar karşılaştırıldığında, Güney Kıbrıs'taki otellerin çalışanlarıyla iki yönlü iletişimi kurmaya gerekli önemi verdiği söylenebilir. Buna karşılık, Kuzey Kıbrıs'ta bunun önemsenmediği görülmektedir, çünkü açık bir işareti bulunmamaktadır.

Genel olarak elde edilen sonuçlar, toplumların ekonomik ve siyasi koşullarının İK uygulamalarını etkileyebileceğini göstermektedir. Çünkü aynı siyasi sorunlara maruz kalan adada yerleşik iki devletin İK uygulamaları ve iletişim sistemlerinin değerlendirildiği bu çalışma göstermektedir ki; Güney Kıbrıs'taki otellerin mevcut uygulama ve prensipleri, Kuzey Kıbrıs'a göre daha kalitelidir. Bu sonuçlardan yola çıkarak, turist sayıları ve turizm gelirlerini arttırmak için, Kuzey Kıbrıs otellerindeki kurumsal ve örgüt içi iletişim metodolojisi, modern işletmecilik ve İK yaklaşımları geliştirilmelidir. Gerçekten de bulgular, Güney Kıbrıs'taki otellerin Kuzey Kıbrıs'taki otellere göre İK uygulamalarında daha iyi bir konumda olduğunu ortaya koymaktadır. İK uygulamalarındaki bu fark, Güney Kıbrıs otellerine rekabet avantajı sağlayabilecektir. Bu sonuçlar, İK'nın stratejik bir işlev olarak ele alınmasının, işletme başarısı üzerindeki etkisini destekleyen literatürle uyumludur (Ulrich, 1997). Bu nedenle, Kuzey Kıbrıs otellerinin İK uygulamalarını hızla geliştirmesi ve insan kaynaklarını rekabette bir avantaj olarak kullanması son derece önemlidir. Bu anlamda

ilerleyen dönemlerde Kuzey Kıbrıs'taki otellerde İK uygulamalarının iyileştirilmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesi ve bu stratejilerin etkisinin değerlendirilmesi üzerine odaklanan çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmalar, İK'nın stratejik bir işlev olarak benimsenmesi, formel performans değerlendirme sistemlerinin oluşturulması, çalışan gelişimine yönelik daha yapılandırılmış programların geliştirilmesi ve etkin örgüt içi iletişim süreçleri benimsenmesini içerebilir.

KAYNAKÇA

- Alanlı, Ahmet. "İnsan Kaynakları Yönetiminin Tarihsel Gelişimi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi Dergisi* 1/1 (2022), 53-72.
- AlKetbi, Aisha - Rice, John. "The Impact of Green Human Resource Management Practices on Employees, Clients, and Organizational Performance: A Literature Review". *Administrative Sciences* 14/4 (2024), 78.
- Analoui, Farhad. "Training and Development: The Role of Trainers". *The Journal of Management Development* 13/9 (1994), 61-72.
- Babbie, Earl. *The Practice of Social Research*. Belmont: Thomson Learning, 9. ed., 2001.
- Balta Peltekoğlu, Filiz. *Halkla İlişkiler Nedir*. İstanbul: Beta Basım Yayım, 2022.
- Barney, Jay. "Firm Resources and Sustained Competitive Advantage". *Journal of Management* 17 (1991), 99-120.
- Becker, Brian - Gerhart, Barry. "The Impact of Human Resource Management on Organisational Performance: Progress and Prospects". *Academy of Management Journal* 39/4 (1996), 779-801.
- Bryman, Alan - Bell, Emma. *Business Research Methods*, Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Bundeanu, Adriana. "Impacts and Responsibilities for Sustainable Tourism: A Tour Operator's Perspective". *Journal of Cleaner Production* 13/2 (2005), 89-97.
- Clements, Mike - Georgiou, Andrew. "The Impact of Political Instability on a Fragile Tourism Product". *Tourism Management* 19/3 (1998), 283-288.
- Collis, Jill - Hussey, Roger. *Business Research*. New York: Palgrave Macmillan. 2. ed., 2003.
- Çetin, Canan - Esra, Dinç Özcan. *İnsan Kaynakları Yönetimi*. İstanbul: Beta, 2013.
- Dessler, Gary. *Human Resource Management*. London: Prentice Hall, 11. ed., 2007.
- Eisenhardt, Kathleen M. "Building Theories from Case Study Research". *Academy of Management Review* 14/4 (1989), 532-550.
- Göktaş, Pınar - Kılıç, Cumali. "Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Yaklaşımları". *Örgütsel Strateji ve Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi*. ed. Mehmet Sağır. 247-263, 2022.
- Guest, David. "Human Resource Management and Industrial Relations". *Journal of Management Studies* 24/5 (1987), 503-521.
- Gümüş, Murat - Öksüz, Burcu. "İtibarın Temel Taşı Olarak Kurumsal İletişim: Kurumsal İtibar Sürecinde İletişimin Rolü ve Önemi". *Marmara İletişim Dergisi* (2010), 111-124.
- Gürgen, Haluk. *Örgütlerde İletişim Kalitesi*. İstanbul: Der Yayınları, 1997.

- Kaya, Esra - Taş, İbrahim. "Personel Yönetimi - İnsan Kaynakları Yönetimi Ayırımı". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (2015), 21-28.
- Li, Yunhei vd.. "How Does Strategic Human Resource Management Impact on Employee Voice Behavior and Innovation Behavior With Mediating Effect of Psychological Mechanism". *Frontiers in Psychology* 13 (2022).
- Mariampolski, Hyman. *Qualitative Market Research*. SAGE Publications, Inc., 2001. <https://doi.org/10.4135/9781412985529>.
- Porter, Michael E. *Competitive Advantage*. New York: The Free Press, 1985.
- Saunders, Mark vd. *Research Methods for Business Students*. Harrow: FT Prentice Hall, 3. ed., 2003.
- Schuler, Randall S. - Jackson, Susan E. *Human Resource Management Positioning for the 21st Century*. New York: West Publishing Company, 6. ed., 1996.
- Sekaran Uma. *Research Methods for Business*. US: John Willey and Sons, 4. ed., 2003.
- Stavrou-Costea, Eleni. "The Role of Human Resource Management in Today's Organisations: The Case of Cyprus in Comparison with the European Union". *Journal of European Industrial Training* 26/6 (2002), 261-268.
- Torrington, Derek vd. *Human Resource Management*. Essex: Financial Times Prentice Hall, 5. ed., 2002.
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu: On Birinci Kalkınma Planı. Ankara: T. C. Kalkınma Bakanlığı, 2018.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. On İkinci Kalkınma Planı. Ankara, 2024, 49.
- Ulrich, Dave. *Human Resource Champions: The Next Agenda for Adding Value and Delivering Results*. Harvard Business School Press, 1997.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırma 6zg6n ve %100 oranında, yazarın kendisine aittir. Araştırmanın tasarlanması, verilerin analizi, raporlanması, y6ntem ve istatistik verilerinin tamamı yazarın kendisi tarafından oluşturulmuştur.

DESTEK ve TEŐEKK6R BEYANI

Araştırma kapsamında, Kuzey Kıbrıs ve G6ney Kıbrıs'ta bulunan 5 yıldıızlı oteller se6ilerek, bu otellerin İnsan Kaynakları Y6neticileriyle g6r6Őmeler ger6ekleŐtirilmiŐtir. Kurumsal ve kişisel verilerin korunması adına isimler paylaŐılamasa da, bu 6alıŐmaya katılan t6m profesyonellere ve kurumlara teŐekk6r ederim.

6ATIŐMA BEYANI

Araştırma kapsamında herhangi bir kişi ya da kurumla, finansal ya da kişisel y6nden bağlantı bulunmamaktadır. Bu sebeple araştırmada 6ıkar 6atiŐması bulunmamaktadır.

Environmental Problems in the Globalising World in the Context of Social Movements: “A Conceptual Analysis”

Sümeyye ÖZKAN ¹, Aslı AYDEMİR ^{2*}

¹ Institute of Social Sciences, Dicle University, Diyarbakır, Turkey, ORCID: 0009-0005-7540-942X

² Faculty of Communication, Dicle University, Diyarbakır, Turkey, ORCID: 0000-0002-0396-154X

ABSTRACT

Globalisation refers to the period in which the interaction between societies, cultures and economies around the world accelerated and an integration process started. While commercial and technological developments brought about by this period provide benefits in many areas, they may also have negative effects in some areas. The environment is also affected by these negativities and is in a process that reaches more serious dimensions day by day. Especially since 1970 and after, global environmental problems have been growing. Environmental problems manifest themselves in various fields ranging from global climate change to loss of biodiversity. Changing climate characteristics, the decrease in quality living spaces for living things and the existence of an environment where even breathing becomes difficult day by day have become visible with the movements that people who are sensitive to this issue have come together to draw attention. Environmental movements, which are considered as new social movements, play a critical role in drawing attention to these problems and demanding change. This study, which is based on a literature review, has been carried out in order to draw attention to environmental problems that are growing rapidly day by day with the effect of globalisation, to influence public opinion and decision-making mechanisms and to ensure that decisions are taken in the desired direction, to address these movements with examples and to offer solutions. As a result of the study; it is argued that supporting environmentalist movements, which have a critical importance against environmental problems, using and promoting environmentally friendly technology, increasing afforestation activities, providing trainings on raising public awareness and carrying out studies to raise awareness will contribute to the reduction of environmental problems.

Keywords: Globalisation, climate crisis, social movements, climate activism, environmental problems

Type: Research

Article History

Received: 26.07.2024

Accepted: 10.09.2024

Published: 21.03.2025

*Corresponding Author:

asliaydemir6@hotmail.com

Toplumsal Hareketler Bağlamında Küreselleşen Dünyada Çevre Sorunları: “Kavramsal Bir Analiz”

Sümeyye ÖZKAN ¹, Aslı AYDEMİR ^{2*}

¹Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye, ORCID: 0009-0005-7540-942X

²İletişim Fakültesi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye, ORCID: 0000-0002-0396-154X

ÖZET

Küreselleşme, dünya çapında toplumlar, kültürler ve ekonomiler arasındaki etkileşimin hızlandığı ve bir bütünleşme sürecinin başladığı dönemi ifade etmektedir. Bu dönemin beraberinde getirdiği ticari ve teknolojik gelişmeler birçok alanda fayda sağlarken, bazı alanlarda da olumsuz etkileri olabilmektedir. Çevre de bu olumsuzluklardan etkilenmekte olup gün geçtikçe daha ciddi boyutlara ulaşan bir süreç içerisinde yer almaktadır. Özellikle de 1970 ve sonrası dönemden itibaren küresel çevre sorunları gittikçe büyümektedir. Çevre sorunları, küresel iklim değişikliğinden, biyolojik çeşitlilik kaybına kadar çeşitli alanlarda kendini göstermektedir. Değişen iklim özellikleri, canlılar için kaliteli yaşam alanlarının azalması ve gün geçtikçe nefes almanın dahi zorlaştığı bir ortamın varlığı, bu konuya hassasiyet gösteren kişilerin bir araya gelerek dikkat çekme amaçlı yapmış oldukları hareketlerle görünür olmaya başlamıştır. Yeni toplumsal hareketler olarak değerlendirilen çevre hareketleri, bu sorunlara dikkat çekmede ve değişim talep etmede kritik bir rol oynamaktadır. Literatür değerlendirmesine dayalı bu çalışma da küreselleşmenin etkisiyle günden güne hızla büyüyen çevre sorunlarına dikkat çekmek, kamuoyunu ve karar alma mekanizmalarını etkilemek ve istenilen yönde karar alınmasını sağlamak için yapılan bu hareketleri örnekleriyle ele almak ve çözüm önerileri sunabilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda; çevre sorunlarına karşı kritik bir öneme sahip olan çevreci hareketlere destek olunması, doğa dostu teknolojinin kullanılması ve teşvik edilmesi, ağaçlandırma faaliyetlerinin artırılması, toplumu bilinçlendirme konusunda eğitimler verilmesi ve farkındalığın artırılması için çalışmaların gerçekleştirilmesi gibi önerilerle çevre sorunlarının azaltılmasına katkı sunulacağı savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, iklim krizi, toplumsal hareketler, iklim aktivizmi, çevre sorunları

Tür: Araştırma

Makale Geçmişi

Gönderim: 26.07.2024

Kabul: 10.09.2024

Yayınlanma: 21.03.2025

*Sorumlu Yazar:

asliaydemir6@hotmail.com

GİRİŞ

Günümüzde, modernizmle beraber ortaya çıkan küreselleşme kavramı, dünya genelinde birbirine bağlı olan ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel süreçleri ifade etmek için sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak, küreselleşme beraberinde çeşitli çevresel sorunları da getirmektedir. İklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı, hava ve su kirliliği gibi çevresel sorunlar, küresel ölçekte büyük bir endişe kaynağı haline gelmektedir. İklim değişikliği ise doğa ve canlıların yaşamı bakımından küresel çevre sorunları arasında en tehlikeli olan gelişmedir. Fosil yakıtlarının aşırı kullanımı, orman alanlarının azalması ve sanayi faaliyetleri gibi insanların sebep olduğu olumsuz durumlar, atmosferde sera gazlarının artmasına neden olmaktadır. Bu da küresel ısınma, deniz seviyelerinde yükselme, aşırı hava olayları gibi olumsuz ve ciddi sonuçlara yol açmaktadır. Ormanların yok olması, tarım alanlarının genişlemesi ve doğal yaşam alanlarının tahrip edilmesi gibi nedenlerle birçok bitki ve hayvan türü yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Bu durum ekosistemlerin dengesini bozmakta ve doğal yaşam alanlarını yok etmektedir. Doğal yaşamın tehlikeye girmesiyle birlikte bu durumun ne kadar ciddi olduğunu gören insanlar tarafından hareketlenmeler başlatılarak yeni toplumsal hareketler adı altında çevre hareketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çevre hareketleri kapsamında iklim aktivistleri, iklim değişikliğinin çok büyük bir sorun olduğuna dikkat çekerek bazı önlemler alınması ve yasal düzenlemeler yapılması amacıyla çevre hareketlenmelerini başlatmaktadırlar. Sürdürülebilir bir yaşam için mücadele eden bu gruplar, doğal yaşamın tehlikeye girmesiyle artan endişeyi dile getirerek hükümetleri ve şirketleri daha çevreci politikalar benimsemeleri ve uygulamaları konusunda düzenleme yapmaya davet etmektedirler. İklim aktivistleri, bireylerin ve toplumların çevreye verdikleri zararları azaltmaları için bilinçlendirme çalışmaları yapmakta ve toplumsal hareketler aracılığıyla da değişim için baskı oluşturmaktadırlar.

Çevre sorunları ve bu bağlamda gerçekleştirilen toplumsal hareketleri ele alan bu çalışmanın ilk bölümünde de küreselleşme kavramının tarihçesine değinilmiştir. Modernizmin de etkin bir şekilde yer aldığı, küreselleşmenin doğayı nasıl etkilediği ve ne gibi sorunlara yol açtığı incelenmiştir. İkinci bölümde, iklim krizinin hangi etkenlerle ciddi bir tehlike boyutuna geldiği ve insan hayatına ne ölçüde zarar vereceği analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde ise toplumsal hareketler bağlamında iklim aktivizmi kavramı ele alınarak aktivist hareket örnekleriyle detaylandırılmıştır.

KÜRESELLEŞME KAVRAMI

Küreselleşme kavramı yeni bir terim olarak bilinse de uzun geçmişi olan bir süreçtir. Küreselleşme, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başı gibi uzun bir süre önce sosyoloji ve antropolojinin yanı sıra dini çalışmalarda da bu isimle tartışılmıştır. Ancak, son yıllarda giderek daha belirgin hale geldiği halde, küreselleşme ile ilgili endişeler aslında yüzyıllar önce

başlamıştır. Aslında bu terimin dünya genelinde yaygın olarak kullanılmaya başlanması 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve ardından komünizmin kısmen de olsa çöküşünden sonra olmuştur. Kapitalizmin nihai sonuna atıfta bulunarak küreselleşme konusunda esas olarak ekonomik bir pozisyon alanlarla daha geniş bir bakış açısını benimseyenler arasındaki bölünme -çünkü durum budur- kavramın güncelliğinin güçlü bir özelliğidir (Robertson - White, 2007). Ekonomik açıdan sürecin çıkış noktası ise Adam Smith'in ortaya çıkardığı teoriyi geliştiren, klasik iktisadın önemli isimlerinden İngiliz David Ricardo'nun "Mukayeseli Üstünlükler" kuramı olarak görülebilir. Bu kurama göre, bir ülke farklı iki malın üretiminde üstün bile olsa, en ucuz fırsat maliyetiyle üretim yapabileceği mal üzerinde uzmanlık kazanmalı ve ticaret yoluyla diğer ülkeyle iş birliği olmalıdır. Böylece, uluslararası ekonominin, üretimin fırsata dönüşmüş harcamalar üzerinden incelenmesi söz konusudur. Dünyada yalnızca iki ülke ve iki ürün olsa bile, bu iki ülkeden biri her iki ürünün üretiminde daha üst seviyede olsa da fırsat maliyeti daha alt seviyede olan mal üzerinde uzmanlaşarak kendisi için ve diğer ülke için refah düzeyinin yükselmesine katkısı olabilir. Zamanla birçok ekşiği ortaya çıksa da bu kuram, uzmanlaşma, serbest pazar sektörü, kapitalizm bağlamlarında küreselleşmenin önemli bir dayanak noktası olmaktadır (Fırat, 2021).

Küreselleşme kavramının çevresel, ekonomik, siyasal, teknolojik, kültürel gibi farklı yönleri bulunmakla birlikte birtakım temel unsurları bulunmaktadır. Küreselleşmenin temel unsurları;

Dünya Ticaretin Gelişmesi: Ülkelerin kendi aralarındaki ticari ilişkilerin gelişmesi, küreselleşmenin en vurgulayıcı özelliklerinden biridir.

Ülkelerarası Yatırımların Artması: Sermayelerin ülkeler arasında rahatça hareketlenmesi, küreselleşmenin önemli bir unsuru olarak görülmektedir.

Finansal Akışkanlığın Artışı: Küresel finans piyasalarının entegrasyonu ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, modern küreselleşmenin önemli bir faktörü olarak kabul edilmektedir.

Üretimin Küreselleşmesi: Üretim süreçlerinin uluslararası düzeyde dağıtılması ve ülkeler arasında parçalara ayrılması, günümüz küreselleşmenin önemli bir özelliğidir.

Ulusötesi Şirketlerin Güçlenmesi: Çok uluslu şirketler, küreselleşmenin önemli aktörleri arasında yer almaktadır. Bu şirketler, üretim ve dağıtım ağlarını küresel düzeyde organize etmektedir.

Bölgesel İş Birliği ve Bütünleşmelerin Artışı: Ülkeler arasındaki bölgesel iş birlikleri ve ekonomik bütünleşme süreçleri, küreselleşmenin önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Tüm bu faktörler değerlendirildiğinde hiçbirinin yeni olmadığı görülebilmektedir.

Küreselleşme konusunda atılan somut adımlar; merkantilizm döneminde, Amerika, Afrika ve Asya'da kolonilerin ortaya çıkması, bilhassa 19. yüzyılın ikinci döneminde demiryolunun genişlemesi, 1869 yılında Süveyş Kanalı ve 1914 yılında da Panama Kanalı'nın açılmasıdır. Küreselleşmenin kavramsal olarak son dönemlerde yaygın bir şekilde

kullanılması ve popülerleşmesi ise 1980 ve 1990'lı yıllarla birlikte gelişen elektronik alanındaki yeniliklere dayandırılmaktadır (Şenatarlar, 2011, akt. Fırat, 2021, 166). Teknolojik yani iletişim alanında yaşanan gelişmelerle birlikte özellikle bilginin üretilmesi ve iletilmesi konusunda yeni iletişim teknolojilerinden faydalanılması, verinin istenilen zamanda istenilen kişiye anında ulaştırılabilmesi ya da dijital ortamlarda yeniden kullanılmak üzere saklayabilme imkânının var olması gibi unsurlarla birlikte küreselleşme hemen her alanda kullanılan bir kavram olmaya başlamıştır.

Küreselleşme tanım olarak çok yönlü bir düzeni ifade etmektedir. Küreselleşme terimini, iletişimci Marshall McLuhan, Global Village (Küresel Köy) olarak tanımlamıştır. Küreselleşme kavramı, ülkeler arasındaki sınırların kaybolması ve insanların farklı ülkelerin kültürlerini kısa sürede benimseyip gündelik hayatlarına aktarması sürecini ifade etmektedir. Soğuk Savaş sürecindeki gelişmeler bağlamında, 1960 yılından bu yana etkisini daha fazla göstermeye başlayan küreselleşme kavramı ünlü bilim insanları tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. İngiliz toplumbilimci Giddens'a göre küreselleşme, modernliğin yapısından kaynaklanmakla birlikte, kapitalist devletler, ulus-devlet sistemi, askeri dünya düzeni ve endüstriyel gelişme kapsamında küresel iş bölümüyle alakalı bir süreçtir (Giddens, 2018). Amerikalı dilbilimci Chomsky ise küreselleşmeyi, devlet kurumlarının sadece uluslararası düzeyde değil, tamamen küresel düzeyde aktif olan farklı aktörlerin ilişkilerinin içerisinde eriyen bir süreç olarak tanımlamaktadır (Fox, 2002). Sosyolog Robertson küreselleşmeyi, dünyadaki farklı kültürlerin ortak noktada birleşmesi olarak tanımlarken, bir diğer ünlü sosyolog Bauman ise yeni dünya düzensizliği noktasına vurgu yapmaktadır (Mavi, 2021). Küreselleşmeye ilişkin bir başka yaklaşımda, küreselleşmenin kültürlerin birbirleriyle olan etkileşimi sonucunda ortaya çıktığı ifade edilmektedir (İçli, 2001). Bu yaklaşım, McLuhan'ın Küresel Köy tanımlamasındaki, insanların, kültürlerin birbirleriyle oluşan etkileşim sayesinde ve günümüz teknolojik gelişmelerle birlikte bir yerde meydana gelen bir olay, söylenen bir söz vb. süreçlerin dünyanın en uzak yerleşim yerindeki kişinin bile anında haberdar olabilmesine dayandırılarak doğruluğu kabul edilebilir bir tanımlamadır. Çünkü, özellikle ekonomi, siyaset, ticaret gibi alanlar, Sanayi Devrimi'nden bu yana gelişen teknolojik gelişmeler sayesinde kültürlerin birbirine yaklaşmasıyla oluşan etkileşimin etkisiyle değişmiş ve gelişmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde küreselleşmenin, ekonomi alanında başlamış olduğu görülse de yakın zamanda kültürel alana yansıdığı görülmektedir. Toplumların yaşam alanlarına iyice yerleşen küreselleşme fastfood, sinema kültürü, kitle iletişim araçları ve medyanın gelişmesi, tüketim, neo liberal politikalarla yayılan kapitalizmin katkısıyla daha üst seviyeye ulaşmıştır (Kömeçoğlu, 2002). Küreselleşme, dünyanın dört bir tarafında farklı kültürlerle sahip insanları, aynı ürünleri kullanma, aynı yemeği yeme, aynı filmleri izleme, aynı mekânlara gitme vb. süreçlere yönlendirerek tek tipleşmeyi ortaya çıkarmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasına sebebiyet veren en temel araçların da internet teknolojisi ve sosyal medya ortamları olduğu bir gerçektir.

Diğer bir ifadeyle, küreselleşme; çok yönlü bir uluslararası sürecin adıdır. Küreselleşme bir akım olmamakla birlikte, Soğuk Savaş döneminden sonraki süreçte ortaya çıkmış milletlerarası bir düzendir. Soğuk Savaş deyince akla ilk gelen simgeler, ayrışma ve Berlin Duvarı iken, küreselleşmenin simgeleri ise kültürlerin birleşmesi ve internet olmaktadır (Yaman, 2003, akt. Aydemir - Kaya, 2007, 263). Uluslararası düzeyde iletişimi kolaylaştıran bu unsurlar, dünyayı bütünleştirirken bir yandan da ulusları karşılıklı olarak bağımlı hale getirmektedir.

Bir kavramın soy kütüğü, yani tarihsel kökenleri ve evrimi üzerine yapılan çalışmalar, kavramın anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bu tür derinlemesine bir incelemede, konunun temel kavramlarını tanımlama noktasına gelindiği zaman, her şeyin başında bulunduğu gerçeği ile karşılaşılması kaçınılmazdır (Çalış, 2002). Çünkü kavramların ortaya çıktığı zaman sahip oldukları anlam ve içerikleri genellikle değişen şartlara göre zamanla farklılaşabilmektedir. Bu sebeple kavramları tanımlarken kökeninden başlayıp tarihsel süreç içerisindeki gelişimi bir bütün içerisinde değerlendirilmelidir.

Küreselleşme, dünya çapında derin ve karmaşık etkiler yaratmaktadır. Hem olumlu hem de olumsuz sonuçları olan bu süreç, ekonomik, kültürel ve teknolojik bağlamlarda önemli değişikliklere yol açmaktadır. Farklı kültürlerle ait yiyecek, içecek, giyecek hatta modernleşmede çok büyük bir katkısı olan eğitimle toplumların yavaş yavaş alışkanlıklarının değiştirilip modernleşmeleri sağlanmaktadır. Toplumlar bu şekilde bir bakıma asimilasyon sürecine girmektedir.

Küreselleşme, modernleşmenin bir uzantısı olarak görülmekle birlikte teknik, bilimsel alanda ortaya çıkan bu uzantı, teknolojik ve bilimsel gelişmelerin etkisiyle ilerlemeyi, gelişmeyi ve büyümeyi teşvik etmiştir. Küreselleşmenin ilerleme fikri sonucunda ağ altyapısı gelişmiş, bu gelişmeyle birlikte sanayi sektöründe de büyümeler kaçınılmaz olmuş ve bu bağlamda ekonomik olarak büyüyen şirketlerin sayısı artmıştır. Küresel şirketlerin sayısının gittikçe yükselmesiyle sosyal ve ekonomik bir düzenin var ettiği yapısal sorunların egemenliği altındaki bir süreçten çıkılıp kapitalizmin, dolayısıyla da geçmişe ait değişimin belirlenen bir yönetsel düzenin, belirlenmiş modernleşme sisteminin etkisinin temel yeri tuttuğu döneme geçilmiştir (Touraine, 2007). Bunun sonucunda, ülkeler arası ticaret hacmi artmış, sermaye girdi ve çıktıları hızlanmış ve yeni ticaret yerleri ortaya çıkmıştır. Bu süreç aynı zamanda dünyada küresel eşitsizliklerin artmasına, insanların emeğinin sömürülmesine ve doğal kaynakların aşırı tüketilmesine neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, küresel tedarik zincirlerinde düşük ücretli ve güvencesi olmayan işgücü olarak konumlanırken, gelişmiş ülkeler küresel ekonomik kazançlardan daha fazla yararlanmaktadır.

Küreselleşmenin etkisiyle Sanayi Devrimi'nin büyümesi ve gelişmesi sonucunda ekonomik yapıda belirleyici bir unsur olarak görülen fordizmin önemi azalmış, bu da işçilerin emeğinin değer kaybetmesine yol açmıştır (Fırat, 2021). Küreselleşmenin bu yönü, toplumsal ve çevresel sorunları da beraberinde getirmektedir. Artan üretim ve tüketim, doğal kaynakların tükenmesine ve çevre kirliliğine neden olmaktadır. Ayrıca, dünyada işgücünün

küreselleşmesi, emek haklarının zayıflamasına ve işgücü piyasasında devamsızlığa yol açmaktadır. Çalışanlar, daha düşük ücretlerle daha kötü koşullarda çalışmak zorunda kalırken, şirketler maliyetleri düşürmek için işgücünü ve üretimini daha ucuz ülkelere kaydırmaktadır. Bu dönemde, kapitalizmin modernleşme sürecindeki egemenliği, aynı zamanda neoliberal politikaların (serbest ticareti artırmayı amaçlayan ticaret engellerinin azaltılması) yaygınlaşmasına da katkıda bulunmaktadır.

Süreç içerisinde, devletlerin ekonomideki rolü azaltılırken, serbest piyasa ideolojisi ve özelleştirme politikaları ön plana çıkmaktadır. Küreselleşmenin bu olumsuz etkileri, küresel toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına ve küresel adalet ve çevresel sürdürülebilirlik için mücadele eden grupların güçlenmesine yol açmaktadır. Bu hareketler, küresel ekonominin daha adil ve sürdürülebilir hale gelmesini talep ederek küreselleşmenin insan ve çevre üzerindeki etkilerini sorgulamaya başlamaktadır. Özetle küreselleşme, modernleşmenin bir uzantısı olarak teknik ve bilimsel ilerlemeyi teşvik etmekte ve küresel ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır. Ancak bu süreç, toplumsal eşitsizlikler, çevresel bozulma ve işgücünün istikrarsızlığı gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Gelecekte küreselleşmenin olumlu etkilerini koruyarak olumsuz etkilerini azaltmak için daha sürdürülebilir ve adil politikalar benimsenmesi gerekmektedir.

ÇEVRE SORUNLARI BAĞLAMINDA İKLİM KRİZİ

İklim kelimesi, Eski Yunanca'da "eğim" anlamına gelen "klima" kelimesinden Arapça'ya iklim olarak geçmiştir (Ak Sözlük, 21 Aralık 2020). İklim, belirli bir zaman dilimi içinde ve sayısal veriler bağlamında ortalama hava şartları olarak tanımlanmaktadır. İklimin değişimi genel olarak, hava, kara ve doğa koşullarında meydana gelen, herhangi bir sebepten kaynaklı büyük ölçekli (küresel) ve önemli yerel etkileri olan uzun vadeli ve yavaş gelişmekte olan değişiklikler şeklinde ifade edilebilir (Türkeş vd., 2000). Özellikle son yıllarda iklim değişikliğinin etkilerinin daha hızlı arttığı görülmektedir. Bu etkiler hem çevresel sorunlar hem de havanın ısı dengesinin bozulması olarak kendini göstermektedir.

Çevre sorunları her ne kadar günümüzde en yüksek seviyeye çıkmış olsa da geçmiş dönemlerde de çevre tahribatı ve buna bağlı olarak gelişen olumsuz durumların varlığının söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan sosyologlar, çevreyi neredeyse hiç göz ardı etmemiştir. Weber, Durkheim ve özellikle Marx gibi temel düşünürler "çevresel konulara ilişkin zengin bir malzeme bütünü" yaratmıştır. 1970'lerde sosyologlar, çevresel faktörlerin marjinalleştirilmesine, doğa ve toplum arasındaki ilişkiye dair fikirler geliştirmişlerdir. Bunlar; kentsel yeşillendirme, insan-hayvan ilişkileri ve doğanın değerlendirilmesi gibi konulardaki araştırmalarla devam etmiş ve önemli bir odak noktası olmuştur. Çevresel toplumsal hareketlere ve çevresel adalete duyulan ilgi, o zamandan bu yana, diğer kaygılara tabi olsa da sağlıklı bir araştırma alt alanının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Klinenberg vd., 2020).

Küreselleşme, ekonomik büyüme ve ticaretin artmasıyla karakterize edilirken, bu durumun çevre üzerindeki olumsuz etkileri de bilinen bir gerçektir. Artan üretim ve tüketim, doğal kaynakların aşırı kullanımı, hava ve su kirliliği, ormansızlaşma ve atık miktarının artması gibi sorunları beraberinde getirmektedir. İklim krizinin önemli bir problem olarak hayatımızda yer edinmesi sanayileşmeyle başlamaktadır. Fabrikaların çevreye gönderdikleri karbondioksitin yanı sıra zehirli atıklar ile doğaya verilen zararın seviyesi göz ardı edilemeyecek kadar büyümeye başlamaktadır. Örneğin, Sanayi Devrimi'nden önce 288 ppm (bir milyon hacimde iki yüz seksen sekiz parçacık) olan atmosferdeki CO₂ yoğunluğu 2023 yılına gelindiğinde 419 ppm'e ulaşmıştır. 2021'deki ortalama küresel sıcaklık, sanayi öncesi (1850-1900) seviyelerin yaklaşık 1,11°C üzerinde kaydedilmiştir. Sıcaklık artışları buzul erimelerini tetiklemekte ve buna bağlı olarak da deniz seviyesi yükselmektedir. Küresel ortalama deniz seviyesi 1880'den bu yana 21-24 cm kadar yükselmiştir (Climate.gov, 2024). Bu verilere bakılarak, ısının atmosferde daha fazla tutulmasına yol açarak sera etkisini artırdığı söylenebilmektedir. Bu da küresel sıcaklıkların yükselmesine ve çevrenin dengesinin bozulmasına işaret etmektedir. İnsan ve çevre arasındaki alışverişin dengede olması gerekliliğinden hareketle, bazı ülkeler sera gazı etkisini artırmak için çevre ile ilgili hareketlere başlamıştır.

İnsan ve dünya arasındaki dengeli ilişki, ilk başlarda kısmi uyum halini muhafaza etse de insan müdahalesiyle daha sonraki süreçte bozulmaya başlamış ve doğa bu durumdan olumsuz olarak etkilenmiştir. Bu dengeyi daha da sarsacak koşulların ve imkânların yaratılmasına olanak sağlayan Sanayi Devrimi ile çevre sorunlarının oluşmasının geri planındaki temel sebepler oluşmuştur. Bu bozulmalarla birlikte çevre sorunları çözülmemiş olmasının yanı sıra son derece hızlı ve yıkıcı sonuçları ile geri dönülmesi zor boyutlara ulaşmıştır (Görmez, 2020). Çözülemeyen ve gün geçtikçe etkisi daha fazla hissedilen önemli çevre sorunlarında bir tanesi de iklim değişikliğidir.

İklim değişikliğinin hem doğal hem de insan kaynaklı nedenlere dayanabileceğini ve bu değişikliklerin küresel boyutta önemli etkiler yarattığı vurgulanmaktadır. Ayrıca, iklim değişikliğinin uzun süredir var olan bir sorun olduğuna ve yavaş gelişen bir süreç olduğuna dikkat çekilmektedir. İklim değişikliği, dünyanın geçmişten bugüne kadar gelişen doğal bir olayı olarak süregelmiştir. Ancak, 19. yüzyılın ortalarından -Sanayi Devrimi'nden- itibaren iklimdeki doğal değişimlerin yanı sıra insan etkinliklerinin de iklimi etkilediği yeni bir döneme girilmiştir. Bu nedenle, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) iklim değişikliğini, doğal iklim değişikliklerine ek olarak, karşılaştırılabilir bir zaman diliminde küresel atmosferin bileşimini doğrudan veya dolaylı olarak bozan insan faaliyetlerinin sonucunda meydana gelen bir değişiklik olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2000). İnsanların çevreyi koruma ve sürdürülebilirlik konularında ciddi kararlar alıp uygulamaları, iklim krizini büyük oranda çözebilecekken yaşamsal faaliyetlerini gerçekleştirirken doğaya zarar vermeleri süreci daha da zorlaştırmaktadır.

İklimin değişmesi, insanların doğayı düşünmeden tahrip etmesi ile daha büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle fosil yakıt tüketimine dayalı sanayileşme ve

ulaştırma faaliyetleri, iklim değişikliğinin en önemli öncüleri olmaktadır. İnsan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkisi, atmosferdeki sera gazlarının artışına neden olarak dünya çapında sıcaklıkların yükselmesine yol açmaktadır. Bu durum, yoğun hava hadiselerinin daha şiddetli ve sık yaşanmasına, deniz seviyelerinin yükselmesine ve biyoçeşitliliğin azalmasına neden olmaktadır. İklim değişikliğinin bu sonuçları, tarım ve gıda güvenliğinden insan sağlığına kadar çeşitli alanlarda olumsuz etkiler yaratmaktadır.

İnsanın tahribatıyla oluşan iklim değişimi ile mücadele konusunda iki önemli yaklaşım bulunmaktadır; azaltım ve uyum. “Azaltım”, insanın sebep olduğu iklim değişikliğinin oluşturacağı düşünülen sorunların yavaşlatılabilmesi veya engellenmesi için alınması gereken tedbirlerdir. Bir diğer yaklaşım olan “uyum” ise insanların ve ekonominin mevcut risk oluşturan iklim değişikliğinin tesirlerine hazır hale getirilmesi politikasını kapsamaktadır (Doğan - Tüzer, 2011). Bu politikalar çerçevesinde, çevresel sorunların çözümü ve insanların bilinçlenmesi noktasında Türkiye'nin de dahil olduğu, Barselona Sözleşmesi, Montreal Protokolü ve Viyana Sözleşmesi, Paris Antlaşması, Bükreş Sözleşmesi, Basel Sözleşmesi, Minamata Sözleşmesi, Stockholm Sözleşmeleriyle cıva, organik kirleticiler, tehlikeli atıklar ve denizlerinin kirliliği gibi konular üzerine çalışmalar gerçekleştirilmektedir (TCCŞİDB, 1 Temmuz 2024). Nitekim dünyanın bir bütün halinde küresel çevre sorunlarından etkilenmeye başlaması da bunun en büyük sebebi olmuştur. Bu amaçla gerçekleştirilen bazı yönelimler şöyledir; ozon tabakasının daha fazla etkilenmesini önlemek adına “Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi” imzalanmıştır. “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi”, “Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi” ve “Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi” küresel çözüm arayışının önemli adımları olarak gerçekleştirilen diğer çalışmalardır (Mavi, 2021). Atılan bu adımlarla birlikte iklim değişikliği ile ilgili küresel ölçekte çalışmalar devam etmektedir.

İklim krizini hafifletmek için enerji üretiminde yenilenebilir kaynakların kullanılması, sürdürülebilir ulaştırma çözümlerine yatırım yapılması ve çevre dostu politikaların uygulanması gibi acil önlemler alınması gerekmektedir. Aynı zamanda, bireyler ve topluluklar, tüketim alışkanlıklarını değiştirerek ve sürdürülebilir yaşam tarzlarını benimseyerek, kömür, karbon gibi maddelerin azaltılması bu sorunun çözümü için katkıda bulunmaktadır.

Çevresel gelişmeler, bütün ülkeleri ilgilendiren bir problem olması sebebiyle en önemli küresel problemlerden biri haline gelmiştir ve bu bakımdan, farklı ülkelerde de gündemden düşmeyen önemli birtakım çevresel gelişmeler oluşmaya başlamıştır. Bu sorunlar, komşu ülkeleri de ilgilendirebildiği için sorunlar, sınırları aşan bir düzeye yükselmektedir. 1980'li dönemin sonlarına doğru yeni toplumsal hareketlerden; çevre hareketleri, kadın hareketleri, barış ve nükleer karşıtlığı hareketlerin ortaya çıkması yeşil politikaların oluşumunda etkili olmaktadır. Bu oluşumda yerel, ulusal ve bölgesel düzeyde birçok yeşil parti kurulmuş olup bu partilerin odaklandığı 4 temel konu bulunmaktadır; sürdürülebilirlik, şiddetsizlik, demokrasi, sosyal adalet. Özellikle Avrupa Birliği (AB) bölgesinde çevreci hareketlerin siyasi örgütlenmeleri başarılı olmakla birlikte 1979 yılından beri Avrupa Yeşiller Partisi bütün Avrupa genelinde bir siyasi hareket durumuna gelen ilk düzenli yapıdır (Ünal, 2014).

Günümüzde ise çevre sorunlarının artan öneminin ve çevreci hareketlerin siyasi ve ekonomik olarak ülkeleri nasıl etkilediği, üzerinde hassasiyetle durulan bir konu olmakla birlikte bu hareketlerin özellikle Avrupa’da güçlü olduğu bilinmektedir.

İnsan tahribatıyla gündemde yer almaya başlayan çevresel sorunlara iki şekilde değinilmektedir. Bunlardan biri, doğal kaynakların tüketimi, ikincisi ise çevrenin bozulması ile ilgili önemli iklimsel sorunlardır. Hava kirliliği, doğanın dengesinin bozulması, yeryüzünün önemli sorunlarından olan ekolojik dengesizliği oluşturmaktadır. Enerji kaynakların gereğinden fazla kullanılması ve tahrip edilmesi de oldukça ciddi sorunlar olmakla beraber, doğanın kirlenmesi ve bozulmasına oranla yavaş gelişmektedir. Ayrıca, bozulma ve kirlenme, sadece oluştukları yerle sınırlı kalmayıp birbiriyle girdikleri tepkime sonucunda daha geniş bir yayılma ile kitlesel ve doğrudan etki oluşturabilmektedirler (Çelebi, 2014). Bu yayılan ekolojik sorunların etkileri, zincirleme bir şekilde bütün sınırları aşarak komşu ülkelere de sıçramaya başlamıştır. Bu sebeple de doğal kaynakların ve bozulan dengenin düzeltilmesi konularına dikkate çekebilmek için hareketlilikler gerçekleştirilmeye başlamıştır.

Bu bağlamda, 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi, çevre sorunlarının küresel bir öncelik haline gelmesinde ve uluslararası çözüm arayışlarının başlangıcında kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle, 1980’ler ile 1990’ların başında yaşanan çevresel felaketlerin ve olayların küresel kamuoyunun dikkatini çektiği ve çevre duyarlılığının arttığı belirtilmektedir. 1986’da yaşanan Çernobil nükleer santral felaketi ve Exxon Valdez petrolü taşıyan aracın kayalara çarpması gibi olaylar, çevre sorunlarının ciddiyeti ve küresel etkileri konusunda dünyanın odağını ekolojik sorunlara çekmiştir. 1992 Rio Konferansı’nda, küresel, ekonomik, toplumsal kalkınmışlık ile doğayı koruma arasındaki ilişkiler ele alınmış, bu sayede uluslararası çözüm araçlarının geliştirilmesine katkı sağlanmıştır. Ayrıca konferansta, ekolojik koruma arasındaki ilişkileri detaylandırılmış şekilde konuşmuşlardır. 1992 Rio Konferansı’ndan hemen sonra yapılan farklı uluslararası görüşmeler, Rio’nun elde ettiği başarıyı yakalamaktan uzak kalmıştır (Mazlum, 2014). Bu bakımdan bu konferans, çevre politikalarının şekillendirilmesinde önemli bir dönüm noktası olmuş ve uluslararası alanda çevre konularının ele alınması için bir çerçeve oluşturulmuştur.

Dünyanın ekolojik dengesinin düzeneği oldukça kolaydır. Güneş aracılığıyla gelen enerji dünyaya ulaşır geri yansıdığına ya da atmosfer bu enerjiyi serbest bıraktığında, gezegen soğuma işlemine geçer. Böylelikle dünya güneşten aldığı enerjiyi emdiğinde ve sera gazları doğadan yayılan ısının uzaya kaçışını engellediği için gezegen ısınır. Dünya’nın ekolojik düzeni “doğal ve insan kaynaklı” olmak üzere iki faktörden etkilenmektedir. Fakat güncel veriler, ekolojik bozulmanın özellikle geçmişe kıyasla 20. yüzyılın ortalarından günümüze kadar olan süreçte daha hızlı ilerlediğini ve sadece doğal nedenlerle açıklanamayacağını göstermektedir (NRDC, 8 Temmuz 2024). Bu kayıtlardan da anlaşılmaktadır ki günümüzde insanın sebep olduğu çevresel tahribatlar da artarak iklim düzeninin değişmesine etki etmektedir.

Belli bir süreçten geçen atmosferin ısınması önce yavaş yavaş etkilerini göstermektedir. Dünya ısındıkça suyu toplamaya, tutmaya ve daha sonra bırakmaya başlayarak havanın düzenini değiştirir ve sulak olan bölgeler daha ıslak olmaya kurak olan bölgeler ise daha kurak olmaya başlar. 2000’li yıllarda çevre ve küresel ısınma şüphesiz dünya genelinde tartışılan en önemli konulardan biri olmuştur. Ekolojik bozulma, gökyüzüne yayılan zararlı gazlar olarak bilinen maddelerinin (karbondioksit, metan ve kömür gibi) “sera etkisi” olarak bilinen ısının geri yansımalarının etkisiyle yaratması sonucunda, uluslararası genelindeki atmosfer ve okyanusların ortalama sıcaklıklarından kaynaklı ortaya çıkan artışa verilen isimdir. Bu artışın bir proje ile önlenememesi durumunda birden fazla düşük rakıma ait ada devletlerinin ve kıyı şehirlerinin kısa zamanla yok olması gibi önemli bir risk oluşmaktadır (akt. Sönmezoğlu vd., 2020). Bu kadar ciddi bir riskin söz konusu olduğu durum için hem bireysel önlemlerin alınması hem de karar alma mekanizmalarının önlem alma çalışmalarını başlatması için hareketlilikler başlatılmıştır.

Küreselleşme ile çevresel etkilerin adaletsiz dağılımı da önemli bir sorun haline gelmektedir. Gelişmiş ülkeler, tarihsel olarak daha fazla sera gazı salınımından sorumlu olurken, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini hissedenler, genellikle gelişmekte olan ülkeler ve yoksul toplumlar olmaktadır. Çevre sorunlarının yaygınlaşması, dünyanın dört bir yanında toplumsal hareketlerin yükselmesine neden olmaktadır. Toplumsal hareketlerin çevre sorunlarına yönelik etkisi, hükümetlerin ve şirketlerin politikalarını etkileme gücüne dahi sahiptir.

TOPLUMSAL HAREKETLER ÇERÇEVESİNDE İKLİM AKTİVİZMİ KAVRAMI

Toplumsal hareketler, çeşitli grupların ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelerek değişim talep ettiği yapılanmalar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu girişimlerden biri olan çevre hareketleri, doğayı koruma, iklim değişikliğiyle mücadele gibi çeşitli temalara odaklanmaktadır. Çevre sorunlarının artması, bu konu çerçevesinde birleşecek toplumsal hareketlerin oluşmasına ve yayılmasına yol açmıştır.

Lorenz Von Stein, toplumsal hareket kavramını ilk kez 1789’dan itibaren Fransız toplumlarının tarihini inceleyen bir çalışmasında, siyasal çaba çerçevesinde incelemiştir. Bu kavram ilk olarak, işçi sınıfının kendi bilinciyle iktidarı ele geçireceği ve devamlılığı olan bir süreç anlamına gelmekteydi. Bu kavramı Von Stein ile aynı süreçte, Marx ve Engels de Komünist Manifesto’da benzer bir şekilde kullanmışlardır. 1848’de politik yorumcular, toplumsal hareketlerden çoğul olarak söz etmeye başlamışlardır. 19. yüzyılın sonlarına doğru, toplumsal hareketlerin kapsamı, örgütlü proleterlerin yanı sıra tarım ile ilgilenen kesimi, kadınları ve hak taleplerinde bulunan diğer grupları da içerecek şekilde geliştirmiştir (Tilly, 2004, 20 akt. Aydemir, 2020, 2).

Kapitalizmin etkisinin yoğun olarak hissedildiği toplumsal ilişkilerin yaygınlaşması, metalaşma süreci, hızlı kentleşme, kırdan kente başlayan göç gibi kavramlar kırsal ve kentsel bölgelerde bazı çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Bunlar şöyle sıralanabilir; işçi, vergi,

ekmek ayaklanmaları, seçim mücadeleleri hem gruplaşma seviyeleri hem de süreklilikleri bağlamında artarak gelişmekteydi (Aydemir, 2020). Literatürde bu hareketler, eski toplumsal hareketler olarak ifade edilmektedir.

Toplumsal hareketler, genel olarak iki kategoriye ayrılmaktadır: “eski” ve “yeni” toplumsal hareketler. Eski toplumsal hareketler, sanayileşme döneminde işçi sınıfı tarafından ekonomik haksızlıklar, yoksulluk, işsizlik ve toplumsal adalet gibi konulara karşı başlatılan toplumsal gruplaşmalardır. Bu hareketlenmelerin temel amacı devlet yönetimini etkilemek ve kontrol altına almaktır. Yeni toplumsal hareketler ise, sanayileşmenin sonrasında ortaya çıkan ve kimlik, özgürlük, çevreyi koruma, kadın hakları, bireysel özgürlükler, demokrasi, barış ve doğanın korunması gibi etik ve sosyal konulara odaklanan mücadeleler olarak tanımlanmaktadır. Bu hareketler, özellikle orta sınıftan, aydınlardan ve diğer gruplardan gelen toplumsal tepkileri temsil eder (Erdoğan, 2021). Bu sebeple günümüzde farklı konularda yapılan birçok toplumsal hareket aslında yeni toplumsal hareket grupları içerisinde yer alsa da bazı noktalarda ekonomi ve sınıf ayrımına da dayandırıldığı için genel olarak toplumsal hareketler olarak da ifade edilebilmektedir. Ancak yine de çalışmanın amacı çerçevesinde yeni toplumsal hareketlere değinmekte fayda vardır.

Yeni Toplumsal Hareketler ve Çevre Hareketleri

Eski toplumsal hareketlerin değişen dünya düzeni ile birlikte yetersiz kalması ile yeni toplumsal hareket kavramı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu hareketler, özellikle 1960’lı yıllarda ortaya çıkmaya başlayan öğrenci hareketleri ile belirmeye başlamıştır. 1960’ların sonu ile 1970’lerin başlarında gerçekleşen sivil haklar, ifade özgürlüğü ve öğrenci hareketleri; 1970’lerde ortaya çıkan kadın, barış ve çevre/ekoloji hareketleri ve 1980’lerde yaygınlaşan nükleer silahsızlanma hareketleri, bu köklü dönüşümün işaretleri olarak değerlendirilmiştir. Modernitenin yayılması ve derinleşmesiyle ortaya çıkan sorunlar ve krizler karşısında, farklı amaçlar ve aktörler şekillenen bu toplumsal hareketler, “yeni toplumsal hareketler” olarak adlandırılmış (Topal Demiroğlu, 2014) ve değindiği konular bakımından eski toplumsal hareketlerden farklılık göstermeye başlamıştır. Değişen dünya düzeni, grupların hareketlilik alanları da değiştirmiştir.

Yeni toplumsal hareketlerin başlangıcını, Berkeley, Berlin ve Paris’teki öğrenci hareketlerine dayandırmak mümkündür. Bu durum, yeni toplumsal hareketlerin ne kadar geniş bir alana değindiğine ve sosyal hareketlerin yerel ve ulusal çizgileri aşarak küresel bir boyut kazandığını göstermektedir (Bozkurt - Bayansar, 2016).

Yeni toplumsal hareketler zamanla daha farklı alanlarda da kendini göstermeye başlamıştır. Yeşil hareket bir diğer adıyla çevreci hareketler, yeni barış hareketi, kadın hareketi, insan hakları hareketi ve New Age hareketi gibi yeni toplumsal hareketler, modernliğe yaklaşım, siyasal eylem biçimleri ve eğitim anlayışları gibi hareketlenmeler bakımından geleneksel toplumsal hareketlerden ayrılmaktadır (Bozkurt - Bayansar, 2016, 285, a.mlf,3). Toplumsal bir amaca yönelik kolektif çabalar olarak tanımlanan aktivizm, değişim yaratmak için bireylerin ve grupların bir araya gelerek organize oldukları oluşumlardır. Bu

oluşumlar, çeşitli yöntemlerle toplumsal değişim için baskı oluşturur, kamuoyunu etkiler ve politik kararları şekillendirir (Garip, 2022).

Toplumda ortaya çıkan belli başlı sorunlar için örgütlenmeye ve hareketliliğe başlayan gruplar, çözülmeyen sorunların çözülmesine katkı sağlamakta hatta bazen çözümün ana ögesi durumunda bile olabilmektedirler. Bu toplumsal sorunlardan bir tanesi de iklim krizidir. İklim krizine karşı ilk toplumsal hareketlenmeler, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da ortaya çıkıp gelişmiş daha sonra farklı ülkelerde de hareketlilikler başlamıştır. Geleceklerinin tehlike altında olduğunu görmeye başlayan halkın ayaklanmaya başlaması ile çevre aktivistleri de örgütlenmeye başlamış, öğrenciler okul önlerinde pankartlarla sessiz eylemler gerçekleştirmiştir. Çevre hareketleri kapsamında, doğa yürüyüşleri, çevreye atılan zararlı atıkların toplanılması gibi hareketlenmeler de gerçekleştirilmiştir. Böylelikle iklim aktivizm hareketleri ciddi ölçüde büyümeye ve gelişmeye başlamıştır.

Kaynaklarda, çevre hareketleri ve iklim değişikliği hareketi olarak da geçen iklim aktivizminin Avrupa'da daha çok 15-19 yaş aralığındaki gençler öncülüğünde başladığı görülmektedir. Yapılan araştırmalarda, iklim aktivizminde, daha çok gençlerin toplumsal değişimde önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Genç iklim aktivistleri, tehlike olarak gördükleri iklim krizi konusu hakkında kamuoyunu bilinçlendirecek açıklamalar yapmak, politik liderlerin yapacakları değişikliklere öncülük etmek ve gençlik aktivizm hareketini daha geniş bir kitleye ulaştırmak gibi başarılarına ulaşmışlardır. Bu yaşanan olayların sonucunda, gençlerin göstermiş olduğu mücadele iklim aktivizmi, iklim değişikliği konusunda alınan kararlarda önemli bir güç olarak kabul edilmektedir. Bu aktivistlerin karakteristik özellikleri, motivasyonları ve etkileri üzerine yapılan araştırmalar, bu hareketin önemini ve potansiyelini vurgulamaktadır. Gelecekteki araştırmaların, iklim değişikliği alanındaki zorlukları ele alması ve iklim aktivizminin daha iyi anlaşılması için gençlerin bu alana katkı sağlaması beklenmektedir (AR, 2024).

Geleceklerini koruma altına almaya çalışan genç öğrenci nüfusunun yalnızca çevresel etkiler değil, sosyal ve kültürel değişimler açısından da toplumsal değişime önemli katkıları bulunmaktadır. Aktivistler çevre için başlattıkları hareketlere, her yaşta insanları teşvik etmiş ve iklim değişikliği konusunda farkındalık yaratmışlardır. Bu hareketler ve çağrılar karşılık bulmuş, devletler iklim krizini önlemek için çalışmalarına başlamış ve karbon salınımı azaltmaya doğru ilerleme başlamıştır. Hareketlerin etkisiyle, Avrupa Birliği ve ortak devletler tarafından alınan kararlara göre, 2030 yılına kadar karbon salınımının yüzde 55 azaltılması, 2050 yılı itibarıyla da sıfır karbon kullanımı hedef olarak belirlenmiştir. Bu süreçte Avrupa Yeşil Mutabakatı gibi önemli adımlar atılmıştır. Bu sebeple, devletlerin aldığı bu kararlar doğrultusunda iklim değişikliği için 2030 yılı çok önemli bir tarih olarak belirlenmiştir. Gerekli önlemler alınmazsa dünya ciddi bir ekolojik sorun ile baş başa kalacaktır. Aktivistler bu konuda hızla çoğalmaya ve eylemlerini genişletmeye devam etmektedir.

Örneklerle İklim Aktivizmi

Greta Thunberg'in başlattığı ve "Yeni Dalga" olarak adlandırılan 2018'den günümüze kadar süregelen iklim hareketlerinin çevre sorunları konusunda önemli bir dönüm noktası olduğunu, iklim hareketlerinin nasıl evrildiğini ve gençlerin bu harekette nasıl bir rol oynadığını anlayabilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu yeni dalganın en önemli aşaması Greta Thunberg ve grevleridir. 2018'in en önemli gelişmesi olan İsveçli kız çocuğu olan 15 yaşındaki iklim aktivisti Greta Thunberg'in İsveç parlamentosu önünde tek başına başlattığı oturma eylemi büyük bir farkındalığa imza atmıştır. 2019 yılında Greta örnek alınarak iklim için okul grevlerini örgütleyen aktivist çocukların başlattığı, 'Gelecek için Cumalar' (Fridays For Future) hareketi de önemli bir toplumsal harekettir. Greta Thunberg, iklim hareketinin en çok konuşulan kampanyalarından birini başlatmış ve Fridays For Future hareketinin ilk adımını atmıştır (Bektaş Durmuş, 2024). Greta Thunberg iklim aktivizmi hareketlerinin en önemli aktivistlerinden biridir. Yaptığı eylemler 3 hafta sürmüş daha sonra okul yönetimi bu eylemi devam ettirmesini istemiştir.

İklim aktivistleri yalnızca grevlerle kalmayıp çeşitli yollarla eylemlerine devam etmektedirler. Bunlardan biri de 'Just Stop Oil' (Sadece Petrolü Durdurun) yine iklim konusunda dikkat çeken hareketlerden biridir. Just Stop Oil, Extinction Rebellion, Letzte Generation ve Ultima Generazione gibi aktivist grupların temel amaçları, fosil yakıt kullanımının verdiği zarara dikkat çekmektir. Bu gruplar, iklim krizi sorunlarına karşı kendi aralarında oluşturdukları kolektif bilinci yaptıkları eylemler ile kamuoyuna aktararak ulusal bir uyanışa sebep olmak istemektedirler. Aktivistlerin düşüncesine göre; eylem ne kadar dikkat çekerse ulaşılan insan kitlesi o kadar fazla olur. Bu bakış açısıyla vandalist eylemleri benimsemiş olan bu gruplar, sanat eserlerine zarar vererek eylemler gerçekleştirmektedirler. Grup isimlerinin Türkçe karşılıkları, Just Stop Oil'in "Sadece Petrolü Durdurun", Extinction Rebellion'un "Yok oluş İsyanı", Almanca olan Letzte Generation ve İtalyanca Ultima Generazione'nin ise aynı Türkçe anlama karşılık gelen "Son Nesil" anlamını taşımaktadır (İlkak - Küpeli, 2024). Bu iklim aktivisti gruplar, farklı şehirlerde ve sergilerde ünlü ressamların tablolarına boyalarla izler yaparak farkındalık yaratmaya çalışmaktadır. Grup, çevre konusundaki bu farkındalığı vandalizm yöntemini uygulayarak gerçekleştirmektedir.

İklim krizine karşı başlatılan eylemler kapsamında bir diğer önemli hareket; IPCC (The Intergovernmental Panel on Climate Change)'nin özel raporunun yayınlanmasının ardından, iklim aktivisti Extinction Rebellion (XR) grubunun, Birleşik Krallık'ta zaman içinde devam eden ve uluslararası alanda yayılan bir protesto ve sivil itaatsizlik eylemleri dalgası başlatmasıdır. Grup, hükümetlerin iklim ve biyoçeşitlilik krizleri konusunda anlamlı adımlar atmaması nedeniyle, hükümetler yanıt verene kadar halkın isyan etmesi gerektiğini iddia etmektedir. Kasım 2018'de 6000'den fazla aktivist Londra'daki beş büyük köprüyü kapatmış ve Nisan 2019'da sivil itaatsizlik eylemleri 1000'den fazla tutuklamayla sonuçlanmıştır. Ekim 2019'da dünya çapında 60'tan fazla şehirde isyanlar ortaya çıkmıştır. XR bir kez daha Londra'nın merkezini kapatmış ve iki haftalık bir süre boyunca 1800'den fazla aktivist tutuklanmıştır. XR, hükümetin bu krizler hakkında gerçeği söyleme, küresel kaynak

kullanımını azaltma ve karbon emisyonlarını 2025 yılına kadar net sıfıra getirme ve bu varoluşsal tehditlerin nasıl ele alınacağına karar vermek için demokratik bir vatandaş meclisi oluşturma taleplerini karşılayana kadar başlattıkları hareketleri devam ettirmeyi planlamaktadır. Uluslararası diğer XR grupları da bu isyanlara katılmıştır ve bu gruplar arasındaki küresel koordinasyon giderek artmaktadır (Stuart vd., 2020).

İklim aktivistlerinin bir diğer önemli ismi de Ömer Madra'dır. Madra, yıllar önce ekolojik sorunların ele alındığı ve her hafta iklim krizi üzerine yayınlar yapan Açık Radyo 95.0 radyo programının kurucusudur. İlk zamanlar az sayıda yayını olan programın, günümüzde yayın sayısı artmış ve ağırlanan konuklarla iklim krizi, ekolojik denge, doğal hayatı koruma üzerine sayısız yayın yapılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde modernizm ve internet ağı ile beraber küreselleşme kavramı hayatımızda ciddi bir yer edinmiştir. Küreselleşme her ne kadar ülkeler arasındaki sınırları kaldırıp insanlara kolaylıklar tanısa da bir o kadar da arkasında büyüyen ciddi sorunları da beraberinde getirmektedir. Ekolojik sorunlar, küreselleşmenin beraberinde getirdiği önemli sorunlardan bir tanesidir. Küreselleşen dünyada, çevre sorunlarının küresel düzeyde ele alınması gerekmektedir. Çevre hareketleri, aktivistlerin desteğiyle ve yapmış oldukları grevlerle ve çeşitli farkındalık aktiviteleriyle hükümetler tarafından görünmeye başlanmıştır. Hükümetler, bu bağlamda uluslararası iklim antlaşmalarını ve projeleri dikkate almaya başlamıştır. İnsanların fazlasıyla tahrip ederek dengesini bozduğu doğanın etkileri şimdiden küresel ısınma ile görülmeye başlanmıştır. Bu bozulmanın kolay kolay düzelmeyeceğini doğa, dünya genelinde meydana gelen farklı farklı doğal afetlerle hissettirmektedir. Bireysel ve toplu olarak bir an önce çevresel dengenin ve küresel iklim değişikliğinin yavaşlatılması için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Bunun için iklim aktivistlerinin gerçekleştirdikleri eylemler takip edilmeli ve hareketlerin içerikleri dikkatle analiz edilmelidir.

Yeni toplumsal hareketler, küresel çevre sorunlarına karşı dikkat çekme ve etkileme görevini görmektedir. İklim değişikliği, kirlilik ve doğal kaynakların aşırı tüketimi gibi sorunlara karşı mücadelede kritik bir rol oynamaktadır. Bu hareketler, hükümetlerden ve şirketlerden sürdürülebilirlik ve çevrenin korunması konusunda düzenlemeler yapılmasını talep ederek toplumsal farkındalık yaratma amacındadırlar. İnsanlar değişen yaşam şartlarıyla birlikte sürekli değişmekte ve bu değişim de teknoloji ürünlerinin aşırı kullanımı gibi konularda olduğu zaman doğayı olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Teknolojinin hâkim olduğu bir düzende çevresel olayların artması olağan bir durumdur. Hayatımızda önemli bir yeri olan teknolojik ürünler ekolojik dengenin bozulmasında etkin bir rol oynamaktadır. Bu sebeple kullanılan cihazların çevreye zarar vermeyecek özellikte olanları tercih edilmeli ve kullanım süreleri azaltılmalıdır. İklim krizinin engellenebilmesine katkı sağlayabilmek için tarımsal faaliyetler çoğaltılabilir veya insanların kentten köylere yönelmesini sağlayacak projeler üretilebilir.

Sonuç olarak, çevre konusunda gerçekleştirilen toplumsal hareketler ve çevre aktivistleri çevre sorunlarına karşı mücadelede kritik bir rol oynamaktadır. Sürdürülebilirlik, doğayı koruma ve çevre adaleti gibi hedeflerin gerçekleştirilmesi, dünya genelinde toplumsal hareketlerin desteğini gerektirmektedir. Çevre sorunlarına karşı küresel bir dayanışma ve devletlerin ortak çabası, sürdürülebilir bir geleceği inşa etmek için atılması gereken önemli adımlardır. Doğa dostu teknolojilerin geliştirilmesi ve kullanılmasının teşvik edilmesi için çalışmalar yapılması önemli bir adım olabilmektedir. Bununla birlikte, endüstriyel atıkların azaltılması ve geri dönüşümün teşvik edilmesi gibi üretim süreçlerinde de değişiklikler yapılması alınabilecek önlemler arasında yer almalıdır. Ayrıca, ormansızlaşmanın önlenmesi ve ağaçlandırma projelerinin desteklenmesi gibi doğa koruma çalışmaları da iklim krizine karşı mücadelede etkili olacaktır. Bu çabaların yanı sıra, eğitim ve farkındalık artırma faaliyetleriyle okullarda, kurumlarda eğitimler verilmeli, belediyelerde oluşturulacak merkezler aracılığıyla toplumun genelinde çevre bilinci ve sürdürülebilirlik konusunda bir kültür oluşturulması için çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Bu şekilde, sadece politika ve endüstri düzeyinde değil, bireylerin ve toplumun da katkısıyla iklim kriziyle mücadelede daha etkili adımlar atılabilir. Çevrenin dengesinin düzelmesi oldukça zaman alabilir ama daha fazla geç kalabilecek bir konu olmadığı için uluslararası dünya örgütlenmelerinin önemli ve etkili önlemler alması gerekmektedir. Aksi takdirde bu oluşan ekolojik dengesizlik ya da sorun geleceğimizi tahmin edilenden daha çabuk yok edebilir düzeye gelmeye başlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ak Sözlük. Erişim 21 Aralık 2020. <http://aksozluk.org/iklim>.
- AR, Apaçık Radyo. "İklim Aktivistlerinin Demografik Özellikleri". Erişim 10 Ağustos 2024. <https://acikradyo.com.tr/iklim-kusagi-konusuyor/iklim-aktivistlerinin-demografik-ozellikleri>
- Aydemir, Aslı. *Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2020.
- Aydemir, Cahit - Kaya, Mehmet. "Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 6/20 (2007), 260-282.
- Bektaş Durmuş, Seval. "İklim Aktivizmi Üzerine Nitel Bir Araştırma; 'Fridays For Future Hareketi'". *Boycokz Akademi Dergisi*, (2024) 105-118.
- Bozkurt, Yavuz - Bayansar, Reha. "Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevreci Hareket ve Gezi Parkı Olayları". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016), 276-293.
- Climate.gov, NOAA Climate.gov. "Climate Change: Global Sea Level". Erişim 6 Haziran 2024. <https://www.climate.gov/news-features/understanding-climate/climate-change-global-sea-level>
- Çalış, Şaban Halis. "Üç Tarz-ı Siyasetten Globalizme". *Küresel Sistemde Siyaset, Yönetim ve Ekonomi*. der. M. Akif Çukurçayır. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2002.
- Çelebi, H. "Çevre Sorunları". *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*. ed. Haydar Çakmak İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014.
- Doğan, Seyhun - Tüzer, Mutlu. "Küresel İklim Değişikliği ile Mücadele: Genel Yaklaşımlar ve Uluslararası Çabalar". *Sosyoloji Konferansları Dergisi* 44 (2011), 157-194.
- DPT, Devlet Planlama Teşkilatı. *İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000.
- Erdoğan, Halide Nur. "Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Kadın Hareketleri: Dijital Aktivizm", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/2 (2021) 112-119.
- Fırat, Nihan. "Küreselleşmenin Tarihi ve Bilgi". *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* 16/2 (2021) 165-171.
- Fox, Jeremy. *Chomsky ve Küreselleşme*. İstanbul: Everest Yayınları, 2002.
- Garip, Sezen. "Dijital Aktivizm ve Sosyal Medya Aktivizm Kavramlarını Ayırmak: Kuramsal Bir Değerlendirme". *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* 6/14 (2022), 81-89.
- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Görmez, Kemal. *Çevre Sorunları*. Ankara: Nobel Akademik, 2020.
- İçli, Gönül. "Küreselleşme ve Kültür". *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* 25/2 (2001) 163-172.

- İlkak, Ahmet - Küpeli, Ali Ertuğrul. "Sanatsal Eylem Olarak Vandalizm; İklim Aktivisleri". *Sanat ve Yorum* 43 (2024), 34-42.
- Klinenberg, Eric vd. "Sociology and the Climate Crisis", *Annual Review of Sociology* (2020), 646-669.
- Kömeçoğlu, Uğur. "Küreselleşme, Modernleşme, Modernlik ". *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 5/18 (2022), 9-24.
- Mavi, İbrahim. "Küresel İklim Değişikliği Bağlamında Yeni Toplumsal Hareket Örneği Olarak Küresel Çevreci Hareketler". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/2 (2021), 116-126.
- Mazlum, İbrahim. "Küresel Siyaset ve Çevre". *Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. ed. Evren Balta. 457-489. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- NRDC, the Natural Resources Defense Council. "What Is Climate Change?". Erişim 8 Temmuz 2024. <https://www.nrdc.org/stories/what-climate-change>
- Robertson, Roland - White, Kathleen E. "What Is Globalization?". *The Blackwell Companion to Globalization*. ed. George Ritzer. 54-66. Malden: Blackwell Publishing, 2007.
- Sönmezoğlu, Faruk vd. *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Der Yayınları, 2020.
- Stuart, Diana vd. "The climate crisis as a catalyst for emancipatory transformation: An examination of the possible". *International Sociology* 35/4 (2020), 433-456.
- TCCŞİDB, Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. "Türkiye'nin Tarafı Olduğu Bazı Çok Taraflı Çevre Anlaşmalarına İlişkin Bilgiler". Erişim 1 Temmuz 2024. <https://ab.csb.gov.tr/anlasmalar-i-98915>
- Topal Demiroğlu, Elif. "Yeni Toplumsal Hareketler; Bir Literatür Taraması", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 2/1 (2014), 133-144.
- Touraine, Alain. *Bugünün Dünyasını Anlamak Yeni Bir Paradigma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Türkeş, Murat vd. *Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri*. Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları, 2000.
- Ünal, Serhan. "Yeşil Teori". *Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar*. der. Mehmet Şahin ve Osman Şen. 229-251. Ankara: Kripto Yayınları, 2014.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmacıların her biri mevcut araştırmanın tüm aşamalarına eşit oranda katkı sağlamıştır. 1. yazarın araştırmaya katkı oranı %50, 2. yazarın araştırmaya katkı oranı %50’dir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı yoktur. Araştırmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Comparison of School-Family Collaboration Perceptions from Teacher and Parent Perspectives

Harun KAVAKLI ^{1*}

¹ Institute of Social Sciences, Amasya University, Amasya, Turkey, ORCID: 0000-0002-2302-7463

ABSTRACT

Home-school partnership is of great importance in increasing students' academic achievement and contributing to their personal-social-emotional and behavioral development both in school and in their normal lives. This partnership is necessary to ensure that students are successful both in school and in their daily lives. Based on this, the purpose of this research is to compare the perceptions of teachers and parents on home-school partnerships. In this qualitative case study, 5 teachers and 5 parents were selected using the purposive sampling method based on typical case sampling. Semi-structured interview technique was utilized in the data collection process and 15 open-ended questions were asked to the teachers and 14 open-ended questions were asked to the parents. The data were evaluated through descriptive analysis. Based on Epstein's model of parental involvement, the views of teachers and parents on types of involvement (Parenting, Communication, Volunteering, Decision-making, Learning at Home, and Collaborating with the Community) were compared, and similarities and differences were revealed. Regarding the definition of home-school partnership, all participants saw it as an important factor for student success, but they had different opinions on the implementations. Teachers approach home-school partnership from a more professional perspective and evaluate them as a tool to improve student achievement and educational processes. Parents, on the other hand, approach home-school partnerships with a more individual perspective and think that the school should support not only their children's academic achievements but also their personal development. In conclusion, based on the collected qualitative data, recommendations were made to improve collaboration and the culture of collaboration between teachers and parents.

Keywords: Family in education, school-family cooperation, school organization

Type: Research

Article History

Received: 30.10.2024

Accepted: 20.01.2025

Published: 21.03.2025

*Corresponding Author:

harunkavakli5@gmail.com

Öğretmen ve Veli Görüşleri Açısından Okul-Aile İşbirliği Algılarının Karşılaştırılması

Harun KAVAKLI ¹

¹ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye, ORCID: 0000-0002-2302-7463

ÖZET

Okul-aile iş birliği, öğrencilerin akademik başarısını artırmak ve onların kişisel-sosyal-duygusal ve davranışsal gelişimlerine katkı sağlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu iş birliği, öğrencilerin hem okulda hem normal yaşantılarında başarılı olmalarını sağlamak için gereklidir. Bunlardan yola çıkarak bu araştırmanın hedefi, öğretmen ve velilerin okul-aile iş birliği algılarını karşılaştırmaktır. Bu nitel durum çalışmasında, tipik durum örnekleme yöntemi kullanılarak amaçlı örneklem yöntemine göre 5 öğretmen ve 5 aile/veli seçilmiştir. Veri toplama sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmış ve öğretmenlere 15, aile/velilere ise 14 açık uçlu soru yöneltilmiştir. Toplanan veriler betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Epstein'in aile katılım modeli (çalışan küreler) temel alınarak, öğretmenler ve ailelerin (Anne-Babalık, İletişim, Gönüllü hizmetler, Karar verme, Evde öğrenme, Toplumla iş birliği) gibi konulardaki görüşleri karşılaştırılmış ve benzerlikler ile farklılıklar ortaya çıkarılmıştır. Okul-aile iş birliğinin tanımlanması noktasında, tüm katılımcılar öğrenci başarısı için önemli bir faktör olarak görmüşlerdir, ancak uygulamalar hakkında farklı düşüncelere sahiptirler. Öğretmenler okul-aile iş birliği konusunu daha profesyonel bir açıdan ele alarak, öğrenci başarısını ve eğitim süreçlerini geliştirmek için bir araç olarak değerlendirmektedirler. Veliler ise, okul-aile iş birliğini daha bireysel bir bakış açısıyla ele almakta ve okulun çocuklarının sadece akademik başarılarını değil, kişisel gelişimlerini de desteklemesi gerektiğini düşünmektedirler. Sonuç olarak, toplanan nitel verilere dayanarak, öğretmenler ve veliler arasındaki iş birliğini ve iş birliği kültürünü geliştirmeye yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitimde aile, okul-aile iş birliği, okul örgütü

Tür: Araştırma

Makale Geçmişi
Gönderim: 30.10.2024
Kabul: 20.01.2025
Yayınlanma: 21.03.2025

*Sorumlu Yazar:
harunkavakli5@gmail.com

GİRİŞ

Modern eğitim anlayışında, okul ve aile arasındaki iş birliği, öğrencilerin eğitimdeki başarıları üzerinde kritik bir rol oynar. Bu iş birliği, sadece akademik performansı artırmakla kalmaz, aynı zamanda öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimlerine de katkıda bulunur (Epstein, 1995; Henderson – Mapp, 2002). Araştırma, öğretmen ve velilerin bu iş birliğine ilişkin algılarını karşılaştırarak, her iki grubun beklenti ve deneyimlerini derinlemesine analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Bireyin eğitimi toplumun ortak sorumluluğu olarak kabul edilmektedir. Zira sonuçları itibarıyla eğitim bireysel olduğu kadar toplumsal bir meseledir de (Gedik, 2020). Dışsallık kavramıyla açıklanan bu durum, eğitimin sadece eğitimi verenler ve alanlar açısından değil, toplumun geneli açısından doğuracağı sonuçlara dikkat çekmektedir (Çokgezen - Terzi, 2008). Diğer bir ifadeyle, eğitimden bir taraftan bu eğitimden istifade eden bireyler faydalanırken, diğer taraftan toplumun geneli de fayda görmektedir. Çünkü eğitim alan bireyler kişisel olarak daha iyi sosyo-ekonomik statüler elde etme şansına sahip olurken topluma da üretken ve nitelikli işçiler olarak katkı sağlamış olurlar. Bu noktada eğitim sonuçları itibarıyla tüm toplumu ilgilendiren bir kamu meselesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitimin sonuçlarının bu yaygın etkisi de eğitimle ilgili sorumluluğun toplumsal olarak paylaşılmasını gündeme getirmektedir.

Bu ihtiyaca bir cevap olarak ortaya çıkan modern okullar, uzun süredir toplum, birey ve aile adına eğitim ihtiyacını profesyonel olarak gideren kurumlar oldu (Gedik, 2022). Bu süreç zarfında formal eğitim ve akademik başarıyla ilgili yetki ve sorumluluk büyük oranda okullara devredildi. Yani eğitimin gerçekleşmesinden ve öğrenci başarısının artırılmasında tek başına yetkili ve sorumlu kurum okul oldu. Ancak özellikle son 40 yıldır bu bakış açısının değiştiğini görmekteyiz. Buna değişen aile yapısı ve işlevleri de eklenince (Yapıcı, 2010) artık okulların tek başına eğitimi sağladığı durumdan eğitimin aile, okul ve toplum arasında gerçekleşecek iş birliği ile sağlandığı dönem başladı (Gedik, 2022). Bu durum, öğrencilerinin akademik başarılarını artırmak isteyen okulları aile ve toplum ile iş birliği yapmak mecburiyetinde bıraktı (Gedik, 2022). Eğitimin okulun sorumluluğu olduğu bakış açısından eğitimin bir iş birliği olduğu bakış açısına geçişle birlikte, bir çok araştırmacı ailenin eğitimde oynadığı rolleri incelemeye başladı. Özellikle son 40 yıldır önemini kaybetmeyen okul-aile iş birliği kavramı, geçen süre içerisinde sayısız araştırmaya konu oldu. Bu araştırmalar net olarak gösterdi ki, okul-aile iş birliği okullarda gerçekleştirilen formal eğitimin kalitesini önemli oranda etkilemektedir (Gül, 2007; Henderson - Mapp, 2002; Jeynes, 2007; Kocayörük, 2016). Diğer bir deyişle, geçtiğimiz yüzyılda tek başına okulların üretebileceğine inanılan akademik başarının ancak okul ile ailenin iş birliği içerisinde üretilebileceği ortaya konuldu.

Bu bulgular okul-aile iş birliği kavramının daha yakından incelenmesine ve öğrenci başarısını artıracak en etkili Okul-Aile İşbirliklerinin tanımlanması çabalarına neden oldu. Bu konuda birçok araştırma yapılarak farklı modeller ortaya çıktı. Epstein (1994) 'e göre; aile ve okul öncesi kümelerinin kesişimi, bu kesişimin merkezinde ise çocuğun olduğu ve örtüşen

etki alanı olarak söz edilmektedir. Aile iş birliğini ise, evde öğrenme ortamının oluşturulması, aile ile okul arasında etkili iletişimden bahsederken, Cömert ve Güleç (2004) tarafından yapılan bir çalışmada, ailelerin okul sürecindeki rolü incelenmiştir. Bu çalışmada, ailelerin uzun bir süre boyunca çocuklarına öğretmenlik yaparak onlara bilgi kaynağı ve danışmanlık hizmetleri sunduğu belirtilmiştir. Ayrıca, ailelerin sadece öğretene değil, aynı zamanda öğrenen bir konumda da olduğu vurgulanmıştır. Lawson (2003)'e göre veli katılımının dört türde sağlandığı ifade edilmektedir. İlk tür; Karar vericilikte veli katılımı düşük olduğu ve ailenin evde ders ortamını düzenlenmesine yönelik olduğu, ikinci tür; velilerle öğretmenlerin birlikte hareket ettiği, okulun hedeflerini desteklediği, üçüncü tür; velilerin sosyal ve kültürel etkinliklere katıldığı, dördüncü tür ise; velilerin okul kararlarında daha etkin rol aldıkları ve ortak görevler aldıkları yönündedir.

Bir taraftan literatür gelişirken, diğer taraftan eğitim sistemleri kendilerini yenileyerek okul-aile iş birliğini geliştirecek adımlar attı. Fakat geliştirilen okul-aile iş birliği modellerini uygulayacak olan öğretmen ve ailelerin bu kavramdan ne anladığını bilmiyoruz. Bu nedenle, uygulanması beklenen okul-aile iş birliği ile pratiğe konulmaya çalışılan okul-aile iş birliklerinin ne derece benzerlik gösterdiği de belirsizdir.

Mevcut çalışmanın hedefi, öğretmen ve velilerin okul-aile iş birliği konusundaki algılarını karşılaştırmaktır, böylece şu sorulara yanıt bulunacaktır:

1. Okul-aile iş birliği veliler ve öğretmen tarafından nasıl tanımlanmaktadır?
2. Bu iki grup arasında okul-aile iş birliği algısı veya uygulamaları açısından herhangi bir farklılık var mı?

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Okul- aile iş birliği, çocukların akademik ve sosyal başarılarını arttırmak için anne-babanın, çocuğun eğitim hayatındaki tüm alanlarda ve aşamalarda yer alması ve destek sağlaması olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, anne-baba beklentileri ve istekleri, evdeki kurallar ve kontrol mekanizmaları, çocukla kurulan iletişim, evdeki faaliyetler, anne-babanın okula yönelik tutum ve katılımı, ödevlerin kontrolü, sınıf ve okul faaliyetlerine katılım gibi faktörler rol oynamaktadır. Ayrıca, öğretmenlerle kurulan iletişim de bu iş birliğinin önemli bir parçasıdır (Porumbu - Necsoi, 2013).

1946 yılı Aralık ayında gerçekleştirilen 3. Milli Eğitim Şurası, okul-aile iş birliği için ülkemizdeki ilk adımı atmıştır. Bu toplantıda "Okul-Aile İşbirliği Temel Tüzük Taslağı" belirlenerek oluşturulmuş ve bir yıl sonra 1947'de Okul-Aile Birliği Yönetmeliği olarak yürürlüğe girmiştir.

Okul-aile iş birliği hususunda yapılan düzenlemelerde, 1952 ve 1965 yıllarında yönetmeliklerde değişiklikler yapılmıştır. Ancak, 1973 yılında yeniden düzenlenen yönetmelikte, okullarda okul-aile birliklerinin kurulması gerektiği vurgulanmıştır. Yönetmeliklerde yapılan değişikliklerle birlikte, 142. madde 2003 yılında yeniden

düzenlenmiştir ve okulların aile ve çevreleriyle iş birliği içinde olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda, 2005 yılında ilköğretim okullarında yayınlanan bir genelge ile okul-veli ve öğrenci sözleşmesi hayata geçirilmiş ve öğrencilerin ve velilerin okul değerlendirme sürecine aktif olarak katılımı, velilerin öğrencilerle ilgili bilgi edinmesi, okulun çevresiyle ilişkilerinin geliştirilmesi ve veli-öğrenci beklentilerinin sisteme dahil edilmesi amaçlanmıştır.

2012 yılında, örgün eğitim kurumlarında okul-aile iş birliğini güçlendirmek amacıyla yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenleme ile okul ile aile arasındaki birliğin sağlanması, iletişim ve iş birliğinin arttırılması, eğitim faaliyetlerinin desteklenmesi ve maddi imkânları sınırlı öğrencilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır. Bu düzenleme, okul-aile iş birliğinin daha da güçlendirilmesine yönelik olup öğrencilerin eğitim hayatlarına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu amaçla, öğrencilerin eğitimleriyle ilgili temel ihtiyaçlarını karşılamak için okullar bünyesinde tüzel kişiliği olmayan topluluklar kurulması da öngörülmüştür.

2015-2016 yıllarında, farklı şehirlerde uygulanan "Yarınlar için Yarın Sizdeyiz" projesi ile ebeveynler çocuklarıyla iletişim, çatışma çözme, ders çalışma becerileri, sınav stresi yönetimi gibi konularda bilgilendirilmiştir. Bu proje, Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen "0-18 yaşları arası anne-baba eğitimi programı", "7-19 yaşları arası anne-baba eğitimi programları", "okul öncesinde anne-baba katılımı", "ebeveyn destek programları" ve "Ulusal anne-baba eğitimi programı" gibi farklı eğitim programlarına örnek teşkil etmektedir. Bu programlar, okul-aile iş birliğini güçlendirmek amacıyla ailelere çocuklarına yönelik yardımcı olmakta ve ailelerin çocuklarına daha iyi bir eğitim ortamı sağlamalarına yardımcı olmaktadır (Lindberg, 2017).

Okul-aile iş birliği, dünya genelinde eğitim sistemi içerisinde de önemli bir konu olarak kabul edilmiştir ve bu doğrultuda farklı kuramlar geliştirilmiştir (Lindberg - Oğuz, 2016). Özellikle 1960 ve 1970'li yıllardan itibaren, okul-aile iş birliği konusu önem kazanmış ve bu süreçte farklı modeller geliştirilerek kavramsal bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu modeller, okullarda okul-aile iş birliğinin nasıl uygulanabileceği konusunda rehberlik etmekte olduğu görülmektedir. Bu modellerden günümüzde en yaygın kullanılanı, Epstein tarafından geliştirilen "Anne-Baba Katılım" modelidir. Bu model, eğitim, idare ve öğrenme süreçlerinin karşılıklı bağlantısını ifade etmekte ve aile-ev temelli uygulamalarla okul-aile iletişiminin geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu model, okul-aile iş birliği konusunda yapılan çalışmaların temelini oluşturmaktadır ve okul-aile arasındaki iş birliğini arttırmaya yönelik uygulamaları teşvik etmektedir (Epstein, 2005). Aynı zamanda Epstein'ın bu modeli, okul, öğretmen ve aileler arasındaki iş birliğinin nasıl arttırılabileceği konusunda kapsamlı bir yapı sunmaktadır. Model, her bir katılım türünün öğrenci, okul ve ailelere olan etkilerini ayrıntılı bir şekilde ele alarak, katılımın olumlu sonuçlarını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, modelin uygulanması için her kademeye uygun değerlendirme araçları oluşturulmuş ve okul-aile iş birliğinin değerlendirilmesi ve ihtiyaçların belirlenmesi amaçlanmıştır (Epstein - Sheldon, 2002). Anne-babayı odak noktasına alan model, altı farklı katılım türüne vurgu

yaparak, okul ve aileler arasındaki iletişimin geliştirilmesine yönelik somut adımlar atılmasına yardımcı olmaktadır. Bu katılım türleri şunlardır:

Anne-Babalık

Epstein (1995) Velilere yönelik düzenlenen eğitim programları, onları çocuklarının ihtiyaçları ve sorunları hakkında daha duyarlı hale getirerek, çocuğun akademik ve sosyal anlamda gelişimini destekleme kapasitelerini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Okul-aile iş birliği ve aile katılımı, okul programlarının geliştirilmesine, olumlu okul iklimi oluşturulmasına, ailelere destekler ve hizmetler sunulmasına, velilerin çocuklarına yönelik eğitim becerilerinin artırılmasına, aileler arasında etkileşimin artırılmasına ve öğretmenlerin işlerinin kolaylaştırılmasına katkı sağlayacağını belirtmektedir. Aile katılımının sadece belirli bir süreyle ya da sadece bazı etkinliklerle sınırlı tutulamayacağını, tam tersine öğrencinin eğitim hayatının tamamı boyunca sürekli olarak devam etmesi ve her eğitim seviyesinde farklı şekillerde uygulanması gerektiği konusunda vurgu yapılmaktadır. İşbirliği içinde hareket edilmesi ve velilerin eğitim sürecine aktif katılımının sağlanması, çocuğun gelişimi için son derece önemlidir. Çocuğu destekleyen bir ağ oluşturulması ve bütüncül gelişiminin temini, aile katılımıyla mümkün olmaktadır. Velilerin eğitim sürecine dahil edilmesi, onların çocukları hakkındaki görüşlerini ve endişelerini aktarmalarına; öğretmenlerin de velilerin katılımı sayesinde öğrencileri hakkında daha kapsamlı bir bakış açısına sahip olmalarına olanak tanımaktadır. Böylece öğretmen-veli iş birliği, öğrencinin gelişimiyle ilgili kararların daha bilinçli bir şekilde alınmasına ve daha uygun müdahalelerin gerçekleştirilmesine imkân vermektedir. Aile katılımı uygulamaları sayesinde, öğrencilerin akademik başarıları kadar duygusal ve sosyal gelişimleri de desteklenmiş olacaktır (Epstein, 1995).

İletişim

Bu katılım türü öğrencinin akademik gelişimi ve bu süreci etkileyebilecek herhangi bir durum hakkında bilgi alışverişi yapmak amacıyla, not kâğıtları, sms'ler, elektronik posta gibi yöntemlerle anne-baba ve okul öğretmeni arasında iletişim sağlanmasını içermektedir. Çocuğun okul çağına başlamasıyla, çocuğun eğitiminde okulun ve beraberinde öğretmenin rolü artmaktadır. Bu sebeple, velinin çocuğunun öğretmeni tanıması ve onunla iletişim içinde olması önem taşımaktadır. Çünkü okulla ilgili konularda öğretmenle bağlantı halinde bulunması, velinin olumlu iletişim temellerini atmasını sağlayacaktır. Bu durum, olumlu bir okul deneyimi yaşayan öğrencilerin, okula ve öğrenmeye karşı olumlu bir tutum geliştirmelerini sağlayarak, okul-aile-çocuk etkileşimini sağlıklı bir şekilde ilerletme fırsatı sunar. Bu bağlamda, ebeveynlerin öğretmenin çocuk hakkındaki gözlemlerine güvenmesi önem arz etmektedir. Öğretmenler de ebeveynlerin çocuk hakkındaki görüşlerine ve verdikleri bilgilere güven duymaları, sürecin olumlu yürümesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, aile ve okul arasındaki iletişim kurulurken, birbirlerini suçlamalardan ve baskılamalardan kaçınarak iletişim kurulmalıdır. Öğretmen ve ebeveynler, çocuğun geri bildirimlerini dikkatle dinlemeli ve değer vermelidirler. Sağlıklı bir iletişim için, karşılıklı saygı, hoşgörü ve anlayış

çerçevesinde davranılmalıdır. Taraflar arasında duygusal bağ oluşmasına, güvene dayalı ilişkiler kurulmasına olanak tanıyacak bir iletişim tarzı benimsenmelidir. (Epstein, 1995).

Gönüllülük

Bu tür katılım, ailelerin toplumsal, ekonomik ve diğer kaynaklar yaratmaları yanı sıra sınıf içi veya okulda gerçekleştirilecek tüm etkinliklere doğrudan veya dolaylı olarak katılabilmelerini sağlayacak uygulamaları içermektedir (Epstein, 1995). Aile katılımının gönüllülük temeline dayanması, ebeveynlerin çocuklarının eğitime olan ilgilerini arttırarak okul eğitimine daha fazla dikkat vermelerine ve öğretmenlere daha fazla desteklemelerine yardımcı olan birçok yararı beraberinde getirmektedir (Epstein - Sheldon, 2002).

Literatürde yapılan incelemeler ışığında, ebeveynlerin okula yaptıkları ziyaretlerin, okulda gönüllü çalışmalarının ve okul etkinliklerine katılımlarının çocukların akademik başarısını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Hill - Tyson, 2009). Yapılan diğer çalışmalarda da Barnard (2003) ve Domina (2005); Aile katılımı ve okul iş birliği programlarının, düşük gelirli ailelerden gelen öğrencilerin okula bağlılığını arttırmada, okul terki riskini azaltmada ve akademik performanslarını geliştirmede etkili bir yaklaşım olduğu sonucuna varılmıştır.

Evde Öğrenme

Bu tür katılım, çocukların eğitime destek olmak ve katkıda bulunmak için ev ortamının düzenlenmesi, ev ödevlerinin kontrol edilmesi ve sorumluluğunun üstlenilmesi, ayrıca ebeveynlerin çocuklarına nasıl yardımcı olabilecekleri veya destekleyebilecekleri konusunda fikir edinmek için yardım ve bilgilendirme de sağlayabilirler (Epstein, 1995).

Ebeveynlerin evde sağladığı ortam ve koşullar, çocuğun akademik başarısını etkilemede okul ortamı kadar önemli bir rol oynamaktadır. Ebeveynlerin, çocuklarının öğrenme isteğini arttırmak ve öğrendiklerini pekiştirmek için yardımcı olmaları, onlara rehberlik etmeleri ve okulla iş birliği yaparak hangi konularda başarılı olduklarını ve hangi konularda zayıf olduklarını öğrenmeleri gerekmektedir. Ayrıca ebeveynler, çocukların eğitimi için gerekli araç ve gereçleri temin etmeye çalışmalı ve onlara nasıl yardımcı olabileceklerini öğrenmelidirler (Duan vd., 2018).

Ebeveynlerin çocuklarının akademik başarısına katkı sağlamaları için onlara uygun bir çalışma ortamı sağlamaları oldukça önemlidir. Çocukların zamanlarını etkin bir şekilde planlamayı ve yönetmeyi öğrenmeleri, akademik başarıları için hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle, öğretmenler ve ailelerin desteği, çocukların bu beceriyi kazanmalarına yardımcı olmak için gereklidir. Ebeveynlerin, okulda yapılan çalışmalar hakkında bilgi sahibi olması, çocuklarıyla birlikte evde çalışma planları yapması ve bu planları uygulamaları konusunda denetim sağlamaları da oldukça önemlidir (Adamski vd., 2013; Wilder, 2014).

Karar Verme

Bu tür katılım, ebeveynlerin sınıf ve okul yönetimi süreçlerinde iş birliği yaparak söz sahibi olmalarını içermektedir. Örneğin, okul faaliyetlerinin seçiminde aktif bir şekilde karar verme aşamasında yer alarak katkıda bulunmaları bu tür katılımın bir örneği olarak gösterilebilir (Epstein, 1995).

İş birliği, hem ailelerin hem de okulun yöneticileri ve öğretmenleri arasında çift yönlü ve sürekli olarak gerçekleşen bir dinamik süreçtir. Ebeveynler ve eğitimciler, kendi rollerini sergileyerek ve katkıda bulunarak karar alma sürecine dahil olurlar. Bu iş birliği süreci, karşılıklı alınan kararlarla akademik ve davranışsal hedeflerin daha kısa sürede ve olumlu bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktadır (Cowan vd., 2004).

Toplumla İşbirliği

Bu tür katılım, öğrencilerin gelişimini ve eğitimini desteklemek amacıyla toplumda öğrencilere ve ailelere yönelik destekleyici eğitimsel ve sosyal çalışmalar geliştirme ve güçlendirme hizmetleri sunarak bilgilendirmeyi ve iş birliğini içermektedir. Örneğin, yoksul öğrencilere hafta sonu kurslarında eğitim vermek için öğretmen veya eğitimcilerden destek alınması gibi uygulamalar bu tür katılıma örnek gösterilebilir (Epstein, 1995). Alanyazına bakıldığında, toplumla iş birliğinde öğrencilerin doğal kaynakları ve teknolojiyi öğrenmek için kullanabilecekleri uygulamalara katılım süreçlerini ortaya koymaktadır. Bu sayede öğrenciler, toplumun eğitim uygulamalarına aktif bir şekilde dahil olarak öğrenme sürecine katkı sağlayabilirler (Green vd., 2007).

YÖNTEM

Bu başlıkta çalışmanın yöntemi, kullanılan modeli, veri toplama aracı ve verilerin çözümlenmesi gibi başlıklara odaklanılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, nitel araştırma deseni ile yürütülmüştür. Niteliksel inceleme, teori geliştirmeyi temel ilke olarak benimseyen ve sosyal fenomenleri kendi doğal ortamları içinde incelemeyi ve anlamayı vurgulayan bir yöntemdir (Yıldırım - Şimşek, 2003).

Araştırmanın Modeli/Deseni

İlgili çalışmada, niteliksel vaka (durum) deseni kullanılmıştır. Durum analizi, belirli bir yapının ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve tanımlanmasıdır (Merriam, 2013). Benzer şekilde, Subaşı - Okumuş (2017) durum araştırması yöntemini, bir veya birden çok belirli durumun zaman içinde gözlemler, görüşmeler, görsel-işitsel materyaller, dokümanlar, raporlar gibi çeşitli veri toplama teknikleri kullanılarak kapsamlı ve uzunlamasına incelendiği

bir nitel araştırma yöntemi olarak tanımlamışlardır¹. Bu yöntem, verilerin doğal ortamında ne olduğunu inceleme fırsatı sağlar.

Çalışma Grubu

Bu çalışmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan tipik durum örnekleme tekniği kullanılarak katılımcıların seçimi yapılmıştır. Bu yöntem, araştırmacının yeni bir uygulama veya yeniliğin tanıtımı için tercih ettiği yöntemdir. Bu yöntemde, araştırmacı uygulamanın yapıldığı veya yeniliğin gerçekleştiği durumlardan en tipik olan veya birkaç tanesini seçerek çalışmasını bu örnekler üzerinden yürütür (Yağar - Dökme, 2018).

Araştırma, 2022-2023 eğitim/öğretim yılları arasında Amasya ili merkez MEB kurumlarında görev yapan 5 öğretmen ve 5 velinin katılımlarıyla oluşmuştur. Araştırmada, Bryman'ın (2016) belirttiği gibi tekrar eden temaların yoğunluğu² ve Epstein'in (2001) aile katılım modeline dayanarak yapılan ayrıntılı analizler, veri doyum noktasına ulaşıldığını göstermiştir.³ Bu bulgular, ek veri toplamanın araştırmanın sonuçlarını anlamlı bir şekilde değiştirmeyeceğini ve mevcut verilerin araştırma sorularını etkin bir şekilde yanıtladığını ortaya koymaktadır. Öğretmen katılımcıların kimlik bilgileri saklı tutulup E1, E2... ve E5 şeklinde, Veli katılımcıların ise V1, V2 ... ve V5 olarak kodlama yapılmıştır. Görüşmeler ortalama 40 dakikalık görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Tablo 1'de, çalışmaya dahil edilen öğretmenlerin demografik bilgileri sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya dahil edilen öğretmenlerin demografik nitelikleri

Eğitmen/ Öğretmen	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Seviyesi	Meslek i Kıdem	Branşı
1	54	Kadın	Lisans	31	Rehber Öğretmeni
2	42	Erkek	Y. Lisans	18	İngilizce Öğretmeni
3	50	Erkek	Lisans	28	Felsefe Öğretmeni
4	38	Erkek	Lisans	10	Edebiyat Öğretmeni
5	43	Kadın	Lisans	20	Rehber Öğretmeni

Tablo 1'e bakıldığında araştırmaya katılan eğitim/öğretmenlerin yaş aralıkları 38-54 arasında değiştiği görülmektedir. Katılımcıların 2'si kadın 3'i erkek, eğitim seviyelerine bakıldığında, E2 yüksek lisans mezunu iken E1, 3, 4 ve 5 lisans mezunudur. Mesleki kıdemleri ise 10-31 arasında değişmektedir

¹ Münevver Subaşı - Kübra Okumuş, "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması," *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/2 (2017), 419-426.

² Alan Bryman, *Social research methods* (Oxford University Press, 2016).

³ Joyce L. Epstein, *School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools* (Westview Press, 2001).

Tablo 2. Araştırmaya dahil olan velilerin demografik nitelikleri

Veli	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Eğitim Seviyesi	Gelir Düzeyi
1	41	Kadın	Evli	1	Lisans	Orta
2	39	Kadın	Evli	2	Lisans	İyi
3	53	Erkek	Evli	2	Lisans	İyi
4	45	Erkek	Evli	2	Lisans	Orta
5	42	Kadın	Boşanmış	2	Lisans	İyi

Tablo 2'ye bakıldığında araştırmaya katılan velilerin yaş aralıkları 39-53 arasında değişmekte, katılımcıların 3'ü kadın 2'si erkek, katılımcıların medeni hali; V1, 2, 3, 4 evli, V5 ise boşanmıştır. Çocuk sayıları V1'in 1, V2, 3, 4 ve 5'in ise 2 çocukları vardır. Katılımcıların hepsinin eğitim seviyeleri lisans olup, gelir düzeyleri ise V1 ve V4 orta düzey iken V2, 3 ve 5 iyi düzeyde gelirlere sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler ilk olarak açık kodlama kullanarak analiz edilecek, ardından ise literatür taraması sonucunda ulaşılan kodlar kullanılarak kodlanacaktır (Glaser - Strauss, 1967). Bu ikinci kodlama aşaması için araştırmacı, literatürde tanımlanan okul-aile iş birliği modellerini yansıtan bir analitik matrisi oluşturacak. Matris, ilgili literatürdeki anahtar kavramların kullanılarak verilerin incelenmesinde araştırmacıya yol gösterecek (Miles - Huberman, 1994). Literatürde karşılaşılan unsurlar şunları içerir: aile katılımının farklı türleri ve bu tür katılımların çocukların akademik başarısını, okula bağlılığını artırmada, okul terki riskini azaltmada ve duygusal-sosyal gelişimlerini desteklemede etkili olduğu belirtilmektedir. Bu tür katılımlar, ebeveynlik, iletişim, gönüllü hizmetler, evdeki öğrenme faaliyetleri, karar alma süreçleri ve toplumla iş birliği gibi unsurları içermektedir. Bu katılım türleri, ailelerin çocukların eğitim sürecinde daha aktif bir rol alarak çocuklarının gelişimine destek olmalarına olanak tanıyan uygulamaları içermektedir. Öğretmenler, ebeveynlerin katılımı sayesinde öğrencileri hakkında daha kapsamlı bir bakış açısı elde edebilmekte ve daha uygun müdahaleler gerçekleştirebilmektedirler. Ayrıca, toplumla iş birliği yaparak, öğrencilerin doğal kaynakları ve teknolojiyi öğrenmek için kullanabilecekleri uygulamalara katılım süreçleri ortaya konulabilmektedir. Son olarak, verilerin kodlanması ve yorumlanması ile verilerde gözlemlenen kalıplar tartışılacak ve ana temaları belirlenecek.

Araştırmada kullanılacak soruların hazırlanmasında öncelikle konuyla ilgili literatür taramasına başvurulmuştur. Araştırmacılar, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanarak verileri toplamışlardır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırmacıların önceden belirlenmiş konulara odaklanmalarını sağlayan, katılımcıların ise cevaplarını detaylandırma şansı buldukları bir veri toplama aracıdır. Bu form, soruların sırasının ve içeriğinin görüşme esnasında katılımcının tepkilerine göre uyarlanabilmesine imkan tanır, bu özellikle nitel araştırmalar için idealdir (Patton, 2014). Sorular hazırlanmadan önce 3 farklı alan uzmanının görüşüne müracaat edilmiş olup, alınan geri bildirimler, soruların hem kapsamını hem de

derinliğini artırmak için dikkate alınmıştır. 17 pilot uygulama yapılarak araştırma konusu ile uyumlu ve kapsayıcı olması sağlanmıştır. Elde edilen verileri katılımcılara teyit ettirerek çalışmanın inandırıcılığını (iç geçerliliğini) sağlamaya çalışılmış olup, katılımcılara gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra sunulmuştur. Yapılan araştırmada Görüşme formu kullanılarak hazırlanan sorular katılımcılara uygulanmıştır. Katılımcı öğretmenler için 20 soru hazırlanmış ve ilk 5 soru katılımcıların demografik özelliklerini ortaya koymak için yöneltilmiş diğer kısmında ise araştırmanın gayesini ortaya koymak için lüzum olacak sorular katılımcılara sorulmuştur. Katılımcı veliler için ise 21 soru hazırlanmış ve ilk 6 soru katılımcıların demografik özelliklerini ortaya koymak, diğer kısmında ise araştırmanın amacına yönelik sorular sorulmuştur. Katılımcıların soruları objektif bir şekilde yanıtlamalarını sağlamak amacıyla rahat hissedecekleri bir mekânda ve tercih ettikleri zaman diliminde etik kuralları çerçevesinde onları etkileyecek yönlendirmelerden uzak şekilde gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen veriler görüşmeler sonucunda betimsel bir bakış açısıyla analiz edilmiştir. Betimleyici bir yaklaşım benimsenerek, verilerin dışarıya aktarılabilirliği (dış geçerlik) sağlamaya çalışılmıştır. Betimsel analiz, nitel bir çözümlene yöntemi olup, önceden belirlenmiş temalara göre toplanmış olan verilerin özetlenip değerlendirilmesini içermektedir. Bu yöntemde, görüşme yapılan kişilerin fikirleri doğrudan aktarılabilmesi amacıyla alıntılar da kullanılabilir. Elde edilen bulguların özetlenmesi ve yorumlanarak okuyucuya aktarılması temel amaçtır (Yıldırım - Şimşek, 2003). Özetlenip yorumlanan bilgiler, içerik analizi yöntemiyle detaylı bir şekilde incelenerek yeni kavramlar keşfedilir. İçerik analizi, benzer verileri belirtilmiş kavramlar ve temalar altında gruplandırarak ve okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamayı içeren bir işlemdir (Yıldırım - Şimşek, 2003).

Araştırma Etiği

Araştırma için etik kurul izni, Amasya Üniversitesi Etik Kurul Komitesi'nin 01.11.2022 tarihli ve E-30640013 sayılı kararıyla sağlanmıştır.

Araştırmacının Rolü

Araştırmacı, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü'nü tamamladıktan sonra MEB'e bağlı ortaöğretimde görsel sanatlar öğretmeni olarak yaklaşık 11 yıldır aktif görev yapmaktadır. Okul aile iş birliği kavramının ne derece anlaşıldığı konusunda şüpheleri olan araştırmacı bu konu ile ilgili görev yaptığı ildeki öğretmenlerin ve velilerin görüşleri kapsamında bu çalışmayı yapma gereği duymuştur. Süreç içerisinde pek çok meslektaşları ve ailelerle/velilerle muhatap olan araştırmacı, hiçbir zaman bir veli penceresinden ilgili fenomeni (Okul-Aile İşbirliği) deneyimlememiş oluşunun bilincindedir. Bu nedenle araştırma boyunca kişisel özelliklerini deneyimlerini bir kenara koyup, objektif bir biçimde verilerin anlamlandırılması sağlanmıştır.

BULGULAR

Bu çalışmada, öğretmen ve velilerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin analizi yapılarak, araştırmanın bulguları betimsel analiz kullanılarak belirlenen temalar çerçevesinde sınıflandırılmış ve böylece bir genel yapı oluşturulmuştur. Sonrasında içerik analizi metodu ile bu ilk kodlamalar detaylandırılarak alt temalar ve daha geniş ana temalar geliştirilmiştir. Elde edilen bulgular, katılımcıların ifadeleri doğrultusunda şekillendirilerek analiz sürecinin sonuçları ortaya konmuştur.

Öğretmen ve Velilerin Aile Katılımına ve Epstein'in Aile Katılım Modelinin Alt Boyutlarına İlişkin Tanım ve Görüşleri

Öğretmenler ile yapılan görüşmelerde, okul-aile iş birliğinin sağlanmasında ebeveynliğin önemine vurgu yapıldığı belirlenmiştir. Bu kapsamda, görüşme yapılan 5 öğretmenden 1'i (E2) "Aile katılımı, ebeveynlerin çocuklarını tanıma fırsatı bulmaları ve çocuklarının sosyal-duygusal gelişimine katkıda bulunmaları açısından önemlidir. Ayrıca, ebeveynlerin çocuklarına karşı sorumluluklarını yerine getirmelerinde yardımcı olan bir faktördür." şeklinde ebeveynliğin süreçteki önemini vurgulamıştır. Yapılan görüşmelerde, veliler okul-aile iş birliği sürecinde ebeveyn rolünün önemini ve gerekliliğini vurgulamışlardır. Görüşme yapılan 5 veliden 3'ü, öğrencilerin okuldaki takibini yapmanın önemini belirtmişlerdir. (V2), ebeveynlerin öğrencilerin okuldaki başarısı için gerekli bilgiye sahip olması gerektiğini ifade ederken; (V4) Etkili bir ebeveynliğin çocuğun okuldaki başarısını arttırmada, çocuğun okula uyum göstermesinde ve öğretmen öğrenci ilişkisi üzerinde önemli bir etken olduğunu belirtmiştir. (V5) ise Aile katılımında etkili ebeveynliğin okulun işleyişi ve başarısına olumlu katkı sağladığını ayrıca ebeveynlerin rollerini benimsemesi ve pekiştirmesi açısından etkili olduğunu belirtmiştir.

Görüşme yapılan 5 öğretmen arasında, okul-aile iş birliğinin sağlanmasında iletişimin önemi ve gerekliliği üzerinde ortak bir kanı bulunmuştur. Öğretmenlerden (E1) "Dersine girdiğim öğrencilerle etkili ve düzenli iş birliği yapamıyorum. Sadece rehber öğretmeni olduğum sınıfın öğrencileriyle tanışma ve iş birliği şansım oluyor. Diğer öğrencilerimizin velileri ile sadece veli toplantıları esnasında sınırlı tanışma ve iletişim içinde olma imkânımız oluyor" şeklinde belirtmiştir. (E2 ve E4) Okul aile iş birliğinin sağlanmasında veli ile iletişim içinde olmanın öğrencinin başarısını artırma, öğrencinin disiplin ve devamsızlık sorunlarını ortadan kaldırma ve öğrencileri yakından tanımak için önemli olduğunu ifade etmişlerdir. (E3) ise veli-öğretmen görüşmesi için farklı kaynaklardan bahsetmiştir, bunların arasında bireysel görüşme, ev ziyareti ve iletişim araçları yer almaktadır. Görüşme yapılan 5 veliden tümü, okul-aile iş birliğinde ebeveynlerin sürece katılımında iletişimin önemine vurgu yapmıştır. Velilerin belirttiği ortak nokta, ailelerin okul idaresi ve öğretmenlerle düzenli iletişim içinde olmalarının ev-okul arasındaki süreci aktif kılarak birbirlerinden haberdar olmalarını sağladığıdır. Bu konuda (V1) "öğrenciyi yakından tanımak için aile ile okulu birleştirmede karşılıklı iletişimin gerektiğini" ifade etmiştir. (V2) "Aile fertleri ve okuldaki gerek idareci gerek öğretmenlerin dayanışma içerisinde olmalıdır" demiştir. (V4) "Ailelerin

okul idaresi ve öğretmenlerle devamlı iletişim içerisinde olmaları, okulun öğrenciyi daha yakından anlamasına yardımcı olur" diye ifade etmiştir. (V5) Okul idaresi, öğretmenler, veli ve öğrenci arasındaki iletişimin güçlenmesinin öğrenci üzerinde çok önemli rol oynadığını belirtmiştir. Öğrencinin kendini önemsendiğini hissetmesi ve takip edildiğini hissetmesi vb. unsurların bu iletişim sayesinde sağlandığı ifade etmiştir.

Görüşme yapılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu aile katılımında gönüllülüğün önemini vurgulamıştır. Öğretmenler, gönüllü katılımın okula ve öğrencilere birçok olanak ve yarar sağladığı konusunda fikir birliği içindedirler. Öğretmenlerden (E1) "Veliler kermes düzenleyebilir, durumu kötü olan öğrencilere nakdi yardım yapabilir, öğretmenler günü için öğretmen-öğrenci-veli buluşması sağlayabilir." (E2) ise "velinin gönüllü katılımının okul-aile iş birliği kurulunun kurulması ve okulun spor salonu, kütüphane, atölye, bahçe vb. eğitim ortamlarının değerlendirilmesinde önemli olduğunu" ifade etmiştir. Ayrıca (E3) "sosyal faaliyetler, piknik, gezi, kermes, aile eğitimi kapsamındaki seminerler vb. beraber keyifli aktiviteler" düzenlenmesi, velilerin sürece daha aktif bir şekilde katılımını sağlayacağını belirtmiştir. Ancak (E4) ise "gönüllü aile katılımının önemli olduğunu fakat bazı ailelerin sürece gönüllü yaklaşmadığını bu durumda eğitim-öğretim sürecini olumsuz etkilediğini" ifade etmiştir. Velilerle yapılan görüşmelerde okul- aile iş birliği konusunda gönüllü katılımın önemi ve yararlarına ilişkin farklı görüşler dile getirilmiştir. Görüşme yapılan 5 veliden 2'si (V4, V5) bu konuda düşüncelerini açıklayarak, gönüllü katılımın okul ortamında öğrencinin akademik başarısını artırıcı etkisi olduğunu, okul faaliyetlerinin kolaylaştırılmasına yardımcı olduğunu, çocukların okuldaki gereksinimlerinin karşılanmasında etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Görüşme yapılan öğretmenlerden yalnızca 1 öğretmen evde öğrenmenin okul-aile iş birliği sürecindeki katkılarına dair bir görüş belirtmiştir. Bu konuda (E3) "okul ve aile çocukların yetişmesi için gerekli olan bilgi ve beceriyi kazanmaları için sorumluluğu almalıdırlar. Öğrencilerin gerekli bilgi ve beceriye sahip olabilmeleri, eğitsel, duygusal yeterliliğe ulaşabilmeleri için her iki ortamında aynı frekansta olması gerekir" diyerek evde öğrenmenin okulda öğrenme kadar önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Velilerle yapılan görüşmelerde okul-aile iş birliği kapsamında evde öğrenmenin ortak eğitim sunma, öğrencilere destek olma, eksiklerin tespit edilmesi ve eğitimin sürekliliğinin sağlanması açısından önemli olduğu belirtilmiştir. Görüşme yapılan 5 veliden 4'ü düşüncelerini paylaşarak evde öğrenmenin önemini vurgulamıştır. (V1) "ortak eğitim sunma, eksiklerin tespitini belirlemek" olduğunu ifade etmiştir. (V2) "Ders takibi, arkadaşlık, duygusal durum takibi" açısından önemli olduğunu ifade etmiştir. (V4, V5) ise evde öğrenmenin olumsuzlukları gidermede ve eğitim sürecinin devamlılığını sağlanmada önemli bir rol oynadığını ifade etmişlerdir.

Görüşme yapılan 5 öğretmenden hiçbiri aile katılımında karar verme sürecine tam olarak olumlu ya da olumsuz bir açıklama getirmemiştir. Ancak, ailelerle yapılan görüşmede okul sürecine aile katılımının, ebeveynlerin okulda karar alma sürecinde yer almalarının,

eğitim öğretim faaliyetlerinin düzenlenmesi, kaliteli eğitim sunulması, okulun iş ve işlemlerinin şeffaf ilerlemesi açısından etkili olduğu (V1 ve V3) ifade edilmiştir.

Görüşme yapılan öğretmenlerden toplumla iş birliği yapılmasında aile katılımının önemi üzerine 5 öğretmenden ancak, sadece 1 öğretmen (E2) bu konuda açık bir vurgu yaparak, toplumla iş birliğinin veli ile öğrenci arasındaki iş birliğini güçlendirdiğini ve okul yönetimi tarafından planlanan eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesine olanak sağladığını belirtmiştir. Velilerle yapılan görüşmede okul-aile iş birliğinde toplumla iş birliği içerisinde olmaya ilişkin görüşlere bakıldığında; çocuklara imkan sağlama, yaşam boyu öğrenim fırsatı yaratma, ders dışı faaliyetlerin gerçekleştirilmesi açısından önemli olduğu belirtilmiştir. Görüşme yapılan velilerden (V3) “Okul toplumun yansıması olduğu için aktif kullanılmalı” demiştir. (V4 ve V5) de imkânı olmayan çocuklara imkân sağlama, yaşam boyu öğrenme ortamı yaratma, çeşitli ders dışı faaliyetler (resim, müzik, sportif çalışmalar) olanakların sağlanması açısından önemli olduğu belirtmişlerdir.

Öğretmen ve Velilerin Aile Katılımında Okul Yönetiminde Ortak Sorumluluk Almaya İlişkin Görüşleri

Öğretmenlerle gerçekleştirilen görüşmelerde, ailelerin okul yönetiminde ortak sorumluluğu konusunda 5 öğretmenden 4’ü (E1, E2, E4 ve E5) aile, öğretmen ve öğrencilerin bu sorumluluğu paylaşması gerektiğine dikkat çekmiştir. (E2) “bence hepsinin sorumluluğunda” ifadesini kullanarak bu durumu özetlemiştir. (E4) “Okul iş birliği gerektirdiği için tüm okul personeli bu ilişkiye katkı sağlamalıdır” ifadesini kullanmıştır. (E3) ise okul yönetiminde sorumluluğun okul yönetimine ait olduğunu belirterek “Okul kurum olduğu için okulun sorumluluğudur ailelerde talep edip takip edebilirler” şeklinde görüş belirtmiştir. Velilerle yapılan görüşmelerde okul yönetiminde ortak sorumluluğa ilişkin farklı düşünceler ortaya çıkmıştır. Görüşme yapılan 5 veliden 2’si (V1 ve V4), okul yönetiminde sorumluluğun hem okul yönetimi hem aile hem öğrenciye ait olduğunu ifade etmiştir. Diğer 3 veli (V2, V3, V5) ise öncelikli sorumluluğun okul yönetimine ait olduğunu belirtmişlerdir.

Öğretmen ve Velilerin Aile Katılımında Öğrencilerin Akademik Başarısındaki Etkisine İlişkin Görüşleri

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde, veli katılımının öğrencilerin akademik başarısına etkisi üzerine farklı görüşler ifade edilmiştir. Görüşme yapılan 5 öğretmenden 2’si (E2, E3), veli katılımının akademik başarıyı artırmada önemli olduğunu vurgulamıştır. (E2) “Çocukları çok iyi tanımak, çocukların yaş ve dönem özelliklerini göz önünde bulundurmamak, öğrencilerin başarılarını arttırmak, disiplin ve devamsızlık sorunlarını ortadan kaldırmak” da önemli olduğunu ifade etmiştir. (E3) ise, “Olumlu davranış geliştirmek ve akademik başarılarının yükseltilmesi için bu birliktelik katılım önemlidir” şeklinde açıklamıştır. Velilerle yapılan görüşmelerde, okul ve aile arasındaki iş birliği sürecinde veli katılımının sağlanmasıyla akademik başarının arttığı belirtilmiştir. Velilerden (V1, V2, V3, V4), veli katılımının akademik başarıya olumlu katkı sağladığını, çocukların davranış ve bilişsel

yönden gelişimini desteklediğini, psikolojik gelişimleri ve sorumluluk duyguları açısından da önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğretmen ve Velilerin Aile Katılımının Sosyal-Duygusal- Davranışsal Sorunların Önüne Geçmeye İlişkin Görüşleri

Öğretmenlerle yapılan görüşmede aile katılımının öğrencilerde sosyal-duygusal-davranışsal sorunların önüne geçmede önemli bir tampon görevi gördüğü ve engellediğini ifade etmişlerdir. (E1) “Hem ihtiyaç/problem analiz çalışmaları hem de çözüm geliştirme aşamaları için okul-aile iş birliği çok önemlidir” demiştir. (E2) “Öğrencilerin başarılı olmalarına verdikleri önem kadar sosyal duygusal gelişimlerine de önem verilmelidir. Okulda olan olumlu olumsuz durumlar ile ilgili veli bilgilendirilmeli çözümü için velinin görüşü alınmalı ve önemsenmeli” şeklinde ifade etmiştir. (E3) öğrencilere olumlu davranış kazandırmak ve kontrolü sağlamak için okul ve ev arasındaki iş birliğinin önemini vurgulamıştır. (E4) veli katılımının öğrencilerde kalıcı ve olumlu davranış değişikliği sağlaması açısından önemli olduğunu belirtirken (E5) hem okul hem ev ortamında öğrencilerin çok yönlü takibinin yapılması sayesinde sorunların önüne geçilmesi açısından aile katılımının önemli olduğunu ifade etmiştir. Velilerle yapılan görüşmelerde, okul sürecinde yer almanın problem farkındalığı, tespiti ve çözüm sürecine katkısı üzerine 5 veliden 4’ü görüşlerini belirtmiştir. Veliler, okul ve aile iş birliğiyle sorunların çözüm yollarını belirlemede karar alma açısından önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda (V2, V4 ve V5) sorunları fark etmenin, çözüm sürecine katkısı olduğunu belirtirken, (V3) çocukların olumlu davranış kazanması, çevre bilincinin geliştirilmesi ve empati becerilerinin kazandırılması için ortak hareket etmek gerektiğini vurgulamıştır.

Aile Katılımında Veli ve Öğretmenlerin Görüşlerinde Benzerlik ve Farklılıklar

Epstein'in aile katılım modeline göre; Ebeveynlik, İletişim, Gönüllü Hizmetler, Evde Öğrenme, Karar Alma ve Toplumla İşbirliği gibi temel kavramlar, yapılan veli ve öğretmen görüşmelerinde de sıklıkla yer almıştır. Aile katılımının öğrenci başarısını artırma, sosyal-duygusal-davranışsal sorunların önüne geçme, gönüllü faaliyetlerle okulların imkanlarını geliştirme, etkili iletişimle öğrenciyi yakından tanıma ve süreci iyi yönetme, okul yönetim sorumluluğunu paylaşma, ebeveynlik görev ve sorumluluğun farkında olma ve bu sorumluluğun okula olumlu yansımaları sağlama, evde öğrenmeyle eğitimin sürekliliğini sağlama ve evde takibinin yapılması gibi konular, Epstein'in modelinde belirtilen kavramlarla örtüşmektedir.

Ancak, öğretmenler genellikle karar verme sürecine ilişkin olarak ailelerle daha az iş birliği yapmayı tercih ederken, velilerin bu konuda daha fazla katılım istekleri olduğu ortaya çıkmıştır. Bu farklılık, Epstein'in modelinde yer alan Karar verme kavramının daha geniş kapsamlı olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, toplumla iş birliği konusunda öğretmenler ve veliler arasında görüş ayrılıkları da vardır. Öğretmenler, toplumla iş birliği yapılmasında aile katılımının önemini vurgularken, velilerin çoğunluğu öncelikli

sorumluluğun okul yönetimine ait olduğunu belirtmişlerdir. Bu farklılık da Epstein'in modelinde yer alan Toplumla iş birliği kavramının daha detaylı şekilde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Aynı zamanda velilerin yüksek oranda ebeveynlik alt boyutu üzerinde dururken öğretmenlerin bu konuya daha az açıklık getirmeleri ve bu boyutun üzerinde daha az görüş ifade etmeleri veli bilgilendirme ve ebeveynlik rollerinin velilere kazandırmalarında görev almaya çok istekli olmadıkları ifade edilebilir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Öğretmenlerin ve velilerin görüşleri temel alınarak ailelerin eğitime katılımlarını nasıl tanımladıklarını belirlemek amacıyla iletişim, gönüllü hizmetler, evde öğrenme, ebeveynlik, toplumla iş birliği, ve karar verme alt boyutları ile akademik başarı, sosyal-duygusal-davranışsal sorunların önüne geçme ve okul yönetiminde ortak sorumluluğa ilişkin değerlendirme yapılmış ve okul aile iş birliğine yönelik öğretmen ve veli algılarında ve uygulama açısından farklılık olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Veli ve öğretmenler ile yapılan görüşme sonucunda aile katılım modellerinin alt boyutları, akademik başarı sosyal-duygusal-davranışsal sorunların önüne geçme ve okul yönetiminde ortak sorumluluğa ilişkin:

Veli ve öğretmenler ile yapılan görüşme sonucunda aile katılım modellerinin alt boyutlarından veli ve öğretmenlerin görüşlerinde benzerlik ve farklılıkların olduğu görülmüştür. Karar verme alt boyutu için öğretmenler olumlu ya da olumsuz bir düşünce belirtmezken veliler bu konuda daha yüksek oranda karar vermede yer almaya yönelik olumlu görüş bildirmişlerdir. Alan yazında Koşar (2022) okul aile arasında iş birliği, etkinlikler, toplantılar, seminerler, görüşme günleri aracılığı ile güçlendirilmesi gerektiği karar alma sürecinin sadece akademik değil aynı zamanda duygu düşünce ve fikirlerini iyi anlamalarını bağlamında daha çok görüş alışverişi önermiştir. Araştırma sonucunda hem veliler hem öğretmenlerin iletişimin gerekliliğine ve önemine ilişkin tutumlarının benzer olduğu görülmüştür. Literatüre bakıldığında bu araştırma sonucuyla benzer şekilde Karakütük - Özdoğan Özbal'ın (2019) yapmış oldukları araştırma sonucunda da okulun sorunlarına ilişkin çözüm önerileri arasında velilerle güçlü iletişim yapılması ve veli eğitimi yapılmasının önemine değinmiştir. Aynı şekilde çalışmamızla benzer sonuçlara Baker, vd. (2016) araştırmalarında okul etkinliklerinden daha fazla ve hızlı haberdar olmak için ebeveynlerin iletişimi önündeki engelleri ele alınırken, okul etkinlikleri ve ebeveynlerin beklentileri için e-posta, çocuğun çantasındaki kâğıt broşür yoluyla sık okulun iletişim kanallarının kullanılmasını önermişlerdir. Çalışmanın bir diğer alt boyutu olan evde öğrenmeye ilişkin öğretmen görüşlerinin düşük düzeyde olduğu veli görüşlerinin yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Alan yazında Çelenk (2003) araştırmasında eğitime destek veren ve olumlu bir tutum sergileyen ailelerin çocuklarının daha yüksek başarı gösterdiğini ortaya koymaktadır. Başka bir çalışmada araştırmamızdan farklı olarak, Doğan (2018) yapmış olduğu çalışmada ailelerin katılım ve desteği ile akademik başarı arasında herhangi bir anlamlı ilişki bulamamıştır. Araştırmamızda bir diğer boyut için görüşlere bakıldığında okul

sürecine veli katılımının, öğrencide sosyal-duygusal-davranışsal sorunların önüne geçmede önemli olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda çalışmamız ile benzer sonuca Koşar (2022) araştırmasında veli katılımının okulda iş birliğini sağlayarak olası sorunların öngörülerek uygun şekilde çözümlenmesine katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Ağın (2021) yaptığı araştırma sonucunda okul disiplin problemlerinin azaltılmasında okul ve aile arasındaki iş birliğinin önemine değinilmiştir.

Öğretmenler okul sürecinde aile katılımında velilerin önceliğinin akademik başarı olmaması gerektiğini ifade ederken veliler katılımda akademik başarıyı önemsediklerini belirtmişlerdir. Alan yazında bu çalışma ile benzer sonuca Koşar (2022) araştırmanın sonucunda okulda oluşan problemlerin sebeplerini değerlendiren velilerin bakış açıları incelenmiş ve sadece akademik başarıya odaklanmanın bu sorunlara neden olabileceği belirtilmiştir. Başka bir çalışmada; Aslanargün (2007) okul sürecinde anne-baba katılımının öğrencilerin akademik başarısında önemli bir etken olduğunu ve sınıfta kalma riski taşıyan öğrencilerin ailelerinin ilgisizliğinin bu durumu etkilediğini vurgulamaktadır. Bir diğer alt boyut gönüllülüğe ilişkin öğretmenlerin %80'i gönüllü katılımın önemini ve yararları üzerinde dururken velilerden %40 bu boyutu önemsedikleri görülmüştür ayrıca veli görüşlerinin gönüllü katılımda odak noktalarının akademik başarı olması öğretmen görüşleri ile kıyaslandığında farklılaştığı görülmüştür. Ayrıca öğretmenler tarafından velilerin maddi konularda okuldan talepte bulunulacak diye katılım sağlayamaya gönüllü olmaya yanaşmadıkları ifade edilmiştir. Alan yazında bu görüşle benzer olarak Bayrakçı, Dizbay (2013) tarafından yapılan bir çalışmada, okul-aile birliklerinin sadece maddi konularla ilgili olarak okul yönetimine katılım gösterdiği bulgusu elde edilmiştir. Bu durumda katılımda gönüllülüğe velilerin yanaşmamasına sebebiyet verdiği belirtilmiştir. Bir diğer alt boyuttan olan ebeveynlik kavramı konusunda öğretmenler üzerinde çok durmazken velilerin daha çok önemsedikleri görülmüştür. Alan yazın incelendiğinde velilerin görüşleriyle benzer sonuçlara, Gökçe (2000) yapmış olduğu çalışmada velilerin okul aile birliği çalışmasında yer almalarının, çocuk gelişim dönemleri konusunda bilinçlendirilmesi ve çocuğun sorunlarıyla ilgilenilmesine olanak sağladığını belirtmiştir. Aynı şekilde öğretmenler tarafından toplumla iş birliğinin, velilere oranla daha az önem verildiği görülmüştür. Hem öğretmenler hem veliler tarafından okulda ortak sorumluluğa ilişkin benzer düşünceler ifade edilmiştir bazıları ortak sorumluluğu istemezken bazıları iş birliğini önemsedikleri görülmüştür. Alan yazında okuldaki sorumluluğa ilişkin Ardaçoç (2020) araştırmasında, karar alma sürecinde okul yönetimi kadar okul-aile birliği üyelerinin de etkin katılımının artırılması gerektiği önerisinde bulunmuştur. Yine başka bir çalışmada öğretmen ve veli görüşleriyle benzer şekilde Albez - Ada (2017) araştırmasında öğretmen, yönetici ve velilerin görüşlerine dayalı olarak bu paydaşlar arasında iş birliğinin ve veli toplantılarının niteliğinin yeterli olmadığı bu eksikliğin giderilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın geneline bakıldığında ise hem öğretmenler hem veliler tarafından aile katılımının önemi vurgulanmıştır. Alan yazın incelendiğinde çalışmamızla benzer sonuçlara Maarif Dergisi (2021) eğitim sürecinde aile katılımının önemi vurgulanmıştır. Aynı şekilde Baker, vd. (2016) çalışmalarında bu araştırma sonucuna benzer

şekilde velilerin çeşitli yöntemler ile okula gelmelerinin ve katılım sağlamalarının önemli olduğu sonucuna ulaşılmışlardır. Yine aynı şekilde Uçuş (2016) yaptığı araştırmada benzer sonuç olan velilerin aile katılımına ilişkin olumlu görüşlere sahip olduğu bulunmuş ve yapılan çalışmada ailelerde farkındalıkta olumlu gelişmeler gözlemlenmiştir. Gözlemlendiğimiz bulgulara dayanarak, alan yazında farklı sonuçların ortaya çıktığı da gözlemlenmiştir. Metlilo (2017) Kosova örneği adlı araştırmasında, öğretmenlerin aile katılımına yönelik görüşleri yüksek düzeyde, velilerin görüşleri ise orta düzeyde olarak belirlenmiştir. Ancak bu çalışmada, öğretmenlerin aile katılımının yeterli olmadığı görüşü belirtilmiştir. Bu çalışmada ise öğretmenler tarafından yeterli olmadığı görüşü belirtilmiştir.

Okul aile iş birliğine yönelik öğretmen ve veli algılarında ve uygulama açısından farklılık olup olmadığını belirlemesine ilişkin:

Yapılan görüşmelere bakıldığında velilerin aile katılımında akademik başarıya daha çok odaklı katılımı amaçladıkları, öğretmenlerin ise bütünsel yaklaşımı amaçladıkları görülmüştür. Benzer şekilde, öğretmenlerin evde öğrenme ve karar verme sürecine ilişkin görüşleri sınırlı iken, velilerin bu konuda yüksek bir farkındalığa ve öneme sahip oldukları bulunmuştur. Öğretmenlerin, aile katılım modellerinden gönüllüğe ilişkin yüksek düzeyde görüş belirterek önemini vurgularken velilerin bu boyutta daha düşük düzeyde görüş belirttikleri görülmüştür. Aynı şekilde öğretmenler aile katılım alt boyutlarından toplum ile iş birliği ve ebeveynliğe ilişkin velilere göre daha az önem verdikleri ve daha az görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Hem velilerin hem öğretmenlerin iletişim, sosyal-duygusal-davranışsal sorunların önüne geçme ve okul yönetiminde ortak sorumluluğa ilişkin benzer düzeyde görüşler bildirmişlerdir. Benzer şekilde, ilgili literatürde yer alan diğer çalışmalar da Balkar (2009) tarafından gerçekleştirilen nitel çalışmayla aynı yönde veli ve öğretmen görüşleri arasındaki farklılıkları vurgulamaktadır, bu da bu çalışmanın sonuçları ile paralellik göstermektedir. Çalışmada ayrıca, öğretmenler ve veliler arasında okul-aile iş birliği konusunda farklılıkların tespit edilmesiyle birlikte, ortak değer ve fikirlerini paylaşmalarını sağlayacak etkinliklerin düzenlenmesi önerilmiştir. Bu öneri, benzer bir sonucu Peker'in (2020) araştırmasında da göstermiştir. Peker'in çalışması, velilerin okul-aile iş birliğine yönelik tutum ve yeterlilik düzeyinin öğretmenlere oranla daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Okul-Aile İşbirliği Öğretmen ve Veliler Tarafından Nasıl Tanımlanmaktadır?

Okul-aile iş birliği, öğretmen ve velilerin ortak hedefleri olan öğrencilerin akademik, sosyal-duygusal ve davranışsal gelişmelerini desteklemek amacıyla bir araya gelmeleridir. Yapılan görüşmelerde, okul-aile iş birliğinin öğrencilerin başarısını artırmada, sosyal-duygusal sorunların önüne geçmede, okulların imkanlarının geliştirilmesinde, öğrencilerin takibinde, okul yönetiminde ortak sorumluluk alınmasında ve evde öğrenme sürekliliğinin sağlanmasında önemli olduğu belirtilmiştir.

Öğretmenler, okul-aile iş birliğini öğrencilerin başarılarını arttırmak ve davranış problemlerini önlemek için önemli bir tampon görevi olarak tanımlamışlardır. Ayrıca, velilerin öğrencilerin öğrenim sürecine aktif katılımı, öğretmenlerin öğrenciler hakkında daha

fazla bilgi sahibi olmalarını sağlayarak, öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarına daha etkili bir şekilde yanıt vermelerine yardımcı olur. Öğretmenler ayrıca, okul-aile iş birliğinin, okulun işleyişi ve yönetimi ile ilgili sorunların çözümünde velilerin katılımının önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Veliler ise okul-aile iş birliğini öğrencilerin akademik, sosyal-duygusal ve davranışsal gelişimi açısından önemli bir etken olarak tanımlamışlardır. Okul-aile iş birliği sayesinde, öğrencilerin daha iyi anlaşılması, öğrenim sürecine daha etkin bir şekilde katılım sağlanması ve öğrencilerin çeşitli ilgi ve yetenekleri keşfedilerek geliştirilmesi mümkün olmaktadır. Ayrıca, veliler okul-aile iş birliği sayesinde, okulun ihtiyaçları hakkında daha fazla bilgi sahibi olabildikleri için, okulun gelişimine de katkı sağlayabildiklerini ifade etmişlerdir.

Tüm görüşmelerde ortak bir kanı olarak, okul-aile iş birliğinin, öğrencilerin başarısı için önemli bir faktör olduğu, öğretmenler ve veliler arasında iş birliği ve iş birliği kültürünün geliştirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Bu İki Grup Arasında Okul-Aile İşbirliği Algısı veya Uygulamaları Açısından Herhangi Bir Farklılık Var mı?

Yapılan araştırmalar, öğretmenler ve veliler arasında okul-aile iş birliği algısı ve uygulamaları açısından bazı farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Öncelikle, öğretmenlerin genellikle okul-aile iş birliği kavramını daha profesyonel bir perspektiften ele aldığı görülmüştür. Öğretmenler, okul-aile iş birliğinin öğrenci başarısını arttırmak ve eğitim sürecini geliştirmek için bir araç olduğuna odaklanmaktadır. Bu nedenle, öğretmenler, ailelerin okulun eğitim hedefleri doğrultusunda uyumlu bir şekilde hareket etmelerini beklemektedirler.

Diğer yandan, veliler genellikle okul-aile iş birliği kavramını daha kişisel bir perspektiften ele almaktadırlar. Veliler, okulun sadece akademik başarıya değil, aynı zamanda çocuklarının kişisel gelişimine de katkı sağlaması gerektiğini düşünmektedirler. Bu nedenle, veliler, okul-aile iş birliğinin çocuklarının öğrenme deneyimleri ve genel refahı için önemli olduğuna inanmaktadırlar.

Bununla birlikte, araştırmalar aynı zamanda öğretmenler ve veliler arasında okul-aile iş birliği konusunda benzer görüşlere de sahip olduklarını göstermektedir. Her iki grup da okul-aile iş birliğinin öğrencilerin akademik başarısı, sosyal-duygusal gelişimi ve davranışsal problemlerin önlenmesi açısından önemli olduğunu kabul etmektedirler.

Özetle, öğretmenler ve veliler arasında okul-aile iş birliği algısı ve uygulamaları açısından bazı farklılıklar olsa da her iki grup da bu konuda olumlu düşüncelere sahiptirler ve okul-aile iş birliği konusunda çalışmalar yapmakta ve desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu noktada, önerilerim aşağıdaki gibi olabilir:

1. İletişim: İyi bir iletişim, öğretmenlerin ve velilerin arasındaki iş birliğinin temelidir. Bu nedenle, okul yönetimi bu konuda destekleyici eğitimler sağlayabilir. Velilerin okula

yönelik soruları veya önerileri için okul yönetimi tarafından açık kanallar sağlanmalıdır. Gerekirse iletişimin iki yönlü bir şekilde yapılması gerektiği hatırlatılabilir.

2. Gönüllülük: Velilerin okul faaliyetlerine aktif olarak katılması, öğrencilerin okul başarılarını artırabilir. Bu nedenle, okul yönetimi velilere gönüllülük faaliyetleri hakkında bilgi verebilir ve velilerin katılacakları faaliyetlerin belirlemelerine izin verebilir.

3. Karar verme: Okul yönetimi, öğretmenler ve veliler arasındaki karar verme sürecinde velilerin de görüşlerini almalıdır. Okul yönetimi, velilerin görüşlerini belirli konularda anketler veya toplantılar aracılığıyla alabilir.

4. Evde öğrenme: Öğrencilerin evdeki öğrenme sürecinde velilerin destekleyici bir rolü olabilir. Okul yönetimi, velilere evde öğrenme konusunda rehberlik sağlayabilir ve velilere öğrencilerin başarısını artıracak etkinlikler veya kaynaklar hakkında önerilerde bulunabilir.

5. Toplumla iş birliği: Okul yönetimi, velilerin okul dışındaki topluluk faaliyetlerine katılmalarını teşvik edebilir. Bu, okulun yerel toplulukta daha fazla tanınmasına ve velilerin okulda daha fazla bağlantı kurmasına yardımcı olabilir.

Son olarak, okul-aile iş birliği konusunda bir farkındalık oluşturmak için eğitim ve seminerler düzenlenmesi, bu konuda farkındalık yaratan materyallerin hazırlanması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Adamski, Aurora vd. "Parental Involvement in Schooling, Classroom Environment and Student Outcomes". *Learning Environments Research* 16(3) (2013), 315-328. doi: 10.1007/s10984-012-9121-7
- Ağın, Eren. "Aile ve Okul Çevresinin Okul Disiplinine Etkisine İlişkin Öğrenci, Öğretmen ve Okul Yöneticisi Görüşleri". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 53 (2021), 403-428.
- Albez, Canan - Ada Şükrü. "Okul-aile ortaklığı: Güçlükler, beklentiler, gereksinimler, öneriler". *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi* 5(2) (2017), 1-18.
- Ardakoç, İlayda. "Eğitimde Veli/ Aile katılımı: Engeller ve Öneriler". *Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi* 1/2 (2020).
- Aslanargun, Engin. "Okul aile iş birliği ve öğrenci başarısı üzerine bir tarama çalışma". *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 (2007), 119-135.
- Baker, Timberly L. vd. "Identifying barriers: Creating solutions to improve family engagement". *School Community Journal* 26(2) (2016), 161-184.
- Balkar, Betül. "Okul Aile İş Birliği Sürecine İlişkin Veli ve Öğretmen Görüşleri Üzerine Nitel Bir Çalışma". *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 36/3 (2009), 105-123.
- Barnard, Wendy Miedel. "Parent involvement in elementary school and educational attainment". *Children and Youth Services Review* 26(1) (2003), 39-62.
- Bayrakçı, Mustafa - Dizbay, Serdar. "Ortaöğretim Kurumlarında Okul Aile Birliklerinin Okul Yönetimine Katılım Düzeyleri". *Sakarya Üniversitesi Journal of Education* 3/1 (2013), 98-112.
- Bryman, Alan. *Social Research Methods*. 5. bs. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Cowan, Richard, Napolitano, Stephanie - Sheridan, Susan. "Home-School Collaboration." *Encyclopedia of Applied Psychology*. Oxford: Elsevier, 2004.
- Cömert, Dilsiruz - Güleç, Havise. "Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Aile Katılımının Önemi: Öğretmen-Aile-Çocuk ve Kurum." *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6, no. 1 (2004): 132-145.
- Çelenk, Süleyman. "Okul Başarısının Ön Koşulu: Okul Aile Dayanışması." *İlköğretim Online* 2, no. 2 (2003): 28-34.
- Çokgezen, Murat - Terzi, Nuray. "Türkiye'de Devletin Eğitime Müdahalesinin Yeterli Gerekçesi Var mı?" *Liberal Düşünce* 13, no. 49 (2008): 1-18. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları.
- Doğan, Utku Can. *Ailelerin Katılım ve Desteği ile İlkokul Öğrencilerinin İngilizce Dersi Akademik Başarısı Arasındaki İlişkiler*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Domina, Thurston. "Leveling the Home Advantage: Assessing the Effectiveness of Parental Involvement in Elementary School." *Sociology of Education* 78, no. 3 (2005): 233-249.
- Duan, Wenjie, Yuan Guan - He Bu. "The Effect of Parental Involvement and Socioeconomic Status on Junior School Students' Academic Achievement and School Behavior in

- China." *Frontiers in Psychology* 9, no. 952 (2018). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00952>.
- Epstein, Joyce L. - Sheldon, Steven B. "Present and accounted for: Improving student attendance through family and community involvement". *The Journal of Educational Research* 95 (5) (2002), 308-318.
- Epstein, Joyce L. "School/Family/Community Partnerships: Caring for the Children We Share." *Phi Delta Kappan* 76, no. 9 (1995): 701-712.
- Epstein, Joyce L. *School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools*. Boulder: Westview Press, 2001.
- Epstein, Joyce L. "A case study of the partnership schools comprehensive school reform (CSR)model". *The Elementary School Journal* 106 (2005), 151-170.
- Epstein, Seymour. "Integration of the Cognitive and the Psychodynamic Unconscious." *American Psychologist* 49, no. 8 (1994): 709.
- Gedik, Serafettin. "Eğitimin Amaçları ve İşlevleri." *Eğitime Giriş*, editör Adem Bayar, 215-239. Ankara: Pegem Akademi, 2020.
- Gedik, Serafettin. "Üstün Yetenekli Çocukların Eğitiminde Aile Katılımı ve Okul-Aile İş Birliği." *İlkokulda Üstün Yetenekli Öğrencilerin Çok Yönlü Desteklenmesi-Etkinlik Örnekleri*, editör N. Kutlu Abu, 247-266. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.
- Glaser, Barney - Strauss, Anselm. *The discovery of grounded theory*. Chicago: Aldine Press, 1967.
- Gökçe, Erten. "İlköğretimde Okul Aile İşbirliğinin Geliştirilmesi." *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7 (2000): 30.
- Green, Christa L. vd. "Parents' motivations for involvement in children's education: An empirical test of a theoretical model of parental involvement". *Journal of Educational Psychology* 99 (2007), 532-544. doi: 10.1037/0022-0663.99.3.532
- Gül, Esra. *Eğitimde Çocuk Başarısı İçin Okul-Aile İşbirliği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Henderson, Anne T. - Karen, L. Mapp. *Yeni Bir Kanıt Dalgası: Okul, Aile ve Toplum Bağlantılarının Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisi*. Yıllık Sentez, 2002.
- Hill, Nancy E. - Tyson, Diana F. "Parental Involvement in Middle School: A Meta-Analytic Assessment of the Strategies That Promote Achievement." *Developmental Psychology* 45, no. 3 (2009): 740-763.
- Jeynes, William H. "The Relationship Between Parental Involvement and Urban Secondary School Student Academic Achievement: A Meta-Analysis." *Urban Education* 42, no. 1 (2007): 82-110.
- Karakütük, Kasım - Özdoğan Özbal, Ece. "Eğitim Yöneticilerinin Yaşadıkları Sorunlar ile Sorun Çözmede Kullandıkları Teknikler." *Milli Eğitim* 48, no. 223 (2019): 33-60. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Kocayörük, Ercan. "Parental involvement and school achievement". *International Journal of Human and Behavioral Science* 2(2) (2016), 1-7.

- Koşar, Didem. "Okul ve Aile Arasında Yaşanan Sorunlara ve Bu Sorunların Çözümüne İlişkin Öğretmen Görüşleri". *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* 57(4) (2022), 2890-2902.
- Lawson, Michael A. "School-Family Relations in Context: Parent and Teacher Perceptions of Parent Involvement." *Urban Education* 38, no. 1 (2003): 77-133.
- Lindberg, E. Nihal Ahioğlu - Oğuz, Kevser. "İlkokul ve ortaokullarda aile katılımı: Bir geçerlilik ve güvenilirlik çalışması". *Journal of Human Sciences* 13(3) (2016), 4135-4151. doi: 10.14687/ijhs.v13i3.3711
- Lindberg, Emine Nihal. "Aile katılımı: Bir Kavramsal ve Durumsal Analiz Çalışması". *The Journal of International Education Science* 13(4) (2017), 51-72.
- Millî Eğitim Bakanlığı, Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü. PISA 2015 Ulusal Raporu. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2016.
- Merriam, Sharan B. Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber. 3. bs. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.
- Metlilo, Esin. *Öğretmen ve Veli Görüşlerine Göre Ailelerin Eğitime Katılımı: Kosova Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Miles, Matthew B. - Huberman, A. Michael. *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Thousand Oaks: Sage Publications, 1994.
- Patton, Michael Quinn. *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice*. 4. bs. Thousand Oaks: Sage Publications, 2014.
- Peker, İsmail. *Anadolu Liselerinde Okul Aile İşbirliği ile İlgili Öğretmen ve Veli Görüşlerinin İncelenmesi*. Tezsiz Yüksek Lisans Projesi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2020.
- Porumbu, Daniela - Necsoi, Daniela Veronica. "Relationship Between Parental Involvement, Attitude and Children's School Achievement." *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 76 (2013): 706-710.
- Subaşı, Münevver - Okumuş, Kübra. "Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21(2) (2017), 419-426
- Uçuş, Şükran. "Dezavantajlı Çocukların Velilerine Uygun Olarak Hazırlanan Aile Katılım Etkinliklerinin Değerlendirilmesi: Nallıhan Örneği". *E-International Journal of Educational Research* 7/1 (2016), 1-20.
- Uluslararası Maarif Dergisi. "Eğitime Aile Katılımı." *Uluslararası Maarif Dergisi* 2, no. 3 (2021).
- Wilder, Sandra. "Effects of parental involvement on academic achievement: A meta synthesis". *Educational Review* 66(3) (2014), 377-397. doi: 10.1080/00131911.2013.780009
- Yağar, Fedayi - Dökme, Sema. "Niteliksel araştırmaların planlanması: Araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlilik ve güvenilirlik". *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi* 3(3) (2018), 1-9
- Yapıcı, Şenay. "Türk toplumunda aile ve eğitim ilişkisi". *Turkish Studies* 5(4) (2010), 1544-1570.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi: 01.11.2022

Etik değerlendirme belgesi sayı numarası: E-30640013-108.01-99187

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırma tek yazarlı olduğu için çalışmanın tamamı yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır.

A Critical Analysis of Ibn Usaymīn's Tafsir in the Context of Arabic Grammar*

Saim İNCEL ^{1**}

¹ Faculty of Theology, Amasya University, Amasya, Turkey, ORCID: 0000-0003-3412-4936

ABSTRACT

In Ibn Usaymīn's exegesis of the Qur'ān, he combined the elements of narration and dirāyah to create a unique approach that placed special emphasis on the linguistic analysis of meān al-Qur'ān in accordance with the rules of classical Arabic literature. In his exegetical methodology, Mufrāt al-Qur'ān is analyzed within the following framework: lexical meaning, origin, morphology, conceptual meaning, syntax, context, rhetoric, and recitation. In Ibn Usaymīn's methodology of tafsīr, it is a fundamental principle to learn Arabic grammar in order to gain an accurate understanding of the Qur'ān and to perform tafsīr in accordance with these principles. In this regard, a comprehensive semantic analysis of the terms in question is provided, elucidating their meanings within the context of the siyaq and their associated sharia meanings. Of particular note is the detailed examination of the exegesis of homonyms and homophones within the Qur'anic text. In his commentaries, he occasionally addresses grammatical disputes and selects a resolution based on the strength of the evidence presented. Moreover, he reinforces the literary and linguistic contexts of the words in Mufredāt al-Qur'ān by establishing isitishhād from Arabic poetry divans. He underscored the significance of Arabic linguistics in elucidating the meaning of the Qur'an, constructing his exegesis methodology in accordance with the linguistic structure of the Arabs, the initial interlocutors of the Qur'an. The objective of this study is to analyze Ibn Usaymīn's approach to the Arabic language and semantics as they pertain to Qur'anic exegesis. The present study is confined to an examination of the exegesis of Qur'anic words in the context of Arabic linguistics. The data was collected and analyzed using qualitative research methods. It is evident that Arabic linguistics exerts a significant influence on tafsir, particularly with regard to the emphasis placed on the morphological structures of words and the linguistic features employed in verses. From the inception of the science of tafsir to the classical period and subsequently to the present era, it is evident that the sciences of ulūm al-Qur'ān, including meāni al-Qur'ān, mufruta al-Qur'ān, and mushkil al-Qur'ān, occupy a significant position in the interpretation of the words of the Qur'ān. In this context, an investigation of the relationship between linguistics and tafsir through an analysis of Ibn Usaymīn's approach to linguistics will contribute to a more comprehensive understanding of his tafsir methodology.

Keywords: Tafsir, Arabic linguistics, meāni'l-Qur'an, mufredat al-Qur'an, and Ibn Usaymīn.

Type: Research

Article History

Received: 19.11.2024

Accepted: 12.12.2024

Published: 21.03.2025

**Corresponding Author:

saim.incel@amasya.edu.tr

İbn Useymîn'in Tefsirinin Arap Dilbilimine Göre İncelenmesi*

Saim İNCEL ^{1**}

¹ İlahiyat Fakültesi, Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye, ORCID: 0000-0003-3412-4936

ÖZET

İbn Useymîn'in rivâyet ve dirayet unsurlarını bir araya getirerek gerçekleştirdiği Kur'an tefsirinde, meâni'l-Kur'ân'ın klasik Arap edebiyatı kurallarına göre dilbilimsel analizlerine ayrı bir önem verilmiştir. Onun tefsir metodolojisinde, müfredâtü'l-Kur'ân, lügat anlamı, köken, morfoloji, kavramsal anlam, sentaks, bağlam, belagat ve kıraat unsurları çerçevesinde analiz edilmektedir. İbn Useymîn'in tefsir metodolojisinde, Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılması için Arap dilbilgisinin öğrenilmesi ve bu kaidelere göre tefsir yapılması temel bir ilkedir. Bu doğrultuda, kelimelerin semantik açıdan detaylı analizine değinilmekte; söz konusu kelimenin siyak içerisinde kazandığı anlamlar ve şer'î anlamları kavramsal olarak açıklanmaktadır. Özellikle, Kur'an metninde yer alan anlamdaş ve sesteş kelimelerin tefsirinde detaylı analizlere girişir. Tefsirlerinde, zaman zaman dilbilgisel ihtilafları ele alarak, bunlar arasında kuvvetli gördüğü delile göre tercih yapar. Bunun yanı sıra, müfredâtü'l-Kur'ân'ı Arap şiir divanlarından istişhâd yaparak kelimelerin edebi ve dilsel bağlamlarını güçlendirmektedir. Kur'an'ın anlamını aktarmada Arap dilbiliminin önemini vurgulayarak, Kur'an'ın ilk muhatapları olan Arapların dil yapısına göre tefsir metodolojisini kurgulamıştır. Bu çalışma, İbn Useymîn'in Kur'an tefsirinde Arap dili ve anlam bilimlerine yaklaşımını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmamızın kapsamı müfessirin Kur'an tefsirinde Kur'an kelimelerini Arap dilbilimi açısından tefsiri ile sınırlıdır. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılarak veriler toplanıp, analiz edilmektedir. Şüphesiz, Arap dilbilimin tefsir üzerindeki etkisi, özellikle kelimelerin morfolojik yapılarına ve âyetlerde kullanılan dilsel özelliklere yapılan vurgularda öne çıkar. Tefsir ilminin doğuşundan klasik döneme ve oradan asrımıza kadar, Kur'an kelimelerinin yorumlanmasında meâni'l-Kur'ân, müfredâtü'l-Kur'an ve müşkilü'l-Kur'ân gibi ulümü'l-Kur'ân ilimlerinin önemli bir yeri tuttuğu bir gerçektir. Bu bağlamda, dilbilim ve tefsir ilişkisini İbn Useymîn'in dil bilgisine yaklaşımı üzerinden ele almak, onun tefsir metodolojisini anlamak açısından çalışmaya değer kazandıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Arap dilbilimi, meâni'l-Kur'ân, müfredâtü'l-Kur'ân, İbn Useymîn.

Tür: Araştırma

Makale Geçmişi

Gönderim: 19.11.2024

Kabul: 12.12.2024

Yayınlanma: 21.03.2025

**Sorumlu Yazar:

saim.incel@amasya.edu.tr

GİRİŞ

Beşerî sıfatlarla muttasıf olan insanoğlunun Allah'a kulluk etmesini sağlamak ve onun hidayetini gerçekleştirmek için¹ evrensel mesajlarla Arapça olarak indirilmiş olan Kur'an, hem söz dizimi hem de anlamıyla mucizevî özellikler taşıyan bir kelâmdır. Onun eşsiz nazım yapısı ve derin anlam zenginliği, asırlar geçtikçe değerinden hiçbir şey kaybetmemiş; üstelik müfessirlerin çalışmalarıyla yeni boyutlar kazanmıştır. Kur'an'ın evrenselliği, onun farklı ilim dalları açısından yorumlanmasına olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda, kimi âlimler meâni'l-Kur'ân'ı açıklamaya yoğunlaşmakta, kimileri onun 'rabını merkeze alan çalışmalar yapmakta, kimileri ahkâmını, belagatini, mucizevî oluşunu vb. konu alan çalışmalar ortaya koymaktadır.

Şüphesiz Kur'an, dini ve dünyevi maslahatları bir araya getiren, en doğru hakikatleri barındıran, ilimlerin ilke ve neticelerini bünyesinde taşıyan ve belagat sanatını en üst seviyede edebi sanatlarla yoğun bir şekilde konu edinmektedir.² Kur'an vahyinin nazım dizimi, üslup özellikleri dil ve anlatım biçimleri ilk muhatapları olan Arap toplumunun dilsel, kültürel ve medeniyet unsurlarının kodlarından etkilenerek tezahür etmiştir. Diğer yandan, İslâm düşünce geleneğinde dilin, dinî kaynakların anlaşılmasında ve yorumlanmasında önemli bir rol oynadığı bilinen bir hakikattir. Kur'an'ın fasih bir Arapça ile indirilmiş olduğu düşünülürse,³ Arap dilinin gramer ve retorik kurallarının doğru anlaşılması önem arz etmektedir. Filoloji, fıkıh, kelâm, tefsir, belagat, hadis ve usul gibi İslâmî ilimlerde yetkin bir konuma sahip olan İbn Useymîn (1937-2001), temel İslam bilimlerinin farklı alanlarında ürettiği eserlerle geride büyük bir külliyat bırakmıştır. Müellifin eserlerinin sayısı yüz yirminin üzerindedir. Müfessir, ilim uğruna adanmış bir ömür içinde yaklaşık elli yılını talebe yetiştirmeye vakfetmiştir. Bu bağlamda İbn Useymîn, dilbilimsel analizleri öne çıkaran bir yaklaşımla çağımızda arka planda rivayet unsurlarını dikkate alarak Kur'an'ı dirayet tefsir metodolojisi ile özgün bir üslupla tefsir etmiştir. Onun tefsirinde dilsel çözümlemelere önem verilmiş, Kur'an kelimeleri; semantik, anlam, morfoloji, sentaks ve bağlamsal anlamlar gibi etimoloji ilminin unsurlarına göre analiz edilmiştir. Müfessir, özellikle Kur'an âyetlerini nahiv açısından tahlil ederken bir manzum muhtasar eser olan⁴ İmam Mâlik et-Tâî el-Endelüsî'nin (ö.672/1274) *Elfiye* isimli eserini klasik nahiv eserlerindeki kavramları dikkate almaktadır. Müfessirin tefsiri bu özellikleri ile asrımızda Kur'an metninin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Bu makalede, İbn Useymîn'in tefsir metodolojisinde Arap dilbilimine yaklaşımı incelenecek ve bu yaklaşımın dilin tefsirdeki rolüne olan katkıları değerlendirilecektir.

İbn Useymîn'in Arapça dilbilimine dair tefsir metodolojisini yansıttığı ve Kur'an metnini detaylı bir şekilde tefsir ettiği eserleri şöyle sıralanmaktadır. Hocası Sa'dî'nin *Şerhu'l-*

¹ Kur'an-ı Kerîm Meâlî, çev. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Bakara 2/1.
² Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr: tahrîrü'l-ma'nâ's-sedîd ve tenvîrü'l-akli'l-cedîd min tefsiri Kitâbi'l-Mecîd* (Tunus: ed-Dârü't-Tûnisîyye li'n-Neşr, ts.), "Müellifin Mukaddimesi", 1/5.
³ Ahmet Yazıcı, "A'râf Sûresi 189 ve 190. Âyetlerin Yorumlanmasında Rivayetlerin Etkisi Üzerine", *Diyanet İlmî Dergi* 52/3 (Eylül 2016), 108.
⁴ Necmettin Öztürk, "Nahiv İlminde İhtisar Geleneği, Teftezânî'nin El-İrşâd Örneği" *Universal Journal of Theology* 7/1 (Haziran 2022), 229.

*Kavâidi'l-Hisân el-Müteallika bi-Tefsîri'l-Kur'ân*⁵ isimli eserine yazdığı şerhi, tefsir usulüne dair ilkelerin ele alındığı *Usûlü'n-fi't-Tefsîr*'i,⁶ görüş ve tefsir metodolojisi olarak izinden gittiği İbn Teymiyye'nin *Mukaddime*' sine yazdığı *Şerhu Mukaddimeti't-Tefsîr li-Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*⁷ isimli eserleri gelir.

İbn Useymîn'in elli yıla yakın bir sürede verdiği derslerde taktir ettiği tefsirleri bir komisyonun gözetiminde yazılmış ve kayıt cihazları ile kaydedilmiştir. Daha sonra tefsirle ilgili bütün kayıtlar komisyon marifetiyle çözülmüş ve Müessetü'ş-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye'nin tahkik çalışmalarından sonra basılmıştır. Müfessirin tefsir eserleri farklı konu ve formatlarda ortaya çıkmıştır. Müfessir, *Ahkâmün mine'l-Kur'âni'l-Kerîm: el-Fâtiha ve'l-Bakara*,⁸ Kur'an'ın ahkamını konulu tefsir şeklinde istinbat ettiği *el-İlmâm bi-ba'zi Âyâti'l-Ahkâm Tefsîren ve İstinbâten*⁹ isimli eserlerinde Kur'an sûre ve âyetlerinin ahkamı istinbat etmiştir. Üç cilt halinde basılan *Tefsîrül-Kur'âni'l-Kerîm el-Fâtiha ve'l-Bakara*,¹⁰ iki cilt halinde yayımlanan *Tefsîrül-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü Âl-i İmrân*,¹¹ iki cilt halinde basılan *Tefsîrül-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'n-Nisâ*,¹² yine iki ciltten oluşan *Tefsîrül-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-Mâide*,¹³ *Tefsîrül-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-En'âm*,¹⁴ *Tefsîrül-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-Kehf*¹⁵ isimli sûre tefsirleri müfessirin dirayet metodolojisine göre ortaya koyduğu ve dilbilim anlayışını yansıttığı en kapsamlı tefsir eserleri arasında sayılmaktadır. Ayrıca *Celâleyn* tefsirine ta'lik şeklinde yirmi sûreyi tefsir etmiştir. Bu sûre tefsirleri; Nûr, Furkân, Şu'arâ, Neml, Kasas, Ankebût, Rûm, Lokmân, Secde, Ahzâb, Sebe', Fâtır, Yâsîn, Saffât, Sâd, Zümer, Gâfir, Fussilet, Şûrâ, ve Zuhruf sûresi 45. âyete kadar oluşmaktadır. Belirtilen bu sûre tefsirleri Müessetü'ş-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye tarafından tashih edilerek müstakil birer cilt halinde basılmıştır. Bundan başka, müstakil olarak tefsir ettiği Hucurât, Kâf, Zâriyât, Tûr, Necm, Kamer, Rahmân, Vâkıa' ve Hadîd sûreleri bir cilt halinde basılmıştır. Diğer yandan otuz yedi sûreden oluşan Amme cüzünün tamamının baskısı bir cilt halinde yapılmıştır.¹⁶

Nahiv, sarf ve belagat gibi, dil bilgisi kitaplarını şerh,¹⁷ ta'lik ve ihtisar çalışmalarıyla ilim talebelerine sunan İbn Useymîn'in Arap dilbilimi alanında verdiği eserleri ise şunlardır:

- ⁵ Muhammed b. Sâlih İbn Useymîn, *et-Ta'lik ale'l-Kavâidi'l-Hisân el-müteallika bi-tefsîri'l-Kur'ân* (Uneyze/Suudi Arabistan: Müessetü'ş-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 5. Basım, 1442/2001).
- ⁶ Muhammed b. Sâlih İbn Useymîn, *Usûlün fi't-tefsîr*, thk. Kısmü't-Tahkîk fi'l-Mektebe el-İslâmiyye (y.y., el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1422/2001).
- ⁷ Muhammed b. Sâlih İbn Useymîn, *Şerhu Mukaddimeti't-Tefsîr li-İbn Teymiyye*, nşr. Abdullâh b. Muhammed b. Ahmed et-Tayyâr (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1415/1995).
- ⁸ Muhammed b. Sâlih İbn Useymîn, *Ahkâmün mine'l-Kur'ân* (Riyad: Medâri'u'l-Vatan li'n-Neşr, 2. Basım, 1434/2013).
- ⁹ Muhammed b. Sâlih İbn Useymîn, *el-İlmâm bi ba'zi âyâti'l-ahkâm tefsîren ve istinbâten* (Riyad: Müessetü'ş-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014).
- ¹⁰ Muhammed b. Sâlih İbn Useymîn, *Tefsîrül-Kur'âni'l-Kerîm el-Fâtiha ve'l-Bakara* (Unuyze/Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1423/2002).
- ¹¹ Muhammed b. Sâlih İbn Useymîn, *Tefsîrül-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü Âl-i İmrân* (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1435/2014).
- ¹² Muhammed b. Sâlih İbn Useymîn, *Tefsîrül-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'n-Nisâ* (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1435/2014).
- ¹³ Muhammed b. Sâlih İbn Useymîn, *Tefsîrül-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-Mâide* (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1435/2014).
- ¹⁴ Muhammed b. Sâlih İbn Useymîn, *Tefsîrül-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-En'âm* (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1433/2012).
- ¹⁵ Muhammed b. Sâlih İbn Useymîn, *Tefsîrül-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-Kehf* (Demmâm, Dâru İbni'l-Cevzî, 1323/1905).
- ¹⁶ Bk. Saim İncel, *Çağdaş Seleflikte Tefsir Anlayışı- İbn Useymîn Örneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 99-104.
- ¹⁷ *Şerh* kavramı hakkında daha geniş bilgi için bk. Necmettin Öztürk, *Fatih Dönemi Âlimlerinden Alâaddin Musannifek ve Arap Gramerindeki Yeri* (Ankara: İlahiyat, 2021), 71-73.

Sâid b. Sa'd et-Terîmî el-Hadramî'nin (ö.2354/1935) Arap dilbilimi gramerinin ele alındığı *Şerhu'd-Dürreti'l-Yetîme fî İlmi'n-Nahv: ed-Dürretü'l-Yetîme* adlı eserinin bir kısmını İbn Useymîn şerh etmiştir. İbn Âcurrûm diye bilinen Abdullâh b. Muhammed b. Dâvûd es-Sanhâcî'nin (ö.723/1323) meşhur eseri *Şerhu'l-Ecrûmiyye: el-Âcurrûmiyye*'yi İbn Useymîn ders halkalarında birkaç kez şerh etmiştir. İbn Hişâm el-Ensârî'nin (ö. 761/1360) *Muğni'l-Lebîb an Kütübi'l-Eârîb*'ini İbn Useymîn, *Muhtasaru Muğni'l-Lebîb an Kütübi'l-Üârîb* ismiyle medresesinde talebelerinde verdiği derslerinde ihtisar etmiştir. İbn Useymîn'in talebelerinden Ferîd b. Abdilazîz az-Zâmil es-Süleymân bu muhtasarı tahrir etmiş, âyet, kavî ve şiiirlerin yer ve sahiplerini tespit edip fihrist çalışmasıyla birlikte neşre hazırlamıştır. *Şerhu'l-Belâga min Kitâbi Kavâ'idî'l-Lügati'l-Arabîyye: İbn Useymîn; Hıfni Nâsîf* başta olmak üzere bir komisyonun eseri olan *Kavâ'idü'l-lügati'l-Arabîyye: fi'n-Nahv ve's-Sarf ve'l-Belâga li't-Telâmîzi'l-Medârisi's-Sâneviyye* isimli kitabı Suudi Arabistan'ın Uneyze kentinde talebelerine takrir ederek şerh etmiştir. *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik: İbn Useymîn Uneyze'deki el-Camiu'l-Kebîr'de okuttuğu şer'i ilimler içinde temel sarf, nahiv ve belagat kitaplarını şerh ederdi. Bu minvalde Ebû Abdillâh Cemâleddîn Muhammed b. Mâlik'in (672/1274) sarf ve nahiv ilminde meşhur manzum eseri Elfiyye'sini şerh etmiştir. Şerhu Nazmi Kavâ'idî'l-İ'râb: Abdullâh b. Yûsuf İbn Hişâm'ın (ö.761/1360) Kavâ'idî'l-İ'râb'ını Muhammed b. Abdillâh b. Zahîre eş-Şâfiû nazma çevirdiği eseri İbn Useymîn Uneyze'de 1414 senesinde derslerinde şerh etmiştir. Yalnız şerh tamamlanamamıştır. İbn Useymîn adına kurulan Müessesetü's-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye eseri yayına hazırlayıp 1438'de Kasîm'de doksan beş sahife halinde neşretmiştir.*

İbn Useymîn'in fıkıh, tefsir, hadis, dilbilim, belagat, siyer ve fetvalar gibi İslâm disiplinleri alanındaki telif, şerh, ta'lik ve ihtisar çalışmalarından oluşan külliyyatı¹⁸ araştırmacıların dikkatini çekmiş ve müfessir hakkında yurt içinde ve yurt dışında çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Bunlar arasında yer alan bir çalışma, Abdurrahim Kızılsöker tarafından *Kur'ân'a Selefî Yaklaşım İbn 'Useymîn Örneği*¹⁹ ismiyle 2017 yılında doktora tezi olarak yapılmıştır. Ne var ki, bu çalışma, müfessir İbn Useymîn'in Kur'an yorumunu incelemek için *el-Kenzü's-Semîn fî Tefsîri İbn Useymîn* isimli esere dayanmaktadır. Söz konusu eser, İbn Useymîn vakfının eserlerine yönelik tahkikli baskısından önce, müellifin öğrencilerinden Âdil b. Sa'd tarafından derlenmiştir. İbn Useymîn'in hayatı, tefsir ve ulûmü'l-Kur'ân'a yaklaşımı ve kelâm anlayışı gibi başlıklarda müfessirin tefsir metodolojisi analiz edilmektedir. Belirtilen alanlarda ortaya konulan tespitler açısından kıymetli bir eser olan çalışmada İbn Useymîn'in tefsirinde uyguladığı Arap dilbilimine göre tefsir anlayışı yer almamaktadır.²⁰

¹⁸ Hasan b. Ali b. Menî eş-Şehrânî, "Menhecü's-Şeyh İbn Useymîn fî tefsiri garîbi'l-Kur'an", *Nedvetü Cühûdü's-Şeyh Muhammed el-Useymîn el-İlmiyye: Dirâsât Menhecîyye Tahlîliyye*, ed. Mezîd b. İbrahîm el-Mezîd vd., (Suudî Arabistan/Kasîm: Kasîm Üniversitesi, 1432/2012), 234.

¹⁹ Geniş bilgi için Bk. Abdurrahim Kızılsöker, *Kur'ân'a Selefî Yaklaşım İbn 'Useymîn Örneği* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2021).

²⁰ Bk. İncel, *Çağdaş Selefîlikte Tefsir Anlayışı- İbn Useymîn Örneği*, 26-27.

*Cuhûdü's-Şeyh İbn Useymîn ve Ârâühû fi't-Tefsiri ve Ulûmi'l-Kur'an*²¹ isimli çalışma, aslı doktora tezi olan bir eserdir. el-Büreydî'nin İbn Useymîn'in hayatını, eserlerini, tefsir metodolojisini, ulûmü'l-Kur'ân'la ilgili görüşlerini, tefsirindeki kaynaklarını ve müfessirin tefsirinde Arap dilbilimine göre tefsir yapmasını genel hatlarıyla incelemiştir. Büredî'nin söz konusu çalışması İbn Useymîn hakkında yapılan ilk çalışmalardan birisi olarak kabul edilmektedir. Ne var ki, eser çalışmamızın ana problemine detaylarıyla değinmemektedir.

İbn Useymîn kendi medresesinde dersler vermesinin yanında Kasım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde de hocalık yapmış bir âlimdir. Bu bağlamda, müfessirin vefatından sonra, Kasım Üniversitesi'nde 2012 senesinde *Nedvetü Cühûdü's-Şeyh Muhammed el-Useymîn el-İlmiyye: Dirâsât Menheciyye Tahliliye* ismiyle bir uluslararası sempozyum düzenlenmiştir. İlgili sempozyumda tefsirden hadise, fıkhıtan kelama pek çok konuda müfessirin ilmi ve entelektüel hayatı hakkında kırk yedi tebliğ sunulmuştur. Nitekim bu sempozyumda sunulan tebliğlere aşağıdaki linkten ulaşmak mümkündür.²²

Hasan b. Ali b. Menî' eş-Şehrânî, "*Menhecü's-Şeyh İbn Useymîn fi Tefsiri Garîbi'l-Kur'ân*".²³ Müellif tebliğinde, *Garîbü'l-Kur'ân* kavramını ele almış, bu sahada var olan temel eserleri zikretmiş, İbn Useymîn'in bu ilme verdiği önemi belirterek müfessirin tefsirinde Kur'an'daki garib kelimeleri açıklamasıyla ilgili tefsir metodolojisini on beş başlıkta tahlil etmiştir.

Recep Abdülmunsif Abdülfettâh "*Menhecü's-Şeyh İbn Useymîn Beyâni Müşkili'l-Kur'âni'l-Kerîm*"²⁴ başlığını taşıyan tebliğinde, müşkilü'l-Kur'ân'ı kavram olarak açıklamakta, bu ilmin önemini belirten âlimlerin görüşlerine yer vermektedir. Yazar tebliğinde, müşkilü'l-Kur'ân hakkında var olan belli başlı eserleri serdettikten sonra, İbn Useymîn'in gerek tefsirinde ve gerekse şerh, risale, fetva ve gazete makalelerinde yer alan zâhirde teâruz izlenimi veren müşkil âyetlerdeki teâruz gidirmesine dair analizlerini değerlendirmektedir. Tebliğ sahibi İbn Useymîn'in teâruz anlayışının *ihtilâfü't-tezâd* ile *ihtilâfü't-tenevvu'*ya dayandığını belirtmektedir. Bunun haricindeki zâhiren teâruz içinde görülen âyetlerdeki ihtilafların ise, İbn Useymîn'in yaklaşımına göre, Kur'an'a muhatap olanların eksik, yanlış vb. şahsi anlayışlardan kaynaklandığı vurgulanır. Müfessirin benimsediği tefsir ilkesine göre, sarîh akıl ile sahîh naklin bir çatışma içine girmeyeceği, hatta Kur'an ve sünnetin birbiriyle teâruz içinde olmayacağı belirtilir.

Kâid Muhammed Abdü'l-Macid eş-Şümeyrî, *Menhecü's-Şeyh İbn Useymîn ve Cühûdühû fi't-Tefsîr ve Ulûmi'l-Kur'an*, Doktora Tezi, Ümmü Dermân Üniversitesi, 2000. Müellif, İbn

²¹ Ahmed B. Muhammed B. İbrâhim el-Büreydî, *Cuhûdü's-Şeyh İbn Useymîn ve ârâühû fi't-tefsiri ve ulûmi'l-Kur'an* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1426/2005).

²² Buhûsü nedveti cühûdü's-Şeyh İbn Useymîn (li mecmua mine'l-ulemâ ve'l-esâtiz), *Tarîku'l-İslâm*, (Çevrimiçi): <https://ar.islamway.net/collection/12207/11.10.2024>.

²³ Hasan b. Ali b. Menî' eş-Şehrânî, "*Menhecü's-Şeyh İbn Useymîn fi tefsiri garîbi'l-Kur'an*", *Nedvetü Cühûdü's-Şeyh Muhammed el-Useymîn el-İlmiyye: Dirâsât Menheciyye Tahliliye*, ed. Mezîd b. İbrâhim el-Mezîd vd., (Suudî Arabistan/Kasım: Kasım Üniversitesi, 1432/2012), 221-286.

²⁴ Recep Abdülmunsif Abdülfettâh, "*Menhecü's-Şeyh İbn Useymîn fi beyâni müşkili'l-Kur'ân'i'l-Kerîm*", *Nedvetü Cühûdü's-Şeyh Muhammed el-Useymîn el-İlmiyye: Dirâsât Menheciyye Tahliliye*, ed. Mezîd b. İbrâhim el-Mezîd vd., (Suudî Arabistan/Kasım: Kasım Üniversitesi, 1432/2012), 405-452.

Useymîn'e ait ana kaynakları referans alarak, İbn Useymîn'in hayatını, ilmi konumunu, Selefi davetinin esaslarını, tefsir ve Kur'an ilimlerine dair eserlerini konu başlıkları şeklinde değerlendirmiştir. Ayrıca, İbn Useymîn'in Kur'an'ı Kur'an ile, sünnet ile ve sahâbe kavli ile tefsir ettiği Selefi tefsir metodolojisini ve tefsirinin kaynaklarını tahlil etmiştir.

Râniye bnt. Abdillâh b. Abdilkerîm eş-Şâmih'in, "el-Belâgatü'l-Kur'âniyye fî Tefsîri's-şeyh İbn Useymîn (rahimehullâh) (Dirâseten ve Takvîmen)", Yüksek Lisans tezi, İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi, 1432. Râniye eş-Şâmih eserinde, İbn Useymîn'in tefsirlerinde Kur'an'ın belagatine dair yaptığı tefsir yorumlarını ele alır. Çalışmada müfessirin belagat konusunda yaklaşımını inceler. Onun Arap dilini, belagat kurallarını ve edebî sanatları kullanarak tefsirinden alınan örnekler ile Kur'an'ı tefsir etmesi incelenir. Çalışma, İbn Useymîn'in tefsir anlayışında belagatin yerini ve önemini ortaya koyan önemli bir akademik katkıdır. Ne var ki, ülkemiz akademik camiasında İbn Useymîn'in tefsirinde Arap dilbilimine dair yaklaşımını konu alan bir çalışma yapılmamıştır.

ARAP DİLBİLİMİ VE TEFSİR İLİŞKİSİ

Allah Teâlâ'nın "Biz risâlet verdiğimiz her peygamberi, kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (ilâhi vahyi) açıklasın."²⁵ beyanı gereği Arap olan muhataplarının anlaması için Hz. Peygamber'in konuştuğu dil ve ona inen Kur'an dili Arapça olmuştur. Üstelik son ilahi mesaj olan evrensel Kur'an'ın dili fesahat ve belagat bakımından apaçık bir Arapça ile indirilmiş olmasından dolayı²⁶ Arapça'nın dilbilimsel özellikleri Kur'an'ın anlaşılmasında ayrıca önem kazanmaktadır.

Kur'an, kelimelerinin fesahati ve anlamlarının eşsiz oluşuyla mucizevî olduğu gibi, aynı zamanda âyetlerinin dizimi ve tertibiyle de mucizevîdir. Kur'an'ın üslubunun mûcize olduğunun ifade edilmesi ile onun bu özelliği kastedilmektedir.²⁷ Kur'an'ın mûcizevî bir kelâm oluşu, kendine özgü üslup özellikleri taşıması, anlatımındaki fesahat ve belagat nüktelerinden dolayı Kur'an kelimelerinin kimisi açık, kimisi kapalı olabilir. Bunun için müfessirin Arapça dilbilimine hâkim olması Kur'an'ın doğru anlaşılması için temel bir vasıf olarak kabul edilmektedir. Ebû Hayyân el-Endelüsî Kur'an'ı tefsir etmek için bilinmesi gereken ilimlerin başında, isim, fiil ve harflerden oluşan dilbilim bilgisinin geldiğini, ikinci olarak yalın ve terkip halinde gelen Arapça kelimelere ilişkin hükümlerin (i'rab) bilinmesi gerektiğini vurgulamaktadır.²⁸

Yine bu bağlamda, Zerkeşi, Kur'an'ın tefsirinde Arapça dilbilgisinin bilinmesini müfessir için zaruri görmektedir. Aksi takdirde Allah'ın kitabını açıklamasının ona yakışmayacağını ifade belirtmektedir. Nitekim, Zerkeşi bu yaklaşımını, Mâlik b. Enes'in

²⁵ İbrâhim 14/4.

²⁶ Bk. eş-Şu'ara 26/95.

²⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/117.

²⁸ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*, thk. Sidkî Muhammed Cemîl (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1420/1999), 1/14.

“Arap dilini bilmeyen birinin Allah’ın kitabını tefsir ettiğini işitirsem, onu bundan dolayı cezalandırırım.” ifadesini referans vererek güçlendirmektedir.²⁹

Arap dili, İslâm ilimleri içinde *tefsir* ilmi başta olmak üzere birçok alanda önemli bir araç niteliğindedir. Arap dilinde kelimelerin farklı anlamlar taşıması, cümle yapılarının anlam katmanlarına etki etmesi gibi unsurlar, âyetlerin değişik açıdan ele alınmasına olanak sağlar, nitekim bu da zengin bir yorum imkânı sunar. Kur’an tefsirinde dilin rolü, özellikle onun ilk muhatapları olan ashap ve onların izinden giden tâbiîn ve tebe-i tâbiînden başlamak üzere klasik dönem alimlerinin eserlerinde belirgin bir şekilde görülmektedir. İlk yorumculardan günümüze kadar müfessirler Kur’an’ı Arapça kelime yapıları, morfoloji ve nahiv gibi ilimler açısından yorumlamaktadırlar. Böylece dilbilimsel anlayıştan kaynaklanabilecek hataların önüne geçmek ve metnin doğru anlaşılması amaçlanır.

İslâm ümmeti içindeki müfessirler her çağda Kur’an’ın anlamlarını açıklayarak, âyetlerdeki belagat nüktelerini ve mucizevî özellikleri keşfederek Kur’an’ı tefsir etmişlerdir.

Yeryüzüne Allah’ın vahyini insanlara tebliğ etmeleri için gönderilen ilk elçilerden itibaren vahiy, insanlara peygamberler aracılığıyla ulaştırılmış ve her topluma kendi diliyle tebliğ edilmiştir. Nitekim, aynı ilke Kur’an vahyi için de geçerlidir. Kur’an, Arap toplumuna onların konuştuğu dil olan Arapça olarak gönderilmiştir. Doğal olarak bu durum, ilahi kelâmın metafizik âlemden fiziki âlem olan dünyaya inzal olunarak muhataplarının zihinlerinde anlaşılır hale gelmesine olanak tanımıştır. Çünkü, sözün muhatapın zihin dünyasında anlam ifade edebilmesi, onun söylenme amacının gerçekleşmesi için temel bir gerekliliktir.³⁰

Kur’an’da onun Arap toplumuna indirildiği açıkça ifade edilmektedir. İlk muhataplar olarak Arapların seçilmesinde elbette çeşitli hikmetleri bulunmaktadır. Bu hikmetlerin başında, Kur’an’ın indirildiği dönemde Arapların sahip olduğu üstün dil meziyetleri, yani fesahat ve belagat gelir. Arapların böylesine etkileyici bir dil anlayışına sahip olmaları ise onların dil ve edebiyata gösterdikleri yaklaşımdan kaynaklanır. Şairlerin ve onların nazma döktükleri şiirlerin Arap toplumun kültürel yaşamının tümüne etki ettiği de bilinen bir gerçektir. Son vahiy olan Kur’an’ın evrensel mesajının, Arap diliyle ve Arap kültürünün şekillendirdiği bir coğrafyada yeryüzüne aksetmesinin bu açıdan derin bir anlamı vardır.³¹

Hiz. Peygamber’den tefsir ilmini miras alan sahabe döneminde Kur’an âyetlerinin anlaşılması için çeşitli yöntem ve tekniklerin kullanılmış olması, Kur’an’ın Arap dilbilime göre açıklanması hakkında rehberlik etmektedir. Nitekim, bu metotlardan birisi de Kur’an’daki *garib* (anlamı kapalı) kelimelerin açıklanmasında şiire ve farklı kabile lehçelerine müracaat etmektir. Bu yöntemle ilgili meşhur bir örnek, Hz. Ömer’in “وفاكهة وأبأ” âyetinde geçen anlamını bilmediği “أبأ” sözcüğünün anlamını öğrenmek amacıyla Abdullah b. Abbas’a başvurmasıdır.

²⁹ Bk. Ebû Abdillâh Bedreddîn Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebû’l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dâru İhyâi’l-Kütübî’l-Arabiyye İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâih, 1376/1958), 1/292.

³⁰ Muhammed İsa Yüksek, *Kur’an’ın Anlaşılmasında Bağlam Bilgisi*, (İstanbul: İfav, 2018), 13.

³¹ Bk. Mahmut Ayyıldız, “İbn Âşûr’a Göre, Kur’an’ın Arapça Oluşu ve Evrensel Mesajı”, *Gümüştane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: X, sayı: XIX, 2021, s. 73-74.

İbn Abbas, söz konusu kelimeyi “Ebb ismi, insanlar tarafından yenmeyen fakat hayvanlar tarafından yenen bir bitki.” diye açıklamıştır.³²

İbn Kesîr’in tefsirinde naklettiği bir rivayet, sahabenin Kur’an kelimelerinin anlamlarını öğrenmede gösterdikleri çabayı pekiştirmektedir. Tâbiîn müfessirlerinin ileri gelenlerinden Mücâhid’in naklettiğine göre, İbn Abbas, açmış oldukları su kuyusunun başında tartışan iki bedevi Arab’tan birisinin “أَنَا فَطَرْتُهَا / Onu ilk önce ben açtım.” demesini duyduktan sonra, “فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ” âyetindeki manayı tam kavradığı belirtilmektedir.³³

Abdullah İbn Abbas yaşadığı toplumun diline, ifadelerine ve kültürel özelliklerine hâkim birisi olarak, “Bana sorduğunuz dilin garip lafızlarını şiirde arayın; çünkü, şiir, Arap’ın divanıdır.”³⁴ sözüyle Kur’an’ın tefsir edilmesinde Arap dilinin kaynaklarına dikkat çeker. Bu ifadesiyle, özellikle dönemin Arapça’da yer alan kapalı kelimelerin anlamını çözmek için Arap şairlerinin eserlerine başvurmanın önemini vurgulamaktadır.

Bazı âlimlere göre, tefsir ilmi, Kur’an âyetlerini iki başlık altında inceler. Birinci başlık, Kur’an’ın elfazıyla ilgilidir ve bu kısım “lafzî tefsir” diye adlandırılır. Bu alan, garîbü’l-Kur’an’ın anlamlarını, dildeki sözcüklerin yapısal özelliklerini ve onların kökenini anlamaya yönelir. Bu bağlamda, özellikle kelimelerin morfolojik yapıları ve cümledeki konumu olan sentaks bilgisi ön plan çıkar. Lafzî tefsir alanına ayrıca mütevâtir, meşhur ve şâz kıraatleri bilmek de girmektedir.³⁵

İslâm tarihinde tasnif ve tedvin faaliyetlerinin başlamasının ardından Arap dilbilimi, hadis, tefsir, fıkıh gibi İslâm disiplinlerinin birer müstakil ilim olarak neşet etmesiyle metni Arapça olan Kur’an’ın tefsiri ve Arap dilbilimi arasında birbirini tamamlayan bir bağlantı olagelmıştır. Nitekim, bu süreçte Kur’an kelimelerinin anlamlarının açıklanması üzerine yoğunlaşan “meânî’l-Kur’ân” ve anlaşılması daha güç olan kelimeleri açıklayan “garîbü’l-Kur’ân” gibi ilimler doğmuştur. Her ne kadar bazı nüanslarla birbirinden ayrılmış olsalar da bu eserlerin ortak noktası Kur’an’ın filolojik tefsirini ele almalarıdır. Zira garîbü’l-Kur’ân sadece Kur’an’daki anlamı kapalı sözcükleri açıklamakla yetinmez; genel olarak Kur’an kelimelerinin açıklanmasını da içerir.³⁶ Bir diğer önemli husus, Kur’an kelimelerini cümledeki konumu açısından inceleyen i’râbü’l-Kur’ân ve müşkil kelimeleri açıklayan müşkilü’l-Kur’ân

³² Bk. Ebû Abdullah el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Hamdiveyh b. Nuayim b. el-Hâkim ed-Dabî et-Tahmânî en-Neysâburî, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1411/1990), I/604(No. 1597), II/559(No.3897), III/621(No.6297); Ebû Bekir Ahmed b. el-Huseyn b. Ali el-Beyhâkî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2003, IX/515(No.8559); Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme b. el-Muğîre b. Sâlih b. Bekir es-Sülemî en-Neysâbûrî, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-Azami (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, ts.), III/322(No.2172), (Azâmî isnadı sahih demıştır.)

³³ Bk. Ebü’l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, (y.y., Dâru Tayyibe li’n-Neşr ve’t-Tevzî, 1420/1999), XI/471; Rivayet için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. el-Abbâs b. Osmân b. Şâfiî el-Kureşî el-Mekkî (ö.204), *Müsned*, nşr. es-Seyyid Yûsuf Ali ez-Zevâvî el-Huseynî-es-Seyyid İzzet el-Attâr el-Huseynî (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye,1370/1951), I/74(No216); Ahmed b. el-Huseyn b. Ali Ebû Bekir el-Beyhâkî, *Şu’abü’l-îmân*, thk. Abdülali Abdülhamîd Hâmîd (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd li’n-Neşr ve’t-Tevzi, 1423/2003), III/3; Ebû Bîşr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Ensârî el-Verrâk ed-Dûlâbî er-Râzî, (ö.310) *el-Künâ ve’l-esmâ*, thk. Ebû Kuteybe Muhammed el-Fârâyâbî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000), I/252(No.447).

³⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/292.

³⁵ Hâlid Abdurrahmân el-Ak, *Usûlü’l-efsîr ve kavâ’idüh* (Beyrut: Dârü’n-Nefâis, 1406/1986), 46.

³⁶ Ahmed el-Büreydî, *Cühûdüş-Şeyh İbn Useymîn*, 259; eş-Şehrânî, “Menhecîş-Şeyh”, 239.

ilimleri, temel olarak meâni'l-Kur'an ilminden doğmuş olmasıdır.³⁷ O halde, sözü edilen bu ulûmü'l-Kur'an ilimleri, Kur'an'ın Arap dilbilimine göre yorumlanmasında temel bir konum ifade etmektedir.

Meâni'l-Kur'an ilmi kavram olarak "Kur'an'ın lafız ve Arapça terkiplerinin sözlük manalarının açıklanmasıdır." şeklinde tarif edilmektedir.³⁸ Bu tanıma dayalı olarak, meâni'l-Kur'an ilminin en temel amacının Kur'an kelimelerinin açıklanması olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka tanımda ise "Kur'an'ın ihtiva ettiği anlamları sarf, nahiv, lügat gibi, filolojik imkânlarla belirlemeyi amaç edinen ilimdir." denilmektedir.³⁹ Anlaşıldığı üzere bu tanımda, meâni'l-Kur'an ilminin kapsamı Arapça dilbilimine ait diğer alt ilimleri de içermektedir.

el-Burhân sahibi ez-Zerkeşi, garîbü'l-Kur'ân ilmini, "medlulün bilinmesi" şeklinde tarif etmektedir.⁴⁰ Bir başka tanımda garîbü'l-Kur'ân, "Kur'ân-ı Kerîm'deki garib lafızların tefsirini konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adı." diye ifade edilmektedir.⁴¹

el-Ferrâ'nın (ö.207) *Meâni'l-Kur'ân'ı*, el-Ahfeş'in (ö.276) *Meâni'l-Kur'ân'ı*, ez-Zeccâc'ın (ö.311) *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbüh* isimli eseri, Nahhâs'ın *Meânil-Kur'ân'ı*, Ebû Ubeyde'nin (ö.209) *Mecâzü'l-Kur'ân'ı*, Ebû Mansur el-Ezherî'nin (ö.370) *Tehzîbü'l-Lüga'sı*, İbn Sîde'nin (ö.458) *el-Muhkem ve'l-Muhîtü'l-Azam'ı*, el-Cevherî'nin (ö.393) *es-Sihah'ı*, İbn Kuteybe'nin (ö.276) *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân'ı*, Ragıb el-İsfehânî'nin (ö.502) *Müfredât'ı* Kur'an kelimelerinin anlamlarının Arap dilbilimine göre açıklandığı en meşhur eserler arasında bulunmaktadır.⁴²

İBN USEYMİN'İN TEFSİRİNDE DİLBİLİMSEL YAKLAŞIMI

Tefsir, filoloji, fıkıh, hadis, usul ve belagat gibi çeşitli ilim alanlarında derin bir uzmanlığa sahip olan İbn Useymîn, bıraktığı ilmî miras ile çağımızda bıraktığı etki bakımında Selefî coğrafyanın en meşhur âlimleri arasında sayılmaktadır.⁴³ Müellif, Kur'an'ı rivayet ve dirâyet metotlarını bir arada kullanarak tefsir etmiş, rivayet kaynaklarını dikkate alarak Kur'an'ı Kur'an ile, sünnet ile, ashap ve tâbiîn'in görüşleri ile ve Arap dilbilimine göre tahlil etmiştir.

İbn Useymîn'in tefsirinde dilbilimsel detayların yoğunluğu, onu diğerlerinden ayıran bir nitelik kazandırmaktadır. Müellifin tefsiri, Kur'an kelimelerinin meşhur anlamlarıyla açıklanması, kelime dizinlerindeki nüktelerin açığa çıkarılması gibi dilbilimsel analizler açısından modern bir kaynak niteliğindedir. Müellif, farklı görüşleri bir araya getirerek bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmekte; bu görüşlerin çatışması durumunda çeşitli delillere

³⁷ İsmail Aydın, "Meâni'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019, Gözden geçirilmiş üçüncü basım), Ek-2/208.

³⁸ Müsâid et-Tayyâr, Müsâid b. Süleymân b. Nâsir et-Tayyâr, *Envâü't-tasnîf el-müte'likka b. tefsîri'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*, (y.y., Dâru İbni'l-Cevzi, 1434/2013), 56.

³⁹ Aydın, "Meâni'l-Kur'ân", Ek-2/208.

⁴⁰ Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/291.

⁴¹ İsmail Cerrahoğlu, "Garîbü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/379.

⁴² Bk. Zerkeşi, *el-Burhân*, 1/291-292; Abdurrahmân b. Ebî Bekir Celâleddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (y.y., el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1394/1974), 2/5; Müsâid et-Tayyâr, *Envâü't-tasnîf*, 56; Aydın, "Meâni'l-Kur'ân", Ek-2/207-209.

⁴³ Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, *Mu'cemül-müellifîne'l-muâsırîn- fi âsârihimî'l-mahtûta ve'l-mefkûde vemâ tubia' minhê ev hukûka ba'de vefâtihim: Vefeyât 1315-1424 (1897-2003)* (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 1425-2004), 2/618-621.

dayanarak onları cem etmede veya bu görüşlerin birisini tercih ederek belirli bir metot ortaya koymaktadır.⁴⁴

İbn Useymîn, Kur'an'ı doğru anlamının ve sahih bir şekilde tefsir etmenin, Arapça'nın dilbilgisel kurallarına vakıf olmaktan geçtiğini savunur. Özellikle, Arapça'nın grameri, nazım dizimi ve anlam kurallarına dair bilgilerin, âyetlerin doğru anlaşılması açısından zaruri olduğuna inanır. Ona göre, Kur'an'da kullanılan dil, onun üstün belâgat özellikleri ve mûcizevî yönüyle birebir ilişkili olarak kabul edilmektedir. İbn Useymîn'in tefsir çalışmalarında Arap diline dair bilgisinin kapsamlı ve farklı alanları içerdiği görülür. Tefsirinde, nahiv ve sarf kurallarını ayrıntılı olarak incelemesi, metnin siyak ve sibak anlamını derinleştirmeyi amaçladığını gösterir. Müfessir, Arap dilinin sadece anlam derinliğini artırmakla kalmadığını, aynı zamanda âyetlerin doğru anlaşılmasında önderlik ettiğini savunur. Onun yaklaşımında, kelimelerin kökenleri, yapıları ve cümledeki konumları büyük titizlikle ele alınarak Kur'an metninin daha doğru anlaşılması hedeflenir. Bunun için müfessirin Kur'an âyetlerini nahiv ve sarf açısından tahlil ettiği, kelimelerin anlam, siyak ve i'rab durumlarının değerlendirilmesinde şiirle istişhâd ettiği ve cümle ve cümledeki kelimelerin görevlerinin tayin edilmesinde nahiv ilmine detaylı olarak yer verdiği gözlemlenmektedir. Müfessir, anlaşılması güç nahiv tahlillerine yer vermez. Bu bölümde, İbn Useymîn'in tefsirinde Kur'an âyet ve kelimelerini analiz ettiği bu dilbilimsel unsurlar değerlendirilecektir. İbn Useymîn'in Kur'an âyetlerini detaylı bir şekilde incelediği bu tefsir metodolojisinin özelliklerinin şu başlıklarda analiz edildiği gözlemlenmektedir.

Kur'an'ı Arap Dil bilimine Göre, Tefsir Yapması

İbn Useymîn'in tefsirinde, Kur'an müfredatının tefsiri için arz ettiği önemin bilincinde olması⁴⁵ ve âyetlerin yorumuna kelimelerin açıklanmasıyla başlaması onun tefsir metodolojisini temel özelliklerini yansıtması bakımında dikkat çekmektedir. Onun tefsir yöntemi özellikle, sözcüklerin dilbilgisine uygun bir şekilde anlaşılmasına ve kullanıldıkları bağlamın titizlikle analiz edilmesine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, Kur'an metninin anlam derinliğini daha iyi ortaya çıkmasına ve aynı zamanda dilsel nüanslara ve bağlamsal bütünlüğe verilen önemi ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede İbn Useymîn, Kur'an kelimelerini, lügavî anlamına, kökenine, şer'i kavramlara ve âyetlerdeki bağlamına göre tefsir etmektedir. Müfessirin benimsediği tefsir metodolojisine göre, tefsir edilen âyetin hem şer'i hem de sözlük anlamı mevcutsa, her iki anlam da dikkate alınarak açıklanmaktadır. Kur'an'daki bir kelimenin kavramsal anlamı ile lügat anlamı farklı olması durumunda, kelimenin kazandığı şer'i mana tercih edilmektedir. Onun bu anlayışı, Kur'an ve sünnetin yorumlanmasında kavramsal anlamın üstünlüğüne verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır.

⁴⁴ Râniye bnt. Abdillâh b. Abdilkerîm eş-Şâmîh, el-Belâgatü'l-Kur'âniyye fî tefsîri's-Şeyh İbn Useymîn (rahimehullâh) (dirâseten ve takvîmen) (Yüksek Lisans Tezi, Suudi Arabistan İmam Muhammed b. Seûd el-İslâmiyye Üniversitesi, 1432/1433), "Mukaddime" 4.

⁴⁵ eş-Şehrânî, "Menhecî's-Şeyh", 642.

Müfessire göre, Arap diline göre inen Kur'ân'ın esasen indiriliş amacı bütüncül olarak şer'i anlamlar üzerine İslâm dinini tesis etmektir. Ona göre, eğer lügavi mananın tercih edilmesine neden olacak bir delil bulunursa, bu durumda lügavi mananın temel alınması yönünde bir ilke benimsemiştir.⁴⁶

İbn Useymîn'in, Kur'an'ın Arap kabilelilerinin dilleri arasında en fasih bir dil olan Kureyş dili üzerine nazil olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim bu görüş, onun tefsir yönteminin fikri arka planının temelini oluşturmaktadır.⁴⁷

Ayrıca, İbn Useymîn Kur'an'da şaz kabul edilen ifadelerin bulunmadığını iddia etmektedir. Ona göre, Kur'an açık, anlaşılır ve bütüncül olarak çelişkilerin yer almadığı nazım ve içerik bakımından uyumlu olan bir kitaptır.⁴⁸ Nitekim, İbn Useymîn, Kur'an'ı nazil olduğu dil üzerinden tefsir etmek amacıyla lügat, dilbilgisi, morfoloji, bağlam, çokanlamlılık ıstılah ve kavram özellikleri ile tefsir etmiştir. Müfessirin, özellikle kelime ve anlam düzeyinde tefsirinde şiirle istişhâda gitmiş olması, onun tefsir metodolojisinde Arap dilbilimi unsurlarını dikkate almadaki becerisini göstermektedir.

Bu bağlamda onun tefsirinden ele alacağımız ilk örnek, fıkıh konularına göre yazılmış bir konulu tefsir olan ve her bir kelimenin tek tek açıklandığı⁴⁹, *el-İlmâm bi-ba'di Âyâti'l-Ahkâmi Tefsîren ve İstinbâten*⁵⁰ isimdeki ahkâm tefsirinden olacaktır.

“O (Allah), rahmetinin önünde müjdeci olarak rüzgarları gönderen ve gökten tertemiz su indirendir.”⁵¹

İbn Useymîn'in yaklaşımına göre, âyette ifade edilen “أُرْسِلَ” lafzı “أُطْلِقَ” ya da “وَجَّهَ” anlamına gelmektedir. Âyette geçen “الرِّيحَ” sözcüğü “ريح” kelimesinin çoğulu olup rüzgarları ifade etmektedir ve bu rüzgarlar dört ana cihetten esmektedir. Bunlar; 1. الصَّيْبَا, doğudan esen bir esintidir. 2. الدَّبُورُ ise batıdan esen bir batı esintisidir. 3. الرُّزْغَارُ الرُّشْمَالُ güneşin batısının sağ cihetinden eser. 4. الجَنُوبُ güneşin batısının sol yönünden eser. Müfessir, her bir cihetten esen rüzgârın farklı olduğunu ve Allah'ın kudreti ile bu rüzgarların tabiatı etkileyici kuvvelerde oldukları vurgulanır.

Onun tefsir yaklaşımına göre, âyetteki “بُشْرًا” ifadesi “الرِّيحَ” kelimesinden hal olduğu için mansup olarak gelmiştir. Bu kelime “بَشِيرٌ” kelimesinin çoğulu olup o da müjdeli bir haberi vermek demektir. İbn Useymîn'in açıkladığına göre, “بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ” âyeti, “أَمَامَ رَحْمَتِهِ” şeklinde anlaşılmalıdır. Âyetteki “مِنَ السَّمَاءِ” lafzı ise “bulutlardan” anlamına gelmektedir. Semâ diye isimlendirilmesi yüksekte ve yukarıda olmasından ileri gelmektedir. Müfessir, âyette geçen “مَاءٌ” lafzının “yağmur” anlamına geldiğini, “طَهُورًا/tahûran” ifadesinin ise “temiz” ve “temizleyici” anlamına geldiğini ifade eder. Onun belirttiğine göre, “أَنْعَامًا” lafzı نَعَمٌ kelimesinin

⁴⁶ İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, “Mukaddime” 32-34.

⁴⁷ Bk. İbn Useymîn, *Tefsîru Mâide*, 2/217.

⁴⁸ Bk. İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 3/98.

⁴⁹ Bk. İbn Useymîn, *el-İlmâm*, 47-48, 59-61, 92-94 vd.

⁵⁰ Bu eser İmam Muhammed b. Suûd İslam Üniversitesine bünyesindeki bilimler akademisinde tefsir dersinde ders kitabı olarak hazırlanmıştır.

⁵¹ el-Furkân 25/48.

çoğuludur ve “develer” manasına veya onunla diğer hayvanları ifade edilmiş olabilir. Ona göre, âyetteki “وَأَنسِيَّ” sözcüğü اِنْسِيَّ kelimesinin çoğulu olup “insan” manasında kullanılmıştır.⁵²

İbn Useymîn, Furkan sûresi 48. âyette yer alan; “أَرْسَلْ”, “الرَّيْحَ”, “بَشْرًا”, “بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ”, “مِنْ”, “بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ”, “وَأَنسِيَّ”, “أَنعَامًا”, “لِلْخَيْبِ بِهِ بَلَدَةٌ مَيِّتًا”, “طَهُورًا”, “مَاءً”, “السَّمَاءِ” kelime veya terkiplerini Arap dilbiliminde yaygın olan diğer anlamdaş kelimelerle açıklamıştır.

Nitekim İbn Useymîn’in tefsir ettiği şekilde Arap dilinde “أَرْسَلْ” lafzının اِطْلَاقِ şeklinde “yarış atlarının dizginlerini salıverilmek” anlamında kullanılması yaygın bir durumdur.⁵³ Bir diğer ifade olan “الرَّيْحَ” kelimesi ile farklı yönlerden esen ve beraberinde yağmur yağması gibi insanlara rahmet olacak bir olayın müjdecisi olan rüzgarlar diye açıklanması, kelimenin Arap dilinde kazandığı anlamlar arasında yer almaktadır. Nitekim, Kur’an’da *riüzgâr* sözcüğü tekil kullanıldığında *azap* ifade ederken, çoğul kullanımında *rahmet* manası taşımaktadır.⁵⁴ Diğer bir kelime olan ve farklı kıraatlerle de okunan “بَشْرًا” kelimesini İbn Useymîn’in “beşîr” sözcüğünün çoğulu olarak tercih etmesi, diğer müfessirlerin de tercih ettiği bir tefsir yaklaşımıdır.⁵⁵ Âyette geçen “بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ” terkiibi, İbn Useymîn’in “yağmurun öncesinde” şeklinde tefsir ettiği gibi, bu terkibe müfessirler de aynı anlamı vermişlerdir.⁵⁶ Müfessirimizin tefsirine göre “مَاءً” lafzı, “yağmur” kelimesi ile açıklanmıştır.⁵⁷ O halde, anlaşılan o ki, müfessirin açıkladığı her bir kelimenin Arap dilinde yaygın olarak kullanıldığı ve dil bilimi kaynaklarında yer aldığı görülmektedir.

İbn Useymîn “مِنْ السَّمَاءِ” terkiibini, Arap dilindeki yüksekte ve yukarıda olmayı ifade eden kelimelerle açıklamıştır. Müfessirin âyetin açıklanmasında kullandığı bu kelimelerin Arap dilinde yaygın olduğu görülmektedir.⁵⁸

Kelimeyi Lügat ve İstılâhî Anlamları ile Açıklaması

İbn Useymîn, Kur’an kelimelerinin hem sözlük manasını hem de kavramsal anlamlarını detaylı bir şekilde analiz ederek, her iki yönden de âyetleri tefsir etmektedir.

Örnek1:

وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ / *Namazı kılar ve zekâtı verir.*⁵⁹

İbn Useymîn’in tefsir anlayışına göre, “الصَّلَاةَ” kelimesi lügat anlamıyla “dua”yı ifade eder. Ona göre, Tevbe sûresi 104. âyette geçen “وَصَلَّ عَلَيْهِمْ” ifadesinde olduğu zikredildiği gibi bu kelime lügavi manasıyla kullanıldığında “dua etmek” şeklinde anlaşılır. Bu kullanım,

⁵² Bk. İbn Useymîn, *el-İlmâm*, 23-25.

⁵³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 19/46.

⁵⁴ Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 19/46; krş. Ebü'l-Kâsım el-Hüseynî b. Muhammed er-Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvüdî (Dârü'l-kalem- Dârü's-Şâmiyye, Dimeşk-Beyrut: 1412/1991), 370.

⁵⁵ Bk. Celâleddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî- Celâleddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Tefsîru Celâleyn* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, ts.), 202.

⁵⁶ el-Mahallî- es-Süyûtî, *Tefsîru Celâleyn*, 202.

⁵⁷ Ebü'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd Hâfizüddîn en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Büdeyvi (Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998), 2/541.

⁵⁸ Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1/317.

⁵⁹ el-Bakara 2/177.

onlara, salât ile dua et şeklinde anlaşılır. Müfessirin beyan ettiğine göre, “الصلاة” sözcüğü Kur’an’ın belli bir kavramsallaştırma hedefine uygun olarak, şer’i anlamda kendisiyle “namaz kılma” ibadetinin kastedildiği bir kavrama dönüşmüştür. Müfessire göre, terim olarak namaz, “tekbirle başlayıp selam ile sona eren, belirli söz ve belirli ritüellere dayalı bir ibadet” şeklinde tarif edilmektedir. Ona göre, namaz sözcüğü ile hem farz hem de nafîle namazlar anlaşılmaktadır. Nitekim namaz lafzının âyette “إقامة” ile gelmiş olması “namazın dosdoğru bir şekilde ifa edilmesini” vurgulamaktadır. Yani, “أقام الشيء” ifadesi ile “bir şeyin dosdoğru tam bir şekilde yerine getirilmesi” anlaşılmaktadır.⁶⁰

İbn Useymîn’in aynı yaklaşımını âyette geçen, “الزكاة” kelimesinin tefsirinde de görmek mümkündür. Ona göre, zekât kelimesi, lügavi manasından ayrı olarak kavramsal mana kazanmış bir sözcüktür. Lügatte يزكو زكا kökünden türeyen zekât kelimesi artma ve çoğalma anlamlarını içermektedir. Ayrıca müfessire göre, “قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا/Onu (nefsini arındıran gerçekten kurtuluşa ermiştir.”⁶¹ âyetinde geçen zekât kelimesinin “ıslah” manasında olduğu vurgulanmaktadır. Ona göre, zekât kelimesi kavramsal bir anlam kazandıktan sonra, “belli bir gruba, muayyen bir maldan vacip olan bir malı ibadet kastıyla vermek.” diye ifade edilmektedir.⁶²

İbn Useymîn, bu bağlamda Kur’an’da geçen namaz,⁶³ zekât,⁶⁴ oruç,⁶⁵ hac,⁶⁶ umre⁶⁷ ve itikaf⁶⁸ gibi ibadetlerden söz eden âyetleri dilbilgisi, morfoloji, siyak-sibak gibi özelliklerin yanında lügavi ve kavramsal anlamlarını dikkate alarak Kur’an’ı tefsir etmiştir.⁶⁹

İbn Useymîn’in kelimeyi lügavi ve kavramsal anlamda tefsir etmesiyle ilgili olan bir diğer örnek şöyledir:

“فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ”/Bunun üzerine Allah iman edenleri, kendi izniyle hakkında ihtilafa düştükleri gerçeğe iletti”.⁷⁰

İbn Useymîn’in tefsir yaklaşımına göre, “فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا” kesitinde belirtilen “hidâyet”, ilim ve irşat hidâyeti şeklinde anlaşılan “hidâyetü’t-tevfik” olarak tefsir edilmektedir. Ona göre, peygamberler Allah’tan aldıkları vahiylerle herkese gelmiş ve gerçekleri beyan etmişlerdir. Bunun neticesinde sadece Allah’ın hidâyete sevk ettiği insanlar hidayete muvaffak olmuşlardır. Ona göre, iman kelimesi lügatte tasdik etmek anlamına gelir, ancak şer’i tanımda kabul ve razı olmayı iltizam eden tasdik anlamı taşımaktadır. Yani, sadece tasdik

⁶⁰ İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 2/278.

⁶¹ eş-Şems 91/9

⁶² İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 2/278.

⁶³ İbn Useymîn, *el-İlmâm*, 51.

⁶⁴ İbn Useymîn, *el-İlmâm*, 214.

⁶⁵ İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 2/316; a.mlf., *el-İlmâm*, 245.

⁶⁶ İbn Useymîn, *el-İlmâm*, 229.

⁶⁷ İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 2/184.

⁶⁸ İbn Useymîn, *el-İlmâm*, 262.

⁶⁹ Bk. İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 1/362-363, 3/178; a.mlf., *Ahkâmü’n mine’l-Kur’ân*, 1/201-202,

⁷⁰ el-Bakara 2/213.

edilmesi imanın tam anlamını ortaya koymaz. İmanın tam gerçekleşmesi için içerisinde kabul ve rızanın bulunmuş olması gerekir.⁷¹

Nitekim müfessirin tefsir metodolojisinde iman kavramına yaklaşımının bu özelliklere göre, gerçekleştiği gözlemlenmektedir.⁷²

İbn Useym'in Kur'an kelimesini kavramsal anlamıyla tefsir ettiği bir başka örnek şöyledir:

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ / Bu sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir.⁷³

İbn Useymîn, âyette geçen “نُوحِيهِ إِلَيْكَ” ifadesindeki “vahiy” kelimesinin sözlükte “bir şeyi hızlı ve gizli olacak şekilde bildirmek” anlamında olduğunu açıklamaktadır. Ona göre, sözlükte bir kişiye hızlıca gizli olacak şekilde bir şeyin bildirmesi vahiy diye adlandırılır. Ancak şer'i anlamda vahiy kelimesinin, “Allah Teâlâ'nın seçtiği peygamberlerinden birisine şeriatinden istediğini bildirmesi” anlamına geldiğini de belirtmektedir. Onun anlayışına göre, bu bildirilen vahiy eğer Allah tarafından tebliğ etmekle yükümlü kılınırsa o kişi “resul” olurken, tebliğle yükümlü tutulmazsa “nebi” olmaktadır.⁷⁴

Verdiğimiz bu örnekten başka eğer vahiy kelimesi bir kavram olarak yer almışsa, İbn Useymîn, Kur'an tefsirlerinde o âyetleri de kazandıkları kavramsal anlamlarıyla bütüncül bir metotla tefsir etmektedir.⁷⁵

Bu bağlamda, konumuzla ilgili olan bir başka Kur'an kavramı olan “tövbe/التوبة” kelimesi aynı şekilde tefsir edilmektedir. Şöyle ki, İbn Useymîn'in anlayışında tövbe kelimesinin anlamı Kur'an'da lügat manasına göre, “dönmek” demektir. Ancak kavramsal anlamda bu kelime Allah'a isyan etmekten O'na itaat etmeye dönmek anlamına gelir. Bu da o kişinin günahlarını terk ederek yani tövbe ederek Allah'a yönelmesini ifade eder.⁷⁶

Müfessirin sözlük ve kavram açısından tahlil ettiği bir diğer kelime “şükür/الشكر” dür. Ona göre, Kur'an'da “şükür” kelimesi lügat anlamıyla “övmek/الثناء” manasına gelmektedir. Kavram manasıyla şükür ise, nimet verene itaati yerine getirmek anlamında kullanılmaktadır.⁷⁷

İbn Useymîn'in, Kur'an müfredâtını sözlük ve kavramsal boyutuyla tefsir ettiği bir başka kelime “zulüm/الظلم” kavramıdır. Müellif, “Allah'ın mescitlerinden alıkoyandan daha zalim kim olabilir!”⁷⁸ âyette geçen “أظلم” kelimesinin “ism-i tafdil” olduğunu belirterek, kelimenin sözlükte köken olarak “eksiklik” manasına geldiğini vurgular. Ona göre,

⁷¹ İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 3/30.

⁷² İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 2/52, 3/30,62; a.mlf., *Tefsîru Âl-i İmrân*, 1/304, 2/465; a.mlf., *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-Kasas* (Kasîm: Müessetü'ş-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014), 297.

⁷³ Âl-i İmrân 3/44.

⁷⁴ İbn Useymîn, *Tefsîru Âl-i İmrân*, 1/262.

⁷⁵ İbn Useymîn, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'ş-Şuarâ'* (Kasîm: Müessetü'ş-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014), 117; a.mlf., *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-Ankebût* (Kasîm: Müessetü'ş-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014), 235; a.mlf., *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm: Tefsîru Sebe'* (Kasîm: Müessetü'ş-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014), 298.

⁷⁶ İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 2/196; a.mlf., *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-Furkân* (Kasîm: Müessetü'ş-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014), 303.

⁷⁷ İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 2/247.

⁷⁸ el-Bakara 2/114

bu “kök anlam”, “kişinin yapması gereken bir hususta aşırılığa/ifrata düşmesidir. Ya da yasak olan sınırların aşılmasıdır.” Bu bağlamda, müfessir, “كَلْنَا الْجَنَّتَيْنِ أَتَتْ أَكْلَهَا وَلَمْ تَطْلَمْ مِنْهُ شَيْئاً”/Her iki bahçe de ürünlerini tam olarak verdi ve hiçbir şeyi eksiltmedi.”⁷⁹ âyetinde geçen “لَمْ تَطْلَمْ” ifadesini “لم تنقص” azaltmadı şeklinde tefsir etmektedir. Nitekim, İbn Useymîn, Kur’an’da zulüm sözcüğünün kavramsal olarak kökeni gibi aynı anlamda kullanıldığını belirtir. Çünkü, yapılması gereken bir şeyde ifrata düşmek veya bir haram işlemede sınırı aşmak zulümdür.⁸⁰ Nitekim, bu seçkide belirtildiği gibi İbn Useymîn’in tefsir metodolojisinde, zulüm kavramıyla ilgili yaklaşımının bu tefsir bakış açısıyla yorumlandığı gözlemlenmektedir.⁸¹

Bu bağlamda tefsir ettiği bir diğer örnek şöyledir:

أَنْ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ/Onlar için, altlarından nehirler akan cennetler vardır.⁸²

İbn Useymîn’in tefsir anlayışına göre, âyette belirtilen “جَنَّاتٍ” lafzı, “جَنَّةٌ/cenne” kelimesinin çoğuludur ve dilde köken olarak “her tarafı kapsayacak şekilde ve bürünmüş halde ağaçları çok olan bahçe” anlamına gelir. Ona göre, kavramsal anlamda cennet, “Allah’ın muttaki kullarına hazırlamış olduğu ahiret yurdu.” anlamını taşır. Nitekim, orada hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kimsenin aklına dahi gelmeyeceği nimetlerin bulunduğu ifade eder.⁸³ İbn Useymîn, Kur’an kavramı olarak cennet sözcüğünü tüm tefsirinde aynı yaklaşımla ele alır.⁸⁴

Bu kavramlardan başka müfessir, “sabır”;⁸⁵ “cihad”;⁸⁶ {الميتة} “ölü”;⁸⁷ (الكفر) “inkâr”;⁸⁸ “nikah”;⁸⁹ “ribâ”⁹⁰ gibi kelimeleri şeri anlamları ile tefsir etmiştir.⁹¹

Kelimeyi Kur’an’daki Siyaka Göre Açıklaması

Kur’an tefsirinde *siyak* kavramı, bir kelimenin anlamını sadece sözlük bilgisiyle değil, aynı zamanda bağlamı içinde içerisinde, siyak (öncesi) ve sibak (sonrası) dikkate alınarak belirlemeyi ifade eder. Bu itibarla siyak, âyetin genel yapısı ve diğer kelime ve cümlelerle olan bağlantısını göz önünde tutarak kelimenin anlamının belirlenmesini mümkün kılar. Yani, kelimenin anlamını bilmek için yalnızca o kelimenin değil, aynı zamanda nassın âyetin diziminde yer alan kelime ve cümlelerin bağlamının da dikkate alınması gerekir.⁹²

⁷⁹ el-Kehf 18/33

⁸⁰ İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 2/5.

⁸¹ İbn Useymîn, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Kerîm Süretü'r-Rûm* (Kasîm: Müessetü’ş-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014), 55; a.mlf., *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Kerîm Süretü'l-Lokmân* (Kasîm: Müessetü’ş-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014), 79; a.mlf., *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Kerîm Süretü Sebe’* (Kasîm: Müessetü’ş-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014), 257; a.mlf., *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-Kerîm Süretü’s-Sâd* (Riyad: Dâru’s-Süreyyâ li’n-Neşr, 1425/2004), 105.

⁸² el-Bakara 2/25

⁸³ İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 1/91.

⁸⁴ Bk. İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 3/38; a.mlf., *Tefsîru Âl-i İmrân*, 2/572,579,588-589; a.mlf., *Tefsîru Nisâ*, 1/110-111,433, 2/250-251; a.mlf., *Tefsîru Mâide*, 1/174, 2/137-138, 270, 293, 567.

⁸⁵ İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 2/279-280; a.mlf., *Tefsîru Âl-i İmrân*, 2/519.

⁸⁶ İbn Useymîn, *el-İlmâm*, 317.

⁸⁷ İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 2/250.

⁸⁸ İbn Useymîn, *Âl-i İmrân*, 2/162.

⁸⁹ İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 3/76.

⁹⁰ İbn Useymîn, *Tefsîru Rûm*, 232.

⁹¹ İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 2/349, 350,

⁹² eş-Şehrâni, “Menhecü’ş-Şeyh”, 655.

İbn Kayyım el-Cevziyye'nin yaklaşımına göre siyak, sözü söyleyenin amacını (maksadını) ortaya çıkararak temel öğelerden biridir. Ona göre, siyakın ihmal edilmesi, yorumlamada hatalara düşmeye ve münazarada kusurlara neden olabilir. İbn Kayyım'a göre, Kur'an'daki bağlam (siyak) sayesinde mücmelin tebyin edilmesi, muhtemelin ta'yini, âmm lafzın tahsisi ve mutlak ifadenin takyid edilmesi mümkün olabilmektedir.⁹³

Örneğin, İbn Useymîn, "وَالصَّافَّاتِ صَفًّا/Andolsun saf saf dizilenlere."⁹⁴ âyetinde geçen "sâffât" ifadesinin lügat anlamı dışında, âyetteki kullanım maksadına göre daha başka bir anlam taşıyabileceğini belirtir. Yani bir sözcüğün sözlük anlamı mevcutken, siyak ile bu kelimenin ne amaçla kullanıldığının anlaşılabilirliğini vurgular. Ona göre, dil açısından bir kelimenin sözlükte ifade ettiği mana bir anlam olarak kabul edilir. Konuşanın maksadına binaen kastettiği şey ise esasen o kelimenin sevk edilmesindeki amacı belirler.⁹⁵ Ona göre, bir kelimenin sözlük anlamının yanında, o kelimenin bağlamsal olarak kullanıldığı manası da önemli olmaktadır.

İbn Useymîn'in tefsir metodolojisine göre, Kur'an'daki birden çok anlamı olan müşterek kelimelerin birden çok anlamı ifade ettiği durumlarda, bu anlamlardan hangisinin seçileceğinin belirlenmesinin siyak sayesinde mümkün olabileceği belirtilmektedir.⁹⁶ Neticede, Kur'an'ın kelime, terkip ve cümlelerinin anlaşılmasında siyaka önem veren İbn Useymîn'in tefsir yönteminde, bir kelimenin anlamı sadece lügat anlamıyla sınırlı tutulmadığı, aynı zamanda bağlamın ve şer'i anlamın da göz önünde tutulduğu gözlemlenmektedir.

Kur'an'daki Çok Anımlı Kelimeleri Açıklaması

Kur'an'daki çok anlamlı kelimeleri konu alan *el-vucûh ve'n-nezâir* ilmi, aynı lafızla geçen bir kelimenin değişik âyetlerde çeşitli anlamlara gelebileceğini araştıran bir ilimdir.⁹⁷

Sözlükte, "وَجْهٌ" kökünden türeyen "الْوُجُوهُ /vücûh" kelimesi "وَجْهٌ" kelimesinin çoğuludur. Lügate bu kök "bir şeyin mukabili" olmayı ifade etmektedir.⁹⁸

Başlıktaki terkinin bir diğer kelimesi olan "النَّظَائِر/nezâir", "نَظِيرَةٌ" sözcüğünün çoğulu olup "benzeri/eşdeğeri" anlamına gelmektedir. Arapça'da birbirlerine benzeyenleri ifade etmek için "falanca falancanın benzeridir" denilir.⁹⁹ *Vucûh* kavram olarak, bir kelimenin birden çok bağlamda farklı anlamlarda kullanılmasına denilir. Dolayısıyla bu tür lafızlara müşterek (sesteş) denilir. *Nezâir* ise, aynı lafızlardaki kelimelerin aynı manayı ifade etmesine denilir. *Vucûh*un daha çok lafızlarda, *nezâir*in ise manalarda olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁰ *Vücûh* ve *nezâir*

⁹³ Muhammed b. Ebî Bekir Şemseddîn İbn Kayyım el-Cevziyye, *Bedâiü'l-fevâid* (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, ts.), 4/9.

⁹⁴ es-Saffât 31/1.

⁹⁵ İbn Useymîn, *Tefsîru Sâffât*, 10.

⁹⁶ İbn Useymîn, *Tefsîru Nisâ*, 1/197.

⁹⁷ M. Suat Mertoğlu, "Vücûh ve Nezâir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/141.

⁹⁸ Ebü'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ el-Kazvîni er-Râzî, *Mu'cemü mekâyisi'l-lüga*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, (y.y., Dârü'l-Fikr, 1399/1979), 6/89.

⁹⁹ Ebü'l-Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beirut: Dâru Sâdır, 1414/1993), 5/219.

¹⁰⁰ Zerkeşi, *Burhân*, C: I, s.102; Daha geniş bilgi için bk. Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdillâh el-Askerî, *el-Vücûh ve'n-nezâir* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti't-Dîniyye, ts.), 31-37; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî,

arasındaki temel fark ise şunlara dayanır: Vücûh, telaffuzu aynı ancak anlamları farklı olan kelimelere denilirken (sesteş); nezâir ise hem telaffuzu hem de anlamı aynı olan kelimelere denilir. Başka bir ifadeyle, nezâir kelimenin lafız ve anlam yönünden birliğini, vücûh ise anlam yönünden çeşitliliğini konu edinir.

İbn Useymîn Kur'an'da müşterek kelimelerin bulunmasını "Şayet Arap dilinde bu tip tabirler var ise biz onu kabul ederiz. Çünkü, Kur'an Arapçadır ve onda bir tenakuz olmadıkça bir mana veya bir lafzın birden çok anlama gelmesinde bir beis yoktur."¹⁰¹ diye ifade etmektedir. İbn Useymîn'in Kur'an anlayışına göre, Kur'an müfredatı birbiriyle herhangi bir çelişki içinde olmayan birden fazla manaya imkân veriyorsa, bu takdirde bu manaların tümüne hamledilebilir.¹⁰² Ona göre, eğer, Arap dilindeki müşterek olan bir kelime birden fazla âyette gelmişse, bu durumda müşterek kelimenin manası siyak ve durum karineleri ile tayin edilir.¹⁰³

Ayrıca İbn Useymîn Arapçada sesteş kelimelerin çok sayıda bulunduğunu iddia eden çeşitli görüşleri tenkit etmektedir. Bu bağlamda, müfessir, Arapların her bir manaya karşılık gelebilecek müstakil bir kelime türetmekten yoksun olmakla itham edilmesinin haksız bir eleştiri olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, Arap dili eş anlamlı kelimeler bakımından son derece zengin bir dil niteliğindedir. Müfessir, Arap dilinde müşterek kelimelerin çok yer almasını Arapların dirayeti, dil becerileri ve zekâsal özellikleri gibi unsurlarla açıklamaktadır. Arapların, belirtilen bu dilsel becerilerine göre, müşterek sözcükleri bağlamına göre yorumlamada meziyetli olduklarına işaret etmektedir. Müfessire göre, örneğin, bir sesteş kelime olan "العین/göz" sözcüğü Arapların lisan kabiliyetleri sayesinde siyak içinde anlamını belirleme konusunda onların dil kabiliyetlerini yansıtmaktadır. Ayrıca İbn Useymîn, sesteş sözcüklerin cümlelerde farklı anlamlarda kullanılmasının, hedeflenen anlamı tespit etmek için muhatabı düşünme ve tefekkür etmeye sevk ettiğini dile getirir. Fakat müfessir, bütün insanların aynı şekilde dilin özelliklerini anlamada eşit kabiliyetlere sahip olmadıklarını da ileri sürer.¹⁰⁴ Nitekim, İbn Useymîn'in tefsirlerinden ele alacağımız somut örnekler, onun nazari düşüncelerinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Örnek 1:

وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ (Erkek ve kadından) her biri için anne ve babanın ile yakın akrabalarının bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık".¹⁰⁵

İbn Useymîn, âyette geçen "مَوَالِي/mevâlî" kelimesinin "مَوْلَى" sözcüğünün çoğulu olduğunu ve bu kelimenin birden çok anlama gelen anlamlarının bulunduğunu

(ö.502/1108), *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'an*, nşr. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Dimeşk-Beyrut: Dârü'l-Kalem- ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412), 85-87; Ebü'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Nüzhettü'l-a'yümü'n-nevâzir fi ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir*, thk. Muhammed Abdülkerîm- Kâzım er-Râdî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984), 142-144.

¹⁰¹ İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-Ahzâb* (Kasım: Mücsettü'ş-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014), 57.

¹⁰² İbn Useymîn, *Tefsîru Sebe'*, 166.

¹⁰³ İbn Useymîn, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü Gâfir* (Riyad: Dâru's-Süreyyâ li'n-Neşr, 1425/2004), 394.

¹⁰⁴ İbn Useymîn, *Tefsîru Nisâ*, 1/278.

¹⁰⁵ Nisâ 4/33.

belirtmektedir. Nitekim, bir kelimenin birden fazla manasının olması “müşterek (sesteş)” diye tanımlanmaktadır. Fakat ona göre, âyetlerde geçen bu müşterek manalardan hangisinin tercih edileceği siyak (bağlam) ve durum (zarf) karineleri ile mümkün olabilmektedir. Onun tefsir yaklaşımına göre, bağlam sözel bir karine olarak kayıtlanmaktadır. Diğer yandan zarflar âyetten neyin kastedildiğini gösteren hali hazırda var olan karinelerdir.¹⁰⁶

İbn Useymîn'e göre, bir sesteş kelime olan yukarıdaki Nisâ sûresi 33. âyette geçen “مَوَالِي/ mevâlî” sözcüğü “birisinin peşinden bir mülkü devralan kişi”, yani “vâris” diye tefsir edilmektedir. Ona göre, *mevla* kelimesine bu siyakta *varis* manası verilmesi, diğer naslardaki bağlam ilişkisinin dikkate alınmasının bir sonucudur. Nitekim müfessir, bu tefsir yaklaşımını Kur'an ve sünnette geçen nasları referans alarak belirlemektedir. Hz. Peygamber'in buyurduğuna göre, “فَمَا بَقِيَ فَلأُولَىٰ رَجُلٍ ذَكَرَ/Miras payından kalan pay en yakın olan eril kişiye aittir.” hadisinde “mevlâ” köküyle ilintili olan “evlâ” sözcüğü vâris olan kişi olarak kullanılmıştır. Kur'an'da, “وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ/Akrabalar birbirlerine (miras hususunda) daha yakındırlar.”¹⁰⁷ âyetinde de bu kelime mirasçı olarak kullanılmıştır. İbn Useymîn'e göre, bir sesteş kelime olan *mevla* sözcüğü Kur'an ve sünnette bundan başka çeşitli anlamlarda da kullanılmaktadır. Bunlar; “yardımcı/مَوْلَاهُ/”¹⁰⁸ “dostluk/مَوْلَاكُمْ/”¹⁰⁹ “köle azat eden kişi/الْوَالِيَاءُ/”¹¹⁰ “azat edilen köle/مولى/”¹¹¹ ve “veliyyü'l-emr” ve “ilim erbabı” şeklinde farklı manalarda yer almıştır.¹¹²

Örnek 2:

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ /“Onlar, gelip geçmiş bir ümmettir; onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız ise sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulmazsınız”.¹¹³

İbn Useymîn'e göre, âyette geçen “الأمّة/ümmet” kelimesi “tâife” yani bir topluluk anlamına gelmektedir. Ona göre, Arapça'da sesteş bir kelime olan bu sözcük, aynı lafızlar ile Kur'an'da farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bunlardan ilki, yukardaki âyette geçtiği gibi “taife” anlamında kullanılmasıdır. İkincisi, Yûsuf sûresi 45. âyette “وَأَذْكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ/Bir müddet sonra hatırladı” geçtiği üzere “belli bir zaman kesiti”ni ifade etmektedir. Üçüncüsü, “إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً” /İbrâhim bir önderdi.”¹¹⁴ âyetindeki gibi “liderlik (الإمام) anlamı taşır. Dördüncüsü ise “وَجَدْنَا آبَاءَنَا”

¹⁰⁶ İbn Useymîn, *Tefsîru Nisâ*, 1/278.

¹⁰⁷ el-Enfâl 8/75.

¹⁰⁸ et-Tahrîm 66/4.

¹⁰⁹ el-Enfâl 8/40.

¹¹⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “إنما الولاء لمن أعتق”: “Velâ ancak azad edenin hakkıdır”. Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmiu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhu aleyhi ve sellem ve Sünenihî ve eyyâmih*, thk. Muhammed Züheyr bin Nasır en-Nasır (y.y, Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Büyû”, 67(No.2156); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Necyâburî, *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-adl ani'l-adl ilâ Resûlillâh-sallallâhu aleyhi ve sellem-*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), “Itk”, 2(No.1504).

¹¹¹ Hadîs-i şerifte “مولى القوم من أنفسهم”: “Azad edilen, azad edenlerdendir” buyurulmuştur. Bk. Buhârî, “Ferâiz”, 24(No.6761);

¹¹² İbn Useymîn, *Tefsîru Nisâ*, 1/278-280.

¹¹³ el-Bakara 2/134.

¹¹⁴ en-Nahl 16/120.

أَمَّةٍ /Hayır! Sadece, biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk.”¹¹⁵ âyetinde geçtiği gibi “yol” anlamına gelir.¹¹⁶

Örnek 3:

... وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ... /“Ve kadınlardan evli olanlar (haram kılındı) ”.¹¹⁷

İbn Useymîn’in ifade ettiğine göre, “الْمُحْصَنَاتُ” ifadesi, *ifal* babından “أحصن” fiilinden türemiş “ism-i meful” kelimedir. Ona göre bir sesteş kelime olan “el-ihsân” kelimesi çeşitli anlamlara gelmektedir. Bu farklı anlamlar; hür kadınlar, iffetli kadınlar ve evli kadınlar manalarını içermektedir. Onun belirttiğine göre, bu manaların hepsi Kur’an’daki âyetlerde kullanılmıştır. Örneğin, ilk anlamı olan hür kadınlar ifadesi; “İçinizden mümin ve hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan mümin câriye kızlarınızdan alabilir.”¹¹⁸ âyetinde geçmektedir. İkinci anlamı olan iffetli kadınlar ifadesi; “Namuslu, kötülüklerden habersiz mümin kadınlara zina isnadında bulunanlar, dünya ve ahirette lânetlenmişlerdir.”¹¹⁹ âyetinde zikredilmiştir. Üçüncü anlamı olan evli kadınlar ifadesi ise, yukarıda belirtilen “Evli kadınlar da size haram kılındı.” âyetinde yer almıştır.¹²⁰

Örnek 4:

وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ /“Biz, yeryüzünde nice hurma bahçeleri, üzüm bağları yarattık ve oralarda pek çok su kaynakları fişkirttik”.¹²¹

İbn Useymîn’in tefsir metoduna göre, âyette geçen “جَنَّاتٍ” kelimesi “جَنَّةٌ/cenne” kelimesinin çoğulu olup meyve ağaçlarının çokça bulunduğu bahçe anlamına gelir. Müfessire göre, *cenne* kelimesinin bu ismi almasının nedeni, çok ağaçlı bahçelerin oraya girenleri ve içindekileri saklaması ve onların her tarafını kaplamasından ileri gelmektedir. Bu kelimenin kökeni cîm ve nün “ج ن ن” kökünden gelir ve örtünme ve gizlenme anlamlarını içerir. *Kalp* de kapalı oluşundan dolayı “cinân” diye isimlendirilmiştir. Aynı kökten türetilen “el-cin” kelimesi de kapalı ve gizliliğinden ötürü bu adı almıştır. Yine müfessire göre, *korunma* manasındaki “الجَنَّةُ/zırh” de kendisiyle gizlenilmiş ve korunmuş olmasından dolayı bu kökten türemiştir. İbn Useymîn, bu kökün genel olarak örtünme ve gizlenme anlamlarını taşıdığını belirtmektedir. Bu bağlamda, meyve ağaçlarının yoğunluğu nedeniyle ağaçların iç içe geçtiği bir bahçede, oraya giren kişinin görünmez hale geldiğini vurgulamaktadır.¹²²

¹¹⁵ ez-Zuhruf 43/22.

¹¹⁶ İbn Useymîn, *Tefsîrul-Bakara*, 2/81.

¹¹⁷ en-Nisâ 4/123.

¹¹⁸ en-Nisâ 4/25.

¹¹⁹ en-Nûr 24/24.

¹²⁰ İbn Useymîn, *Tefsîru Nisâ*, 1/197-198; a.mlf., *Tefsîru'n-Nûr*, 126; Krş. Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir*, 449-451; Ragıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 239-240; Ebü'l-Ferec, Cemâleddîn İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'l-a'yün*, 552-554.

¹²¹ Yâsîn 36/34.

¹²² İbn Useymîn, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm Süretü Yâsîn* (Suudi Arabistan: Dâru's-Süreyyâ li'n-Neşr, ts.), 119.

Bu örneklerden başka İbn Useymîn, “el-kunût/القنوت”¹²³, “mevâlî/الموالي”¹²⁴, “zât/ذات”¹²⁵, “el-mesel/المثل”¹²⁶, “es-sultân/السلطان”¹²⁷, “lemmâ/لَمَّا” edatı¹²⁸, “lev/لَوْ” edatı¹²⁹, cemisi {وَالذَّوَابِ} olan “dâbbe”¹³⁰, “imâm/الإمام”¹³¹, “rab/الرب”¹³², “zîkr/الذكر”¹³³ gibi çok anlamlı kelimeleri vücûh ve nezâir ilmi açısından tefsir etmiştir. Hasılı, bir kelimenin kullanıldığı bağlam ve duruma göre değişik anlamsal boyutları ifade eden siyakın, İbn Useymîn’in tefsir metodolojisinde dikkate değer bir şekilde uygulandığı gözlemlenmektedir.¹³⁴

Kelimelerin Morfolojik Tahlillerini Yapması

İbn Useymîn’in tefsirinde, kelimeler köken ve morfoloji yönüyle de açıklanmaktadır. Verilecek somut örneklerde, İbn Useymîn’in Kur’an müfredâtını açıklamada köken ve morfolojiye dair yaptığı tefsir tahlillerinin önemi daha iyi kavranmış olacaktır.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً /Hani, Rabbin meleklere, "Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım." demişti.¹³⁵

İbn Useymîn’in tefsir metodolojisine göre, âyette geçen “لِلْمَلَائِكَةِ” kelimesindeki “lâm” harfi geçişlilik (mütaddi) ifade etmektedir. Ona göre, “el-melâike” kelimesi “meleke /مَلَكٌ” kelimesinin çoğulu olup, bu kelimenin aslı “مَالِكٌ” şeklindedir. O da “elçilik” manasına gelen الألوكة kelimesinden türemiştir. Fakat kelimenin yapısında i’lal sebebiyle nakil gerçekleşmiş olup harfler birbirleriyle yer değiştirmiştir. Ona göre, benzer şekilde, aslı “شَيْئَاءٌ” olan kelimenin شَيْئَاءٌ şeklinde ifade edilmesinde de aynı kural söz konusu olmuştur.¹³⁶

Bir diğer örnek şöyle verilebilir. İbn Useymîn’e göre, مَا يُجَادِلُ فِي آيَاتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا /Allah’ın âyetleri hakkında inkâr edenlerden başkası tartışmaya girmez.¹³⁷ âyetinde geçen “لِلْمُجَادِلَةِ” kelimesi, çekişme ve hesaplaşma anlamına gelir. Bu sözcük “الجدل” kelimesinden türemiştir. Müfessir, bu kelimenin aslının ipin sağlam oluncaya kadar bükülmesi olduğunu belirtir. Sonuç olarak, الجدل kelimesinin aslı çekişmedir.¹³⁸

¹²³ İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 3/178-179; a.mlf., *Tefsîru Âl-i İmrân*, 1/113-114.

¹²⁴ İbn Useymîn, *Tefsîru Nisâ*, 1/278-280.

¹²⁵ İbn Useymîn, *Tefsîru Mâide*, 1/139-140.

¹²⁶ İbn Useymîn, *Tefsîru Rûm*, 147-148.

¹²⁷ İbn Useymîn, *Tefsîru Rûm*, 207.

¹²⁸ İbn Useymîn, *Tefsîru Lokmân*, 188.

¹²⁹ İbn Useymîn, *Tefsîru Sebe*, 202-203.

¹³⁰ İbn Useymîn, *Tefsîru Fâtır*, 198.

¹³¹ İbn Useymîn, *Tefsîru Yâsîn*, 49.

¹³² İbn Useymîn, *Tefsîru Yâsîn*, 206.

¹³³ İbn Useymîn, *Tefsîru Yâsîn*, 248.

¹³⁴ Bk. İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 1/192-193,199,200,319,2/35,213,279-280,299,349,350,369, 3/272,279,293,317, a.mlf., *Ahkâmü'mîn mine'l-Kurân*, 1/198-199; a.mlf., *Tefsîru Âl-i İmrân*, 1/40,88,492, 2/ 28; a.mlf., *Tefsîru Nisâ*, 1/181,221,369; a.mlf., *Tefsîru Mâide*, 1/449, 2/210.

¹³⁵ Bakara 2/30.

¹³⁶ İbn Useymîn, *Tefsîru Bakara*, 1/112.

¹³⁷ el-Gâfir (el-Mü'mîn) 40/4.

¹³⁸ İbn Useymîn, *Tefsîru Gâfir*, 66.

Müfessirin tefsirinde dil bilimiyle ilgili köken araştırmaları yaptığı bir başka örnek şöyledir: *إنا مرسلوا الناقة ففتنة لهم فارتقبهم واصطبر* / (Salih'e şöyle demiştik:) "Şüphesiz biz, onlara bir imtihan olmak üzere, o dışı deveyi göndereceğiz. Şimdi onları gözetle ve sabret."¹³⁹

İbn Useymîn'in tefsirine göre, âyette geçen "واصطبر" lafzı "sabret" anlamına gelir. *İftiâl* babından olan *اصطبر* kelimesinin kökü *اصتبر* şeklindedir ve bu kelimedeki "te" harfi mübalağa içindir. Ne var ki te harfi Arap dilinin yapısı gereği çekim sebebiyle tâ(ط) harfine dönüştürülmüştür.¹⁴⁰

Somut örneklerde görüldüğü gibi İbn Useymîn'in dilbilgisi analizleri ve kelimelerin kökenlerine dair bilgileri analiz ederek Kur'an'ı tefsir ettiği gözlemlenmektedir. Onun tefsir metodolojisinde morfolojik analizler, Kur'an'ın kelime anlamlarındaki nükte ve belagatin ortaya çıkarılmasında önemli yer tutar. Müfessir, sadece kelimelerin sözlük anlamlarını değil, aynı zamanda kökenlerine inmeyi de göz önünde bulundurur. Nitekim onun bu metodolojisini farklı tefsir türevlerinde görmek mümkündür.¹⁴¹

SONUÇ

İbn Usemîn'in tefsir yönteminde Arap dilinin nüktelerini beyan etmede gösterdiği titizlik, Kur'an'ın anlaşılmasını derinlemesine destekleyen bir yaklaşımdır. Onun yöntemi, Kur'an'ın Arapça indirilmiş olmasının önemini vurgularken, dilin ifade gücüyle, vahyin mesajını daha iyi anlamayı amaçlar. Arap dilinin şiir, sentaks ve sözlük anlamları gibi alanlarındaki zenginliğinden yararlanarak, naslardaki anlamları analiz eder. Müfessir, Kur'an'daki bazı kelimeleri Arap kabile lehçelerine ve şiirsel kullanımlarına başvurarak anlamlandırmaktadır. İbn Useymîn tefsirini dilbilimsel ve anlamsal açıklamalar üzerine kurarak Kur'an müfredâtının zâhirî manalarını, sözlük manası, iştikak ilmi, siyak-sibak ve şeri anlamlar açısından tahlil etmektedir.

İbn Useymîn, dilsel analizlerde şer'i ve lügavi anlamları birlikte değerlendirir ve eğer bu anlamlar arasında bir fark varsa, şer'i anlamı tercih eder. Bu, onun anlayışında, Kur'an'ın vahiy olarak belirleyici etkisine olan yaklaşımından ileri gelmektedir. Bununla birlikte, şer'i mananın belirleyici olduğu durumlarda dilin diğer özelliklerini göz ardı etmez; aksine, şer'i anlamı destekleyecek dilsel nüansları göz önünde bulundurur.

İbn Useymîn'e göre, Kur'an'daki kelimelerin anlamlandırılmasında dilsel anlamlarının yanında, ayrıca kelimenin geçtiği bağlam dikkate alınır. Onun tefsir metodolojisinde, bir kelimenin anlamının sadece sözlük anlamıyla sınırlı olmadığı, bağlamın ve siyakin dikkate alınarak yorumlandığı gözlemlenir. Bu yaklaşım, Kur'an'ın doğru anlaşılması için bağlamın göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

İbn Useymîn'in tefsir metodolojisinde çok anlamlı kelimeler, *vücuḥ ve nezâir* ilmine göre yorumlanır ve anlamları geçtiği bağlama göre belirlenir. Kur'an'ın Arapça olması

¹³⁹ Kamer 54/27.

¹⁴⁰ İbn Useymîn, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm el-Hucurât- el-Ḥadîd* (Riyad: Dâru's-Süreyyâ li'n-Neşr, 1425/2004), 282.

¹⁴¹ Bk. İbn Useymîn, *Ahkâmün mine'l-Kur'ân*, 2/262-263; a.mlf., *Tefsîru Bakara*, 3/425; a.mlf., *Tefsîru Nisâ*, 1/81.

sebebiyle, ondaki müşterek kelimelerin varlığı doğal kabul edilir. Eğer kelimeler bağlama göre farklı anlamlara sahip olabiliyorsa, o anlamlar Kur'an'da zâhiren var olan bir teâruza sebep olmayacak şekilde araları cem' edilerek değerlendirilir.

İbn Useymîn'in tefsirinde kelimelerin iştikakıyla ilgili analiz yaklaşımının önemli olduğu vurgulanır. Onun Kur'an nassının yorumlanmasında iştikak analizlerine baş vurmaı âyetleri oluşturan kelimelerin etimolojik anlamlarının da keşfedilmesini sağlamaktadır. İbn Useymîn'in tefsir metodolojisi, dilin anlaşılmasında nahiv ve lügat kurallarının önemini vurgularken, Kur'an'ın hidayet rehberliğini evrensel boyutta anlaşılır kılmayı amaçlar.

Sonuç olarak, İbn Useymîn, çağımızda Kur'an kelimelerini sözlük, anlam, sentaks, morfoloji, bağlam, belagat, kıraat ve kavramsal açıdan tefsir ederek, tefsir ve Arap dili ilişkisi üzerine Kur'an'ın doğru anlaşılmasına yönelik onu özgü bir metodoloji bırakmıştır. Müfessirin bu özgün yaklaşıma göre, cümle ve kelimelerle ilgili dilsel tahliller, aşırı detaylı yorum ve açıklamalardan uzak olduğu gibi, onların anlaşılmasını engelleyecek şekilde yetersiz de değildir.

KAYNAKÇA

- Abdülfettâh, Recep Abdülmunsif. "Menhecü's-Şeyh İbn Useymîn fî beyâni müşkili'l-Kur'ân'î'l-Kerîm". *Nedvetü Cühûdü's-Şeyh Muhammed el-Useymîn el-İlmiyye: Dirâsât Menheciiyye Tahliyye*, ed. Mezîd b. İbrahîm el-Mezîd vd. Suudî Arabistan/Kasîm: Kasîm Üniversitesi, 1432/2012, 405-452.
- Aydın, İsmail. "Meâni'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/207-209. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Ayyıldız, Mahmut. "İbn Âşûr'a Göre, Kur'an'ın Arapça Oluşu ve Evrensel Mesajı". *Gümüştane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (Ocak 2021), 69-87.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Garîbü'l-Kurân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/379-380, İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ebû Bekir, el-Beyhâkî. *Şu'abü'l-îmân*. 14 Cilt, thk. Abdülali Abdülhamîd Hâmid. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd li'n-Neşr ve't-Tevzi, 1423/2003.
- Ebû Bişr, Muhammed b. Ahmed. *el-Künâ ve'l-esmâ*. 3 Cilt. thk. Ebû Kuteybe Muhammed el-Fârâyâbî, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000.
- Ebû Hayyân, el-Endelüsî. Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf. *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*. 10 Cilt. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420/1999. Ebü'l-Berekât, en-Nesefî. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. 3 Cilt. thk. Yusuf Ali Büdeyvi. Beyrut: Dârü'l-kelimî't-tayyib, 1419/1998. Ebü'l-Fidâ, İbn Kesîr. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 8 Cilt. thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme. y.y., Dâru Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzî, 1420/1999.
- el-Ak, Hâlid Abdurrahmân. *Usûlü't-tefsîr ve kavâ'idüh*. 2. Basım. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1406/1986.
- el-Askerî, Ebû Hilâl. *el-Vücûh ve'n-nezâir*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti't-Dîniyye, ts.
- el-Beyhakî, Ebû Bekir. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 11 Cilt. 3. Basım. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü aleyhi ve sellem ve Sünenihî ve eyyâmih*. 9 Cilt. thk. Muhammed Züheyr bin Nasır en-Nasır. y.y, Dâru Tavki'n-Necât ,1422/2001.
- el-Büreydî, Ahmed B. Muhammed. *Cuhûdü's-şeyh İbn Useymîn ve ârâühü fi't-tefsiri ve ulûmi'l-Kur'an*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1426/2005.
- el-Cevziyye, İbn Kayyim. *Bedâiü'l-fevâid*. 4 Cilt. Beyrut, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, ts.
- el-İsfahânî, er-Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*. nşr. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dimeşk-Beyrut: Dârü'l-Kalem/ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412.

- el-Mahallî, Celâleddîn Muhammed b. Ahmed - Celâleddîn Abdurrahmân es-Süyûtî. *Tefsîru Celâleyn*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, ts.en-Neysâburî, el-Hâkim. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. 4 Cilt. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- eş-Şâfi, Muhammed b. İdrîs. *Müsned*, 2 Cilt. nşr. es-Seyyid Yûsuf Ali ez-Zevâvî el-Huseynî-es-Seyyid İzzet el-Attâr el-Huseynî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1370/1951.
- eş-Şâmih, Râniye bnt. Abdillâh. *el-Belâgatü'l-Kur'âniyye fî tefsîri's-Şeyh İbn Useymîn (rahimehullâh) (dirâseten ve takvîmen)*. Suudi Arabistan: Yüksek Lisans Tezi, Suudi Arabistan İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Üniversitesi, 1432/1433. (Çevrimiçi): https://ebook.univeyes.com/86326/_05.10.2024
- eş-Şehrânî, Hasan b. Ali. "Menhecü's-Şeyh İbn Useymîn fî tefsiri garîbî'l-Kur'an". *Nedvetü Cühûdü's-Şeyh Muhammed el-Useymîn el-İlmiyye: Dirâsât Menhecîyye Tahlîliyye*. ed. Mezîd b. İbrahîm el-Mezîd vd. Suudî Arabistan/Kasîm: Kasîm Üniversitesi, 1432/2012, 221-286.
- es-Sülemî, Ebû Bekir en-Neysâbûrî. *Sahîhu İbn Huzeyme*. 4 Cilt. thk. Muhammed Mustafa el-Azami. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, ts.
- es-Suyûtî, Celâleddîn. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*. 4 Cilt. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. y.y., el-Heyetü'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, 1394/1974.
- et-Tayyâr, Müsâid. *Envâü't-tasnîf el-müteallika b. tefsîri'l-Kur'an-i'l-Kerîm*. y.y., Dâru İbnü'l-Cevzî, 1434/2013.
- ez-Zerkeşî, Bedreddîn. el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an. 4 Cilt. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. Kahire: Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâih, 1376/1958.
- İbn Cerîr, et-Taberî. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*. 23 Cilt. thk. Muhammed Şâkir, Mekke: Dâru't-Terbiye ve't-Turâs, ts.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr: tahrîrü'l-ma'nâ's-sedîd ve tenvîrü'l-akli'l-cedîd min tefsiri Kitâbi'l-Mecîd*. 30 Cilt. Tunus, ed-Dârü't-Tûnisiyye li'n-Neşr, ts.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *et-ta'lîk ale'l-Kavâidi'l-Hisân el-müteallika bi-tefsîri'l-Kur'an*. Uneyze/Suudi Arabistan: Müessetü's-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 5. Basım, 1442./2020.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Ahkâmün mine'l-Kur'an*. 2 Cilt. 2. Basım, Riyad: Medârü'l-Vatan li'n-Neşr, 1434/2013.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *el-İlmâm bi ba'zi âyâti'l-ahkâm tefsîren ve istinbâten*. Riyad: Müessetü's-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Şerhu Mukaddimeti't-Tefsîr li-İbn Teymiyye*. nşr. Abdullâh b. Muhammed b. Ahmed et-Tayyâr. Riyad: Dârü'l-Vatan, 1415/1995.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm Cüzü' Amme*. Riyad: Dâru's-Süreyyâ li'n-Neşr, 1423/2002.

- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm el-Fâtîha ve'l-Bakara*. Unuyze/Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1423/2002.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm el-Hucurât- el-Hadîd*. Riyad: Dâru's-Süreyyâ li'n-Neşr, 1425/2004.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü Âl-i İmrân*. 2 Cilt. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1435/2014.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü Sebe'*. Kasîm: Müessesetü's-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü Gâfir*. Riyad: Dâru's-Süreyyâ li'n-Neşr, 1425/2004.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü Yâsîn*. Suudi Arabistan: Dâru's-Süreyyâ li'n-Neşr, ts.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-Kasas*. Kasîm: Müessesetü's-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'n-Nisâ* 2 Cilt. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1435/2014.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-Mâide*. 2 Cilt. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1435/2014.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-En'âm*. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1433/2012.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-Kehf*. Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1323/1905.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-Ankebût*. Kasîm: Müessesetü's-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-Furkân*. Kasîm: Müessesetü's-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'r-Rûm*. Kasîm: Müessesetü's-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-Lokmân*. Kasîm: Müessesetü's-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü's-Sâd*. Riyad, Dâru's-Süreyyâ li'n-Neşr, 1425/2004.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü's-Şuarâ'*. Kasîm: Müessesetü's-Şeyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014.

- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm Sûretü'l-Ahzâb*. Kasîm: Müessesetü's-Seyh İbn Useymîn el-Hayriyye, 1436/2014.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Usûlün fi't-tefsîr*, thk. Kısmü't-Tahkîk fi'l-Mektebe el-İslâmiyye, y.y., el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1422/2001.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *Nüzhetü'l-A'yûni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir*. thk. Muhammed Abdüklerîm- Kâzım er-Râdî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984.
- İncel, Saim. *Çağdaş Seleflikte Tefsir Anlayışı- İbn Useymîn Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Kızıışeker, Abdurrahim. *Kur'ân'a Selefî Yaklaşım İbn 'Useymîn Örneği*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2021.
- Kur'ân-ı Kerim Meâlî. çev. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.Müslim, el-Haccâc. *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-adlani'l-adl ilâ Resûlillâh- sallâllâhü aleyhi ve sellem-*. 5 Cilt. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Öztürk, Necmettin. *Fatih Dönemi Âlimlerinden Alâaddin Musannifek ve Arap Gramerindeki Yeri*. Ankara: İlâhiyat, 2021.
- Öztürk, Necmettin. "Nahiv İlminde İhtisar Geleneği, Teftezânî'nin El-İrşâd Örneği" *Universal Journal of Theology* 7/1 (Haziran 2022), 227-248.
- Yazıcı, Ahmet. A'râf Sûresi 189 ve 190. "Âyetlerin Yorumlanmasında Rivayetlerin Etkisi Üzerine". *Diyanet İlmi Dergi* 52/3 (Eylül 2016), 107-127.
- Yüksek, Muhammed İsa. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Bağlam Bilgisi*. 2. Basım, İstanbul: İfav, 2018.
- Yusuf, Muhammed Hayr Ramazan. *Mu'cemül-müellifne'l-muâsırîn- fi âsârihimi'l-mahtûta ve'l-mefkûde vemâ tubia' minhê ev hukkika ba'de vefâtihim: vefeyât 1315-1424/1897-2003*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 1425-2004.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmanın tüm aşamaları yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

The Role of Umm Salama in Shaping the Jurisprudence of Worship Related to Women *

Sema GÜRBÜZ ¹, Mustafa ÖZGÜR ^{2**}

¹ Presidency of Religious Affairs, Ordu, Turkey, ORCID: 0009-0007-4482-6938

² Faculty of Theology, Amasya University, Amasya, Turkey, ORCID: 0000-0002-4924-6998

ABSTRACT

This article examines the life, scholarly personality and contributions of Umm Salamah, who was recognized as an important female jurist in the early period of Islam. As the wife of the Prophet Muhammad, Umm Salamah directly witnessed the application of religious rules in the early periods of Islam and developed a deep knowledge and understanding of fiqh issues, especially those specific to women. The hadiths she narrated and the fatwas she issued on issues specific to women, such as ghusl, menstruation, postnatal bleeding and impurity, have been one of the fundamental sources in determining the rulings regarding the religious obligations of women. These narrations have played an important role in the formation of Islamic law and have been taken as basis by the four major schools of thought, the Hanafi, Shafi'i, Hanbali and Maliki. This study aims to examine the contribution of Umm Salamah's fiqh legacy to the formation of Islamic law rulings regarding women. In this context, the life and scholarly personality of Umm Salamah were briefly discussed, and then her influence on women's law of worship was analyzed. In the study, the narrations and fatwas conveyed from Umm Salamah in the fundamental works of the four major schools of thought were examined, and the differences in interpretation of these narrations among schools of thought were revealed. As a result, Umm Salamah's hadiths and fatwas played a central role in resolving jurisprudential issues concerning women, and made significant contributions, especially on issues such as ablution, menstruation, and postnatal bleeding. While the Hanbali and Maliki schools accepted Umm Salamah's narrations as direct evidence, the Hanafi and Shafi'i schools interpreted these narrations within a broader framework using the methods of analogy and ijtihad. Umm Salamah's narrations left a valuable legacy to the literature of Islamic law regarding women's religious obligations, responsibilities regarding worship, and cleanliness.

Keywords: Umm Salama, Islamic law, female companions (sahabi women), female-specific rulings

Type: Research

Article History

Received: 21.11.2024

Accepted: 30.12.2024

Published: 21.03.2025

**Corresponding Author:

mustafa.ozgur@amasya.edu.tr

İbadetler Fıkında Kadınlara Ait Hükümlerin Şekillenmesinde Ümmü Seleme'nin Rolü*

Sema GÜRBÜZ ¹, Mustafa ÖZGÜR ²**

¹ Diyanet İşleri Başkanlığı, Ordu, Türkiye, ORCID: 0009-0007-4482-6938

² İlahiyat Fakültesi, Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye, ORCID: 0000-0002-4924-6998

ÖZET

Bu makale, İslâm'ın erken döneminde önemli bir kadın fakih olarak tanınan Ümmü Seleme'nin hayatını ilmi kişiliğini ve İslam hukukuna olan katkılarını ele almaktadır. Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'in hanımı olarak İslam'ın ilk dönemlerinde şer'i hükümlerin uygulanmasına doğrudan tanıklık etmiş, özellikle kadınlara özgü fıkhi meselelerde derin bir bilgi ve anlayış geliştirmiştir. Onun gusül, hayız, nifas ve cünüplük gibi kadınlara özgü konularda rivayet ettiği hadisler ve vermiş olduğu fetvalar, kadınların dini yükümlülüklerine ilişkin hükümlerin belirlenmesinde temel kaynaklardan biri olmuştur. Bu rivayetler, İslam hukukunun şekillenmesinde önemli rol oynamış ve dört büyük mezhep olan Hanefî, Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezhepleri tarafından esas alınmıştır. Bu çalışma, Ümmü Seleme'nin fıkhi mirasının kadınlara yönelik İslam hukuku hükümlerinin oluşumuna katkısını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, Ümmü Seleme'nin hayatı ve ilmi kişiliği kısaca ele alınmış, ardından onun kadınların ibadetler hukuku kapsamındaki etkisi analiz edilmiştir. Araştırmada, dört büyük mezhebin temel eserlerinde Ümmü Seleme'den aktarılan rivayet ve fetvalar incelenmiş, bu rivayetlerin mezhepler arası yorum farklılıkları ortaya konmuştur. Sonuç olarak, Ümmü Seleme'nin hadisleri ve fetvaları, kadınlara yönelik fikhî meselelerin çözümünde merkezi bir rol oynamış, özellikle gusül, hayız ve nifas gibi konularda önemli katkılar sunmuştur. Hanbelî ve Mâlikî mezhepleri Ümmü Seleme'nin rivayetlerini doğrudan delil olarak kabul ederken, Hanefî ve Şâfiî mezhepleri, bu rivayetleri kıyas ve içtihat yöntemleriyle daha geniş bir çerçevede yorumlamıştır. Ümmü Seleme'nin rivayetleri, kadınların dini yükümlülükleri, ibadetler ve temizlikle ilgili sorumlulukları konusunda İslam hukuku literatürüne değerli bir miras bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ümmü Seleme, İslâm hukuku, sahabe kadınlar, kadınlara özel hükümler

Tür: Araştırma

Makale Geçmişi

Gönderim: 21.11.2024

Kabul: 30.12.2024

Yayınlanma: 21.03.2025

**Sorumlu Yazar:

mustafa.ozgur@amasya.edu.tr

GİRİŞ

Fıkıh, dinin inceliklerini anlamak ve kavramak anlamına gelirken,¹ fakih ise bu ilimde derinleşmiş kişiyi ifade eder. İslam tarihinin en önemli kadın fakihlerinden biri olan Ümmü Seleme, Kur'ân'ın nüzulüne tanıklık etmiş ve Hz. Peygamber'in yanında bulunarak dini hükümlerin uygulanmasına şahitlik etmiştir. Bu birikimi sayesinde, İslam hukukunda önemli bir yere sahip olmuş ve sahabe arasında derin fikhî bilgiye sahip bir kişi olarak öne çıkmıştır.²

Birçok sahâbe, çözülemeyen meseleleri çözmek için Ümmü Seleme'ye başvurmuş, o da içtihatlarıyla gerek Hz. Peygamber'in eşlerine gerekse diğer sahâbelere fetva vermiştir.³ Ümmü Seleme'nin İslam hukukuna en büyük katkısı, kadınların hayız, nifas ve gusül gibi özel hallerine ilişkin fikhî meselelerde olmuştur. Onun bu konudaki fetvaları ve rivayetleri, İslam hukuku açısından değerli bir miras bırakmıştır.

İslam'ın erken döneminde kadınları dini ilimlerdeki yeri genellikle gölgede kalmış olsa da Ümmü Seleme gibi isimler bu algıyı kırmıştır. Ancak Hz. Aişe'nin fakihliği ve İslami ilimlere yaptığı katkılar geniş çapta bilinirken, Ümmü Seleme'nin fikhî katkıları üzerine yapılan çalışmalar daha sınırlı kalmıştır.

Bu çalışma, kadınlara yönelik fikhî hükümlerin oluşumunda Ümmü Seleme'nin etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ilk önce Ümmü Seleme'nin hayatı ve ilmi kişiliği hakkında kısa bir bilgi verilecektir. Ardından, Ümmü Seleme'nin kadınlara yönelik fikhî hükümlerdeki etkisinin daha iyi anlamak amacıyla, dört büyük fıkıh mezhebinin temel eserleri incelenecek ve bu rivayetlerin İslam hukukuna olan katkısı ibadetler hukuku çerçevesinde analiz edilecektir.

ÜMMÜ SELEME'NİN HAYATI

Ümmü Seleme'nin asıl ismi Hind bint Ebî Ümeyye b. Muğîre b. el-Mahzûmiyye'dir. Arap adetlerine göre kadınlar da erkekler gibi ilk evlatlarının ismiyle künyelenirdi. Bu nedenle ilk çocuğuna nispet edilerek Ümmü Seleme ismiyle anılmıştır.⁴ Kabilesi, İslam'a en çok düşmanlık yapan kabilelerden biri olan Mahzumoğulları'dır.⁵ Ümmü Seleme'nin soyu, Resul-i Ekrem'in (sav) soyu ile yedinci dedeleri Mürre'de birleşir.⁶ Her ne kadar o dönemin Arap toplumunda kadınlar arka planda kalsa da soylu ailelerin kızları diğerlerine göre daha fazla itibar görmekteydi. Ümmü Seleme de soylu bir aileden gelmekteydi.⁷ O dönemde Araplar,

¹ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi' ez-Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhîttü fi 'Usûli'l-Fıkıh* (b.y.: Dâru'l-Kutubî, 1414), 1/30.

² Abdullah Kahraman, *İslam Hukukuna Giriş* (Ankara: Bilay, 2019), 105.

³ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevr Tirmizi, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Ahmet Muhammed Şakir vd. (Mısır: Mustafa el- Babi el-Halabi, 1395), "Taharet", 105; Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mace, *es-Sünen*, thk. el-Arnâvud - Muhammed Kamil Garah Belli (Dirasetü'l Alimiyye, 1430), "Taharet", 128; Süleymân b. el-Eş'as- b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi Ebu Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Muhammed Kamil El-Belhi (Beyrut: Dirasetül Alimiyye, 1435), "Taharet", 117.

⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübra*, thk. Abdulkadir Ata Muhammed (Beyrut: Darü'l-Kütubi'l İlmiyye, 1410), 8/67; Suzan Yıldırım, *Hz. Peygamber'in Hanımlarından Ümmü Seleme'nin Hayatı ve Kişiliği* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tez, 2006), 9.

⁵ İbn-Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, 8/69; Yıldırım, *Hz. Peygamberin Hanımlarından Ümmü Seleme'nin Hayatı ve Kişiliği*, 10.

⁶ Âmine Emizyan Hasanî, *Ümmü Seleme ümmü'l-mü'minin* (Rabat: Vizâretü'l-evkaf ve'ş-şuûni'l İslâmiyye, 1998), 14.

⁷ Âmine Emizyan Hasanî, *Ümmü Seleme ümmü'l-Mü'minin* (Rabat: Vizâretü'l-Evkaf ve'ş-Şuûni'l İslâmiyye, 1998), 14.

kendi sosyal seviyelerine denk biriyle evlenir, bu durum sosyal statünün korunması açısından önemli kabul edilirdi. Ümmü Seleme de amcasının oğlu Abdullah (ö. 4/635) ile evlenmiştir.⁸ Abdullah ise Hz. Peygamber'in (sav) halasının oğlu ve süt kardeşiydi.⁹

Ümmü Seleme, ilk eşi Ebu Seleme ile İslam'ı kabul eden ilk Müslümanlardan olup, Habeşistan'a hicret edenler arasındaydı.¹⁰ Daha sonra Ümmü Seleme ve Ebu Seleme, Müslümanların Mekke'de serbest olduğu haberini alıp geri döndüler, ancak geldiklerinde hiçbir şeyin değişmediğini görüp Medine'ye hicret etmeye karar verdiler.¹¹ Hicret için yola çıktıkları sırada, Ümmü Seleme'nin ailesi kendisine izin vermeyerek onu alıkoydu. Ebû Seleme'nin ailesi de oğlu Seleme'yi yanında tutarak babasıyla gitmesine engel oldu.¹² Bu durum üzerine, Ebû Seleme Medine'ye tek başına hicret etti ve ailesinin kendisine katılmasını bir yıl boyunca bekledi. Ancak aile üyelerinden birinin araya girmesiyle Ümmü Seleme ve oğlu Seleme, nihayet Medine'ye hicret edebildiler.¹³

Medine'ye hicretlerinden sonra Ebû Seleme Uhud Savaşı'na katılır ve aldığı yaralar nedeniyle kısa bir süre içinde vefat eder.¹⁴ Ümmü Seleme'nin bu evlilikten; Seleme, Ömer, Zeynep ve Dürre isminde dört çocuğu olmuştur.¹⁵

Ebû Seleme'nin vefatından sonra Hz. Peygamber (sav), Ümmü Seleme'ye evlilik teklif etti.¹⁶ Ümmü Seleme, kıskançlığının bu evlilikte zorluklara yok açabileceğinden endişe etti, ancak Hz. Peygamber (sav) onu teselli ederek bu endişelerini gidermiş ve onunla evlenmiştir.¹⁷

Ümmü Seleme, 84 yaşında vefat emiş ve Cennetü'l-Baki' Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁸ Ümmü Seleme'nin Hz. Peygamber'in (sav) en son vefat eden hanımı olduğu kabul edilmektedir.¹⁹

Karakteri ve İlmi Kişiliği

Ümmü Seleme, İslam'ın erken döneminde öne çıkan, bilge ve cesur bir şahsiyettir. Döneminin okuma yazma bilen nadir kadınları arasında yer almakta olup, Hz. Peygamber'in (sav) yanında yetişmiş ve onun ilminden derinlemesine istifade etmiştir.²⁰ Kuran'ın nüzulüne şahit olan Ümmü Seleme aynı zamanda Kur'an ı ezberleyen az sayıdaki sahâbedendir. Suyutî onu "kurra sahâbe" arasında zikretmiştir²¹ ki bu da onun hafızlık ve ilmi yetkinliğini

⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, 8/69.

⁹ Ebû Cafer Muhammet b. Cerir b. Yezîd el-Âmulî el Bağdadî İberî, *Târih-i Taberî*, thk. İbrahim Muhammed Ebû'l-Fadl (Mısır: Dâru'l Mearif, 1967), 3/164.

¹⁰ Hasanî, *Ümmü Seleme Ümmü'l-Mü'minin*, 17.

¹¹ İbn Hişam, *es-Siretü'n-nebeviyye*, 2/12.

¹² Hasanî, *Ümmü Seleme Ümmü'l-Mü'minin*, 1/29.

¹³ Fatma Bayraktar Karahan, *Rahmân'ın Kadın Kulları* (Ankara: DİB, 2020), 106.

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, 8/69.

¹⁵ Hasanî, *Ümmü Seleme Ümmü'l-Mü'minin*, 19.

¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, 8/71.

¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, 8/171.

¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, 8/76.

¹⁹ Taberî, *Tarih-i Taberî*, 11/604.

²⁰ Hasanî, *Ümmü Seleme Ümmü'l-Mü'minin*, 39-40.

²¹ Ebû'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebi-Bekr b. Muhammed el-Hudayri es-Süyûti eş-Şâfiî Süyûti, *el-İtkân fi Ulûmi'l Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu El-Fadl İbrahim (Mısır: el-Hey'etu'l Mısıriyyetu'l Âmmetü, 1431), 1/249; Bedri Aslan, "Meşhur Fakih

vurgulamaktadır. Ümmü Seleme, şer'î hükümlere olan derin bilgisi sayesinde sadece hadis rivayet etmekle kalmamış, aynı zamanda fetva veren bir müçtehit olarak tanınmıştır.²² Devrindeki sahâbe, karşılaştıkları fikhî meselelerde Ümmü Seleme'ye başvurmuş ve onun ilminden istifade etmiştir.²³

Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'in (sav) eşleri arasında yaşça büyük, bilgili ve tecrübeli olması, onu danışılan bir otorite haline getirmiştir. Hudeybiye Barış Antlaşması sırasındaki müdahalesi,²⁴ Ümmü Seleme'nin derin düşünme yetisini ve doğru kararlar alma becerisini açıkça ortaya koymuştur. Hazreti Peygamber'den edindiği ilmi, kızı Zeyneb'e de aktarmış ve Zeyneb bu sayede dönemin önemli alimlerinden biri olmuştur.²⁵ Soylu bir aileden gelen Ümmü Seleme, fasih Arapça konuşma yeteneğine sahipti. Edebi yönü ise özellikle mersiye türündeki yazılarında kendini göstermiştir.²⁶

Hz. Osman döneminde bozulan toplumsal huzursuzlukların arttığını fark eden Ümmü Seleme, Hz. Osman'a önemli nasihatlerde bulunmuş ve halkın hoşnutsuzluğunu gidermek adına ilk halifelerin yönetim tarzına uymasını öğütlemiştir. Bu ileri görüşlülük ve olgunluk, onun sosyal olaylardaki derin kavrayışını ve İslam'ın temel prensiplerine olan bağlılığını yansıtmaktadır.²⁷

Hz. Osman'ın şehadetinden sonra ortaya çıkan fitneler sırasında, Hz. Aişe'nin Basra'ya gitme kararı alması üzerine, Ümmü Seleme ona bir mektup yazarak bu kararın yanlış olduğunu belirtmiş ve İslam toplumunun birliğini korumak adına bu karardan vazgeçmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kadınların en büyük cihadının hoşgörü ve edep çerçevesinde hareket etmek olduğunu vurgulayarak, Hz. Aişe'ye evde kalmasını öğütlemiştir.²⁸ Bu olay, Ümmü Seleme'nin sadece fikhî bilgi değil, sosyal olaylar karşısında da derin bir kavrayışa sahip olduğunu göstermektedir.²⁹

Ümmü Seleme, Abdulah b. Rafi'ye yazdırdığı özel bir mushafa sahip olup, bu mushafta "orta namaz" ayetini "ikinci namazı" olarak yazdırmıştır.³⁰ Bu, onun ayetlerin tefsir ve anlamlandırılması konusundaki derin bilgisini gösterir. İlmi derinliği ve fetva verme yetkinliği sayesinde, Ebu Hureyre ve İbn Abbas gibi dönemim büyük sahabîleri bile ona gelip

Kadınlar (Hicri İlk Üç Asır)", *Uluslararası Balkan Üniversitesi* (2018), 45; Serpil Başar, "Ümmü Seleme'nin Tefsir Rivayetlerinin Değerlendirilmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2012), 3.

²² Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, ed. Su'ayb el-Arnâvut (b.y.: Mu'essesetu'r-Risâle, 1405), 1/82.

²³ Hasanî, *Ümmü Seleme Ümmü'l-Mü'minin*, 41.

²⁴ Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, 2/36.

²⁵ Hasanî, *Ümmü Seleme Ümmü'l-Mü'minin*, 58.

²⁶ Hasanî, *Ümmü Seleme Ümmü'l-Mü'minin*, 59.

²⁷ Hasanî, *Ümmü Seleme Ümmü'l-Mü'minin*, 61.

²⁸ Hasanî, *Ümmü Seleme ümmü'l-mü'minin*, 60.

²⁹ Hasanî, *Ümmü Seleme ümmü'l-mü'minin*, 50-55.

³⁰ Ahmed İbn el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l bârî Sahîhi Buhari Şerhi* (Beyrut: Daru'l-Ma'rif, 1379), 8/197.

fetva sormuşlardır. Ümmü Seleme, bu özelliğiyle fetva yetkisine sahip nadir sahâbîlerden biri olarak kabul edilmiştir.³¹

Ümmü Seleme, hadis rivayeti açısından da önemli bir yere sahiptir ve Hz. Aişe'den sonra en çok hadis rivayet eden kadın sahâbe olarak bilinir. Rivayet ettiği hadis sayısı genel kabule göre 378'dir.³² Ayrıca Ümmü Seleme'nin Hz. Peygamber'e (sav) sorduğu sorular üzerine bazı ayetlerin nazil olması (Bakara, 186-187; Nisa, 32; Âl-i İmran, 195; Ahzab, 35)³³ onun derin düşünce yapısına ve sorgulayıcı karakterine işaret eder. Bu sorular, onun ilmi birikiminin ne denli güçlü olduğunu ve İslam toplumunda üstlendiği önemli rolü göstermektedir.

İBADETLER ALANINDA KADINLARA AİT FIKHÎ HÜKÜMLERİN GELİŞİMİNDE ÜMMÜ SELEME'NİN ROLÜ

Hz. Peygamber'in hanımlarının, özellikle kadınlara yönelik özel durumlar ve karı-koca ilişkilerine dair konularda fıkıh ilmine önemli katkılar sunduğu bilinmektedir. Zira kadınlar, Hz. Peygamber'in hanımlarına kolayca ulaşabiliyor ve onlar aracılığıyla merak ettikleri tüm sorulara cevap bulabiliyorlardı.³⁴ Ümmü Seleme Hz. Peygamber'in (sav) yanında ilim öğrenmiş, pek çok olaya şahit olmuş ve sorduğu sorular bazı ayetlerin nazil olmasına vesile olmuştur. Ayrıca fikhî konularda önemli hadisler rivayet etmiştir. Dönemin önde gelen sahâbîlerinin Ümmü Seleme'ye fikhî meselelerde danışması, onun fıkıh ilminde ne kadar derinleştiğini ve fetva verme yetkinliğini göstermektedir.³⁵

Gusül

"Gusül", hayız, nifas ve cünüplük gibi hükmi kirlilikten arınmayı ve bu hallerden temizlenmeyi ifade eden fikhî bir terimdir.³⁶ İbadetlerin şartları ve nasıl yapılacağı, Hz. Peygamber'in (sav) uygulamalarıyla aktarılmıştır. Hayız döneminin süresini, kadının bu dönemde muaf olduğu ibadetler ve dönem sonunda yapılacak temizlikle ilgili bilgiler Ümmü Seleme'den aktarılan rivayetlerle bizlere ulaşmıştır.

Ümmü Seleme'ye guslün nasıl alınacağı sorulduğunda şöyle tarif etmiştir: "Resûlullah'ın hanımlarından biri, saçları taranacak kadar uzun olduğunda guslederken saçlarını çözmezdi. Başına üç avuç su döker, su derisine nüfuz ettikten sonra saçlarını ovar ve ardından vücudunun geri kalanını yıkardı."³⁷

³¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Bugha (Şam: Dâru İbn Kesir, 1414), "Talak", 37; Ebû'l-Hüseyn el-Haccâc b. Kuşeyri Müslim, *Sahih-i Müslim*, thk. Abdulkaki Muhammed Fuat (Kahire: İsa el-Babi el-Halabi, 1374), "Talak", 57; Tirmizi, *Sünen-i Tirmizî*, "Talak", 15; Ebu Dâvûd, *es-Sünen*, "Talak", 47.

³² M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Seleme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/328.

³³ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, ed. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1422), 8/45; Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsîru İbn Kesîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 2/168.

³⁴ Havva Demirci, *Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadın Fıkıhçılar* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tez, 2010), 39.

³⁵ Aslan, "Meşhur Fakih Kadınlar(Hicri İlk Üç Asır)", 47.

³⁶ Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru sadr, ts.), 11/494.

³⁷ Tirmizi, *Sünen-i Tirmizî*, "Taharet", 77; Müslim, *Sahih-i Müslim*, "Hayız", (58).

Bu hadis, birçok âlim tarafından delil olarak kabul edilmiştir.³⁸ Hadiste, Ümmü Seleme'nin Hz. Peygamber'e (sav) "Ey Allah'ın Resûlü, saçımı sıkıca örüyorum, onları açmam gerekir mi?" diye sorması üzerine Resûlullah (sav), "Hayır, başına üç kere su dökmen yeterli, ardından vücudunu yıkarsın."³⁹ buyurmuştur. Bu soru, Ümmü Seleme'nin fikhî hükümlere ne kadar dikkatli yaklaştığını gösterir. Usame'den rivâyet edilen aynı lafızdaki hadiste ise ek olarak, Hz. Peygamber (sav) "Her su döküşünde saçlarını sık." buyurmuştur.⁴⁰

Bu hadis, Hanbelî fakihleri ve rey ehli tarafından, gusülde baştan aşağı su dökmenin yeterli olduğu ve gusül sırasında vücudu ovalamanın vacip olmadığı görüşünü desteklemek için kullanılmıştır.⁴¹ İmam Mâlik ise, Nisa Suresi 43. ayete dayanarak, gusülde ovalamanın vacip olduğunu savunmuştur.⁴² Ayrıca, bu hadisi Hanefîlerin ağız ve burna su vermeyi guslün farzları arasında saymasına karşı delil olarak kullanmış ve şöyle demiştir: Hz. Peygamber (sav) "Başına üç defa su döküp vücudunu yıkaman yeterlidir" buyurmuştur. Ağza ve burna su vermek farz olsaydı, Hz. Peygamber bunu belirtirdi.⁴³

Dört mezhebin fakihleri, cünüplükten gusledeken kadının saç örgüsünü açmasının gerekli olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir.⁴⁴ Hayız konusunda ise farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, cünüplük halinin sık tekrarlandığı, hayız ise ayda bir kez gerçekleştiği için saç örgüsünü çözenin zorluk teşkil etmeyeceği şeklinde yorumlanmasıdır.⁴⁵ Bununla birlikte alimlerin büyük çoğunluğu, Ümmü Seleme'den gelen hadisin hem hayız hem de cünüplük hallerini birlikte ele aldığı için hayız halini de kapsadığını savunmuştur.⁴⁶ İmam Şafiî ise, bu hadise dayanarak gusül sırasında gözlerin içini yıkamanın gerekmediğini savunmuştur.⁴⁷ Bu rivayetler, Hz. Peygamber'in (sav) hanımlarının dönemin ve gelecek nesillerin kadınları için önemli bir rehber olduğunu göstermektedir. O dönemde kadınlar, Hz. Peygamber'e (sav) ve hanımlarına ilmi konularda çekinmeden sorular sormuş ve aldıkları bilgileri sonraki nesillere aktarmışlardır. Bu rivayetlerden biri de Ümmü Seleme'nin kölesi Naim'den aktarılmıştır. Naim şöyle anlatır: "Ümmü Seleme'ye bir kadın gelip 'Ey müminlerin annesi, kadın kocasıyla gusledebilir mi?' diye sordu. Ümmü Seleme 'Evet, kadın zeki ve güzel huyluysa kocasıyla gusleder. Biz Resûlullah (sav) ile beraber bir

³⁸ Tirmizi, *Sünen-i Tirmizî*, "Taharet", 77.

³⁹ Ebu Dâvûd, *es-Sünen*, "Taharet", 100.

⁴⁰ Ebu Dâvûd, *es-Sünen*, "Taharet", 100.

⁴¹ İbn Kudame, *el-Muğnî*, 1/290.

⁴² İbnü'l-Kassâr-Nassâr es-Suudi, *Uyunü'l-edille fi mesaili'l hilaf beyne fukahai'l emsar*, 2-679.

⁴³ İbnü'l-Kassâr - Nassâr es-Suudi, *Uyunü'l-edille fi mesaili'l hilaf beyne fukahai'l emsar*, 1-161.

⁴⁴ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudame, *el-Muğnî*, thk. Abdullah İbn Abdulmuhsin et-Türki - Abdul Fettah Muhammed el-Hulu (Riyad- Suudi Arabistan: Dâru Âlim'ül Kütüb, 1417), 1/300-301; İbn Amir el-Esbehi el-Medeni Malik b. Enes, *el-Müdevene* (Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 1415), 1/134; Alaüddin Ebu Bekr b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fi Tertîbi's-Şerâi* (Mısır: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 1327), 1/34; Ebû el-Hasan Ali b. Muhammed İbn Habib Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebîr*, thk. Muhammed Muavvez - Adil Ahmed Abdul Mecud (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 1419), 1/225.

⁴⁵ Mâlik b. Enes, *el-Müdevene*, 1/134.

⁴⁶ İbn Kudame, *el-Muğnî*, 1/300-301.

⁴⁷ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/105.

leğende yıkanırđık, önce ellerimize su dökerdik, ellerimiz temizlendikten sonra da avuçlarımızla su alarak vücudumuza dökerdik.”⁴⁸

Ümmü Seleme, bu hadisle hayız döneminde necis olanın kadın değil, kadındaki necaset olduğunu vurgulamıştır. Hz. Peygamber’den (sav) gelen birçok rivâyet de bunu desteklemektedir. Bu hadis, Ümmü Seleme’nin kendi döneminde fetva sorulan bir müçtehit olduğunu göstermektedir. Ümmü Seleme, soruya sadece cevap vermekle kalmamış, aynı zamanda soru sahibini bu konuda teşvik etmiştir.

Hayız

Fıkıhta “hayız” terimi, ergenlik çağına ulaşmış kadının rahminden düzenli aralıklarla gelen kan için kullanılır.⁴⁹ Bu süreç, ergenlikten menopoza kadar devam eder ve tarih boyunca farklı kültürlerde ve dinlerde çeşitli uygulamalara yol açmıştır.

İlkel toplumlarda, hayızlı kadın toplumdan uzaklaştırılır ve ona dokunan her şey pis kabul edilirdi. Yahudilikte ise hayızlı kadının kanaması bittikten sonra bile yedi gün boyunca pis sayılırdı. Bu sürenin sonunda, gusle benzer bir temizlik ritüeliyle kadın temiz kabul edilirdi. Hayız dönemi boyunca kadınla cinsel ilişkiye girmek ve onun dokunduğu her şeye dokunmak yasaktır. Kanama bir hastalık sebebiyle devam ederse, bu durum kanama bitene kadar geçerli olur⁵⁰

Hristiyanlıkta da benzer uygulamalar vardır. Levililer’de yer alan bir metinde, adet gören kadının yedi gün boyuna pis kabul edileceği ve ona dokunan herkesin de pis sayılacağı belirtilir. Eğer bir erkek, kadınla adet döneminde cinsel ilişkiye girerse, o da yedi gün boyunca pis kabul edilir.⁵¹ Zerdüştlük ve Hinduizm gibi dinlerde de hayızlı kadın pis kabul edilerek toplumdan uzaklaştırılmıştır.⁵²

İslam, bu tür katı ve dışlayıcı uygulamaları ortadan kaldırmıştır. Kur’an-ı Kerim’de, hayızın bir hastalık ve sıkıntı olduğu ifade edilerek bu dönemde kadın temizlenene kadar cinsel ilişkiden uzak durulması emredilmiştir.⁵³ Hayızın tanımı, süresi ve hayızlı kadının hangi ibadetlerden muaf tutulacağına dair detaylar, özellikle Hz. Peygamber’in (sav) eşlerinden gelen rivayetlerle aktarılmıştır.

Hayız dönemindeki kadınla ilişki

Kur’an-ı Kerim’de, hayız halinin bir hastalık olduğu ve bu dönemdeki kadına temizlenene kadar cinsel olarak yaklaşılmaması gerektiği bildirilmiştir.⁵⁴ İslâm âlimleri, ayetteki “yaklaşmayın” ifadesini Ümmü Seleme’den gelen rivayetlerle açıklığa

⁴⁸ Ebû Abdırrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali Nesâi, *Sünen-i Kübra*, thk. Hasan shalabi Abdulmennam (Beyrut: Müesseset’ü Risale, 1421), “Taharet”, 136; Müslim, *Sahih-i Müslim*, “Hayız”, 10.

⁴⁹ Yunus Vchbi Yavuz, “Hayız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/51.

⁵⁰ Yavuz, “Hayız”, 17/52.

⁵¹ Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit: Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2012), Lev.15:25.

⁵² Yavuz, “Hayız”, 17/52.

⁵³ el-Bakara, 2/22.

⁵⁴ el-Bakara, 2/222.

kavuşturmuşlardır. Ümmü Seleme'nin bir rivayetinde şöyle geçmektedir: "Ben Resûlullah ile saçaklı bir örtünün altında yatıyordum ve hayız oldum. Sessizce yanından kalkarak hayız elbisemi giydim. Resûlullah bana, 'Hayız mı oldun?' diye sordu. Ben de 'Evet ey Allah'ın Resûlü.' dedim. Beni tekrar yanına çağırdı ve birlikte saçaklı örtünün altına uzandık." Müslim'de geçen rivayette, bu örtünün kadife olduğu belirtilmiştir.⁵⁵ Ayrıca, Ümmü Seleme'nin kızı Zeynep bint Ümmü Seleme'nin şu eklemesi de vardır: "O ve Resûlullah (s.a.v.) cünüp oldukları halde aynı kaptan yıkanıldılar." Ümmü Seleme, bu rivayetle kadının elini suya sokmasının suyu necis yapmayacağını, asıl necasetin kirli maddeden kaynaklandığını vurgulamıştır.⁵⁶

İbn Mace'de geçen bir başka rivâyette, Ümmü Seleme, Resûlullah (sav) ile aynı örtü altında yatarken hayız olduğunu fark edip sessizce kalktığını, Resûlullah'ın (sav) ise ona "Hayız mı oldun?" diye sorduğunu ve Ümmü Seleme'nin "Kadınların gördüğü şeyi gördüm" diyerek durumu açıkladığını aktarır. Bunun üzerine Resûlullah, "Bu, Âdem'in kızlarına takdir edilen bir durumdur" demiştir. Daha sonra Ümmü Seleme, hayız bölgesini bir bezle kapatıp tekrar yatağa döner ve Resûlullah (sav) ile aynı örtünün altına yatar.⁵⁷ Bu rivayetlerden, hayızlı bir kadının kocasıyla aynı yatakta yatabileceği ancak cinsel ilişkiye girilmemesi gerektiği sonucu çıkarılabilir. Kur'an-ı Kerim'de hayız halinin bir sıkıntı ve hastalık olarak tanımlanması, bu dönemde kadının fiziksel olarak dinlenmesi gerektiğini ima etmektedir.

Müçtehitler, bu hadise dayanarak, hayızlı kadının izar üzerinden kocasıyla cinsel ilişki dışındaki yakınlaşmalarının meşru olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.⁵⁸ Zira Ümmü Seleme, hayızlı iken hayız elbisesini giyip Hz. Peygamber (sav) ile aynı yatağa döndüğünü ifade etmiştir.

Alimler, hayızlı kadınla cinsel ilişki dışında yakınlaşmanın mübah olduğu konusunda hemfikir olmakla birlikte, bunun sınırları konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Ebû Hanife, İmam Şafiî ve İmam Mâlik, cima dışında kadının göbek ile diz kapağı arasına dokunulmaması şartıyla her yerinden faydalanmanın caiz olduğunu savunmuşlardır.⁵⁹ Ahmed b. Hanbel ise izar üzerinden kadının göbek ile diz kapağı arası dahil olmak üzere cima dışında faydalanmayı caiz görmüştür.⁶⁰ Bu görüşünü Hz. Peygamber'in (sav) "Cimâ dışında onlarla her şeyi yapabilirsiniz."⁶¹ hadisine dayandırmıştır.

İslâm hukukunda konulan her hüküm Kur'an, hadis, icma ve kıyas gibi şer'î delillere dayanır. Hayızlı kadından cima dışındaki faydalanmanın caiz olduğuna delil, Ümmü

⁵⁵ İbn Mace, *es-Sünen*, "Taharet", 121; Müslim, *Sahih-i Müslim*, "Hayız", 5; Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, "Hayız", 4.

⁵⁶ Müslim, *Sahih-i Müslim*, "Hayız", 296.

⁵⁷ İbn Mace, *es-Sünen*, "Hayız", 121.

⁵⁸ er-Ribât Halit - İzzet Eyd Seyyid, *el-Cami'li-ulumi'l-imam Ahmed* (Mısır: Darû'l-Felah, ts.), 21/93; Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *Şerhu muhtasari't-tahâvî*, thk. İsmetullah İnaletullah Muhammed (Mekke: Darû'l-Beşer el-İslâmiye, ts.), 1/465; Ebû'l Hasan Ali b. Ömer İbnü'l-Kassâr - Abdul Hamid b. Saad Nassâr es-Suudi, *Uyunü'l-edille fi mesâilil hilaf beyne'l fukahai'l emsar* (Riyad- Suudi Arabistan: Mektebetü'l- Mülk Fehde'l-Vatani, 1426), 3/1387; Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed İbn Habib Mâverdi, *el-Hâvî'l-Kebîr*, thk. Muhammed Muavvez - Adil Ahmed Abdul Mecud (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmîyye, 1419), 1/384.

⁵⁹ Şafiî, *el-Ümm*, 1/76; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-tahâvî*, 1/465; İbnü'l-Kassâr - Nassâr es-Suudi, *Uyunü'l-edille*, 3/1387.

⁶⁰ İbn Kudame, *el-Muğnî*, 1/415.

⁶¹ İbn Mace, *es-Sünen*, "Taharet", 125.

Seleme'nin bu rivayeti iken, hayız süresi ve istihazaya dönüşmesi durumunda yapılması gerekenler başka hadislerle belirlenmiştir.

Hayızın süresi ve istihaza

Fıkıh terminolojisinde "İstihaza, kadının rahminden hayız ve nifas dışında gelen hastalık kanıdır.⁶² Bu durumda olan kadına "müstehaza" denir. Hayızın belirli bir süresi vardır ve bu süre geçtikten sonra kanama devam ediyorsa kadın, müstehâza kabul edilir. Mezhepler, adet süresinin istihazaya dönüşmesi için farklı süreler belirlemiştir.⁶³

İstihaza ile ilgili hükümler birçok hadiste yer alır, ancak özellikle Ümmü Seleme'nin rivayet ettiği Fâtıma bint Ebû Hubeyş hadisi bu konuda önemli bir kaynak olarak kabul edilir. Bu rivayette, bir kadının sürekli kanaması olduğu ve Ümmü Seleme'nin durumu Hz. Peygamber'e (sav) bildirdiği anlatılmaktadır. Hz. Peygamber (sav) kadına şöyle söylemiştir: "Daha önceki ayda gördüğün adet günlerini say, o süre boyunca namaz kılma. Süre dolduğunda gusül al ve eğer kanama devam ediyorsa, kan mahallini bir bezle kapat ve namazın kıl."⁶⁴ İbn Mâce'nin Ümmü Seleme'den aktardığı bir başka rivayette ise Fâtıma bint Hubeyş, doğrudan Hz. Peygamber'e (sav): "Yâ Resulallah, hayız kanım durmuyor, namazı bırakayım mı?" diye sormuştur. Peygamber (sav) ise "Hayır, bu sadece damar kanıdır, hayız kanı değildir. Hayız günlerinde namazı bırak, bitince gusül al ve namazını kıl" buyurmuştur.⁶⁵

Fakihler, hayız süresi konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak en az temizlik döneminin on beş gün olması gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir.⁶⁶ Bu hadisi delil kabul eden İslam alimleri, hayız süresi bittikten sonra devam eden kanamayı istihâza, yani özür kanı olduğunu kabul etmişlerdir.⁶⁷ Hayız döneminde namaz kılmak, oruç tutmak, mushafa dokunmak, Kabe'yi tavaf etmek ve cinsel ilişkiye girmek haram kabul edilmiştir.⁶⁸ Müstehâza olan kadının durumu ise, yaradan veya burundan akan kan ya da idrarını tutamama gibi kabul edilir ve bu kan gusül abdesti gerektirmez.⁶⁹

Bu hadisten, hayız gören kadının adet günleri bittiğinde gusül alarak ibadetlerine döneceği anlaşılmaktadır. Kanama devam ederse, bu özür olarak kabul edilir. Dört mezhebe göre, kadın sonraki adet dönemine kadar özürlü kabul edilir. Her namaz vakti için abdest alır ve namazını kılar. Vakit içinde kan gelirse bu abdestini bozmaz.⁷⁰ Hanefîlere göre, alınan abdestle vakit içinde farz, vacip, nafîle ve kaza namazları kılınabilir, ancak namaz vakti sona

⁶² Salim Ögüt, "İstihâze", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV, 2001), 23/334-335.

⁶³ İbn Kudame, *el-Muğnî*, 1/390.

⁶⁴ Ebu Dâvûd, *es-Sünen*, "Taharet", 107; İbn Mâce, *es-Sünen*, "Taharet", 115.

⁶⁵ Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, "Taharet", 96.

⁶⁶ İbn Kudame, *el-Muğnî*, 1/390; Malik b. Enes, *el-Müdevvene*, 1/151; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l Fikr, 1403), 1/85; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fi Tertîbi's-Şerâi*, 1/40.

⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/148; Şâfiî, *el-Ümm*, 1/77; Halit - Eyd Seyyid, *el-Cami' li-ulumi'l-İmam Ahmed*, 5/465; İbnü'l-Kassâr - Nassâr es-Suudi, *Uyunü'l-edille*, 3/1366.

⁶⁸ Mâlik b. Enes, *el-Müdevvene*, 1/151; Şâfiî, *el-Ümm*, 1/80-83; İbnü'l-Kassâr - Nassâr es-Suudi, *Uyunü'l-edille*, 3/1366; Cessâs, *Şerhu muhtasari't-Tahâvî*, 1/387.

⁶⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/83; İbn Kudame, *el-Muğnî*, 1/421; Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/476.

⁷⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, 1/85; Halit - Eyd Seyyid, *el-Cami' li-ulumi'l-İmam Ahmed*, 21/84; İbnü'l-Kassâr - Nassâr es-Suudi, *Uyunü'l-edille*, 2/475; Cessâs, *Şerhu muhtasari't-Tahâvî*, 1/474.

erdiğinde abdest bozulur.⁷¹Hanbelîler de bu konuda Hanefîlerle aynı görüştedir.⁷² Şafîilere göre, her farz namaz için ayrı abdest alınması gerekirken,⁷³ Mâlikîler abdestin, yalnızca onu bozan başka bir durum meydana geldiğinde bozulacağını savunurlar.⁷⁴

Hayızlı ve cünüp olan kişinin camiye girmesi

Hayız ve cünüplük hali, hükmi kirlilik olarak kabul edilir. Bu durumda olan bir kişinin namaz kılması, oruç tutması ve Kur'ân okuması, bu kirlilikten kurtulması için gusül almasına bağlıdır. Aynı şekilde, hükmi kirlilik içinde olan bir kişinin camiye girip giremeyeceği konusu da, Hz. Peygamber'in açıklamalarıyla netlik kazanmıştır.

Bu bağlamda, Ümmü Seleme'den gelen bir rivayet, meselenin açıklığa kavuşması açısından önem eder. Ümmü Seleme şöyle buyurmuştur: "Rasulullah (sav) mescidin avlusuna girerken en yüksek sesiyle şöyle buyurdu: 'Şüphesiz mescit, cünüp adama ve hayızlı kadına helal değildir.'" ⁷⁵

Hayızlıyken giyilen elbisenin temizliği

Bazı kültürlerde ve inanışlarda, hayızlı kadının giydiği elbise, dokunduğu yerler ve hatta dokunduğu kişiler pis kabul edilmekteydi. Ancak İslam'da bu anlayışın geçerli olmadığını, Ümmü Seleme'den gelen şu rivayetten öğreniyoruz. Ebû Dâvûd'un Ümmü Seleme'den rivayet ettiği bir hadiste, hayızlı kadının giydiği elbise hakkında şöyle bir açıklama yapılmıştır: Bekkâr b. Yahya, ninesinin şu sözünü aktarıyor: "Bir gün Ümmü Seleme'nin yanına gitmişim. Kureyşli bir kadın geldi ve Ümmü Seleme'ye hayızlı iken giyilen elbisenin hükmünü sordu. Ümmü Seleme şöyle cevap verdi: 'Biz Resulullah zamanında, hayızlı iken giydiğimiz elbiseye temizlendikten sonra bakardık. Eğer üzerinde kan varsa yıkar, sonra giyerdik. Kan yoksa yıkamadan giyerdik.'" ⁷⁶

Bu hadisten anlaşıldığı üzere, kan necaset olarak kabul edilir ve temizlenmesi gerekir. Ancak kan bulaşmadığı sürece hayızlı kadının giydiği elbise necis sayılmaz. Ayrıca Dârimî'de (ö. 255/869) geçen bir başka hadiste Ümmü Seleme şöyle buyurmuştur: "Birinizden hayızın kan damlaları gittiğinde, elbisesine kan bulaşmışsa, Onun tükürüğü ile ovup temizlesin" ⁷⁷ buyurmuştur. Bu hadis suyun dışında başka bir sıvının, yani tükürüğün de necaseti temizlemede kullanılabileceğini göstermektedir. Bu rivayet, necasetin temizlenmesi gereken bir durum olduğunu ve temizlemek için uygun yöntemlerin kullanılabileceğini ortaya koymaktadır.

⁷¹ Tahâvî - Şuayb el-Arnaûd, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, 1/476.

⁷² İbn Kudame, *el-Muğni*, 1/397.

⁷³ Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbini, *Muğni'l muhtac*, thk. Ali Muhammed Muavvez - Adil Ahmed Abdulmevcud (Darû'l-Kütubi'l İlmiyye, 1410), 1/282.

⁷⁴ Ebû'l-Velîd Muhammed ibn Aḥmed ibn Muhammed İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid* (Kahire: Daru'l-Hadis, 1460), 1/41.

⁷⁵ İbn Mace, *es-Sünen*, "Tahâret", 126.

⁷⁶ Ebu Dâvûd, *es-Sünen*, "Tahâret", 130.

⁷⁷ Ebû Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl Dârimi, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Darani (Suudi Arabistan: Daru'l-Muğni, 1412), "Tahâret", 104.

Ümmü Seleme'nin bu içtihadı, diğer inanışlarda görülen "hayızlı kadının elinin değdiği her şeyin pis kabul edilmesi" anlayışının yanlış olduğunu ve İslam'da geçerli olmadığını açıkça göstermektedir.

Nifas Halindeki Kadının İbadeti

Fıkıhta "nifas", doğum sonrası kadının rahminden gelen akıntı ve rahmin toplanma sürecini ifade eder. Bu durumdaki kadına ise "nüfesa" denir.⁷⁸ Türkçe de "nifas" lohusalık, nifaslı kadın ise "lohusa" olarak adlandırılır.⁷⁹ Nifas halindeki kadın, hayız döneminde olduğu gibi namaz ve oruç gibi ibadetlerle yükümlü değildir. Ayrıca, camiye giremez ve Kur'ân okuyamaz. İslam'ın kolaylık ilkesi doğrultusunda, Allah, doğum yapan kadını bu süreçte ibadetlerden muaf tutmuştur.⁸⁰

Kur'ân'ı Kerim'de hayız ile ilgili ayetler yer alırken, nifasla ilgili doğrudan bir ayet bulunmamaktadır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in (sav) hanımlarından gelen rivayetler ve o dönemdeki uygulamalar, nifasla ilgili hükümlerin belirlenmesinde esas alınmıştır. Müsse isimli râvî başından geçen olayı şöyle anlatmaktadır: "Hacca gitmiştim, Ümmü Seleme'nin yanına girdim ve ona 'Ey mü'minlerin annesi, Semüre b. Cündeb (ö.60/680) kadınların hayız günlerinde kılamadıkları namazları kaza etmelerini emrediyor.' dedim. Bunun üzerine Ümmü Seleme: 'Hayır kaza etmezler. Resûlullah (sav) zamanında kadınlar lohusalık halinde kırk gün oturur, namazı ve orucu terk ederlerdi, Resûlullah (sav) onlara lohusalıktaki namazlarını kaza etmelerini emretmezdi.' buyurdu."⁸¹

Ümmü Seleme, bu rivâyetinde Hz. Peygamber (sav) dönemindeki kadınların uygulamalarına dayanarak, hayız halindeki kadını lohusalık halindeki kadınla kıyas etmiş ve lohusalık halini bir hastalık olarak nitelemiştir. Kur'ân'ı Kerim'de hayız halinin de bir hastalık olarak tanımladığı göz önüne alındığında, hayız halindeki kadın namaz ve oruç gibi ibadetlerden muaf olduğu, ancak sadece orucu daha sonra kaza etmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ümmü Seleme'nin içtihadı ve fetvası bu kıyaslama üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca, bu hadisten lohusalık süresinin kırk gün olduğu ve lohusa kadının da hayızlı kadın gibi ibadet mükellefiyetinden muaf tutulduğu sonucu çıkarılmaktadır. Dönemin valisi Semüre b. Cündeb'in, oruç tutamayanların iyileştikten sonra orucu kaza etmelerini emreden ayete dayanarak,⁸² aynı şekilde namazların da kaza edilmesi gerektiği yönünde bir emir vermiş olabileceği düşünülmektedir.

İslam alimleri, kadının nifas halinde namaz ve oruç ibadetlerinden muaf olduğu, namazlarını kaza etmeyeceği, ancak tutamadığı oruçları kaza edeceği konusunda ittifak etmişlerdir.⁸³ Doğumdan sonra kanama olmazsa, kadının lohusa sayılmayacağı konusunda

⁷⁸ Kâsâni, *Bedâiu's-Sanâi fi Tertibi's-Şerâi*, 1/41.

⁷⁹ Hacı Mehmet Günay, "Nifas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/79.

⁸⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, 2/158; Ebü'l-Vclid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubi İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid* (Beyrût: Dâru'l-Hadis, 2004), 1/59.

⁸¹ Ebu Dâvûd, *es-Sünen*, "Taharet", 120.

⁸² el-Bakara, 2/184.

⁸³ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l Mühezzeb*, 2/147; İbn Amir el-Esbah el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Müdeveve*, (Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 1415), 1/154; Serahsi, *el-Mebûsât*, 3/149; İbnü'l-Kassâr - Nassâr es-Suudi, *Uyunü'l-edille*, 3/1415; İbn Kudame, *el-Muğnî*, 1/429.

dört mezhep görüş birliğine varmıştır.⁸⁴ Ancak, nifasın en uzun süresi konusunda farklı görüşler mevcuttur. Hanefîler, Hanbelîler ve diğer birçok âlim, nifasın en fazla kırk gün olduğunu, Ümmü Seleme'nin rivayetine dayanarak ifade etmişlerdir.⁸⁵ Mâlikî ve Şafîîler ise bu sürenin altmış güne kadar uzayabileceğini belirtmişlerdir.⁸⁶ Kadının kanaması durduğunda, temiz kabul edilir gusül alarak ibadetlerine başlar. Eğer nifas süresi dolmadan tekrar kanama olursa, bu kan nifas kanaması olarak değerlendirilir. Nifas süresi dolduktan sonra kanama devam ederse, bu istihza (özür) kabul edilir.⁸⁷ Nifas haliyle ilgili hükümler, hayız haliyle benzerdir; her iki durumda da kadın temizlendikten sonra namazlarını kaza etmez, ancak tutamadığı oruçları kaza etmekle mükelleftir.⁸⁸

Kadının İhtilam Olması

Fıkıh dilinde "ihtilam", kişinin rüyada cinsel zevk yaşaması sonucu meni gelmesiyle oluşan ve guslü gerektiren hükmi kirlilik halidir.⁸⁹ Hz. Peygamber'in (sav) hanımları, özellikle kadınlara özgü durumlar ve karı koca ilişkilerine dair konularda İslam fıkına önemli katkılar sağlamışlardır. Sahabe hanımları, bu tür hükümleri öğrenmek için Hz. Peygamber'in (sav) hanımlarına çekinmeden sorular yöneltilmiş ve böylece bu bilgiler, günümüze kadar aktarılmıştır. Ümmü Süleym hadisi de bu türden önemli bir rivayettir. Ümmü Seleme'nin yanında, Ebû Talha'nın (ö.34/654-55) eşi ve Enes b. Mâlik'in (ö.93/711-12) annesi Ümmü Süleym, Hz. Peygamber'e (sav) şu soruyu yöneltilir: "Ey Allah'ın Resûl'ü! Şüphesiz Allah hakkı söylemekten haya etmez. Bir kadın, tıpkı bir adam gibi rüyasında ihtilam olursa yani cima ettiğini görürse, gusul gerekir mi?" Hz. Peygamber (sav) şöyle cevap verir: "Eğer meni gelirse, evet gusul gerekir". Bunun üzerine Ümmü Seleme, utanarak ellerini yüzüne kapatır ve şöyle der: "Ey Ümmü Süleym, bizi rezil ettin! Kadın ihtilam olur mu?". Rasûlullah (sav) ise şu karşılığı verir: "Allah hayrını versin ey Ümmü Seleme! Kadının menisi gelmezse çocuk ona nasıl benzesin?".⁹⁰

İbn Mâce'de geçen bir rivayette ise Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'in (sav) sözüne şaşırarak şöyle sorar: "Ey Allah'ın Rasûl'ü, kadından meni gelir mi?" diye sorar. Rasûlullah (sav) şu cevabı verir: "Evet, gelir. Erkeğin menisi koyu beyaz, kadının menisi ince sarıdır hangisinin önce gelirse, çocuk ona benzer."⁹¹

Bu rivayetlerden ve anlaşıldığı üzere, sahabe hanımları dini meselelerde bilgi almak için her türlü soruyu sormaktan çekinmemişlerdir. Bu sayede, bu bilgiler günümüz kadınlara kadar ulaşmıştır. İslam alimleri, bu hadisleri delil olarak, cinsiyet fark etmeksizin,

⁸⁴ Serahsi, *el-Mebsût*, 3/210; İbn Kudame, *el-Muğnî*, 1/428; Mâlik b. Enes, *el-Müdevene*, 1/154; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l Mühezzeb*, 2/523.

⁸⁵ Serahsi, *el-Mebsût*, 3/149; İbn Kudame, *el-Muğnî*, 1/427.

⁸⁶ Mâlik b. Enes, *el-Müdevene*, 1/153; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l Mühezzeb*, 2/520.

⁸⁷ Serahsi, *el-Mebsût*, 2/141-3/214; İbn Kudame, *el-Muğnî*, 1/428-430; Mâlik b. Enes, *el-Müdevene*, 1/154; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l Mühezzeb*, 2/520.

⁸⁸ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l Mühezzeb*, 2/520; Tahâvî - Şuayb el-Arnaûd, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 1/473; İbnü'l-Kassâr-Nassâr es-Suudi, *Uyunü'l-edille*, 3/1415; Mâlik b. Enes, *el-Müdevene*, 1/154; İbn Kudame, *el-Muğnî*, 1/430.

⁸⁹ Orhan Çeker, "İhtilâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/569.

⁹⁰ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Gusl", 22; Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, "Taharet", 90; İbn Mace, *es-Sünen*, "Taharet", 107.

⁹¹ İbn Mace, *es-Sünen*, "Taharet", 107.

rüyada veya gerçek hayatta, cinsel ilişki, ihtilam ya da istimna sonucu meni gelmesi durumunda guslün farz olduğu sonucuna varmışlardır.⁹²

İhtilam ve cima dışında meni gelmesi durumunda, mezhepler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. İmam Şafii, hastalık, ağır yük kaldırma gibi şehvetsiz bir sebeple meni gelmesi halinde bile gusül gerektiğini belirtmiştir.⁹³ Buna karşılık, Ebû Hanife, İmam Mâlik ve Ahmet b. Hanbel, şehvetsiz ve yavaş gelen meniden dolayı gusül gerekmediğini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda bu alimler, cinsel ilişkiden sonra idrar yapıp gusül aldıktan sonra tekrar meni gelmesi halinde de yeniden gusül alınmasına gerek olmadığını savunmuşlardır.⁹⁴ Ancak İmam Şafii, bu durumda kişinin, idrar yapsa da yapmasa da gusülden sonra meni gelirse yeniden gusül alması gerektiğini savunmuştur.⁹⁵

Bu hadisleri değerlendiren İslam alimleri, ilim öğrenirken utangaçlık göstermenin kınandığını, ilim öğrenmede utanmanın acizlik ve zayıflık olarak görüldüğünü vurgulamışlardır.⁹⁶

SONUÇ

Bu çalışma, Ümmü Seleme'nin hayatını ve İslam hukukuna katkılarını analiz ederek, onun kadınlara yönelik fikhî hükümler üzerindeki etkilerini dört büyük mezhebin yaklaşımları çerçevesinde ele almıştır. Araştırmada elde edilen bulgular, Ümmü Seleme'nin özellikle gusül, hayız ve nifas gibi kadınlara özgü meselelerdeki rivayetlerinin, İslam hukukunun şekillenmesinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

Hanbelî ve Mâlikî mezhepleri, Ümmü Seleme'nin rivayetlerini doğrudan delil olarak kabul etmiş ve bu rivayetleri ibadetler ve temizlikle ilgili hükümlerin oluşumunda temel bir kaynak olarak kullanmıştır. Şâfiî mezhebi ise, Ümmü Seleme'nin rivayetlerini ayrıntılı bir şekilde analiz ederek, kadınların ibadet yükümlülükleri ve temizlik kurallarına ilişkin ayrıntılı hükümler geliştirmiştir. Hanefî mezhebi, Ümmü Seleme'nin rivayetlerini kıyas ve içtihat yöntemleriyle birleştirerek, bazı konularda farklı yorumlar ortaya koymuştur.

Bu bulgular, Ümmü Seleme'nin kadınların ibadet ve temizlikle ilgili hükümler üzerindeki etkisinin dört büyük mezhepte de farklı şekillerde yorumlandığını göstermektedir. Onun ilmî mirası, İslam hukukunun erken döneminde kadınların fikhî bilgiye katkısını ve bu katkının sonraki nesiller için bir rehber niteliği taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Ümmü Seleme'nin rivayetlerinin, kadınların dini yükümlülükleri konusundaki hükümler üzerinde güçlü bir etkisi olduğu ve İslam hukukuna kalıcı katkılar sunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

⁹² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi fi tertîbi's-şerâi*, 1/36; Mâlik b. Enes, *el-Müdevvene*, 1/270; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l Mühezzeb*, 2/139; İbn Kudame, *el-Muğnî*, 1/270.

⁹³ Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l Mühezzeb*, 2/139.

⁹⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi fi tertîbi's-şerâi*, 1/37; İbn Kudame, *el-Muğnî*, 1/280; Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l Mühezzeb*, 2/139; Mâlik b. Enes, *el-Müdevvene*, 1/270.

⁹⁵ Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l Mühezzeb*, 2/138.

⁹⁶ İbn Hacer, *Fethu'l bâri Sahihî Buhari şerhi*, 1/229.

KAYNAKÇA

- Aslan, Bedri. “Meşhur Fakih Kadınlar(Hicri İlk Üç Asır)”. *Uluslararası Balkan Üniversitesi*, 14.
- Başar, Serpil. “Ümmü Seleme’nin Tefsir Rivayetlerinin Değerlendirilmesi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2012), 36.
- Bayraktar Karahan, Fatma. *Rahmân’ın Kadın Kulları*. Ankara: DİB, 3. Basım, 2020.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b.İbrâhim el-Cu’fi. *el-Câmi’u’s-Sahîh*. thk. Mustafa Dîb el-Bugha. 7 Cilt. Şam: Dâru İbn Kesir, 5. Basım, 1414.
- Çeker, Orhan. “İhtilâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/569-570. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Dârimi, Ebû Abdullah b. Abdîrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Escd ed-Darani. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru’l-Muğni, 1. Basım, 1412.
- Demirci, Havva. *Hiz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadın Fıkıhçılar*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tez, 2010.
- Ebu Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as- b. İshâk es-Sicistâni el-Ezdi. *es-Sünen*. thk. Muhammed Kamil El-Belhi. 7 Cilt. Beyrut: Dirasetül Alimiyye, 1430.-2009. Basım, 1435.
- Günay, Hacı Mehmet. “Nifas”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/79-81. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Hasanî, Âmine Emizyan. *Ümmü Seleme Ümmü’l-Mü’minin*. 2 Cilt. Rabat: Vizâretü’l-Evkaf ve’s-Şuûni’l İslâmiyye, 1998.
- İbn Hacer, Ahmed İbn el-Askalani. *Fethu’l Bârî Sahihi Buhari Şerhi*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ma’rifa, 1379.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Eyyûb el-Himyeri el-Meârifi el-Basrî el- Mısrî. *es-Siretü’n-Nebeviyye*. 2 Cilt. Şirketü et-Dabaatü’l Fenniyyetü’l- Müteheddide, 1431.
- İbn Kesir, Ebü’l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer. *Tefsîru İbn Kesîr*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1419.
- İbn Kudame, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî. *el-Muğnî*. thk. Abdullah İbn Abdulmuhsin et-Türki - Abdul Fettah Muhammed el-Hulu. 15 Cilt. Riyad- Suudi Arabistan: Dâru Âlim’ü-l Kütüb, 3. Basım, 1417.
- İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *es-Sünen*. thk. el-Arnâvud - Muhammed Kamil Garah Belli. 5 Cilt. Dirasetü’l Alimiyye, 1. Basım, 1430.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru sadr, ts.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b Ahmed b Muhammed Kurtubi. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Hadis, 2004.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l Kübra*. thk. Abdulkadir Ata Muhammed. 9 Cilt. Beyrut: Darû'l-Kütubi'l İlmiyye, 8. Basım, 1410.
- Kahraman, Abdullah. *İslam Hukukuna Giriş*. Ankara: Bilay, 2. Basım, 2019.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ümmü Seleme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/328-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Kâsânî, Alauddin Ebu Bekr b. Ahmed. *Bedâiu's-Sanâi fi Tertîbi's-Şerâi*. 7 Cilt. Mısır: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 1. Basım, 1327.
- Malik b. Enes, İbn Amir el-Esbehi el-Medeni. *el-Müdevoene*. 4 Cilt. Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 1415.
- Mâverdi, Ebû el-Hasan Ali b. Muhammed İbn Habib. *el-Hâvi'l-Kebîr*. thk. Muhammed Muavvez - Adil Ahmed Abdul Mevcud. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 1419.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Haccâc b. Kuşeyri. *Sahih-i Müslim*. thk. Abdalbaki Muhammed Fuat. 5 Cilt. Kahire: İsa el-Babi el- Halabi, 1374.
- Nesâi, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali. *Sünen-i Kübra*. thk. Hasan shalabi Abdulmennam. 12 Cilt. Beyrut: Müesseset'ü Risale, 1. Basım, 1421.
- Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref. *el-Mecmû' Şerhu'l Mühezzeb*. 20 Cilt. Kahire: İdaretü't-Dabaat, 1344.-1347. Basım, 1344.
- Öğüt, Salim. "İstihâze". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 334-335. İstanbul: TDV, 2001. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istihaze>
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-. *el-Keşf ve'l-Beyân*. ed. Ebû Muhammed b 'Âşûr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1422.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebi-Bekr b. Muhammed el-Hudayri es-Süyûtî eş-Şâfiî. *el-İtkân fi Ulûmi'l Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu El-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Mısır: el-Hey'etu'l Mısriyyetu'l Âmmetü, 1394.-1974. Basım, 1431.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l Fikr, 2. Basım, 1403.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezîd el-Âmulî el Bağdadî. *Tarih-i Taberi*. thk. İbrahim Muhammed Ebu'l-Fadl. 11 Cilt. Mısır: Dâru'l Mearif, 2. Basım, 1967.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevr. *Sünen-i Tirmizî*. thk. Ahmet Muhammed Şakir vd. 5 Cilt. Mısır: Mustafa el- Babi el- Halabi, 2. Basım, 1395.

Yavuz, Yunus Vehbi. "Hayız". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/51-53. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Yıldırım, Suzan. *Hız. Peygamber'in Hanımlarından Ümmü Seleme'nin Hayatı ve Kişiliği*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tez, 2006.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*. ed. Su'ayb el-Arnâvut. b.y.: Mu'essesetu'r-Risâle, 1405.

Zerkeşî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi'î ez-. *el-Baḥru'l-Muḥîṭ fi 'Usûli'l-Fıkh*. b.y.: Dâru'l-Kutubî, 1414.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırma ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı var ise buna ilişkin ifadeye yer verilmelidir. Araştırmacılar böyle bir durumu açıklamakla yükümlüdür. Araştırmada çıkar çatışmasının bulunmadığı vurgulanmalıdır.

The Effect of Virtual Reality Application on Heart Rate and Anxiety*

Pınar ARSLAN ^{1**}, Bahar AKOĞLU ²

¹Institute of Social Sciences, Nisantasi University, Istanbul, Turkey, ORCID:0009-0004-8933-0002

²Institute of Social Sciences, Nisantasi University, Istanbul, Turkey, ORCID:0009-0004-8933-0002

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the effects of Virtual Reality (VR) applications on heart rate and anxiety levels. The study was designed as an experimental research. The sample group consisted of 33 individuals aged between 18 and 22, residing in Kocaeli. Among them, 15 participants were assigned to the experimental group, while 18 were included in the control group. Data collection tools included a participant information form, the State Anxiety Scale, and heart rate measurements. In the data analysis process, an independent samples t-test was used to compare the pre-test and post-test mean scores of the experimental and control groups, while a paired samples t-test was used for within-group comparisons. The experimental group underwent an intervention through a scenario embedded in the virtual reality application. The study findings revealed that the heart rate and state anxiety scale scores of the experimental group were lower than those of the control group. It was determined that the virtual reality application had a significant effect in reducing participants' anxiety levels. The results of this study may contribute to the development of strategies aimed at reducing anxiety and heart rate through virtual reality applications. Moreover, this study represents an important step in understanding and evaluating the effects of virtual reality applications on individuals. The findings indicate that VR applications significantly improve physiological responses associated with anxiety. Virtual reality can serve as an effective complementary tool, particularly for individuals with anxiety disorders.

Keywords: Virtual reality applications, pulse, anxiety.

Type: Research

Article History

Received: 21.01.2025

Accepted: 05.01.2025

Published: 21.03.2025

**Corresponding Author:

saglik_pinar@hotmail.com

Sanal Gerçeklik Uygulamasının Nabız ve Kaygı Üzerindeki Etkisi*

Pınar ARSLAN ^{1*}, Bahar AKOĞLU ²

¹Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, ORCID:0009-0004-8933-0002

²Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0009-0004-8933-0002

ÖZET

Bu makalenin amacı, Sanal Gerçeklik (VR) uygulamasının nabız ve kaygı düzeyine olan etkisini incelemektir. Çalışma, deneysel bir tasarım olarak planlanmıştır. Örneklem grubunu, Kocaeli ilinde yaşayan ve yaşları 18-22 arasında değişen toplam 33 birey oluşturmuştur; bu bireylerin 15'i deney grubunda, 18'i ise kontrol grubunda yer almıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak katılımcı bilgi formu ile Durumluk Kaygı Ölçeği kullanılmış, ayrıca nabız ölçümü gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde deney ve kontrol gruplarının ön ve son test puan ortalamalarının karşılaştırılmasında bağımsız gruplar t testi, grupların kendi içlerinde yapılan karşılaştırmalarda ise bağımlı gruplar t testi kullanılmıştır. Deney grubuna sanal gerçeklik uygulaması içinde bulunan senaryo ile müdahale uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, deney grubunun nabız düzeyi ve durumluk kaygı ölçeği puanlarının kontrol grubuna kıyasla daha düşük olduğu belirlenmiştir. Sanal gerçeklik uygulamasının, katılımcıların kaygı düzeylerinin azalmasında anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları, sanal gerçeklik uygulamalarıyla kaygı ve nabız düzeyini azaltmaya yönelik önlemlerin geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Sanal gerçeklik uygulamalarının bireyler üzerindeki etkilerini anlamak ve değerlendirmek için önemli bir adım niteliğinde olması ayrıca önem taşımaktadır. Araştırma bulguları, sanal gerçeklik uygulamalarının, bireylerin kaygı düzeylerinin fizyolojik belirtilerin yanıtlarını iyileştirme konusunda da önemli bir etki oluşturduğunu göstermektedir. Sanal gerçeklik uygulamaları, özellikle kaygı bozuklukları olan bireyler için etkili bir tamamlayıcı araç olarak kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Sanal gerçeklik uygulamaları, nabız, kaygı.

Tür: Araştırma

Makale Geçmişi
Gönderim: 21.01.2025
Kabul: 05.01.2025
Yayınlanma: 21.03.2025

**Sorumlu Yazar:
saglik_pinar@hotmail.com

GİRİŞ

Sanal gerçeklik (SG) uygulamaları, kişilerin dijital ortamda senaryo oluşturulmuş üç boyutlu bir ortamda gerçek bir dünyayla benzer tecrübe yaşamalarını sağlayan bir teknoloji olarak öne çıkmaktadır.¹ Sanal Gerçeklik teknolojisi, fiziksel ve duygusal olarak kişinin bu ortamlara adapte olmasını sağlayarak bir deneyim sunmaktadır. Bu sayede Sanal Gerçeklik, sağlık ve psikoloji gibi bilim dallarında kendine bir yer bulmuştur. Özellikle stresle ve kaygıyla başa çıkma ve rahatlama tekniklerinde etkili bir yöntem olarak dikkat çekmektedir.²

Kaygı, kişilerin herhangi bir tehdit algısıyla karşılaştıklarında geliştirdikleri olağan bir tepkidir ve insan psikolojisinin temel taşlarından biridir. Kaygı insanlığın geçmişinden bu yana var olan hayatta kalma mücadelesinin bir parçası olarak gelişmiştir. Modern hayatın karmaşıklığı içinde bazen işlevsel olmaktan çıkarak kişilerin günlük hayatını olumsuz yönde etkileyen bir problem şeklinde karşımıza çıkmaktadır.³ Kaygı, genellikle zihinsel bir durum olarak ifade edilmesine rağmen, önemli fizyolojik etkiler de yaratır. Bu sebeple kaygı sırasında bireyin sempatik sinir sistemi devreye girer, nabızda hızlanma, terleme, kas gerginliği ve hızlı nefes alıp verme gibi tepkiler gelişir. Bu durum, kısa vadede bireyin tehditten kaçma veya ona karşı mücadele etme yeteneğini artırırken, uzun vadede hem fiziksel hem de ruhsal sağlığını olumsuz etkileyebilir.³

Kaygı, süreklilik içerdiğinde ve yüksek düzeyde yaşandığında kişilerin işlevselliğini ciddi anlamda bozabilir.⁴ Örneğin, sosyal kaygı bozukluğu, genel kaygı bozukluğu veya spesifik fobiler gibi kaygı bozuklukları, bireylerin sosyal ilişkilerini, akademik başarılarını ve mesleki hayatlarını önemli ölçüde arttırdığı görülmektedir.⁵ Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre, kaygı bozuklukları dünya genelinde ruh sağlığı sorunları içinde en yaygın grubu oluşturmakta ve her yıl milyonlarca bireyin yaşam kalitesini düşürmektedir.⁶ Bu nedenle, kaygının etkin bir şekilde yönetimi hem bireylerin hem de toplumların genel sağlığı açısından büyük önem taşır.

Kaygının yönetiminde kullanılan geleneksel yöntemler arasında psikoterapi, farmakolojik tedavi ve gevşeme yönetimi yer alır. Ancak, son yıllarda teknoloji destekli müdahaleler, özellikle sanal gerçeklik (VR) uygulamaları, kaygıyı ele almak için yenilikçi bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. VR, bireylerin kaygı uyandıran durumlarla güvenli ve kontrollü bir ortamda karşılaşmalarını sağlayarak maruz bırakma terapisi gibi etkili teknikleri

¹ Zehra Betül Karakoç vd., "Sanal Gerçeklik Teknolojisinin Sağlık Alanında Kullanımı", *Sağlık Bilimleri Dergisi* 9/3 (2018), 234-245.

² Elif Üzümcü vd., "Anksiyete Bozukluklarında Sanal Gerçeklik", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 10/1 (2018), 99-117.

³ Muzaffer Şahin, "Korku, Kaygı ve Kaygı (Anksiyete) Bozuklukları", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6/10 (2019), 98-105.

⁴ Zekeriya Arslan, "Türkiye'de Sosyal Kaygı ve Sosyal Fobi ile İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi", *Bilimsel Eğitim Araştırmaları* 6/2 (2022), 278-305.

⁵ Mehmet Çağlar vd., "Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Kaygılarının Analizi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 43 (2012), 106-116.

⁶ World Health Organization (WHO), "World Mental Health Report: Transforming Mental Health For All" (Erişim 10 Ekim 2024)

daha erişilebilir hale getirir. Bu konuda yapılan bir çalışmada, sanal gerçeklik destekli maruz bırakma uygulamalarının, özellikle kaygı bozukluklarının tedavisinde etkili bir yöntem olduğu belirtilmiştir. Çalışmada, sanal gerçeklik destekli maruz bırakma uygulamalarının, bireylerin kaygı uyandıran durumlarla güvenli ve kontrollü bir ortamda karşılaşmalarını sağlayarak, maruz bırakma gibi etkili teknikleri daha erişilebilir hâle getirdiği vurgulanmıştır.⁷

Sanal Gerçeklik uygulamalarının kaygı üzerindeki etkileri sadece psikolojik düzeyde değil, aynı zamanda fizyolojik düzeyde de gözlemlenmektedir. Kaygı, genellikle artan nabız ve diğer otonom sinir sistemi tepkileri ile ilişkilendirilir.⁸ Sanal gerçeklik uygulamaları, kaygıyı yönetmede etkili bir araç olmasının yanı sıra, nabız gibi fizyolojik parametreleri düzenlemede de umut vaat etmektedir. Bir çalışmada afetlerde sanal gerçeklik uygulamasının stres yönetimi üzerine etkisi araştırılmış ve sanal gerçeklik uygulamalarının stres düzeyini azaltmada etkili olduğu bulunmuştur.⁹ Alan yazın incelendiğinde sanal Gerçeklik uygulamalarının, bireylerin parasempatik sinir sistemi aktivitesini artırarak nabız hızını düzenlediği vurgulanmıştır.¹⁰ Araştırmada, sanal doğa ortamlarının bireylerde rahatlama sağlayarak nabız hızını hızlı bir şekilde düşürdüğü belirtilmiştir. Bu durum sanal gerçekliğin kaygıyı azaltıcı terapilerde kullanımının geleneksel yöntemleri destekleyici ve tamamlayıcı bir rol oynadığını da göstermektedir.

Sanal Gerçeklik uygulamalarının nabız üzerindeki etkisi sadece kaygı yönetimi ile sınırlı değildir. Aynı zamanda, cerrahi operasyonlar sırasında hasta rahatlatma, diş hekimliği gibi uygulamalarda, rehabilitasyon süreçlerinde bireylerin fizyolojik parametrelerini düzenlemede de kullanılmaktadır.¹¹ Sanal Gerçekliğin bireylerde yarattığı rahatlama hissi, doğrudan nabız düzenleyici etkilerle ilişkilidir ve bu durum bireylerin fizyolojik iyilik halini artırmaktadır.¹²

Sanal gerçeklik uygulamaları, kişilerin kendilerini kaygılı durumlardan arınmasına, uzaklaşmasına ve kendilerini çok farklı bir ortamda hayal edip bulmalarına fırsat verebilir.¹³ Bu durum günümüz teknolojisinde kaygı yönetimi için güçlü bir alternatif araç olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle çalışmada sanal gerçeklik uygulamalarının kaygı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Ayrıca bu etkilerin kaygı ile ilişkili önemli bir fizyolojik parametre olan nabız üzerinde etkisi olup olmadığına bakılmıştır. Çalışmanın VR' nin hem psikolojik hem de fizyolojik iyileştirme potansiyelini anlamak, bu teknolojinin sağlık ve ruh

⁷ Özlem Özden, "Sanal Gerçeklik Destekli Maruz Bırakma Uygulamaları Avantajlar, Sınırlılıklar ve Etik Konular", *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 3/2 (2020), 38-51.

⁸ Volkan Topçuoğlu, "Anksiyete Bozuklukları", *İstanbul Kent University J HealthSciences* 1/1 (2022), 38-40.

⁹ Volkan Ülker, *Afetlerde Sanal Gerçekliğin Stres Yönetimi Üzerine Etkisi* (İstanbul: Bezmialem Vakıf Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021)

¹⁰ Ufuk Çelikcan, "Eğitimde ve Tıpta Sanal Gerçeklik Uygulamaları: Geçmişten Geleceğe Uzanan Bir İnceleme", *Journal of Engineering* 13/2 (2022), 235-251.

¹¹ Bilal Özmen – Aysuhan Ceyhan, "Diş Hekimliğinde Sanal Gerçeklik Uygulamaları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Diş Hekimliği Dergisi* 5/3 (2023), 224-231.

¹² Emre Ozan Öztürk – Adnan Sondaş, "Sanal Sağlık: Sağlıkta Sanal Gerçekliğe Bakış", *Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi* 3/2 (2020), 224-231.

¹³ Nedime Hazal Döner – Öznur Usta Yeşilbakan, "Geçmişten Geleceğe: Sağlıkta Sanal Gerçeklik ve Uygulama Alanları" *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 9/1 (2024), 143-149.

sağlığı alanında daha etkin kullanımı için değerli bir temel oluşturabileceği dűřünülmektedir. Çalışma hem biyolojik açıdan nabız olümleri hem kayđı düzeylerini olerek birleştirmesiyle sanal gerçeklik gibi modern bir műdahale yöntemini kullanarak psikoloji ve teknoloji temelli bir multidisipliner yapıya sahiptir. Çalışmanın yenilikçi ve çok yönlű bir araştırma olmasıyla alan yazına katkı sağlaması umulmaktadır. Çalışmanın yüksek lisans tezinden ьretilmesi sebebiyle araştırma nabız ve kayđı düzeyi ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın soruları řu şekildedir:

1. Sanal Gerçeklik uygulamasının katılımcıların kayđı düzeyi ьzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?
2. Sanal Gerçeklik uygulamasının katılımcıların nabız düzeyi ьzerinde anlamlı bir etki var mıdır?

YÖNTEM

Metodoloji

Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı deneysel desen çalışmasında anket, görűřme, gözlem, olek ve bunun sonucunda uygulanan noninvaziv/girişim olmayan klinik bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın test ve son test modeline dayalı deney ve kontrol gruplu deneysel tasarımıdadır.

Çalışma Grubu

Kocaeli'nde yaşayan kadınlar ve erkekler çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu evren içerisinde 18-22 yař aralığındaki kronik bir hastalığı olmayan, araştırmacı tarafından yüz yüze yapılan görűřme ve psikolojik olekler sonucunda değerlendirilip kabul gören kişiler çalışma grubunu oluşturmaktadır. Çalışma grubunu 15'i deney, 18'i kontrol grubu olmak ьzere Kocaeli ilinde yaşayan bekar, lise mezunu 33 birey oluşturmuştur.

Veri Analizi

Analizler SPSS IBM programı ile yapılmıştır Verilerin analizinde deney ve kontrol gruplarının ön ve son test puan ortalamalarının karşılaştırılmasında bağımsız gruplar t testi, grupların kendi içlerinde yapılan karşılaştırmalarda ise bağımlı gruplar t testi kullanılmıştır. Sanal Gerçeklik gözlűđü uygulamasına tabi tutulan grup deney grubunu, sanal gerçeklik gözlűđü uygulamasına tabi tutulmayan psikoeğitim verilen grup ise kontrol grubunu oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Katılımcı bilgi formu

Deneklerin sosyodemografik değişkenleri ile veri toplamak için araştırmacı tarafından kadın ve erkek için ayrı ayrı oluşturulan bir formdur. Bu formda yaş, cinsiyet, medeni hal, eğitim durumu, kronik bir rahatsızlığı olup olmadığı, herhangi bir ilaç kullanıp kullanmadığı, sigara-alkol tüketimi, kahve tüketimi, son üç ayda cerrahi bir operasyon geçirip geçirmediği, spor yapıp yapmadığı, herhangi bir alerjisi olup olmadığı ile ilgili sorular bulunmaktadır.

Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeği (STAI Form TX-1)

Ölçeğin orijinal formu Spilberg ve arkadaşlarının incelemesiyle gelişmiş, Türkçe 'ye uyarlanması, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları, Öner ve Le Comte tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁴ Durumluk kaygı, kişinin deneyimlediği kaygı durumlardan ötürü hissettiği korku olup gerilim ve huzursuzluk duygularını ortaya koymaktadır.¹⁵ Ölçeğin dört kategorideki cevap kriterleri, (1) Hiç, (2) Biraz, (3) Çok ve (4) Tamamıyla şeklinde yer almaktadır. Sürekli kaygı için Cronbach's Alpha değerleri 0.83-0.87, durumluk kaygı için ise 0.94-0.96 olarak rapor edilmiştir.

Çalışma Öncesi Deneklerin Oluşturulması

Araştırma örneklemini Kocaeli ilinde yaşayan 18-22 yaş aralığındaki kişiler oluşturmaktadır. Kişilerle yüz yüze görüşmeler sağlanarak uygun bireyler değerlendirilmiştir. Gerekli şartları taşıyan deneklere İstanbul Nişantaşı Üniversitesi 02/05/2024 tarihli 2024/05 sayılı "Etik Kuru Kararı" doğrultusunda hazırlanan bilgilendirilmiş onam formu deneklere okutturularak imzalatılmıştır. Deneklere belirtilen gün ve saatte araştırmanın yapılacağı yerde olmaları hatırlatılmıştır.

Uygulama

Stresör sesi

Araştırmacı tarafından seçilmiş 20 dakikalık stres ve kaygı artırıcı sesler özel kulaklık aracılığıyla dinlettirilmiştir. Korku filmi ses efekti, kurt uluması sesi, ambulans siren sesi ve sinek vızıltısı kullanılmıştır.¹⁶

Sanal gerçeklik gözlüğü kullanımı

Araştırmada Oculus Quest 2 (Meta, Çin) markalı Sanal Gerçeklik Gözlüğü kullanılmıştır. VR Psiko Senaryoları Kullanımı İçin Gerekli Materyaller olan internet ve bilgisayar hazır hale getirilmiştir. Kullanıcı gözlüğü taktığında gözlükte görülen sahne uzman

¹⁴ Öner Necla – Ayhan Le Compte, *Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1983).

¹⁵ Necla – Ayhan, *Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı*, 74.

¹⁶ Pınar Arslan, *Türk Din Müsikisinin Sağlıklı İnsanların Hormonal Yapıları Üzerindeki Etkileri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016)

tarafından izlenebilmesi için bilgisayara entegre edilmiştir. Android uygulama marketlerinde bulunan "Meta Quest" uygulamasını cihaza indirilip, kullanıcı adı ve şifre girilerek uygulama ile gözlük arasında eşleşme yapılmıştır. Eşleşmeyi sağladıktan sonra uygulamada bulunan "Yansıt" sekmesini tıklayarak görüntüyü eş zamanlı cihazda görülebilmektedir.

Sahnelerin kullanımı için gerekli alan (300cm X 325cm) oluşturulmuştur. Alan içerisinde bir eşya ya da materyal bırakılmamıştır. Deneklere senaryoları uygulamadan önce eğitim verilmiş, gözlüğü takma, elleri gözlüğe tanıtmaya ve senaryonun içeriğine göre tutma, kavrama, bırakma, hareketleri anlatılmıştır. Gözlüğü ilk açarken "tüm oda sınırı" seçeneğini seçerek 300 cm X 325 cm büyüklüğünde sınır çizilmiştir. Sanal gerçeklik gözlüğü içerisindeki senaryo gevşeme ve nefes egzersizi senaryoları olması sebebiyle kullanıcının sabit olduğu senaryolardır. Kullanıcının belirlenen alan içerisinde hareket etmesi gerekmediğinden rahat arkaya yaslanabilir ergonomik bir koltukta normal oda sıcaklığında gürültüden yalıtılmış bir ortamda koltuk sabitlenerek işlem hazırlığı yapılmıştır.

Katılımcı deneğe senaryoyu kullanmaya başladığında ilk olarak etrafı incelemesi, gelen sesleri duyması istenmiştir. Buradaki amaç, kişinin güvenli alan olarak oluşturulan senaryonun içerisinde hissetmesidir. Bu süreç yaklaşık 5 dakika sürmüş ve 2 dakikada bir olmak üzere kişiye "Kendinizi güvende hissediyor musunuz?" şeklinde soru yöneltilmiştir. Bu süreçte sahnede bulunan bardağın ele alınmasına izin verilmiştir. Beş dakikalık izleme ve inceleme süreci tamamlandıktan ve kullanıcı kendisini güvende hissettiğini belirttikten sonra kullanıcıya "Birazdan elinizi radyonun üst tarafında radyoyu açarmış gibi yaklaştırmanızı isteyeceğim. Elinizi yaklaştırmanın ardından 16 dakikalık ses kaydı başlamış olacak. Ses kaydı nefes ve gevşeme egzersizleri yönergelerini içermektedir. Sizden isteğim ses kaydında duyduğunuz tüm yönergeyi eş zamanlı olarak uygulamanızı istiyorum. Hazırsanız elinizi radyonun üst kısmına uzatabilirsiniz. Ardından nefes egzersizi yönergesine geçebilirsiniz" şeklinde yönerge verilmiştir.

Nefes egzersizi şu aşamalardan oluşmaktadır;¹⁷

- Şimdi lütfen arkanıza yaslanıp rahatça uzanın. Bir elinizi göğüs kafesinizin üzerine, diğer elinizi karnınızın üzerine koyun.
- Egzersiz sırasında nefes alırken karnınızın üzerindeki elinizin nefesiniz ile birlikte yükselmesini, göğüs kafesinizin üzerindeki elinizin ise sabit kalmasını sağlamaya çalışın.
- Son olarak egzersiz sırasında burnunuzdan nefes alma, nefesinizi tutma ve ağızınızdan nefesinizi verme aşamalarının her birine yaklaşık 4 saniye zaman ayırmaya çalışın.
- Hazırsanız başlayabiliriz.
- Şimdi burnunuzdan derin bir nefes alın.
- Aldığınız nefesi ciğerlerinizde tutun.

¹⁷ Bilişsel Davranışçı Psikoterapiler Derneği, "Gevşeme Teknikleri" (Erişim 1 Aralık 2024)

- Ve nefesinizi ağzınızdan yavaşça verin. Karnınızın üzerindeki eliniz nefesiniz ile birlikte aşağı yukarı doğru hareket ederken, gōđsünüzdeki elinizin sabit kalmasını sağlamaya çalışın.
- Şimdi yeniden burnunuzdan derin bir nefes alın.
- Aldığınız nefesi ciğerlerinizde tutun.
- Ve nefesinizi ağzınızdan yavaşça verin.
- Tekrar burnunuzdan derin bir nefes alın.
- Aldığınız nefesi ciğerlerinizde tutun.
- Ve nefesinizi ağzınızdan yavaşça verin.
- Karnınızın üzerindeki eliniz nefesiniz ile birlikte aşağı yukarı doğru hareket ederken, gōđsünüzdeki elinizin sabit kalmasını sağlamaya çalışın.
- Tekrar burnunuzdan derin bir nefes alın.
- Nefesinizi ciğerlerinizde tutun.
- Ve nefesinizi ağzınızdan yavaşça verin.
- Yeniden burnunuzdan derin bir nefes alın.
- Aldığınız nefesi ciğerlerinizde tutun.
- Ve nefesinizi ağzınızdan yavaşça verin.
- Tekrar burnunuzdan derin bir nefes alın.
- Aldığınız nefesi ciğerlerinizde tutun.
- Ve nefesinizi ağzınızdan yavaşça verin.
- Karnınızın üzerindeki eliniz nefesiniz ile birlikte aşağı yukarı doğru hareket ederken, gōđsünüzdeki elinizin sabit kalmasını sağlamaya çalışın.
- Burnunuzdan derin bir nefes tekrar alın.
- Ciğerlerinizde tutun
- Ve nefesinizi ağzınızdan yavaşça verin.
- Tekrar burnunuzdan derin bir nefes alın.
- Aldığınız nefesi ciğerlerinizde tutun.
- Ve nefesinizi ağzınızdan yavaşça verin.

Şeklinde tamamlanan çalışma tamamlanarak verileri kayıt altına alınmıştır.

Őekil 1. Sanal ortama ait gōrseller

Araştırmanın Uygulama İşlemi

Bu uygulama VR Psiko yazılım tarafından geliştirilen bir uygulama olup, simülasyon ve yazılım ilgili kurum tarafından geliştirilmiştir. Araştırmaya katılacak deney gurubundaki katılımcılar belirlenen gün ve saatte çalışmanın yapılacağı odaya gelmişlerdir. Denek gurubundaki katılımcılara özel kulaklık aracılığıyla yaklaşık 15 dak. Hazırlanan stresör sesi dinletilmiştir. Bunun ardından kalibrasyonu yapılan pulse oksimetre cihazı ile nabız ölçümü yapılmış ve durumluk ve sürekli kaygı ölçeği (STAI FORM -1) yaptırılarak kayıt altına alınmıştır. İkinci aşamada sanal gerçeklik gözlüğü takılarak ilgili senaryo izletilmeye başlanmıştır. 25 dakikalık sürenin ardından denekten tekrar nabız alınmış ve kaygı ölçeği yaptırılarak kayıt altına alınmıştır.

Kontrol gurubundaki katılımcılar belirlenen gün ve saatte çalışmanın yapılacağı odaya gelmişlerdir. Denek gurubundaki katılımcılara özel kulaklık aracılığıyla yaklaşık 15 dakika hazırlanan stresör sesi dinletilmiştir. Bunun ardından kalibrasyonu yapılan pulse oksimetre cihazı ile nabız ölçümü yapılmış ve kaygı ölçeği (STAI FORM -1) yaptırılarak kayıt altına alınmıştır. İkinci aşamada araştırmacı tarafından 45 dakika psikoeğitim verilmiştir. Bu eğitimde kaygının nedenleri, belirtileri, kaygıyı yönetmede etkili olan bilişsel ve davranışsal süreçler ele alınmıştır. Daha sonra deneklerden tekrar nabız alınmış ve durumluk kaygı ölçeğini doldurulmaları istenmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın örneklemini oluşturan 15 deney grubunu ve 18 kontrol grubunu olmak üzere 33 katılımcıya ait kişisel bilgiler ve yapılan ölçümlere (nabız, durumluk kaygı ölçeği ait verilerin analizi bu bölümde yapılmıştır.

Nicel analizler SPSS IBM programı ile yapılmıştır. Analizlerde tanımlayıcı istatistikler belirtilmiş olup ilk olarak değişkenlerin normal dağılım hipotezine uyup uymadığı çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakılmak suretiyle tespit edilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çarpıklık ve basıklık değerleri

Ölçek	N	Çarpıklık	Basıklık
Deney Nabız Ön Test	15	-,980	,127
Deney STAI Ön Test	15	,602	,959
Deney Nabız Son Test	15	-,818	,618
Deney STAI Son Test	15	,698	,116
Kontrol Nabız Ön Test	18	-,042	-,657
Kontrol STAI Ön Test	18	,080	-,990
Kontrol Nabız Son Test	18	,254	-,870
Kontrol STAI Son Test	18	,435	,106

Araştırmada, değişkenlere ait çarpıklık ve basıklık değerleri bu kriterlere göre değerlendirildiğinde, normallik varsayımının sağlandığı görülmüş ve parametrik testler tercih edilmiştir.

Deney ve kontrol gruplarının ön ve son test puan ortalamalarının karşılaştırılma aşamasında bağımsız gruplar t testi, grupların kendi içlerinde yapılan karşılaştırmalarda ise bağımlı gruplar t testi kullanılarak yapılmıştır.

Tablo 2. Deney ve kontrol grubunda yer alan katılımcılara ait cinsiyet verileri

		Deney Grubu		Kontrol Grubu	
		N	%	N	%
Cinsiyet	Erkek	8	53,3	10	55,6
	Kadın	7	46,7	8	44,4
	Toplam	15	100.00	18	100.00

Deney grubunda toplam 15 katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların 8'i erkek olup, erkeklerin oranı %53,3'tür. Kadın katılımcı sayısı ise 7 olup, kadınların oranı %46,7'dir.

Kontrol grubunda ise toplam 18 katılımcı bulunmaktadır. Bu grupta 10 erkek yer almakta olup, erkeklerin oranı %55,6'dır. Kadın katılımcı sayısı 8 olup, kadınların oranı %44,4'tür.

Deney Grubunun Ön Test ve Son Test Puanlarının Karşılaştırılması

Deney grubunun ön test ve son test ortalama puanları arasındaki farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımlı gruplar için t-testi analizi uygulanmıştır. Bu teste ait sonuçlar Tablo 3'de gösterilmiştir:

Tablo 3. Deney grubu katılımcılarının öntest/son test puanlarına ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri

	Grup	N	X	ss	t	p
Nabız	Ön Test	15	84,27	10,92	2,166	,048
	Son Test	15	79,13	4,66		
STAI-1	Ön Test	15	279,53	116,29	3,328	,005
	Son Test	15	226,38	99,82		

Deney grubu katılımcılarının ön test ve son test puanlarına ilişkin ortalama ve standart sapma değerlerine bakıldığında, her bir değişkende istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir.

Deney grubu katılımcılarının nabız değeri ön test ortalamasının 84,27 (ss = 10,92) nabız değeri son test ortalamasından 79,13 (ss = 4,66) daha yüksek olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir [$t_{(14)} = 2,166$; $p < 0,05$].

Deney grubu katılımcılarının STAI-1 (Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeği) değeri ön test ortalamasının 279,53 (ss = 116,29) STAI değeri son test ortalamasından 226,38 (ss = 99,82) daha yüksek olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir [$t_{(14)} = 3,328$; $p < 0,05$]. Bu sonuçlar, deney grubu katılımcılarının nabız düzeyi ve kaygı ölçeğinin değerlerinde ön testten son teste anlamlı bir azalma olduğunu göstermektedir.

Kontrol Grubunun Ön Test ve Son Test Puanlarının Karşılaştırılması

Araştırmaya katılan kontrol grubundaki katılımcıların aldıkları ön test ve son test ortalama puanları arasındaki farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımlı gruplar için t-testi analizi uygulanmıştır.

Tablo 4. Kontrol grubu katılımcılarının ön test ve son test ortalama değerleri arasındaki farka ilişkin bağımlı örneklem t-testi sonuçları

	Grup	N	X	ss	t	p
Nabız	Ön Test	18	83,11	5,73	1,826	,085
	Son Test	18	82,50	5,72		
STAI-1	Ön Test	18	349,93	106,72	1,277	,222
	Son Test	18	322,79	135,06		

Kontrol grubu katılımcılarının nabız değeri ön test ortalaması 83,11 (ss = 5,73) ile son test ortalaması 82,50 (ss = 5,72) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir [$t_{(17)} = 1,826$; $p > 0,05$].

Kontrol grubu katılımcılarının STAI -1 (ön test ortalaması 349,93 (ss = 106,72) ile son test ortalaması 322,79 (ss = 135,06) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir [$t_{(17)} = 1,277$; $p > 0,05$].

Bu sonuçlar, kontrol grubundaki katılımcıların nabız, durumluk ve sürekli kaygı ölçeği değerlerinde ön testten son teste istatistiksel olarak anlamlı bir değişiklik olmadığını göstermektedir.

TARTIŞMA

Bu çalışma sanal gerçeklik uygulamalarının nabız ve kaygı üzerindeki etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, deney grubu katılımcılarının nabız düzeyi ve kaygı ölçeği değerlerinde ön testten son teste anlamlı bir azalma olduğunu göstermektedir. Sanal gerçeklik uygulamaları, bireylerin kaygıyla başa çıkma süreçlerinde yenilikçi bir araç olarak günümüz modern hayatında yerini almaktadır. SG'nin sağladığı fiziksel ve duygusal rahatlama, bireylerin fizyolojik yanıtlarını olumlu yönde etkileyerek nabız düzenleyici etkiler yaratmaktadır. Özellikle rahatlatıcı sanal ortamlar, bireylerin sempatik sinir sistemi aktivitesini baskılayarak, parasempatik aktiviteyi artırmakta ve bu sayede nabız hızında azalma sağlamaktadır.¹⁸ Bununla birlikte, SG'nin farklı içerik türleri ve kullanım sürelerinin nabız üzerindeki etkilerinin daha ayrıntılı araştırılması gerekmektedir. Örneğin, bazı araştırmalarda, uzun süreli SG kullanımının bireylerde alışkanlık etkisi yaratabileceği ve bu durumun stres azaltıcı etkileri sınırlayabileceği belirtilmektedir.¹⁹

¹⁸ Çelikcan, "Eğitimde ve Tıpta Sanal Gerçeklik Uygulamaları: Geçmişten Geleceğe Uzanan Bir İnceleme", 235-251.

¹⁹ Seher Akdeniz vd., "Sanal Gerçeklik ve Psikoterapide Kullanımı", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi* /4 (2020), 1-20.

Sanal gerçeklik uygulamalarının alan yazında kaygı bozuklukları ve ağrılar üzerinde olumlu etkileri olduğu bildirilmiştir.²⁰ Kampmann ve arkadaşları, SG ve bilişsel davranış terapinin uygulandığı müdahale gruplarında kaygının azaldığını bildirmişlerdir.²¹ Anderson ve arkadaşları, sanal gerçeklik yoluyla maruz kalma tekniğinin sosyal kaygı üzerinde etkili olduğunu bildirmişlerdir.²² Bunun yanında fizyolojik ölçümlerin değerlendirildiği bir pilot çalışmada sanal gerçekliğin tanısal amaçlı kullanımının olabileceği belirtilmiştir.²³ Ayrıca sanal gerçeklik ortamında kişinin yaşadığı bulunma hissini olumlu etkileri olabildiği bildirilmiştir.²⁴ Sanal gerçeklik uygulamasında katılımcıya sunulan görüntüler ve sesler sayesinde kişinin olumsuz uyaranlara dikkatini vermesini engellediği, sakinleştirerek kaygı oranlarını azalttığı bildirilmektedir.²⁵ Elde edilen sonuçların bununla ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, sanal gerçeklik uygulamalarının kaygıyı azaltmada ve nabız düzeyi seviyelerinde belirlemede etkili bir araç olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma bulguları, sanal gerçeklik uygulamalarının, bireylerin kaygı düzeylerinin biyolojik yanıtlarını iyileştirme konusunda önemli bir etki oluşturduğunu göstermektedir. Sanal gerçeklik uygulamaları, özellikle kaygı bozuklukları olan bireyler için etkili bir tamamlayıcı araç olarak kullanılabilir.

Yakın gelecekte yapılacak araştırmalar, sanal gerçeklik uygulamalarının bireye özgün şekle getirilmesi, kullanıcıların daha etkin ve verimli sonuçlar almasını mümkün kılabilir. Özellikle terapi esnasında kullanıcıların psikolojik profillerine uygun sanal ortamlar tasarlanarak, tedavi süreçlerinin daha verimli hale getirilmesi toplum ve ruh sağlığı açısından yarar oluşturacaktır.

Elde edilen sonuçlar ve alanyazın doğrultusunda sanal gerçeklik uygulamasının kişilerin ruhsal belirtileri, tanılama ve tedavi süreçleri için uygun olabileceği anlaşılmaktadır. Gelişen teknolojilerin psikoloji alanına yeni bir anlayış kazandırdıkları anlaşılmaktadır. Son olarak çalışmanın bazı sınırlılıkları vardır:

Araştırma Kocaeli ili sınırları içinde yaşayan 18-22 yaş aralığındaki bireylerle sınırlandırılmıştır. Arslan tarafından yapılan araştırmalarda referans alınarak oluşturulan kriterler belirlenmiş olup; herhangi bir kronik rahatsızlığı bulunmayan, özellikle epilepsi

²⁰ Bernie Garrett vd., "A Rapid Evidence Assessment Of Immersive Virtual Reality As An Adjunct Therapy In Acute Pain Management In Clinical Practice", *Clin J Pain* 30/12 (2014), 1089-1098.

²¹ Isabel L Kampmann vd., "Exposure To Virtual Social Interactions in the Treatment of Social Anxiety Disorder: A Randomized Controlled Trial", *Behav Res Ther* 77 (2015), 147-156.

²² Page L Anderson vd., "Virtual Reality Exposure Therapy For Social Anxiety Disorder: A Randomized Controlled Trial", *J Consult Clin Psychol* 81/5 (2013), 751-760.

²³ Ömer Özer – Mustafa Kemal Yöntem, "Sosyal Anksiyetecye Müdahalede Teknolojik Bir Araç: Sanal Gerçeklik", *J PsyNurs* 10/4 (2019), 296-301.

²⁴ Iis Tussyadiah vd., "Virtual Reality, Presence, And Attitude Change: Empirical Evidence From Tourism", *Tourism Management* 66 (2018), 140-154.

²⁵ Maria Grazia Maggio vd., "Virtual Reality and Cognitive Rehabilitation in People With Stroke: An Overview", *Journal of Neuroscience Nursing* 51/2 (2019), 1-20.

migren gibi nörolojik bozukluk teşhisi olmayan, görme kusuru, psikotik bozukluk ya da madde kötüye kullanımı olmayan bireylerle sınırlandırılmıştır²⁶. Özerk şekilde sanal gerçeklik gözlüğünü kullanabilen en az lise mezunu olan ve onam belgesini onaylayan katılımcılarla sınırlandırılmıştır. Çalışma tek seanslık uygulama ve ölçeğin ölçtüğü bilgilerle sınırlıdır.

²⁶Arslan, *Türk Din Müsikişimin Sağlıklı İnsanların Hormonal Yapıları Üzerindeki Etkileri*

KAYNAKÇA

- Akdeniz, Seher vd. "Sanal Gerçeklik ve Psikoterapide Kullanımı", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi* /4 (2020), 1-20.
- Anderson, Page L vd. "Virtual Reality Exposure Therapy For Social Anxiety Disorder: A Randomized Controlled Trial", *J Consult Clin Psychol* 81/5 (2013), 751-760.
- Arslan, Pınar. *Türk Din Müsikisinin Sağlıklı İnsanların Hormonal Yapıları Üzerindeki Etkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Arslan, Zekeriya. "Türkiye'de Sosyal Kaygı ve Sosyal Fobi ile İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi", *Bilimsel Eğitim Araştırmaları* 6/2 (2022), 278-305.
- Bilişsel Davranışçı Psikoterapiler Derneği. "Gevşeme Teknikleri". Erişim 1 Aralık 2024. <https://www.bilisseldavranisci.com/halka-yonelik/6/gevseme-teknikleri>
- Çağlar, Mehmet. vd. "Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Kaygılarının Analizi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 43 (2012), 106-116.
- Çelikcan, Ufuk. "Eğitimde ve Tıpta Sanal Gerçeklik Uygulamaları: Geçmişten Geleceğe Uzanan Bir İnceleme", *Journal of Engineering* 13/2 (2022), 235-251.
- Döner, Nedime Hazal – Usta Yeşilbakan, Öznur. "Geçmişten Geleceğe: Sağlıkta Sanal Gerçeklik ve Uygulama Alanları" *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 9/1 (2024), 143-149.
- Garrett, Bernie vd. "A Rapid Evidence Assessment Of Immersive Virtual Reality As An Adjunct Therapy In Acute Pain", *Clin J Pain* 30/12 (2014), 1089-1098.
- Kampmann, Isabel L vd. "Exposure To Virtual Social Interactions In The Treatment of Social Anxiety Disorder: A Randomized Controlled Trial", *Behav Res Ther* 77 (2015), 147-156.
- Karakoç, Zehra Betül vd. "Sanal Gerçeklik Teknolojisinin Sağlık Alanında Kullanımı", *Sağlık Bilimleri Dergisi* 9/3 (2018), 234-245.
- Maggio, Maria Grazia vd. "Virtual Reality and Cognitive Rehabilitation in People With Stroke: An Overview", *Journal of Neuroscience Nursing* 51/2 (2019), 1-20.
- Necla, Öner – Le Compte. Ayhan. *Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1983.
- Özden, Özlem. "Sanal Gerçeklik Destekli Maruz Bırakma Uygulamaları Avantajlar, Sınırlılıklar ve Etik Konular", *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 3/2 (2020), 38-51.
- Özer, Ömer –Yöntem, Mustafa Kemal. "Sosyal Anksiyeteye Müdahalede Teknolojik Bir Araç: Sanal Gerçeklik", *J PsyNurs* 10/4 (2019), 296-301.
- Özmen, Bilal – Ceyhan, Aysuhan. "Diş Hekimliğinde Sanal Gerçeklik Uygulamaları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Diş Hekimliği Dergisi* 5/3 (2023).

- Öztürk, Emre Ozan – Sondaş, Adnan. “Sanal Sağlık: Sağlıkta Sanal Gerçekliğe Bakış”, *Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi* 3/2 (2020), 224-231.
- Şahin, Muzaffer. “Korku, Kaygı ve Kaygı (Anksiyete) Bozuklukları”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6/10 (2019), 99-105.
- Topçuoğlu, Volkan. “Anksiyete Bozuklukları”, *İstanbul Kent University J HealthSciences* 1/1 (2022), 38-40.
- Tussyadiah, Iis vd. “Virtual Reality, Presence, And Attitude Change: Empirical Evidence From Tourism”, *Tourism Management* 66 (2018), 140-154.
- Ülker, Volkan. *Afetlerde Sanal Gerçekliğin Stres Yönetimi Üzerine Etkisi*. İstanbul: Bezmialem Vakıf Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Üzümcü, Elif vd. “Anksiyete Bozukluklarında Sanal Gerçeklik”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 10/1 (2018), 99-117.
- World Health Organization (WHO). “World Mental Health Report: Transforming MentalHealthForAll”. Erişim 10 Ekim 2024.
<https://www.who.int/publications/i/item/9789240049338>

ARAŞTIRMANIN ETİK İZNİ

Bu alıőmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirini gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Nişantaşı Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı

Etik değerlendirme kararının tarihi: 03.01.2025

Etik değerlendirme belgesi sayı numarası: 20250103-32

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazar 1: Araştırmanın tasarlanması, veri analizi, raporlaştırma. %60

Yazar 2: Yöntemin belirlenmesi, danışmanlık, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. %40

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada çıkar atıőması bulunmamaktadır.

A Chronological Perspective on Iraq's Recent History

Galip GÜLER ^{1*}

¹ Faculty of Theology, Amasya University, Amasya, Turkey, ORCID: 0000-0003-4169-593X

ABSTRACT

Iraq has hosted many important civilizations throughout history. The fertile lands called Mesopotamia have been the center of great civilizations such as Sumer, Akkad, Babylon and Assyria. With the emergence and strengthening of Islam, the Arabs conquered the region in the 7th century and spread the Islamic culture and Arabic language in the region. During the Abbasid period, Baghdad became an important center of science, culture and trade. Iraq, which was a part of the Ottoman Empire until World War I, was invaded by Britain in 1918 and then came under British mandate and was governed by a monarchy. Iraq, which was completely separated from Turkey with the Ankara Agreement in 1926, was granted nominal independence in 1932. Iraq, which had been the scene of many successful and unsuccessful coup attempts for many years, ended the British-controlled monarchy with the military coup in 1958. The country has subsequently witnessed many political struggles. With the rise of the Baath regime in 1968 and especially Saddam Hussein in 1979, the country experienced long-lasting wars centered on Iraq, and almost the entire Middle East was affected by the difficulties experienced. The Saddam Hussein period, defined by many as a dictatorship, was followed by political instability, internal conflicts, sectarian tensions and terrorism that emerged with a vacuum of authority in the 2000s. It is possible to say that the effects of these events in Iraq's recent history are still felt today. This article attempts to shed chronological light on the political history of Iraq after World War I and to reach the causalities of political events. Previous academic studies on the subject, especially sources written in the Arab world, have been utilized.

Keywords: Iraq, recent history, politics

Type: Research

Article History

Received: 21.12.2024

Accepted: 03.01.2025

Published: 21.03.2025

*Corresponding Author:

Irak Yakın Tarihine Kronolojik Bir Perspektif

Galip GÜLER *

¹ İlahiyat Fakültesi, Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye, ORCID: 0000-0003-4169-593X

ÖZET

Irak, tarih boyunca birçok önemli medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Mezopotamya olarak adlandırılan verimli arazileri Sümer, Akad, Babil ve Asur gibi büyük medeniyetlerin merkezi olmuştur. Araplar, İslam'ın ortaya çıkışı ve güçlenmesiyle VII. yüzyılda bölgeyi fethederek İslam kültürünü ve Arap dilini bölgede yaymışlardır. Abbâsiler döneminde Bağdat, önemli bir bilim, kültür ve ticaret merkezi vasfını kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşına kadar Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Irak, 1918'de İngiltere tarafından işgal edilmiş, sonrasında İngiliz manda yönetimine girerek monarşiyle yönetilmiştir. 1926'daki Ankara anlaşmasıyla Türkiye'den tamamen ayrılan Irak'a 1932'de sözde bir bağımsızlık verilmiştir. Uzun yıllar başarılı başarısız birçok darbe girişimine sahne olan Irak'ta 1958'deki askeri darbeyle İngilizlerin güdümündeki monarşi bitmiştir. Ülke, sonrasında da birçok siyasi mücadeleye tanıklık etmiştir. 1968'de Baas rejimi ve özellikle 1979'da Saddam Hüseyin'in iktidara gelmesiyle ülke, Irak merkezli uzun süren savaşlara sahne olmuş, yaşanan sıkıntılardan neredeyse bütün Orta Doğu etkilenmiştir. Birçokları tarafından diktatörlükle tanımlanan Saddam Hüseyin dönemini iki binli yıllarda siyasi istikrarsızlıklar, iç çatışmalar, mezhepsel gerilimler ve otorite boşluğuyla ortaya çıkan terörizm takip etmiştir. Irak yakın tarihinde yaşanan bu olayların etkilerinin günümüzde de hala hissedildiğini söylemek mümkündür. Bu makalede Birinci Dünya Savaşından sonraki Irak siyasi tarihine kronolojik olarak ışık tutularak siyasi olayların nedenselliklerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Daha önce konu ile ilgili yapılan akademik çalışmalardan, özellikle Arap dünyasında yazılan kaynaklardan faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Irak, yakın tarih, siyaset.

Tür: Araştırma

Makale Geçmişi

Gönderim: 21.12.2024

Kabul: 03.01.2025

Yayınlanma: 21.03.2025

*Sorumlu Yazar:

GİRİŞ

Tarihi boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Irak, kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneydoğuda Basra Körfezi ve Kuveyt, güneyde Suudi Arabistan, batıda ise Ürdün ve Suriye ile kara sınırına sahip bir ülkedir. Matematiksel olarak 38°- 48° doğu meridyenleri ile 28°- 38° paralelleri arasında bulunan¹ ülke harita üzerinde Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birleşim noktasındadır. Bu bölge bazen coğrafi bazen de siyasi bir kavram olarak kaynaklarda Orta Doğu isimlendirmesiyle anılmaktadır.² Bu kavram aslında Batı merkezli bakış açısının ürünüdür. Kendini merkeze koyan Batı'nın coğrafi olarak Doğu'yu uzak, orta ve yakın olarak tanımlamasının yanına milliyetçilik, etnisite, İslam ve kimlik temelli bakışı da eklenmiştir.³

Mezopotamya olarak adlandırılan verimli arazilerin de yer aldığı ülke toprakları, tarih boyunca Akkad, Bâbil, Asur, Med-Pers, Grek, Roma-Bizans ve Sâsânîler gibi büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Miladi VII. yüzyılda İslam devletinin bölgeyi fethetmesiyle bölge Müslümanlaşarak Arapça yaygın dil haline gelmiştir. Bir dönem Selçukluların da yönettiği bölge 1534 yılında Kanunî Sultan Süleyman'ın Irakeyn seferi ile Osmanlı hakimiyetine dahil olmuştur.⁴ XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını fırsat bilen sömürgeci devletler, bölgeyi istikrarsız hale getirecek politikalarla Orta Doğu'yu kendi aralarında paylaşmışlardır.

Bu makalede Osmanlı Devleti'nden ayrıldıktan sonra Irak üzerinde kurulmaya çalışılan hakimiyet mücadeleleri ele alınmıştır. Ülkeyi etkileyen önemli siyasi olaylar başlıklandırılarak kronolojik olarak detaylandırılmıştır. Konu incelenirken kaynakçada belirtilen, ülkemizde yapılan akademik çalışmaların yanında Arap literatüründeki ilgili kaynaklardan da yararlanılmıştır. Çalışmamızın ülkemizde yapılan çalışmaları tamamlayıcı bir mahiyet taşıdığı düşünülmektedir.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA IRAK

Birinci Dünya Savaşı'na kadar Irak, Osmanlı Devleti'nin bir parçasıydı. O dönemde burada bağımsız bir devletten söz edilemezdi. Osmanlı Devleti'nin genelinde bulunan demografik çeşitlilik, günümüzde "Irak" olarak bilinen bölgede de mevcuttu. Bir bütünlük oluşturamayan bu topraklarda, farklı ve sömürülebilir bir devlet kurma planları yapılmaktaydı. Bu girişimin başını çeken ise, emperyalizmde oldukça ileri düzeye ulaşan İngiltere idi.⁵

Birinci Dünya Savaşı öncesinde, İtilaf Devletleri arasında Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşmak amacıyla bir dizi gizli anlaşma yapıldı. İngiltere, önce Rusya ile 1915'te İstanbul Anlaşması'nı imzalayarak, Boğazlar ve İstanbul üzerindeki Rus çıkarlarını kabul etti.

¹ "Irak," Coğrafya.Gen.tr, <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/irak.htm> (Erişim 27 Ağustos 2024).

² Ramazan Özey, *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası* (İstanbul: Aktif Yayınevi, 2009), 2.

³ Kübra Yücel Yönlü, "Ortadoğu Kavramına Giriş ve Tanımlar" *Sosyolojca* 27 (Ocak-Haziran 2024), 195-213.

⁴ Halil İmadüddin, "Irak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Aralık 2024).

⁵ İsmail Şahin vd., "Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları," *Gazi Akademik Bakış* 8/15 (Aralık 2014), 105-132.

Ardından, 16 Mayıs 1916'da İngiltere ve Fransa, Osmanlı topraklarında sahip olacakları çıkarları birbirlerine tanıyarak güvence altına almak amacıyla Sykes-Picot Anlaşması'nı imzaladılar.⁶

Savaşın başlamasıyla İngiltere 22 Kasım 1914'te Basra'ya girmiş ancak Nisan 1916'da Kutü'l-amare'de Osmanlı kuvvetlerine karşı büyük kayıplar vermişti. İki devlet arasında mücadele alanına dönen Irak'ta özellikle Türkmenlerin yoğun olduğu bölgeler, savaş boyunca Osmanlı yönetiminde kaldı. 1917'nin Mart ayında Bağdat'ı ele geçiren İngilizler, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra antlaşma maddelerine dayanarak Musul bölgesini işgal etti. Gerek 1920 Ocak ayında Osmanlı Meclis-i Meb'ûsanı, gerekse 23 Nisan 1920'de toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen Mîsâk-ı Millî ile, Mondros Mütarekesi'ne kadar Türklerin bulunduğu toprakların hepsinin kayıtsız şartsız Türk Devleti'nin hudutları içinde kalması görüşü benimsenmişti. Bundan dolayı Türkiye Musul bölgesi üzerindeki haklarını daha sonra da savundu. Konu milletler arası bir mesele haline gelip Milletler Cemiyeti'ne taşınsa da dahili ve harici birtakım sebeplerden dolayı Türkiye haklarını tam olarak elde edememiştir. Türkiye'nin tekrar savaşa girmeyi göze alamayıp İngiltere karşısında uzlaşma yoluna girmesi de bunun nedenlerindedir. Görüşmeler sonucunda 5 Haziran 1926'da Ankara Antlaşması imzalanmasının ardından Irak, Türkiye'den tamamen ayrılmış oldu.⁷

Manda Dönemi

1920 yılında San Remo Konferansı'nda Irak, İngiltere'nin manda yönetimine verilmişti. İngilizler, Irak halkının bir Arap lideri altında yönetilme taleplerini göz önünde bulundurarak, o dönemde Suriye Krallığı'ndan uzaklaştırılan Emir Faysal'a (1921-1933) 1921'de gerçekleştirilen bir referandum sonrasında Irak Kralı olarak taç giydirdiler. İngilizler bölge üzerindeki hâkimiyetlerini artırmak maksadıyla kabile reislerine para yardımı ve vergiden muafiyet gibi ayrıcalıklar tanıyan feodal bir sistem uygulamaya çalıştılar. Bu durum Iraklı bir kısım aydınlar tarafından büyük tepkiyle karşılandı ve İngilizlere karşı koyma duygularını tahrik etti. Halkta uyanan milliyetçilik akımına karşı Iraktaki nüfuzunu korumak isteyen İngilizler 10 Ekim 1922'de Irak'la anlaşma imzaladılar. Ancak bu anlaşma, İngilizlere Irak'ın iç ve dış yönetiminde önemli yetkiler tanıyordu. Bu durum, milliyetçi kesimlerin beklentilerini karşılamadığı için İngilizler, Irak üzerindeki denetimlerini biraz daha gevşetmek amacıyla 14 Aralık 1927'de yeni bir anlaşma imzalamaya karar verdiler. 1930 yılında ise milliyetçi aydınlar, İhvân el-Vatanî adlı siyasi partiyi kurdular.⁸

⁶ İsmail Şahin, vd., "Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması", *The Journal of Academic Social Science Studies* (Ekim 2015), 241-262.

⁷ DİA, "Irak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Aralık 2024); Behçet Kemal Yeşilbursa, "Geçmişten Günümüze Irak Meselesi" *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 29, özel sayı II (Temmuz 2009), 1317.

⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yy. Siyasi Tarihi 1914-1995* (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2009), 254-255.

Sözde Bağımsızlık

İngilizlerin uyguladığı politikalar, Irak vatanseverlerini tatmin etmediği için, bu kesimler tepkilerini sürdürdüler. Bu tepkilerin etkisiyle, İngilizler tekrar müzakerelere oturma gerekliliği hissettiler. 30 Haziran 1930'da imzalanan anlaşma ile İngilizler, Irak'a bağımsızlık tanıdılar, ancak bu bağımsızlık belirli kısıtlamalarla verilmişti. Irak, dış politikada İngiltere'nin onayı ile hareket edecek ve herhangi bir dış tehdit oluştuğunda İngiltere müdahale edecekti. Ayrıca, İngiltere belirli bölgelerde askeri üsler bulunduracak ve bazı yetkiler de kendisinde olacaktı. Resmi olarak bağımsız olan Irak, 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye oldu. Bir yıl sonra, Kral Faysal tedavi için İsviçre'ye gitmiş, burada kalp krizi sonucu hayatını kaybetmişti. Yerine oğlu Kral Gazi (1933-1939) tahta geçti. Gazi döneminde ise iç siyasette huzursuzluklar artmıştı. 1936'da bazı generaller askeri bir darbe gerçekleştirerek, askeri diktatör bir yönetim kurdular. Kral Gazi, 1939'da geçirdiği bir trafik kazası sonucu hayatını kaybetti.⁹

Darbeler Dönemi

Askeri yönetimin Türkiye ile olan ilişkileri oldukça iyiydi. Hatta 1937 yılında Türkiye ile birlikte Sadabad Paktı'na katıldılar. Ancak aynı yıl, askeri yönetimin önde gelen isimlerinden General Bekir Sıtkı (1936-1937), Türkiye'ye askeri bir tatbikat için gelirken rakipleri tarafından gerçekleştirilen bir suikasta uğrayarak hayatını kaybetti. Yönetimdeki zayıflığı fırsat bilen İngilizler, 1938'de sıkı İngiliz taraftarı olan Nuri Said'i Irak yönetimine getirdiler.¹⁰

Kral Gazi'nin 1939'daki ölümünün ardından taç, oğlu II. Faysal'a (1953-1958) geçecekti. Ancak II. Faysal henüz küçük yaşta olduğu için bu sorumluluğu üstlenemeyecekti. Irak Bakanlar Kurulu, yaptığı bir toplantı sonucunda, amcasının oğlu Abdulilah'ın (1939-1953) krallığa vekâlet edeceğini ilan etti. Aynı gün Nuri Said kanun gereği krallık vekâletine istifasını sundu ve aynı isim listesiyle tekrar hükümeti kurma görevini aldı. Gazi'nin bir suikasta kurban gittiği haberleri ülkede konuşuluyordu. Nitekim olayların arkasında İngilizlerin gizli planlarının tatbik edilmiş olması muhtemeldi.¹¹

İkinci Dünya savaşının eşğine gelindiğinde Irak'taki siyasi durumlar endişe vericiydi. Özellikle Kral Gazi'nin bir kaza sonrası şüpheli ölümü kamuoyunda İngilizlere karşı yeni bir öfkeye neden olmuştu. Zira halk, Kral Gazi'nin Kuveyt ve Filistin konusundaki tutumundan İngilizlerin rahatsız olduğunu biliyordu. Bu durum Kral'ın İngilizler tarafından tertip edilmiş bir suikasta maruz kaldığı görüşünü destekliyordu. Başbakan Nuri Said, bir taraftan, icraatlarında Irak halkının istekleri doğrultusunda hareket edeceği vaatlerinde bulunurken bir taraftan da Kral Vekili Abdulilah'la birlikte İngiltere'ye bağlılığını ifade etmekteydi. 18 Ocak 1940'ta maliye bakanı Rüstem Haydar bir suikast sonucunda öldürüldü. Katili yakalandı. Nuri Said suikast soruşturmasını genişletti ve eski iki bakanı suikastı tertip etmekle suçladı. Bu

⁹ Kemal Dîb, *Mûciz-u Târîhil'l-İrâk* (Beyrut: Dâru'l-Fârâbî, 2013), 45.

¹⁰ Armaoğlu, 20. Yy. *Siyasî Tarihi 1914-1995*, 256.

¹¹ Mahmûd Şâkir, *et-Târîhu'l-Mu'âsir Bilâdu'l-İrâk* (Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1992), 176-177.

durum bakanlar arasında tartışmalara neden oldu. Ayrıca Said hükümeti halk üzerinde hükümetin nüfuzunu artırmak için yeni kanunlar çıkardı. Bu arada ikinci dünya savaşı başlamıştı. Nuri Said, Almanya ile ilişkileri kesip onlara savaş ilan ederek İngiltere'nin yanında savaşa girmeyi istedi. Bu icraatlar Irak halkının maslahatına uymadığından halk nazarında Nuri Said'in itibarını büyük ölçüde zedelemişti. Bakanlar arasındaki fikri bölünmeler de artınca 18 Şubat 1940'ta Nuri Said hükümetinin istifasını sunmak zorunda kaldı.¹²

Bakanlar arasında fikir ayrılığı olduğu gibi ordu komutanları arasında da bölünmeler olmuştu. Bazı komutanlar Nuri Said'in vaatleri vesilesiyle O'nun tarafında yer alırken bir kısmı Nuri Said'i şiddetle istemiyordu. Komutanların ihtilafı öylesine artmıştı ki; neredeyse komutalarındaki birlikler karşı karşıya gelecekti. Yeni hükümeti kurma görevi Reşid Âli el-Geylânî'ye teklif edildi. Ancak el-Geylânî ordudaki ihtilafı dikkate alarak bu görevi üstlenmedi. Kral vekili Abdulilah hükümeti kurma görevini tekrar Nuri Said'e teklif etti ve Said kabul etti. Bu arada Irak siyasetine yeni bir isim daha girdi. Filistin Müftüsü Muhammed Emîn el-Huseynî İngilizlerin baskısından dolayı Filistin'den çıkıp Irak'a gelmişti. İngilizler onun başka bir yere giderse memleket meselelerinden uzak bir uzlet hayatı yaşayacağını düşünmüşler ve Irak'a gitmesinde herhangi bir sakınca görmemişlerdi. Iraklılar ve bazı komutanlar Muhammed Emin etrafında toplandılar. Onun İngiliz düşmanlığı, komutanların hoşuna gitmişti. Said'in tekrar hükümet kurmasından ordunun rahatsız olacağını Said dâhil herkes bildiği için Vekil Abdulilah, Nuri Said ve bazı devlet erkânı bir araya gelerek Reşid Âli el-Geylânî'yi hükümet kurması konusunda ikna etmeye çalıştılar. Onların bu çabaları ordunun siyasete müdahalesi etme tehlikesinin önüne geçmek içindi. el-Geylânî'yi ikna etmeyi Muhammed Emin'in de desteğiyle başardılar. Ancak o bakanların ve Abdulilah'ın şartlarını taahhüt etmesinden sonra bu görevi kabul etti ve 31 Mart 1940'ta hükümeti kurdu. Geylânî hükümeti bir senedir yürürlükte olan sıkıyönetimi iptal etmekle göreve başladı. Askeri hükümlüler için af emri çıkardı. Ayrıca İngiliz mandası döneminde ülkeye fuhuş için gelen ve toplumun ahlakını olumsuz etkileyen yabancı kadınları ülkeden çıkardı.¹³

Bu dönemde milliyetçilik fikri Irak halkında oldukça arttı. Emin el-Huseynî ve Geylânî milliyetçilik akımının başını çekiyor, İngiltere ve Fransa'ya duydukları düşmanlığı ifade ediyorlardı. Bu arada İngilizlerle beraber hareket etmek gerektiğini savunan bir grup da vardı. Bunların başını Nuri Said, Ali Cevdet el-Eyyûbî, Cemil el-Medfa'î ve Sâlih Cebr gibi isimler çekiyordu. İtalya, 1940 yılı haziran ayında İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan ederek Almanya'nın yanında savaşa girmeye karar verdiğini duyurdu. Bunun üzerine İngiltere Irak hükümetinden İtalya ile ilişkilerini kesmesini istedi. Geylânî hükümeti bunun gerekli olmadığını öngördü. Ancak İngiltere bundan hoşlanmadığı gibi Irak hükümetini silah tedariki vb. konuları bahane ederek taleplerini uygulaması için baskı yaptı. Dışişleri bakanı olarak görev yapan Nuri Said ve Bayındırlık bakanı Muhammed Emin Zeki İngilizlerle ilişkilerin iyi tutulması için İtalya ile ilişkilerin kesilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Çok geçmeden ikisi de

¹² Celâl Kâzım Muhsin el-Kenânî, *Târîhu'l-Irâkı'l-Muâsır li'l-Merhaleti'r-Râbia* (Mustansiriyye Üniversitesi, 2017), 39-40.

¹³ Şâkir, *et-Târîhu'l-Mu'âsır Bilâdu'l-Irâk*, 187-190.

görevlerinden istifa etti. Bu çözüme, krizin şiddetini hafifletmedi. Bakanlar hükümetin tamamen istifa etmesine karar verdiler. Ancak Geylânî bu kararı onaylamadı. Bunun üzerine diğer bakanlar istifalarını doğrudan Vekil Abdulilah'a sundular. Bununla beraber subaylardan bir kısmı her şeye rağmen Geylânî'nin yönetimde kalmasını istiyorlardı. Geylânî istifa edenlerin yerine atanan bakanlar ve vekillerle 30 Ocak 1941'ta yapılan meclis oturumunda çıkan kargaşanın ardından Abdulilah'tan hükümeti feshetmesini istedi. Daha sonra Geylânî, istifasını içeren bir telgrafı Vekile gönderdi. Abdulilah, Geylânî'nin istifasını kabul edip hükümet kurma görevini el-'Amîd Tâhâ el-Hâşimî'ye (1941) verdi.¹⁴

Hâşimî 1941 Şubatının başında hükümeti kurdu. Kendisi İngilizlere meyli olan biriydi ve ihtilafa neden olan İtalya ile ilişkileri kesme konusunda hükümetinin olumlu düşündüğü bilgisi yayılıyordu. Vekil Abdulilah yeni başbakandan tehdit oluşturan dört subayı emekli etmesini talep etti. Hâşimî böyle bir şeyi yapmaktan çekinmiyordu. Zira bu subayların vatanseverliğinden emindi. Ayrıca bu subayların kendisine saygıları vardı. Birkaç gün sonra Hâşimî dört subayın yerlerini değiştirme emri verdi. Fakat onlar bu emre uymayı reddettiler. Hâşimî onlardan siyasete karışmamaları taahhüdünü alarak itirazlarını kabul etti. Bundan sonra subaylarla Hâşimî'nin ilişkisi gittikçe kötüleşti. Nihayet 1941 Nisan'ında Irak ordusu alarma geçti. Bir kısım askeri kıtalar başkentteki önemli yerleri işgal etmek için harekete geçtiler. Ordu Hâşimî'den istifa dilekçesini yazmasını istedi. Hâşimî subayları kararlarından vazgeçirmeye çalışsa da fayda vermedi ve sonunda istifa etmek zorunda kaldı. 3 Nisan 1941'de Reşîd Âlî el-Geylânî'nin başkanlığında "Milli Savunma Hükümeti" olarak adlandırdıkları geçici askeri hükümet kuruldu. Bu gelişme Irak kamuoyu ve diğer Araplar tarafından büyük sevinçle karşılandı. Meclis 10 Nisan 1941'de 108 vekilden 94'ünün katılımıyla toplantı yaptı. Geylânî, ülkenin doğal haline dönmesi temennisini dile getirdikten sonra bu oturumun yeni bir Kral vekili seçmek için gerçekleştiğini ifade etti. Oturumda Hâşimî ailesinden eş-Şerîf Şeref Kral vekili olarak seçildi. Yeni vekil Hâşimî'nin istifasını kabul etti ve yeni hükümeti kurması için Geylânî'yi görevlendirdi.¹⁵

Bu arada gelişmelerden ordunun ihtilal yapacağını ve durumu kendi lehine kurtaramayacağını anlayan Kral Vekili Abdulilah kılık değiştirerek saraydan çıkıp Basra'ya gitmek üzere kaçmıştı. Askerler Vekilin sarayını kuşattığında Vekil sarayda yoktu. Yanına devlet erkânından İngiliz taraftarı birkaç kişiyi alarak İngilizlerin Basra'daki askeri birliklerine sığınmıştı. İngilizler Irak'taki bu gelişmelerden çok rahatsız olmuşlar Geylânî hükümetini tanımadıklarını dile getirmişlerdir. Geylânî konuşmalarında, ordunun karşı çıkmasına rağmen, Irak hükümetinin önceden İngilizlerle yapılan anlaşmalara sadık olacağını ifade diyordu. İngilizler Bağdat elçiliği aracılığıyla Geylânî hükümetini belirli şartlar altında tanıyabileceğini bildirdi. Bu şartlar Basra-Musul arasına İngilizlere ait birkaç adet askeri hava üssü ve silah deposuna izin verilmesi, Filistin Müftüsü başta olmak üzere İngiliz aleyhinde propaganda yapan şahısların ülkeden çıkarılması gibi maddeleri ihtiva ediyordu. Irak hükümeti böyle bir teklifi kabul etmedi. İngiltere Irak'a askeri bir müdahalenin gerekli

¹⁴ Es-Seyyid 'Abdurrazzâk el-Hasenî, *Târîhu'l-İrâkı'l-Siyâsiyyi'l-Hadîs* (Beirut: Dâru'r-Râfidîn, 2008), 3/226-229.

¹⁵ el-Kenânî, *Târîhu'l-İrâkı'l-Muâsir li'l-Merhaleti'r-Râbia*, 43.

olduğunu düşünüyordu. Ancak Irak'ta bulunan İngiliz askerinin sayısı, netice alabilmeleri için yeterli değildi. Ayrıca halkın mukavemet etmesinden de korkuluyordu. İlerleyen günlerde İngiltere önceki anlaşmaları öne sürerek, Irak hükümetine askeri birliklerinin geçişi için Irak toprağını kullanma talebinde bulundu. Geylânî bu talebin önceki anlaşmalar doğrultusunda olduğunu düşündü. Bu talep İngilizlerin yeni Irak hükümetini bir derece tanıdığını da gösteriyordu. Geylânî İngilizlerin gerçek niyetini bir derece hissettiği için bu talebi bazı kısıtlayıcı şartlarla kabul etti. Bu şartlar, birlikler gelmeden önce Irak hükümetine bildirilmesi, geçiş yapan birliğin bir tugaydan fazla olmaması, giren birliğin Irak topraklarını terk etmeden diğer birliğin ülkeye giriş yapmaması gibi maddeleri içeriyordu. Ancak korkulan oldu ve İngiliz askeri Basra'da kaldı. Irak hükümeti bu kuvvetlerin bir an önce tahliyesini talep etti. 29 Nisan 1941'de Irak dışişleri bakanlığı Basra'ya yeni kuvvetlerin girişine onay vermedi. Fakat İngiliz güçleri onay almadan Basra'ya giriş yaptı.¹⁶

İngilizler bununla da kalmayıp savaş uçaklarıyla keşif uçuşları yaparak Irak hükümetini tahrik ettiler. Iraklı komutanlardan biri bu uçuşların nedenini sorup ivedilikle durdurulmasını talep ettiğinde, İngiliz komutan bunların sıradan uçuşlar olduğunu ve Irak güçlerinin İngiliz birliklerinden uzaklaşması gerektiğini söylemiştir. 30 Nisan'da Irak Savunma Bakanlığı İngilizlerle savaşın artık kaçınılmaz olduğunu düşünerek tam tertibat savaşa hazırlık kararını aldı. Takvimler 2 Mayıs 1941'i gösterdiğinde Habbâniye'de bulunan İngiliz birlikleri, sabah vakti, ansızın Irak güçlerine uçaklarla ateş açarak Irak'a kaşı savaş başlattıklarını ilan ettiler. Ertesi gün savaş alanını daha da genişleterek askeri bölgelerin yanında sivillerin oturduğu bölgeleri de bombaladılar. Bunun üzerine Başbakan Geylânî, halka hükümeti desteklemelerini ifade eden bir bildiri yayınladı. İngilizlerin hedefi başkent Bağdat'ı işgal etmektir. Bunun için üç ayrı koldan saldırdılar. Irak güçleri son derece kahramanlıkla direndiler. Ancak İngilizlerin daha iyi silahlara sahip olması bunun yanında Irak ordusunun hava savunma silahlarının olmayışı savaşın galibini belirleyen en önemli sebeplerdi. Savaş Mayıs ayının 29'una kadar devam etti. Ertesi gün Başbakan Geylânî, Müftü Emin el-Huseynî dört subay ve birçok hükümet üyesinin İran sınırını geçtiği ortaya çıktı. Ekonomi bakanı Yûnus es-Seb'âvî Bağdat'ta kalıp kendisini askeri yönetici ilan etti. 28 Mayıs'ta Erşed el-'Umrî'nin başkanlığında iç güvenlik konseyi kuruldu. Bu kurul 31 Mayıs'ta İngiliz büyükelçisiyle ateşkes anlaşması imzaladı. Ateşkes şartları, Irak askeri işlerinin hemen durdurulması, ordunun Ramâdî şehrine tahliyesi, İngiliz güçlerine her türlü kolaylığın sağlanması ve bütün esirlerin Irak makamlarına teslim edilmesi gibi maddeleri içeriyordu.¹⁷

Kral vekili Abdulilah İngilizlerin himayesi altında Bağdat'a geri dönüp yeni duruma uygun bir hükümetin oluşturulmasını sağladı. İhtilal sorumlularının giyabında mahkeme yapılıp çoğunun idam edilmesine karar verildi. İran'a kaçanların çoğu İngilizler tarafından yakalanıp önce Afrika'nın güneyindeki, şimdiki adı Zimbabve olan Rodezya'ya sürgüne gönderildi. Daha sonra onlardan bir bölümü geri getirilip yargılandı. Subaylardan Selahaddin es-Sabbâğ Fehmî Saîd ve Mahmûd Selmân'ın idamına karar verildi. 1942 Mayıs'ında es-

¹⁶ Şâkir, *et-Târîhu'l-Mu'âsir Bilâdu'l-İrâk*, 204-221.

¹⁷ el-Kenânî, *Târîhu'l-İrâkı'l-Muâsir li'l-Merhaleti'r-Râbia*, 44-46.

Seb'âvî, Fehmî Saîd ve Mahmûd Selmân asılarak infaz edildi. Subaylardan Kâmil Şebîb 1944'te Selahaddin es-Sabbâğ 1945'te idam edildi. İran'a kaçan Reşîd Geylânî'nin hakkında da gıyaben idam hükmü verilmişti. Ancak o daha sonra Suud Kralı Abdulaziz'e iltica etmiş onun himayesinde kalmıştı. İnkılaba katılan diğer bakanlar ve subaylara ise bir yıl ile on beş yıl arasında değişen farklı cezalar verildi.¹⁸

İnkılâbı gerçekleştiren Geylânî ve subayların hedefi Irak politikasını, Kral Gazi döneminde olduğu gibi İngilizlere ve onların taraftarlarına karşı tavır alma yönüne çevirmektir. Ayrıca onlar Nazi Almanya'sını destekleyen ve muarızlarına karşı çıkan siyasi bir çizgiyi takip ettiler. Darbenin başarısız olması Irak'taki krallık yönetiminin harici sömürgeciler tarafından desteklendiğini daha bariz bir şekilde ispat etmişti. İngiliz ordusu Irak'ta 1946 yılına kadar kaldı. Bu yıla kadar yaptıkları şiddetli askeri baskı ve muameleler Irak halkının ruhunda İngilizlere ve başta vekil Abdulilah olmak üzere, onların destekçilerine karşı büyük bir intikam alma hırsının ortaya çıkmasına neden oldu.¹⁹

Abdulilah kendisi gibi İngiliz destekçisi olan Nûri Said'e birçok defa hükümet kurma görevini vermiş, icraatlarında İngiliz maslahatıyla örtüşen uygulamalardan Irak halkının aleyhine de olsa kaçınmamışlardır. Bakanlıklar, milletvekilliği, yerel ve genel devlet idaresindeki görevlendirmeler vs. demokratik özellik göstermekten gayet uzak bir şekilde önce İngiliz elçiliğinde daha sonra sarayda belirleniyordu. İngiliz siyasetinin uygulanmasındaki en tehlikeli rolü Nûri Said ve Abdulilah oynuyordu. Mısır liderlerinden muasırı Cemal Abdunnâsır, Nûri Said'i "İngilizlerin Orta Doğu'daki dayanağı" olarak tarif etmiştir. Kral I. Faysal ise onu "sadece kendini düşünen, dışardan gelen bilgi dışında hiç kimseye güvenmeyen biri" olarak tanımlar. Abdulilah'ın tahta kral vekili olarak getirilmesinin sebebi ise tamamen onun İngiliz siyasetine olan sadakatinden başka bir şey değildir. Nitekim bir dönem Irak iç güvenlik sorumluluğunu yürüten Behcet el-'Atıyye Irak'ın durumunun o zamanlarda ıslahının tek yolunun Abdulilah'tan kurtulmak olduğunu söylemiştir. Abdulilah kral vekilliği boyunca Nûri Said'le 1958 ihtilaline kadar İngiliz siyasetine uyumlu olarak yardımcı olmuştur.²⁰

Başarısız olan darbeden sonra ikinci dünya savaşı esnasında Irak halkı özgürlük haklarının çoğundan menedildiler. İnsanlar düşün dahi olsa hükümetin onayı olmadan bir araya gelemiyorlardı. Toplu görüşmeler toplantılar yasaklanmıştı. Gazetelerin birçoğu neşredilmezken var olanlar da hükümetin ve İngilizlerin razı olmayacağı herhangi bir şey yazamıyordu. Telgraflar kontrol ediliyor, telefon görüşmeleri dinleniyordu. Sıkıyönetimi devam ettirmek hükümet için ciddi bir iş külfetini gerektiriyor, her geçen gün hapisaneler muhaliflerle doluyordu. Siyasi partiler ise zaten yoktu. Savaş bittikten sonra hürriyet talepleri dillendirilmeye başladı. Gittikçe artan tepkiler artık sıkıyönetime son verilmesini gerektiriyordu. Bu durumu dikkate alan İngiltere, sorumlulara sıkıyönetimin kaldırılmasını teklif etti. Bunun üzerine Abdulilah 28 Aralık 1945'te sıkıyönetimin kaldırıldığını ilan etti.

¹⁸ el-Hasenî, *Târîhu'l-'Irâkı'l-Siyâsiyyi'l-Hadîs*, 236.

¹⁹ Dîb, *Mûciz-u Târîhi'l-'Irâk*, 55.

²⁰ el-Müsevî, *el-'Irâk Safahât mine't-Târîhi's-Siyâsi*, 15-16.

1946'nın Nisan'ında içişleri bakanlığı beş siyasi partinin kurulmasına izin verdi. Bunlar; İstiklal Partisi, Halk Partisi, Ahrâr Partisi, el-İttihâdu'l-Vatanî Partisi ve Milli Demokrat Partisidir. Bu sırada kominizim savunucularının et-Tahrîru'l-Vatanî adında parti kurma talepleri reddedildi. Hürriyetin verilmesi ve partilerin kurulmasıyla birlikte muhalif sesler yükselmeye başladı. Parti yöneticileri hem yerlerini pekiştirmek hem de ülke yönetiminde söz sahibi olmak istediler. 1946 Haziran'ında Filistin meselesi gündeme geldiğinde Irak'ta gösteriler düzenlendi. Bir ay sonrasında Kerkük petrol işçileri maaşlarına zam istemek için toplandılar. Hükümet güçleri bu gösterileri şiddet kullanarak bastırırken ölümler ve yaralanmalar oldu. Her iki olayın bu şekilde şiddet kullanılarak bastırılmasına bütün partiler karşı çıkıp protesto etiler. İngiliz gazeteleri dahi bu durumu eleştirdiler.²¹

İkinci dünya savaşının bitmesiyle birlikte Irak halkında İngiltere ile 1930 yılında yapılan anlaşmanın vaktini doldurduğu fikri ortaya çıktı. İki devletin haklar ve görevler konusunda Birleşmiş Milletlerin uluslararası ilişkiler kanununa göre eşit statüde olması gerektiği düşüncesi dillendirilmeye başlandı. İngiliz sömürmesine boyun eğen Irak yönetimi herhangi bir Sovyet ya da Avrupalı tehlikesine karşı Orta Doğu'yu savunma konusunda İngilizler ve Amerika'yla ortak hareket etmek gerektiğini düşünüyordu. İngiliz ve Irak yetkilileri arasında 1947 Martından 1948 Ocağına kadar süren görüşmeler neticesinde Irak Devleti'ne yeni haklar veren Portsmouth adı verilen yeni bir anlaşma imzalandı. Ancak anlaşmanın tamamen kaldırılmasını bekleyen Siyasi partiler ilerleyen günlerde, bu anlaşmaya karşı çıktılar. Üniversite öğrencileri eğitimi bırakıp gösteri yapacaklarını ilan ettiler. Bir süre sonra işçiler de eylemlere katıldı. Başbakan o sıralar İngiltere'de olduğundan onun vekili, hükümetin gösterileri ve grevleri bastırmakta kararlı olduğunu ilan etti. Polis göstericilere şiddet ve gerçek mermi kullanmaktan kaçınmadı. 28 Ocak 1948'de Abdulilah bakanları, parti temsilcilerini ve devlet erkânını, toplantı yapmak üzere saraya çağırdı. Görüşler, yeni anlaşmanın ülkenin taleplerini gerçekleştirmeyeceği ve İngiltere ile dostluğu pekiştirmekten uzak olduğu konusunda birleşti. Fakat dönemin başbakanı Salih Cebr (1947-1948) Londra'dan anlaşmanın milli menfaatlere uygun olduğunu ve tehditkâr bir şekilde ülkeye dönüp provokatörlerin başını ezeceğini beyan etti. Halk başbakanın açıklamalarını meydan okuma olarak değerlendirdiği için gösteriler daha da artmıştı. 27 Ocak sabahı öğrenciler büyük meydanlarda toplanarak eylem yaptılar. Polisler göstericileri dağıtmak için ateş açtı. Yarım saat devam eden mücadelede birçok kişi hayatını kaybetti. Ülkeye dönen Salih Cebr'in yeni açıklamaları ülkeyi daha da zora sokacak nitelikte idi. Hükümet ordudan destek istemek zorunda kaldı. Abdulilah başbakandan istifasını sunmasını talep etti. Bakanlar kurulu Portsmouth anlaşmasının meşru olmadığına karar verdi. 27 Ocak 1948 tarihi milli başkaldırı günü olarak tarihlere geçti.²²

1947'in ilk aylarında Filistin meselesi de Irak gündemine girmişti. İngilizler Birinci dünya savaşından sonra yönetiminde olan Filistin'e Yahudi göçüne 1939 yılında sınır koymuştu. Ancak buna rağmen Yahudiler Filistin'e kaçak yollardan girmeye devam ettiler.

²¹ Şâkir, *et-Târîhu'l-Mu'âsir Bilâdu'l-İrâk*, 244-246.

²² el-Kenânî, *Târîhu'l-İrâkı'l-Muâsir li'l-Merhaleti'r-Râbia*, 49-53.

Bunun önüne geçmek için müdahalelerde bulunan İngilizlerle Yahudiler arasında çatışmalar çıktı. Daha fazla uğraşmak istemeyen ve Yahudiler ile Araplar arasındaki sorunları da dikkate alan İngilizler Filistin meselesini 2 Nisan 1947'de Birleşmiş Milletlere taşımıştı. Bunun üzerine Arap ülkeleri Filistin'in bağımsızlığının ilan edilmesini talep ettiler. Ancak, 27 Kasım 1947'de Birleşmiş Milletler, Filistin topraklarının Yahudiler ve Araplar arasında bölünmesine ve Kudüs'ün uluslararası bir statüye sahip olmasına karar verdi. Bu karar, Arap ülkeleri tarafından hoş karşılanmadı ve Kasım 1947'de savaş ilan etme kararı alındı. BM kararının ardından, İngiltere, 15 Mayıs 1948'den itibaren Filistin'deki tüm askerî birliklerini çekeceğini duyurdu. 14 Mayıs 1948'de Tel Aviv'de toplanan Yahudi Milli Konseyi, İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etti. Ertesi gün, 15 Mayıs'ta Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak orduları, İsrail'e saldırmak üzere harekete geçtiler. Bir yıl süren savaşta İsrail, 75000 kişilik bir düzenli ordusu olmasına ve 5 ülkenin saldırmasına rağmen Arapları yenilgiye uğrattı. Irak dışındaki Arap ülkeleri 1949'da ateşkes anlaşması imzalamak zorunda kaldılar. Irak'ın İsrail'le sınırı olmadığı için anlaşmaya ihtiyaç duyulmadı. Yaşanan bu savaş Orta Doğu'nun yapısında bazı değişikliklere neden oldu. Bunlardan en önemlisi Mısır'daki mevcut monarşinin 1952 yılındaki darbeyle yıkılması oldu.²³

II. Dünya Savaşından sonra Orta Doğu'da yaşanan önemli gelişmelerden bir tanesi de 1945 yılında Arap Birliğinin kurulmasıdır. İsrail devletinin kuruluşu bu birliğin işlevini artırmıştır. 1948 Arap-İsrail savaşında alınan yenilgi Araplarda bir taraftan milliyetçilik duygularını artırarak "Büyük Arap Devleti" fikrini ortaya çıkarırken diğer taraftan batı devletlerinin savaşta İsrail tarafını tutması Araplarda batı devletlerine karşı kızgınlığı artırmıştı. Büyük Arap Devleti fikrinin öncülüğünü 1952 Mısır ihtilalinde önemli rol oynayan Cemal Abdunnâsır yapmaktaydı.²⁴

Irak'ta hükümet karşıtları yöneticileri İngilizlerin ülkedeki egemenliğine destek olmakla suçlamakla kalmadılar. Siyonistlerin Filistin'i işgalini kolaylaştırmakta onların İngilizlerle beraber hareket ettiklerini iddia ettiler. Bu durum halkın, İngilizlere ve destekçilerine karşı öfkelerini daha da artırdı. Halk sokaklara çıkarak haftalar süren gösteriler yaptı. Ellili yılların başlarında İngilizlere bağlı olan yönetim zayıflamaya başladı. İkinci dünya savaşı sonrası sanayi devletlerinin petrol ihtiyacının artmasıyla Irak'ta günlük petrol üretimi arttı. Petrol idaresinin tamamı 1952 yılına kadar yabancı şirketlerin elinde idi. Ancak Irak yönetimi şirketlere uygulanan gelir vergisini yüzde ellilere kadar çıkardı. Bunun dışında bir Amerikan şirketiyle anlaşarak Kerkük yakınlarında ikinci milli rafineri tesisini kurdu. Bu olumlu ekonomik gelişmeler Irak için yeni bir döneme girildiğinin habercisiydi. Önceki dönemlere göre milli servet Irak halkının geçimini bir derece iyileştirdi. İngilizlerin Irak ekonomisinin lehine olan bu gelişmelere pek müdahale etmemesinin sebebi halkta gittikçe artan isyan hareketlerinin önüne geçmekti. Ancak petrol gelirleri 1958 devrimine giden yolu açan en büyük etmenlerdendi.²⁵

²³ Armaoğlu, 20. Yy. *Siyasî Tarihi 1914-1995*, 582-592.

²⁴ Rıfat Uçarol, *Siyasî Tarih 1789-2014* (İstanbul: Der Yayınları, 2015), 972.

²⁵ Dîb, *Mûciz-u 'İârîhil'-İrâk*, 57-59.

1953 Mayıs'ında II. Faysal 18 yaşına bastı. Bu, uzun süredir devam etmekte olan Abdulilah'ın vesayet döneminin bitmesi anlamına geliyordu. Ülkede törenler düzenlenerek II. Faysal resmi olarak görevi devraldı. Ancak Faysal görevi dayısı Abdulilah'ın yönlendirmeleriyle sürdürdü.²⁶

23 Temmuz 1952'de Mısır'da yaşanan devrim, Irak halkı ve siyasi partiler için büyük bir ilham kaynağı oldu. Halk artık köklü bir değişiklik istiyordu. Zira yıllardır halkın istediği gibi bir bağımsızlıktan bahsedilemezdi. Siyasi partiler halkı, özellikle de öğrencileri gösterilere teşvik ettiler. Şiddet olayları artarak devam etti. Gösteriler sırasında bir Amerikan danışma bürosu ve Bâbu'ş-Şeyh polis karakolu yakıldı. Gerilimin gittikçe artması üzerine 23 Kasım 1952'de sıkıyönetim ilan edildi. Asker Bağdat'a inip göstericilere şiddet kullanarak müdahale etti. Partiler kapatıldı ve gazeteler susturuldu. Sabah altı ile akşam altı arası sokağa çıkma yasağı ilan edildi. 1954 Ağustos'unda Nûri Said başbakan olarak yeni bir hükümet kurdu. Bu hükümet yönetimi tehdit edebilecek her türlü oluşumu yasaklayan keskin kararnameler yayınladı. Nûri Said 1954 yılının 4 Nisan'ında İngiltere ile 1930 anlaşmasının yenilenmesi için masaya oturdu ve yeni bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmada da İngilizler petrol konusundaki menfaatlerini korudu. Bu sırada, 1956 yılında Cemal Abdünnâsır, Fransa ve İngiltere'nin denetimindeki Süveyş Kanalı'nı millileştirince, İsrail, Fransa ve İngiltere Mısır'a saldırı başlattılar. Kanalin millileştirilmesine çok sevinen Irak halkı Mısır'a saldıran üç ülkeyi protesto etmek ve Mısır'ı desteklemek için gösteriler düzenledi.

Suriye'deki Baas yönetimi ile Mısır'daki Abdunnâsır yönetimi arasındaki ilişkilerin yakınlığı neticesinde iki devlet 1 Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşme kararı aldılar. Bunun üzerine 14 Şubat'ta aynı aileden olan Ürdün ve Irak krallığı birlik kurma kararı aldıklarını ilan ettiler. İngiliz taraftarı olan bu iki krallığın birleşmesine hem dışardan hem içerden tepkiler gelmeye başladı. Dışardan Mısır bu birleşmeyi kabul etmezken içerden de halk gösteriler düzenleyerek bu duruma karşı çıktı. Bu arada Lübnan'da halk tarafından yönetime karşı gittikçe tırmanan bir ayaklanma baş göstermişti. Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun Türkiye ve Irak'ın Lübnan'a müdahale etmesini istemekteydi. Dönemin başbakanı Nûri Said Lübnan'a müdahale etmeye hazırlanmak için ülkenin doğusunda bulunan birlikleri batıya sevk etmeye karar verdi. Bu birliklerin başında General Abdülkerim Kasım vardı. 14 Temmuz 1958 gecesini, Bağdat'tan geçerken ordunun ani bir darbe girişiminde bulunması, Irak'ta bir dönemin son bulmasına ve yeni bir dönemin başlamasına yol açtı.²⁷ Darbenin liderliğini Abdülkerim Kasım ve Abdusselam Ârif üstlendi. Ordu, sarayı ele geçirerek, Veliht Abdulilah ve henüz 23 yaşında olan Kral II. Faysal başta olmak üzere, kraliyet ailesinin neredeyse tüm üyelerini öldürdü. İlginç olan ise saray muhafız alayı dâhil hiçbir askeri birliğin kraliyet ailesini müdafaa etmemesi idi. Kraliyet ailesinden sadece Abdulilah'ın hanımı kurtuldu. Faysal'ın naaşı babası Gâzî'nin hatırasına ihtiramen herhangi bir nefret tepkisine maruz kalmadan defnedildi. Ancak Abdulilah'ın cesedini, askerler toplanan halka verdiler. Halk saatlerce Bağdat sokaklarında cesedi sürükledikten sonra

²⁶ Şâkir, *et-Târîhu'l-Mu'âsır Bilâdu'l-'Irâk*, 277-278.

²⁷ Armaoğlu, *20. Yy. Siyasî Tarihi 1914-1995*, 620-621.

paramparça edip kalan kısmını savunma bakanlığının kapısına astılar. 1941 Yılında Abdulilah, Geylâni darbesinin komutanlarını bu kapıda astırmıştı. Nuri Said ise darbe gecesi askerlerden kaçmayı başarmıştı ancak iki gün sonra halk onu kadın elbisesi içerisinde yakaladı. Halkı vazgeçirmeye çalışsa da halk onu linç ederek öldürdü. Öfkesini alamayan halk arabayla Nuri Said'in cesedini ezerek parçaladı.²⁸ 1958 Irak devrimini hazırlayan dâhili ve harici amilleri şu maddelerde toplamak mümkündür:

1. İngilizlerin I. Dünya Savaşından beri Irak üzerindeki sömürü politikaları.
2. Kral Gâzi'nin öldürülmesi ve yerine İngiliz menfaatleri için çalışan Abdulilah'ın kral vekili olması.
3. Irak'ta İngilizlerin en güçlü taraftarı Nûri Said'in diktatör siyaseti.
4. Filistin meselesi.
5. Mısır devrimi ve üç ülkenin Mısır'a saldırması.
6. Özgür subayların örgütlenmesi.
7. Siyasi örgütlerin ve öğrencilerin rolü.²⁹

Darbe sonrasında Abdulkasım, geniş yetkilerle hem silahlı kuvvetler genel komutanlığını hem de başbakanlık görevini devraldı. Darbenin diğer önde gelen ismi Abdusselam Ârif ise genel komutan yardımcılığı, başbakan yardımcılığı ve içişleri bakanlığı gibi önemli görevleri üstlendi. İleri gelen komutanlardan Necîb er-Rabî'î meclis başkanlığı görevine getirildi. Darbe sabahı görev ve yetki dağılımı bizzat Abdusselam Ârif tarafından devlet radyosundan halka duyuruldu.³⁰

14 Temmuz 1958 devrimiyle beraber yeni bir dönem başlamış olmaktadır. Bu devrimin Irak için getirdiği değişiklikler, yenilikler ve icraatlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Krallık döneminin bitmesi ve cumhuriyetin kurulması.
2. Halkta milli siyaset bilincinin artması ve ülkede düşünce özgürlüğünün gelişmesi.
3. Bütün sömürge anlaşmalarının iptaliyle birlikte ülkenin gerçek anlamda milli bağımsızlığını kazanması.
4. Arap-Kürt ortaklığının pekiştirilmesiyle milli birliğin korunması.
5. Irak ordusunun zayıf olmasına neden olan batı siyasetine boyun eğme politikasının sona ermesiyle, ordunun modern silahlarla donatılması.
6. 1961'de dernekler kanununun çıkarılmasıyla demokratik siyasi partilere ve 700 civarında derneğin kurulmasına izin verilmesi.

²⁸ Dîb, *Mûciz-u Târîhî'l-İrâk*, 61-62.

²⁹ el-Kenânî, *Târîhu'l-İrâki'l-Muâsır li'l-Merhaleti'r-Râbia*, 54-59.

³⁰ el-Kenânî, *Târîhu'l-İrâki'l-Muâsır li'l-Merhaleti'r-Râbia*, 63.

7. Devlet kurumlarında o zamana kadar devam etmekte olan milliyet ayrımcılığına son verilmesi.
8. Irak milli kimliğinin güçlenmesi.³¹

14 Temmuz devrimi Bağdat sokakları başta olmak üzere Irak'ın genelinde halk tarafından sevinçle karşılandı. Kahire ve Şam'da da Irak devrimini destekleyen gösteriler yapıldı. Bu arada Amerika Lübnan'a; İngiltere de durumu muhafaza etmek için Ürdün'e asker çıkardı. Birleşik Arap Cumhuriyeti Irak'taki mevcut durumu desteklemeye hazır olduğunu ilan etti. İkinci adam olan Abdusselam Arif ile Cemal Abdunnâsır 19 Temmuzda Şam'da görüştiler. Bu görüşmede Abdusselam Irak'ında Arap Birliğine katılabileceğini dile getirmişti. Bu fikir Abdulkerim Kâsım başta olmak üzere devrim liderlerin tamamının görüşünü yansıtmıyordu. Bir kısım subaylar Abdusselam'ı birliğe katılmak konusunda desteklerken bir kısmı da Abdulkerim Kâsım'ı Abdusselam'ın fikrine karşı uyarıyorlardı. Zira birliğe katılmak Irak'ın mevcudiyetini kaybetmesi anlamına geliyordu. Abdulkerim bir süre sabrettikten sonra Abdusselam'ı önce genel komutan yardımcılığı görevinden daha sonra başbakan yardımcılığı ve içişleri bakanlığından alıp Batı Almanya elçiliğine atadı. Abdusselam önce istifa edip kabul etmedi. Daha sonra kabul edip gitti ancak kısa süre sonra geri geldi. Abdulkerim onun Irak'ta bulunmasının ülke birliğini tehdit edebileceğini düşünerek çeşitli bahanelerle tutuklanmasına karar verdi. Açılan mahkemede Abdulkerim'i öldürmeye teşebbüs etmek ve halkı isyana teşvik etmek suçlarından yargılanarak idamına karar verildi. Ancak Abdulkerim kararı imzalamadı ve 1962'de Arap Birliği dağılınca evine dönmesine izin verildi. Abdulkerim Kâsım'ın yönetimi 1958'in sonlarında Reşîd Âlî Geylânî ve 1959'da Abdulvehhâb eş-Şevvâf'ın darbe girişimine de tanık olmuştur. İki girişimde de Abdulkerim Kâsım, komünist parti taraftarlarının da desteğiyle rejimini korumayı başarmıştır.³²

1958 devriminden sonra petrol başta olmak üzere birçok kaynakların millileşmesiyle Irak, ekonomik açıdan da büyük değişikliklere tanıklık etti. Irak'ın birliği konusunda hoşgörülü bir siyaset izleyen Abdulkerim Kâsım partiler arasında, sloganı "Önce Irak" olan Milli Demokrat Partisi mensuplarından etkilenmekteydi. Bu partinin hedefleri Irak içişlerini ön plana almak halkın refah seviyesini yükseltmek vs idi. Baas Partisi ve Komünist Partinin bu konuda daha radikal vaatleri vardı. Bütün siyasi partilerin önceliği Irak petrolünün sömürü elinden kurtulması olmuştu. Yöneticiler, altmışlı yıllarda halkın yüzde 70'ini oluşturan Kürt ve Şiilerin yönetime katılmasını pek önemsememişlerdi. Krallık döneminde de hükümetler Kürt meselesi ile uğraşmışlardır. Özellikle Kürt gençleri arasında yaygınlaşan komünizmin etkisiyle Kürtler Sovyetler Birliği'ne yakınlık göstermişlerdir. Sovyetler Birliği'nin Kürtleri İran'ın kuzeyinde devlet kurmaya teşvik etmesiyle 1946 yılında Mahâbad Cumhuriyeti kurulmuş aynı yıl Sovyetlerin İran'dan çekilmesiyle yıkılmıştır. Aşiretiyle bu ülkeye katıldığını ilan eden ve yıkılınca Sovyetlere kaçan Molla Mustafa el-Barzânî Krallık

³¹ Abdulhâlık Huseyn, *Sevra ve Zâim-Dirâse fi Sevrat-i 14 Temmûz el-'Irâkıyye ve 'Abdulkerim Kâsım* (Bağdat: Dâr-u Mîzûbütyâmâ, 2007), 55-56.

³² Şâkir, *et-'Iârîhu'l-Mu'âsır Bilâdu'l-'Irâk*, 335-346.

yıkılıncaya kadar Sovyetler Birliği'nde kalmıştır. Barzânî 1958 devriminden sonra Abdulkerim Kâsım'ın teşvikiyle Irak'a dönmüştür. Ancak Barzânî'nin gelmesiyle Kürt meselesi bitmediği gibi ilerleyen yıllarda yaşanan gelişmelerle farklı bir boyut kazanmıştır.³³

Devrimden tam bir yıl sonra 14 Temmuz 1959'da Türkmenlere yönelik bir katliam gerçekleşmiştir. Türkiye'ye yakın tutum sergileyen ve Kerkük'te yaşayan Türkmenlere, Barzânî taraftarı Kürtler ve Irak Komünist Partili şahıslar tarafından saldırılar düzenlenmiştir. En az 26 kişinin öldüğü saldırılarda Abdulkerim Kâsım, uyarıları dikkate almamak ve müdahalede gecikmekle suçlanmaktadır. Bu durum Türkmenlerde Irak Devletine karşı aidiyet ve güven duygusunun azalmasına neden olmuştur.³⁴

Abdulkerim Kâsım 1959 Kasım'ında Baasçuların tertip ettiği bir suikasta maruz kaldı. Daha sonra uzun yıllar Irak'ı yöneten Saddam Hüseyin de bu suikastın icraat kısmında yer almıştı. Suikastta Kâsım'ın şoförü ölürken Kâsım yaralı olarak kurtuldu. Saddam Hüseyin ve beraberindeki birkaç kişi ülke dışına kaçmayı başardılar. Ülkede kalanlar ise tutuklanıp mahkemeye çıkarıldılar ve idamlarına karar verildi. Ancak karar onaylanmadı. 1960 Ocağında siyasi partiler konusunda düzenlemeler yapılarak, partilerin tekrar kurulmasına izin verildi. Baasçılar Abdulkerim'i devirme fikrinden vazgeçmediler. Bunu gerçekleştirmek için gizli çalışmalar yapıyorlardı. Ordunun önemli kademelerine yerleşmeyi de başarmışlardı. 1963'ün 3 Şubat'ında Baas partili bir subayın tutuklanmasının ardından sivil partililer gizli bir toplantı yaptılar. Bu haberi alan Abdulkerim, parti lideri Sâlih es-Sa'dî'nin de içinde olduğu bir grup partilinin tutuklanması emrini verdi. Bunun üzerine Baasçuların ordudaki lideri olan Yarbay Ahmed Hâsen el-Bekr tutuklamalar artmadan önce 8 Şubat'ta darbe yapma kararı aldı. Darbe sabah saat 8'de başladı. Aylardan Ramazan olması dolayısıyla halk sahur sonrası uykuda olacağı için bu vakit özellikle seçilmişti. Hava kuvvetleri komutanının tutuklanmasıyla darbe başladı. Baasçı subayların emri altındaki birlikler ciddi bir dirençle karşılaştılar ancak savunma bakanlığından durumu idare eden Abdulkerim'in birlikleri gün boyu devam eden hava bombardımanına daha fazla dayanamadı. Ertesi gün öğlen vakti Abdulkerim teslim oldu. Hemen kurulan mahkemede Abdulkerim Kâsım, Tâha eş-Şeyh Ahmed ve Fâzıl 'Abbâs el-Mehdâvî'nin doğrudan idamına karar verildi. Karar, Kâsım'ın makamının yanındaki odada infaz edildi. Baasçılar Abdusselam Ârif'i hükümetin başına geçirdiler. Gelişmeler radyodan kamuoyuna duyuruldu.³⁵

Araştırmacı Abdulhalık Huseyn, "Bir devrim, bir lider" adlı eserinde, Abdulkerim Kasım'ın devrilmesinde yabancı istihbarat örgütlerinin büyük bir rolü olduğunu öne sürmektedir. Çalışmada, İngiliz ve Amerikan istihbarat servislerinin, Baasçılara Kasım'ı devirmeleri konusunda ciddi şekilde destek sağladıkları belirtilmektedir. Yazar, Kasım'ın devrilmesinde kilit rol oynayan ve hareket öncesinde Amerika'daki Irak elçiliğinde askeri

³³ Dîb, *Mûciz-u Târîhîl-'Irâk*, 89-90.

³⁴ Tunahan Hazır, "14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı", *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/2 (Aralık 2019), 148-155.

³⁵ Şâkir, *et-'lârîhu'l-Mu'âsır Bilâdu'l-'Irâk*, 346-353.

ateşe olarak görev yapan Sâlih Mehdî 'Ammâş'ın, daha sonra Amerikan istihbarat örgütü CIA ile bağlantılarının ortaya çıktığını ifade etmektedir.³⁶

1958'de üyesi az olan Baasçılar 1963'e gelinceye kadar hızlı bir yükseliş göstermişti. O yıllarda Araplar arasında popüler olan milliyetçilik, sosyalizm gibi akımları da kullanarak ciddi bir güç elde etmişti. Ancak düşüşleri de çıkışları gibi hızlı oldu. Abdülkerim'e yaptıkları darbenin ardından henüz dokuz ay geçtikten sonra Baasçılar, Abdusselâm ve birtakım subaylarla ters düşerek yönetimden uzaklaştırıldılar. Tabi ki bu durum Baasçıları iktidar isteklerinden vazgeçirmediği gibi, ileride yapacakları darbe için iyi bir ders almalarını sağladı. 1968'de yaptıkları darbeye iki hafta içinde farklı düşünen destekçilerini yönetimden tasfiye ettiler.³⁷

Abdusselam, Baas liderlerinin büyük bir kısmını İspanya'ya sürdükten sonra 1966'ya kadar iktidarda kaldı. Bu dönem ülkenin kuzeyinde çıkan Kürt isyanlarını bastırma ve iktidarda kalma çabalarıyla geçti. 1966'da geçirdiği helikopter kazası sonucu vefatının ardından kardeşi Abdurrahman Arif, onun yerine geçti. Ancak onun yönetimi de çok sürmedi. 1968'de Baasçıların darbesiyle sona erdi. Arif kardeşlerin 1963-1968 arası döneminde, Kasım döneminden farklı olarak Mısır lideri Nasır'la iyi ilişkiler kurulmuş, gerçekleşme de ülkelerin birleşmesi kararı alınmıştı.³⁸

Abdurrahman Arif'in devrilmesinde Irak'ın da içinde olduğu Arap Birliği'nin 1967 Haziran'ında İsrail'e karşı yapılan savaşta yenilgisinin etkisi büyük oldu. Bunun yanında Şii muarızların artması, hükümet aleyhine ortaya atılan yolsuzluk söylentileri, Mısır'ın Arif yönetimini zayıflatma çabaları ve Baasçıların yarım kalan devrim istekleri, devrimin diğer etmenleriydi. Subaylar arasında askeri istihbarat müdürü Abdurrazzak en-Nâyif'in başını çektiği kendilerini "Arap Devrimciler" olarak adlandıran bir grup, hükümetin zayıflamasından cesaret bularak harekete geçti. Cumhuriyet Muhafız Başkanı Abdurrahman ed-Dâvud ile bağlantı kurdular. Ayrıca böyle bir harekete dünden razı olan Baasçılarla da yardımlaşmaya karar verdiler. Bu maksatla silahlı kuvvetlerin başında olan Baas yanlısı Ahmed Hasan el-Bekr ve arkadaşlarıyla anlaştılar. 18 Temmuz 1968 sabahı tanklar Cumhuriyet sarayına doğru harekete geçti. Güvenlik güçlerinden hiçbir destek bulamayan Abdurrahman Arif ve destekçileri kolayca yakalandı. Darbe haberi yayınlanarak Ahmed Hasan el-Bekr'in devlet başkanı olduğu, Abdurrazzak en-Nâyif'in hükümeti kurmakla görevlendirildiği bilgisi ilan edildi. Abdurrahman Arif emekli edilerek yurtdışına gönderildi. Darbe farklı görüşlerdeki iki grubun ittifakıyla başarıya ulaşmıştı. Ancak Baasçılar 1963 yılında yaşadıklarından ders çıkarmış olacaklar ki; iki hafta içerisinde en-Nâyif ve ekibini tasfiye ederek yurtdışına sürdüler. Bundan sonra ülke başkanlıkla yönetilmeye başladı. Ahmed Hasan hükümetin de başına geçmişti. Yönetimdeki öne çıkan diğer isimler, Sâlih

³⁶ Abdülhâlık Huseyn, *Sevra ve Zaîm*, 154-155.

³⁷ Dîb, *Mûciz-u Târîhîl'l-Irâk*, 100.

³⁸ Behçet Kemal Yeşilbursa, "Geçmişten Günümüze Irak Meselesi," 1326.

Mehdî 'Ammâş, Hardân Abdulgaffâr ve Saddâm Hüseyin idi. Bu isimlerin hepsinin Tikrit şehrinden olması dikkat çekici bir durumdur.³⁹

Saddam Dönemi (1979-2003)

Ahmed Hasan, bir yönetici olarak çok güçlü bir lider değildi. Anne tarafından akrabası olan ve henüz 32 yaşında olan Saddam Hüseyin'i başkan vekili, Baas Partisi sekreter vekili ve haberleşme sistemleri başkanı olarak atadı. Bu atamanın arkasında Saddam'ın dayısı Hayrullah Talfâh'ın etkisi bulunuyordu. Saddam Hüseyin, liderlik özellikleriyle Ahmed Hasan'ın dönemindeki önemli icraatların arkasındaki en etkin isim haline geldi. Saddam, 1968 devriminden sonra ülkede istikrarın sağlanmasında büyük bir rol oynadı. 1970'lerde önce general, ardından da askeri kuvvetler komutanı olarak atanarak resmi gücünü pekiştirdi. Ahmed Hasan'ın 1979'da başkanlık görevini fiilen devretmesine kadar geçen süre içinde, Baas Partisi içinden veya dışından rejim için tehdit oluşturabilecek tüm rakipler, devletin kademelerinden uzaklaştırıldı. Ahmed Hasan istifa ettirildikten sonra, Saddam Hüseyin tek lider olarak iktidarı ele geçirdi.⁴⁰

Saddam, Suriye ile birleşmek istemesini bahane ederek Ahmed Hasan'ı 1979 yılında görevden uzaklaştırdı ve artık resmen de ülkenin karşı konulmaz lideri oldu. O yıl İran'da Şii devrimi gerçekleşmiş ve yönetimde köklü bir değişim yaşanmıştı. Daha önce 1975 yılında büyük ölçüde çözüme kavuşmuş olan İran ile sınır sorunu, 1980 yılında yeniden alevlenmiş ve iki ülke arasında soğuk savaş derecesine kadar uzanan bir gerilim oluşmuştu.⁴¹

Saddam Hüseyin 17 Eylül'de daha önce imzalanan ve İran'la sınırları belirleyen Cezayir anlaşmasını feshettiğini duyurdu. Sadece beş gün sonra 22 Eylül'de Irak kuvvetleri, İran'ın batı bölgelerine girmeye başladı. Kolay bir zafer elde edebileceğini düşünen Saddam, bu savaşla Humeynî'nin (1979-1989) prestijini ciddi şekilde sarsmayı da amaçlıyordu. Başlangıçta Irak, savaşta olumlu sonuçlar alırken, ilerleyen zamanlarda İran, büyük bir direnç göstererek Irak'ın ilerlemesine engel oldu. Savaş nedeniyle birçok petrol tesisi, askeri üs ve yerleşim yeri ciddi şekilde zarar gördü. 8 yıl süren bu savaşta, her iki ülke de belirledikleri hedeflere ulaşamayınca, BM Genel Sekreteri'nin arabuluculuk çabaları sonucu 20 Ağustos 1988'de ateşkes karar verdiler. Ancak bu ateşkes, sınır sorununu çözmedi. Körfez Savaşı sırasında Irak, savaş öncesi sınırlarına çekilmeyi İran'ın kendisine yardım etmesi karşılığında kabul etti.⁴²

Savaşın tırmanmasında 1979'da gerçekleşen İran Şii devrimiyle iktidara gelen Ayetullah Humeynî'nin Irak'taki Şii kesimini Saddam'ı devirmeye teşvik etmesi ve Irak'tan kaçan Saddam karşıtlarının Kürtlere destek sunması da önemli bir rol oynamıştır.⁴³ Bu savaş,

³⁹ Şâkir, *et-Târîhu'l-Mu'âsır Bilâdu'l-İrâk*, 385-388.

⁴⁰ Dîb, *Mûciz-u Târîhu'l-İrâk*, 100.

⁴¹ Chaten Mahdî, *II. Körfez Savaşından Sonra Irak Ekonomisi ve Irak Petrollerinin Irak Ekonomisindeki Yeri ve Geleceği* (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 19-22.

⁴² Sait Yılmaz, *Irak Dosyası* (İstanbul: Kum Saati Yayın Dağıtım, 2011), 59-62.

⁴³ Burcu Şahin Bilgin, *Amerika'nın Irak İşgalinden Günümüze Kuzey Irak'ta Devlet İnşa Süreci* (Ankara: Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 28-29.

her iki ülkede yaklaşık bir milyon insanın ölümüne, iki milyon kişinin ise yaralanmasına veya sakat kalmasına yol açmıştır. Başlangıçta Irak'ı destekleyen Amerika, bir süre sonra nedenini açıklamadan İran'ı desteklemeye başlamıştır. Ayrıca, savaş süresince Amerika'nın kendi içinde çelişkili politikalar izlediği de dikkatlerden kaçmamıştır. Savaşın ilginç sonuçlarından biri de Saddam Hüseyin'in iç ve dış prestijinin artmasının yanı sıra, İran'daki Şii rejimine karşı başlangıçta muhalefet sesleri yükselmişken, zamanla rejimin halkın desteğini kazanması olmuştur.⁴⁴

Savaştan en büyük kazancı batılı ülkeler elde etmiştir. Çünkü iki Müslüman ülke birbirleriyle savaşırken, ihtiyaç duydukları silahları ve savaş malzemelerini batılı devletlerden temin etmişler ve bu da batılı ülkeler için büyük bir ekonomik kazanç sağlamıştır. Savaşın bu kadar uzun sürmesinin sebeplerinden biri de silah tedarikçileri arasında yer alan başta batılı ülkeler olmak üzere, yaklaşık 40 ülkenin bu durumu fırsata çevirerek savaşın devamını sağlamış olmalarıdır. Savaş verilerine bakıldığında, aynı ülkelerin her iki tarafa da silah ve mühimmat sattıkları görülmektedir. Elde edilen kârlar ise korkunç boyutlara ulaşmıştır. Bu savaşı "bir taşla iki kuş vurmak" deyimini akla getirecek şekilde değerlendiren ülke ise İran'a savaş mühimmatı satan İsrail olmuştur. Öyle ki zamanın İsrail savunma bakanı Şamir, açıklamasında savaşın iki ülkenin de İsrail'in düşmanı olduğunu belirterek ülkesinin bu durumdan çıkarı olduğunu dile getirmiştir.⁴⁵ Savaşta hem öldüren hem de ölen Müslümandır. Bunun yanı sıra, her iki ülke de bu çatışmaya girerek, kendi iç işlerine müdahale edilmesine ve özellikle Irak'ta olduğu gibi topraklarının gayrimüslimler tarafından işgal edilmesine zemin hazırlamışlardır.

Burada savaşın son yılında gerçekleşen Halepçe katliamını zikretmek de yerinde olacaktır. Saddam Hüseyin 23 Şubat 1988 tarihinde Irak'ın kuzeyinde, Enfâl adını verdiği bir operasyon başlatmıştır. İran güçleriyle iş birliği yapan Celal Talabâni liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği'ne (KYB) bağlı muhaliflerin Halepçe üzerinden Irak güçlerine saldırmasını bahane ederek Kuzey Cephesi Komutanına kimyasal silah kullanması talimatını vermiştir. 16 Mart 1988 tarihinden itibaren üç gün süren hava saldırılarında çoğunluğu Sünni, sivil ve tarafsız Kürtlerden oluşan Halepçe kasabası ve civarı kimyasal silahlarla bombalanmış ve bu saldırılarda binlerce kişi hayatını kaybetmiştir.⁴⁶

Saddam yönetimi, uzun ve yıpratıcı bir savaşın ardından silahlanmaya devam etti. Bu durum, Orta Doğu'yu aşacak yeni bir krizin habercisiydi. İran'la sekiz yıl süren savaştan ders çıkarmayan Saddam, 1990 yazında Kuveyt'i işgal etti. Osmanlı Devleti döneminde, Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğu iddiasıyla Kuveyt üzerinde hak talep edilmesi de bu işgali gerekçelendiren unsurlardan biriydi. "Körfez Krizi" olarak tarihe geçen bu işgal, Orta Doğu'da özellikle petrol kaynaklarıyla ilgilenen ve devletlerarası dengeleri bozacağı öngörülen başta ABD olmak üzere batılı ülkeleri harekete geçirdi. İşgalin başladığı 2 Ağustos

⁴⁴ Abdulkadir Kahraman, *Irak'ın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar* (İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 36-37.

⁴⁵ Michael Flitner, "Ticaret Olarak Savaş: İran ve Irak'a Silah İhracı", çev. Meriç Gök, *Orta Doğu Dosyası Filistin Ayaklanması, İsrail, İran ve Irak*, ed. Ragıp Zarakolu (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1988), 220-221.

⁴⁶ Mustafa Yıldız, "Elma Kokusu ile Gelen Ölüm: Halepçe", *İnsamer* (Mart 2021), 2.

1990'da Birleşmiş Milletler, Irak'tan işgal ettiği topraklardan derhal çekilmesini talep etti. 6 Ağustos'ta Irak'a geniş kapsamlı bir ambargo uygulanmasına karar verildi.⁴⁷

17 Ağustos 1991'de Suudi Arabistan hava üslerinden kalkan ABD ve İngiliz uçakları Irak kuvvetlerini bombalamaya başladı. "Çöl Fırtınası" adı verilen operasyon, 24 Şubat'a kadar sürdü. Bu süreçte, Irak'ın herhangi bir karşı saldırı yapacak gücü kalmamıştı. 22 Şubat'ta ABD, Irak'a Kuveyt'ten tamamen çekilmesi için 24 saat süre verdi. Buna karşılık, Irak, Kuveyt'teki yüzlerce petrol kuyusunu ateşe verdi. 24 Şubat sabahı başlayan kara harekâtının ardından, 25 Şubat'ta Irak kuvvetleri direnç göstermeksizin Kuveyt'ten çekildi. 28 Şubat'ta ABD Başkanı George H. W. Bush, Kuveyt'in tamamen kurtarıldığını ilan etti. Irak, ateşkes şartlarını kabul ettikten sonra, Sovyet Rusya'nın talebi üzerine Birleşmiş Milletler 2 Mart 1991'de ateşkes kararını aldı. Bu ateşkes, Irak'ın Kuveyt üzerindeki tüm hak iddialarından vazgeçmesini ve savaş tazminatı ile esirlerin serbest bırakılmasını da şart koşuyordu. Irak güçlerinin kaybı yaklaşık 50-60 bin civarında tahmin edilirken, müttefik kuvvetlerin kaybı ise 8-16 bin arasında olmuştur.⁴⁸ Savaş, kullanılan radyoaktif maddelerden dolayı bölge halkını ve gelecekteki nesilleri tehdit eden kalıcı ve olumsuz etkiler bırakmıştır.⁴⁹

Körfez Savaşı ile hemen hemen aynı dönemde, Irak'ın kuzey ve güney bölgelerinde Saddam rejimine karşı büyük isyanlar patlak verdi. Bu bölgelerdeki Şii ve Kürtler, devlet binalarına saldırarak çalışanlara işkence yaptı ve bir kısmını öldürdü. Kuveyt'ten geri dönen Irak ordusu, isyanları bastırmak için harekete geçti. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler, Güney ve Kuzey Irak'ı uçuşa yasak bölge ilan ederek burada yaşayan sivilleri korumaya çalıştı. Ancak bu karar, bölgedeki merkezi otoriteyi ortadan kaldırarak yerel güçlerin devletleşme sürecine girmelerine yol açtı.⁵⁰

Körfez Savaşı öncesinde, Irak'ın sahip olduğu kitle imha silahlarını tespit edip yok etmek amacıyla Birleşmiş Milletler tarafından bir komisyon oluşturulmuştu. Savaşın hemen ardından, Irak yönetimi başlarda bu komisyonun çalışmalarına izin vermedi, ancak ABD'nin yoğun baskıları sonucunda 20 Kasım 1997'de bu çalışmalara başlanmasına onay verdi. 2001 yılında, ABD'nin 11 Eylül saldırılarının ardından Afganistan'da terörle mücadele operasyonlarına Irak'ı da dahil etmesiyle, Irak'a karşı baskılar arttı. 2002 yılı Ekim ayında, kitle imha silahlarının denetlenmesine izin verilmemesi durumunda, ABD, Irak'a askeri müdahalede bulunabileceğini duyurdu. 13 Kasım 2002'de Irak yönetimi, BM'nin araştırma komitesinin serbestçe çalışmasına kayıtsız şartsız onay verdi. Komite, Saddam'ın sarayları da dâhil olmak üzere tüm Irak topraklarında incelemelere 3 Aralık'ta başladı. Aynı gün Saddam, Kuveyt halkından özür diledi. Konsey Başkanı, 9 Ocak 2003'te yaptığı açıklamada, iki aylık incelemeler sonucu Irak'ta hiçbir kitle imha silahına rastlanmadığını duyurdu. Ancak bu açıklama, ABD'nin Irak'a müdahale için hazırladığı bahaneyi ortadan kaldırmış olsa da Amerika işgal konusunda kararlıydı. 17 Mart 2003'te, Saddam ve ailesinin 48 saat içinde Irak'ı

⁴⁷ Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2014*, 1203-1204.

⁴⁸ Armaoğlu, *20. Yy. Siyasî Tarihi 1914-1995*, 1051-1053.

⁴⁹ Yılmaz Dikbaş, *Amerika'nın Irak Yalanları* (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2002), 27.

⁵⁰ Ahmet Emin Dağ - Assad Hamid Sulaiman, *Irak Raporu* (İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015), 5-6.

terk etmesini isteyen ABD, aksi takdirde savaş başlatacaklarını ilan etti. 19 Mart'ta, Irak Devrim Komuta Konseyi, Baas Partisi ve Meclisi bu ultiyatomu reddettikten sonra, 20 Mart 2003'te İngiltere ve ABD kuvvetleri, Irak'a karadan ve denizden saldırıya başladı.⁵¹

Dönemin ABD Başkanı George W. Bush, Irak'a yönelik operasyonun uzun sürebileceğini ve hedeflerinin, Irak'ı silahsızlandırmak, Saddam Hüseyin'in teröre verdiği desteği kesmek ve Irak halkını özgürleştirmek olduğunu duyurdu.⁵² Ancak dünya kamuoyuna yapılan bu açıklamalara rağmen, ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin ardında yatan gerçek nedenler oldukça farklıydı. Eğer Saddam, ABD'nin çıkarlarına hizmet etmiş olsaydı, diktatörlüğünü sürdürmeye devam edecekti.⁵³ Uluslararası birçok çevrede dile getirildiği gibi, bu işgalin asıl sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

- Orta Doğu bölgesinin, doğal kaynakları ve zenginlikleri, herhangi bir ABD karşıtı gücün denetimine girmesinin engellenmesi.
- Bölgedeki petrol rezervlerinin kontrol altına alınması.
- İsrail'in varlığının ve güvenliğinin sağlanmasıdır.⁵⁴

9 Nisan 2003'te ABD kuvvetleri Bağdat'a girdi ve bu hamleyle Saddam Hüseyin'in yönetimi sona erdi. Kuzeyde, Kürt peşmergeleriyle birlikte hareket eden Amerikan askerleri Musul ve Kerkük şehirlerini ele geçirerek, Saddam'ın otoritesini tamamen çöktürdüler. Amerikalı yönetici Paul Bremer, Baas Partisi ve eski rejimin tüm unsurlarının ortadan kaldırıldığını açıkladı. Birleşmiş Milletler Amerika'nın liderliğindeki geçici konseyi desteklediğini belirterek, Irak'a yönelik tüm ekonomik yaptırımları kaldırdı.⁵⁵

13 Aralık 2003'te, Saddam Hüseyin, memleketi Tikrit'te, ABD kuvvetlerinin gerçekleştirdiği bir şafak operasyonu ile yakalandı. 24 yıl boyunca ülkeyi yöneten, kendisine görkemli saraylar yaptıran Saddam'ın sonunda iki metre karelik bir çukurda yakalanması dikkat çekici bir durum olmuştu.⁵⁶

Baas Partisi'nin ve Saddam rejimindeki devlet kademelerinin tamamen ortadan kaldırılması, bu görevlerde çoğunluğu elinde bulunduran Sünniler için büyük bir darbe anlamına geldi. Sünniler, yönetimle ilgili etkilerini kaybetmemek için ABD güçlerine karşı tavır almaya başladılar. Amerika'nın idari ve askeri görevlerde Şiilere ve Kürt milislere daha fazla ağırlık vermesi, Irak'taki mezhepsel ve etnik çatışmaların derinleşmesine yol açtı ve bu çatışmalar günümüze kadar devam etti. Bu durum, ilerleyen yıllarda mezhepsel farklılıkların ülkede iç savaşa yol açmasına neden oldu. 22 Şubat 2006'da Şiilerin kutsal kabul ettiği el-Askeriye Camisine düzenlenen bombalı saldırı, büyüyen mezhepsel gerilimi zirveye taşıdı. 2006 yılında, her ay yaklaşık 3000 Iraklı hayatını kaybetti. 2003'te Amerika'nın Irak'ı işgal

⁵¹ Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2014*, 1207-1213.

⁵² Hürriyet, "Bush: Savaş uzun sürebilir" (Erişim 21 Ekim 2024)

⁵³ Abdulkadir Kahraman, *Irak'ın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar* (İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008) 47.

⁵⁴ Tuicakademi, "2003 ABD-İrak Savaşı ve Nedenleri" (Erişim 21 Ekim 2024).

⁵⁵ Behçet Kemal Yeşilbursa, "Geçmişten Günümüze Irak Meselesi", 1315-1343.

⁵⁶ el-Mısır'ul-Yevm, "Ameliyyetu'l-Fecri'l-A'hmer. 'İndemâ Kabada'l-Mârinz 'alâ Saddâm Hüseyin" (Erişim 21 Kasım 2024).

etmesinin ardından ölen Iraklı sayısı bir milyonu aşmıştır. Amerikan yönetimi, ülkenin içine girdiği iç savaşı kontrol altına almak için geçici çözümler bulmuş olsa da 2011'de ABD kuvvetlerinin Irak'tan çekilmesiyle mezhepsel çatışmalar yeniden şiddetlendi ve hâlâ devam eden istikrarsızlık ortamına yol açtı.⁵⁷

SONUÇ

Irak yakın tarihi dünya gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Petrolün işlevi ve değeri küresel güçler tarafından fark edildikten sonra genelde Orta Doğu ülkeleri, özelde Irak toprakları söz konusu güçlerin ilgi odağı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını fırsat bilen sömürgeci devletler, bölgeyi istikrarsız hale getirecek politikalarla Orta Doğu'ya sürekli müdahale etmişlerdir. Elbette bu politikadaki temel hedef, Irak örneğinde görüldüğü gibi bölge halkını iç sıkıntılarla meşgul edip doğal zenginliklerini sömürmektir. Siyasi olaylar incelendiğinde Irak halkında bir kesimin millileşmek için mücadele ettiği görünmektedir. Öte yandan şahsi hegemonyaları uğruna kitleleri sıkıntılara sokan şahsiyetlerin iktidara gelmeleri Irak halkı için büyük bir talihsizlik olmuştur.

Birinci Dünya Savaşının ardından Osmanlı Devleti'nden ayrılan Irak topraklarında iç ve dış çekişmeler neredeyse hiç bitmemiştir. 1958 yılına kadar birçok darbelerin yaşandığı Irak, İngilizlerin güdümünden uzun süre çıkamadığı gibi sonrasında da iç siyasi gerilimlere sahne olmuştur. Yaşanan olaylar siyaset ile halk arasında genel olarak bir uyumsuzluk olduğunu göstermektedir. 1968'de Baas Parti'sinin iktidara gelmesi 1979'da Saddam Hüseyin'in kendisini süper yetkilerle donatarak yönetimi devralmasıyla ülke, farklı bir döneme girmiştir. Bu dönem 1980-1988 yılları arasında İran'la yapılan ve bir milyon insanın can kaybına, iki milyon kişinin yaralanmasına ya da sakat kalmasına neden olan bir savaşa tanıklık etmiştir. Saddam'ın bu kanlı girişimi sadece İran topraklarıyla sınırlı kalmayıp Halepçe örneğinde olduğu gibi Irak'ın dahiline de sızmıştır. Sonuçları itibariyle bakıldığında savaş her iki ülke için hüsrana gelmekte iken özellikle batılı devletler için çok karlı bir ticarete dönüşmüştür.

Doksanlı yıllara ulaşıldığında ise Saddam yönetimi, Kuveyt'i işgal ederek Irak'a ilhak ettiğini ilan etmiştir. Batılı devletler için petrolle eşdeğer olan Kuveyt toprakları için uluslararası kuruluşlar harekete geçerek Saddam güçlerini bölgeden çıkarmıştır. Daha sonra uzun yıllar ülkeye ambargo uygulanmasından dolayı bölge halkı çok sıkıntılar çekmiştir. İki binli yıllara gelindiğinde ABD birtakım bahanelerle Irak'ı işgal ederek Saddam rejimine son vermiştir. Saddam rejiminin son bulmasının ülke halkı için daha iyi sonuçlar getirmediği birçok çevre tarafından tasdik edilmektedir.

⁵⁷ Burcu Şahin Bilgin, *Amerika'nın Irak İşgalinden Günümüze Kuzey Irak'ta Devlet İnşa Süreci* (İstanbul: Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 41-42.

KAYNAKÇA

- Al-Masry* *Al-Youm*. Erişim 21 Kasım 2024.
<https://www.almasryalyoum.com/news/details/600459>.
- Armaoğlu, Fahir. 20. Yy. *Siyasî Tarihi 1914-1995*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2009.
- Bilgin, Burcu Şahin. *Amerika'nın Irak İşgalinden Günümüze Kuzey Irak'ta Devlet İnşa Süreci*. Ankara: Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Hürriyet. "Bush: Savaş uzun sürebilir." Erişim 21 Ekim 2024.
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bush-savas-uzun-surebilir-135592>.
- Cografya.Gen.tr. "Irak" Erişim 27 Ağustos 2024.
<http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/irak.htm>.
- Dağ, Ahmet Emin ve Assad Hamid Sulaiman. *Irak Raporu*. İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015.
- Dîb, Kemal. *Mûciz-u Târîhil'l-Irâk*. Beyrut: Dâru'l-Fârâbî, 2013.
- Dikbaş, Yılmaz. *Amerika'nın Irak Yalanları*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2002.
- el-Hasenî, Es-Seyyid 'Abdurrazzâk. *Târîhu'l-'Irâkı'l-Siyâsiyyi'l-Hadîs*. 3. Cilt Beyrut: Dâru'r-Râfidîn, 2008.
- el-Kenânî, Celâl Kâzım Muhsin. *Târîhu'l-'Irâkı'l-Muâsır li'l-Merhaleti'r-Râbia*. Mustansırıyye Üniversitesi, 2017.
- Flitner, Michael. "Ticaret Olarak Savaş: İran ve Irak'a Silah İhracı." çev. Meriç Gök. *Orta Doğu Dosyası Filistin Ayaklanması, İsrail, İran ve Irak*. ed. Ragıp Zarakolu. 220-226. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1988.
- Halîl, İmadüddin. "Irak." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Kasım 2024.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/irak--ulke#3-baslangictan-osmanli-donemine-kadar>.
- Hazır, Tunahan. "14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı." *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/2 (Aralık 2019), 148-155.
- Huseyn, Abdulhâlık. *Sevra ve Zaîm-Dirâse fî Sevrat-i 14 Temmûz el-'Irâkıyye ve 'Abdulkerîm Kâsım*. Bağdat: Dâr-u Mîzûbûtamyâ, 2007.
- Kahraman, Abdulkadir. *Irak'ın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar*. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Kenânî, Celâl Kâzım Muhsin el. *Târîhu'l-'Irâkı'l-Muâsır li'l-Merhaleti'r-Râbia*. Mustansırıyye Üniversitesi, 2017.

- Mahdî, Chaten. *II. Körfez Savaşından Sonra Irak Ekonomisi ve Irak Petrollerinin Irak Ekonomisindeki Yeri ve Geleceği*. Ankara: Orta Doğu Üniversitesi, Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Özey, Ramazan. *Dünya Denkleminde Orta Doğu Coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınevi, 2009.
- Şahin, İsmail vd. "Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları." *Gazi Akademik Bakış* 8/15 (2014), 105-132.
- Özşimdir, Şafak. "2003 ABD-İrak Savaşı ve Nedenleri" Erişim 21 Ekim 2024. <http://www.tuicakademi.org/2003-abd-irak-savasi-ve-nedenleri>.
- Şahin, İsmail vd. "Orta Doğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması." *The Journal of Academic Social Science Studies* (Ekim 2015), 241-262
- Şâkir, Mahmûd. *et-Târîhu'l-Mu'âsır Bilâdu'l-'Irâk*. Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1992.
- Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih 1789-2014*. İstanbul: Der Yayınları, 2015.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal. "Geçmişten Günümüze Irak Meselesi." *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 29 (Temmuz 2009), 1315-1343.
- Yıldız, Mustafa. "Elma Kokusu ile Gelen Ölüm: Halepçe". *İNSAMER* (Mart 2021), 1-3.
- Yılmaz, Sait. *Irak Dosyası*. İstanbul: Kum Saati Yayın Dağıtım, 2011.
- Yücel Yönlü, Kübra. "Orta Doğu Kavramına Giriş ve Tanımlar." *Sosyologca* 27 (Ocak-Haziran 2024), 195-213.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmacıların her birinin mevcut araştırmaya katkısını yüzde biçiminde belirtiniz. Örneğin iki yazar varsa 1. yazarın araştırmaya katkı oranı %60, 2. yazarın araştırmaya katkı oranı %40'dır. Bunun yanı sıra hangi araştırmacı araştırmanın hangi aşamalarına katkıda bulunduysa bunu açık bir şekilde ifade ediniz. Örneğin;

Yazar 1: Araştırmanın tasarlanması, veri analizi, raporlaştırma.

Yazar 2: Yöntemin belirlenmesi, danışmanlık, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

The Perceptions of Physical Education and Sports Teacher Candidates Regarding the KPSS (AGS-MEB) Process

Mehmet BARAN ^{1*}, Seda SABAH ²

¹Faculty of Education, Amasya University, Amasya, Turkey, ORCID: 0009-0002-2275-1756

²Faculty of Education, Amasya University, Amasya,, Turkey, ORCID: 0000-0002-7386-0314

ABSTRACT

This study aims to examine the perceptions of Physical Education and Sports Teacher candidates regarding the KPSS process. In line with this purpose, the study utilizes qualitative research methods. The study is designed within the framework of phenomenology, which is one of the qualitative research patterns. The population of the study consists of Physical Education and Sports Teacher candidates, and the sample group includes 6 candidate teachers. A semi-structured interview form with 8 questions was prepared by the researchers as the data collection tool. Data were analyzed using content analysis with the NVivo program. As a result of the data analysis, the teacher candidates reported their opinions regarding the low number of appointments related to employment, the entry of teachers who are not qualified in their field, and the limited number of quotas. Additionally, regarding the appointment regulation changes as of 2025 and the establishment of the teacher academy, teacher candidates emphasized the need for transparency, fairness, and equal opportunities for all candidates in entering the academy. They also stated that the teacher academy would not contribute significantly to the development of qualified teachers, and that the problems would persist, with no difference from the undergraduate education. Furthermore, regarding the KPSS process, the candidates expressed the need for the abolition of interviews, longer internship training for field-related practice, the inclusion of practical assessments, and the system to be objective. Based on all this information, it is crucial for experts to make current, contemporary, and inclusive decisions in educational system policies. To meet the expectations of teacher candidates and improve the process of training qualified teachers, increasing appointment quotas is essential. To meet the expectations of teacher candidates and improve the process of training qualified teachers, increasing appointment quotas is essential.

Keywords: Physical education and sport, Public Personnel Selection Examination (KPSS), teacher candidates

Type: Research

Article History

Received: 01.02.2025

Accepted: 25.02.2025

Published: 21.03.2025

*Corresponding Author:

seda.sabah@amasya.edu.tr

Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Adaylarının KPSS (AGS-MEB) Sürecine İlişkin Algıları

Mehmet BARAN ^{1*}, Seda SABAH ²

¹Eđitim Fakóltesi, Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye, ORCID: 0009-0002-2275-1756

²Eđitim Fakóltesi, Amasya Üniversitesi, Amasya,, Türkiye, ORCID: 0000-0002-7386-0314

ÖZET

Bu çalışmada beden eğitimi ve spor öğretmen adaylarının KPSS sürecine ilişkin algılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma nitel araştırma desenleri kapsamında yer alan fenomenoloji desenindedir. Çalışmanın evrenini beden eğitimi ve spor öğretmen adayları oluşturmakta olup, örneklem grubu 6 aday öğretmen kapsamındadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından 8 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Verilerin analizi NVivo programında içerik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Verilerin analizi sonucunda; öğretmen adayları, istihdama ilişkin atamaların az olması, alanında yeterliliğe sahip olmayan öğretmenlerin derse girmesi, kontenjanın çok az olması yönündeki görüşlerini bildirmektedir. Bunların yanı sıra 2025 yılı itibarı ile değişen atama yönetmeliği ve kurulan öğretmenlik akademisine ilişkin öğretmen adayları akademiye girişte şeffaf, adaletli olunması ve her adaya eşit fırsat sunulması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmen akademisinin nitelikli öğretmen yetiştirebilme konusuna binaen; akademinin çok şey katmayacağını, sorunların devam edeceğini, lisans eğitiminden farkı olmayacağını ifade etmişlerdir. Ek olarak KPSS sürecine ilişkin aday öğretmenler mülakatların kaldırılması, alanla ilgili uygulama için staj eğitiminin uzun süre alınması, uygulamalı değerlendirilmelerin eklenmesi, sınav sisteminin objektif olması şeklindeki görüşlerinin olduğu tespit edilmiştir. Tüm bu bilgiler ışığında; alanında uzman kişilerce eğitim sistemi politikasında güncel, çağdaş ve tüm adayları kapsayan kararlar alınmalı öğretmen adaylarının beklentilerini karşılamak ve nitelikli öğretmen yetiştirme sürecini iyileştirmek için, atama kontenjanlarının artırılması önem arz etmektedir. Öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği üzere lisans eğitiminde "hayata transfer etme" ilkesi ile hareket edilerek uygulamalı derslere daha çok yer verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Beden eğitimi ve spor, KPSS (Kamu Personeli Seçme Sınavı), öğretmen adayları

Tür: Araştırma

Makale Geçmişi
Gönderim: 01.02.2025
Kabul: 25.02.2025
Yayınlanma: 21.03.2025

*Sorumlu Yazar:
seda.sabah@amasya.edu.tr

GİRİŞ

Beden eğitimi “Bireyin bedensel ve psikolojik sağlığını iyileştirmek için bireyin bütünlük ilkesine bağlı tüm kişiliğinin öğretilmesidir” şeklinde adlandırılmaktadır (Uluşık, 2016). Böylece beden eğitimi etkinlikleri bireylerin fiziksel ihtiyaçlarını karşılama yanısıra sağlığını da olumlu düzeyde etkileyecek ve sosyal yönden de birçok gelişimine katkı sağlayacaktır. Beden eğitimi ve spor faaliyetleri sayesinde bireylerin kardiyovasküler sistemi, bağışıklığı, solunum sistemi ve birçok bedensel sistemi gelişmektedir. Öte yandan beden eğitimi ve spor dersi öğrencilere öz varlık, sıhhat, estetik, kuvvet, güç gibi becerilerin bilincine ulaşma özellikleri kazandırdığı ifade edilmektedir (İrez, 2012). İçerisinde bulunduğumuz evrenin gerektirdiği modern eğitim sisteminde beden eğitimi, fiziksel aktiviteler yardımıyla öğrencilerin gelişim ve olgunlaşmalarına değinen eğitim programlarının bütünlüğü bir mimarisi olduğu ifade edilmektedir (Darst - Pangrazi, 2009). Tam da buradan hareketle okullarda uygulanan beden eğitimi ve spor dersi etkinlikleri öğrencilerin devinisel, psikolojik, bilişsel, sosyal yönlerine dokunarak, onların toplum içerisinde sağlıklı bireyler olarak yetişmesine katkı sağladığı gerçeğinin açığa çıktığı görülmektedir.

Öğretmenlik mesleği günümüzde alanında uzman (profesyonel) bir meslek olarak kabul görmektedir. 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nda öğretmenliğin bir “ihtisas mesleği” olduğu ve öğretmen adaylarında aranacak niteliklerin genel kültür, özel alan bilgisi ve pedagojik alan bilgisinden oluştuğu belirtilmektedir (MEB, 2011). Öğretmenlik; mesleki formasyon, lisans diploması, alanında uzman olmayı gerektiren kendine ait özellikleri içeren profesyonel bir meslek olarak bir statü kazanmıştır (Uçan, 2007). Böylece alanında uzman, profesyonel, deneyimli ve birçok açıdan donanımlı öğretmenlerin yetişmesi için sahip olması gereken özellikler belirtilmiştir. İşte tam da belirtilen tüm bu özellikler bakımından öğretmenlerin nitelikli yetişmesi, toplumların geleceğini olumlu yönde etkileyecek ve uluslararası arenada araştıran, sorgulayan, düşünebilen, uygulayan bireylerin yetişmesine doğrudan etki ederek katkı sağlayabilecektir. Dolayısıyla bu süreçte her öğretmen adayı gibi, beden eğitimi ve spor öğretmen adaylarının eğitimi, kendilerinin mesleki açıdan ve bireysel olarak gelişimlerine destek yönünden hassas bir şekilde önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda öğretmenlerin ileride öğrencilerine etkin bir biçimde rehberlik edebilmesi bakımından fiziksel, aynı zamanda psikolojik olarak sağlıklı olmaları sürecin, sağlıklı işlemesi açısından önemlidir (Medeni, 2018).

Toplumların ilerlemesi, yol kat edebilmesi yönünden eğitimin rolü oldukça önemlidir. Bu bağlamda geçmişten günümüze, sürekli olarak eğitim süreci içerisinde kaliteyi yükseltmek için çalışmalar yapılmıştır. Eğitim politikaları ve yeni çalışmalar yapılmasının nihai hedefi; değişen içeriklere uyum sağlayabilmek, nitelikli öğrenciler yetiştirebilmektir. Böylece bu amaç doğrultusunda öğretmen yetiştirme prensipleri süreç içerisinde yeniden planlanabilmektedir. Bu yönden ülkemizde öğretmen yetiştirme alanında Milli Eğitim Şuralarında kapsamlı ölçüde değinilerek güncel ve yeni kararlar alınmaya devam edilmektedir (Karataş - Güleş, 2013). Bu konuyla alakalı olarak Şişman (2010), güncelliğini koruyan çevreye bağlı olarak öğretmenlere kazandırılması hedeflenen yeterlilik ve kavramların değişebileceğini, neticesinde tüm

dünyada öğretmen yetiştirme plan ve programlarında güncelliği yakalama ve arayışların sürekli olduğunu ifade etmiştir. Öyle ki toplumların geleceğini inşa edecek özellikli kişileri yetiştirebilmek, geniş kapsamda nitelikli öğretmenlerle mümkün olacaktır (Karataş - Güleş, 2013). Böylece değişen politikalar ve eğitimde güncelliği korumaya yönelik yapılan çalışmalar kapsamında 10/10/2024 tarihinde kabul edilen ve 18/10/2024 günü resmî gazetede yayınlanan 32696 sayılı 7528 Öğretmenlik Mesleği Kanunu gereğince Öğretmenlik Akademisi kurulmuştur.

Bu çalışmada beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının KPSS sürecine ilişkin algılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Alanyazın incelendiğinde öğretmen adaylarının KPSS süreçleri ile ilgili genel algıları üzerine çalışmalar bulunmaktadır. Yeni güncellenen sistemle ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma; beden eğitimi ve spor öğretmen adaylarının KPSS süreci hakkındaki görüşlerini ve deneyimlerini anlamayı hedefleyerek, bu alandaki literatürün genişlemesine katkı sağlayabilir. Nitekim beden eğitimi ve spor öğretmen adaylarının, diğer alanlardan farklı bir eğitim süreci yaşamaları sistemdeki değişikliklere yönelik algılarını farklılaştırabilir. Başka bir ifadeyle alanda aldıkları eğitimin farklı olması durumu; karşılaştığı zorlukları, beklentileri ve algılarını değiştirebilir. Bu bağlamda çalışmada öğretmen adaylarının istihdam politikalarına ait algıları, mevcut uygulamaların ne düzeyde adil olduğu, eğitim politikaları kapsamında yapılan düzenlemelere ilişkin görüşlerinin tespit edilerek; politika geliştiren kurumlar için de rehber niteliği ve aynı zamanda gelecekteki araştırmalara yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada beden eğitimi ve spor öğretmen adaylarının KPSS sürecine ilişkin yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma nitel araştırma desenleri kapsamında yer alan fenomenoloji desenindedir. Fenomenolojinin hedefi bireyin tecrübesini anlamayı sağlamaktır (Van Manen, 2007). Bu desenin önemi, yaşanmış tecrübeleri anlayabilme ve tasvirin (betimlemenin) önem taşıdığı bir problem yöntemi olmasıdır. Fenomenolojik (olgu bilim) araştırma, bir bireyin sahip olduğu deneyimin (tecrübenin) nasıl bir şey olduğu sorusuna merakla başlanması gerektiğini ifade eder. Bu bağlamda, araştırmacının çalışmayı izleyeceği yolun belirlenmesine yardımcı olur (Creswell, 2020; Wilson, 2015).

Araştırma Grubu

Çalışmanın evrenini beden eğitimi ve spor öğretmen adayları oluşturmakta olup, örneklem grubu Amasya ilinde yaşayan 6 aday öğretmen kapsamındadır. Araştırmanın örneklem grubu ölçüt örneklem kapsamında seçilmiştir. Çalışmadaki ölçüt, araştırmaya katılan örneklem grubunun beden eğitimi ve spor öğretmen adayı olması koşuludur.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmanın yürütülmesi hususunda, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu tarafınca 24/12/2024 tarihli 108.01-234013 sayılı etik kurul kararı ile onay alınmıştır. Çalışmada nitel veri toplama yöntemleri arasında yer alan görüşme yaklaşımı tercih edilmiştir. Görüşmeler yüz yüze yürütülmüş ve veri toplama aracı olarak araştırmacılar (2024), tarafından 8 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu soruları:

- 1) KPSS konularını çalışırken karşılaştığınız problemler nelerdir? Açıklayınız.
- 2) Alanınızla ilgili atama/istihdam problemleri olduğunu düşünüyor musunuz? Nedenleri ile açıklayınız.
- 3) Sınav süreci sizi ekonomik, çevre, sosyal ve psikolojik yönden nasıl etkiledi?
- 4) KPSS (AGS-MEB) sınavının öğretmenlik seçmede yeterli ve uygun kriter olduğunu düşünüyor musunuz? Açıklayınız?
- 5) 2025 yılı itibari ile değişen atama yönetmeliği hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- 6) Sizce lisans eğitiminin yetersiz olması durumu mu öğretmen akademisi kurulmasını gerektirdi?
- 7) Öğretmen akademisinin nitelikli öğretmen yetiştireceğini düşünüyor musunuz? Açıklayınız.
- 8) Sizce KPSS sınav sürecine ilişkin önerileriniz nelerdir?

Verilerin Analizi

Çalışmada veriler; araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla elde edilmiştir. Veriler, NVivo programında içerik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, araştırmacılara veriyi düzenli hale getirilmiş ve sistemli bir biçimde gözden geçirilmesine imkân sağlaması, nesnel ve tekrarı mümkün olan çözümleme sunması gibi birçok avantajı beraberinde getirmektedir (Krippendorff, 2019). Bu bağlamda içerik analizi verilerin işlenip, düzenli hale getirilmesinin yanı sıra istatistiksel verilerin de kullanılmasıyla birlikte yorum yapmayı kolaylaştıracaktır. Nitekim çalışmada verilerin çözümlenmesi sonucunda, kod ve tema listesi oluşturulmuş ve kodlar uygun temalara atanmıştır.

Bilimsel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik kavramları iç ve dış geçerlik olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. İç geçerlik verilerin toplanma sürecinden yorumlanması sürecine kadar tutarlığı ifade etmektedir. Öte yandan dış geçerlik ise genellebilirlikle ilişkili bir durumdur. Ancak nitel araştırmalarda elde edilen sonuçlar belli bir dereceye kadar genellenebilmektedir. Yapılan genellemeler ise her ne kadar bir dereceye kadar buna imkân tanısa da, okuyucunun sonuçlardan yola çıkarak kendi ortamı için bazı deneyimler kazanmasına olanak sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Çalışmada iç güvenilirliği tespit etmek amacıyla kod listesindeki uyuma oranını tespit etmek amacıyla üç kişilik uzman ekip (nitel araştırma yöntemleri alanında çalışan iki uzman ve eğitim fakültesinde akademisyen) oluşturulmuştur. Uzmanlar tarafından güvenilirlik hesaplaması ise “görüş birliği/görüş birliği

+ görüş ayrılığı $\times 100$ formülüyle hesaplanmıştır. Genellikle güvenilirlik hesaplaması %70 oranında yeterli görülmektedir (Miles - Huberman, 1994). Araştırmada ise güvenilirlik oranının en düşük %87 oranında olduğu tespit edilmektedir.

BULGULAR

Tablo 1. Beden eğitimi ve spor öğretmenlerine ilişkin demografik bilgiler

	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Düzeyi	Gelir Düzeyi	Branş
K1	26	Kadın	YL	Orta	Halk Oyunları
K2	23	Erkek	Lisans	Orta	Futbol
K3	26	Erkek	Lisans	Orta	Halk Oyunları
K4	24	Erkek	YL	Orta	Yüzme
K5	25	Erkek	Lisans	Orta	Güreş
K6	25	Kadın	Lisans	Orta	Muay Thai

YL: Yüksek lisans

Tablo 1’de beden eğitimi ve spor öğretmen adaylarına ilişkin demografik bilgiler yer almaktadır. Çalışma, 2 kadın 4 erkek olmak üzere toplamda 6 beden eğitimi ve spor öğretmen adayı kapsamında yürütülmüştür. Öğretmen adaylarının tamamı orta düzeyde gelir durumuna sahip olmakla birlikte, 4’ü lisans 2’si ise yüksek lisans düzeyinde eğitime sahiptir. Aday öğretmenleri halk oyunları, futbol, yüzme, güreş ve Muay Thai spor branşına sahiptir.

Tablo 2. KPSS konularını çalışırken karşılaşılan sorunlara ilişkin aday öğretmen görüşleri

Tema Adı	Görüşülen Kişi	Kod Kelimesi	Kod konusu
Karşılaşılan Sorunlar	Öğretmen Adayları	28	Üniversitede alan eğitimi yetersiz
			Online dersler
			Covid-19 süreci
			Deprem
			Psikolojik
			Odaklanamama
			Motivasyon eksikliği
			Konuların yüzeysel işlenmesi
			Lisans eğitimi yetersiz
			Eğitim programları yetersiz
Ders içerikleri KPSS ile uyumsuz			

Tablo 2’de KPSS konularını çalışırken karşılaşılan sorunlara ilişkin aday öğretmenlerin görüşleri alınmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda aday öğretmenler; üniversitede alınan eğitimin yetersiz olduğunu, Covid-19 ve depremin süreci olumsuz etkilediğini, lisansta ders içerikleri ile KPSS konularının uyumsuz olduğunu, motivasyon eksikliği yaşadıkları şeklinde sorunlarını belirtmektedirler.

Tablo 3. İstihdam konusuna ilişkin aday öğretmenlerin görüşleri

Tema Adı	Görüşülen Kişi	Kod Kelimesi	Kod konusu
İstihdam	Öğretmen Adayları	30	Öğretmen atamaları az Mezun ve atamalarda orantısızlık var Yetersiz bölümler kapatılmalı Formasyon kaldırılmalı Spor alanı değersiz görünüyor İlkokulda farklı branş öğretmenleri giriyor Kontenjan çok az Emeklilik yaşı Alan değer görmüyor

Tablo 3'te istihdam konusuna ilişkin aday öğretmenlerin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda öğretmen adayları; alanlarında yapılan atamaların az olduğunu, nitelikli öğretmen yetiştiremeyen bölümlerin kapatılması gerektiğini, spor alanının değersiz görüldüğünü, ilkokulda alan dışı öğretmenlerin beden eğitimi ve spor derslerine girmesi, emeklilik yaşı ve formasyonun istihdam sürecini olumsuz yönde etkilediği şeklinde görüşlerini bildirmektedirler.

Tablo 4. Sınav sürecinin etkilerine ilişkin aday öğretmenlerin görüşleri

Tema Adı	Görüşülen Kişi	Kod Kelimesi	Kod konusu
Sınav Etkileri	Öğretmen Adayları	46	Maddi olarak etkiledi Çalışmak için kaynak yeniliyorum Online kurslara katılıyorum Aileme vakit ayıramıyorum Sosyal çevremden koştum Psikolojik olarak yetersiz hissediyorum Dershane ve kitap ücretleri pahalı Başka bir işte de çalışmam gerekti Çevrenin atanmamı beklemesi Beklentiler Baskılar Gelecek kaygısı Arkadaş çevremden uzaklaştım Sürekli ders çalışmak zorunda kaldım

Tablo 4'te sınav sürecinin etkilerine ilişkin aday öğretmenlerin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda aday öğretmenlerin; süreçten maddi olarak etkilendiği, ailelerine, arkadaşlarına yeterince vakit ayıramadıkları, süreç içerisinde başka bir işte de çalışmaları gerektiği, geleceğe yönelik kaygı yaşadıkları, çevreden atanmalarına ilişkin beklenti ve baskının olduğunu, dershane, online kurs, kaynakların pahalılığından etkilendikleri şeklinde görüşlerini belirtmektedirler.

Tablo 5. KPSS (AGS-MEB) sınavının öğretmenlik seçmede yeterliğine ilişkin aday öğretmen görüşleri

Tema Adı	Görüşülen Kişi	Kod Kelimesi	Kod konusu
KPSS Yeterliği	Öğretmen Adayları	26	Sınavlar yeterlik ölçmüyor Bilgiler ezbere dayalı Uygulama çok önemli Bana mantıklı gelmiyor Sadece bilgi değil, aktarımda önemli Kriter, uygulamada anlatabilen olmalı Fiziki yeterlik ön planda tutulmalı

Tablo 5'te KPSS (AGS-MEB) sınavının öğretmenlik seçmede yeterliğine ilişkin aday öğretmen görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda aday öğretmenler; sınavın yeterlik ölçmediği, sistemin ezbere dayalı olduğu, sadece teorik bilginin önemli olmadığı uygulamada da aktarımın önemli olduğu, özellikle spor alanında fiziki yeterlik ve spor branşının uygulanabilirliğinin ön planda tutulması gerektiği şeklinde görüşlerini belirtmektedirler.

Tablo 6. 2025 yılı itibari ile değişen atama yönetmeliğine ilişkin aday öğretmen görüşleri

Tema Adı	Görüşülen Kişi	Kod Kelimesi	Kod konusu
Atama Yönetmeliği Değişiklikleri	Öğretmen Adayları	30	Sistem değiştikçe pes etmemeye çalışıyorum Sistemin güncellenmesi mesleğe zarar veriyor Adaletli olunmalı Şeffaf olunmalı Her adaya eşit fırsatlar sunulmalı Kaygımı yükseltmek istemiyorum Sınava odaklanmayı tercih ediyorum Öğretmenlere haksızlık olduğunu düşünüyorum

Tablo 6'da 2025 yılı itibari ile değişen atama yönetmeliğine ilişkin aday öğretmen görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda aday öğretmenlerin çoğunluğu; sistemin güncellenmesinin öğretmenlik mesleğine zarar verdiğini, öğretmenlik mesleğine yapılan haksızlık olarak gördüklerini, kaygı duymayıp sınava odaklandıklarını, süreç içerisinde her adaya eşit fırsatlar sunulması, sınavların şeffaf ve eşit imkânlar doğrultusunda yapılması gerektiği şeklinde görüşlerini belirtmektedirler.

Tablo 7. Öğretmen akademisinin kurulmasının gerekliliğine ilişkin aday öğretmen görüşleri

Tema Adı	Görüşülen Kişi	Kod Kelimesi	Kod konusu
Öğretmen Akademisi Gerekliliği	Öğretmen Adayları	23	Bölgelere tercihi azaltmak için yapıldı Kalitenin artırılması için uğraşılmalıydı Beceri ve süreklilik açısından iyi oldu Atama sürecini yavaşlatmak Öğrencileri yarışa sokmak Meslekten soğutmak

Tablo 7'de öğretmen akademisinin kurulmasının gerekliliğine ilişkin aday öğretmen görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda aday öğretmenlerin çoğunluğu (3 kişi); öğretmen akademisinin bölümlere tercihin azaltılması, atama sürecini

yavaşlatmak, öğretmen adaylarını yarışa sokmak amacıyla yapıldığını, lisans eğitimindeki eksikliklerin giderilerek kalitesinin artırılması gerektiğini belirtirken; 2 öğretmen adayı konuyla ilgili net bir bilgi olmadığından yorum yapmak istemediklerini ifade etmektedirler. Öte yandan 1 aday öğretmen ise öğretmen akademisinin adaylar için beceri ve süreklilik açısından iyi olduğunu ve kendilerini geliştirebilecekleri şeklinde görüşlerini belirtmektedirler.

Tablo 8. Öğretmen akademisinin nitelikli öğretmen yetiştirebilme konusuna ilişkin aday öğretmen görüşleri

Tema Adı	Görüşülen Kişi	Kod Kelimesi	Kod konusu
Nitelikli Öğretmen Yetiştirme	Öğretmen Adayları	35	Sorunlar yine devam edecek Her şehirde farklılık gösterecek Akademi çok şey katmayacak İnsanlar başka bir şehre gitmek zorunda kalacaklar Özen gösterilirse katkı sağlar Liderlik Uygulamalı eğitim Öğrenciye yönelik eğitimler Eğitim fakültelerinde olmalı Lisanstan farkı olmayacak

Tablo 8’de öğretmen akademisinin nitelikli öğretmen yetiştirebilme konusuna ilişkin aday öğretmen görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda aday öğretmenlerin çoğunluğu (5 kişi); sorunların devam edeceğini, akademinin adaylara çok şey katmayacağını, eğitimin eğitim fakültelerinde verilmesi gerektiğini, adayların eğitim için şehir değiştirmek zorunda kalacakları şeklinde görüş belirtmektedirler. Öte yandan 1 öğretmen adayı ise süreç içerisinde özen gösterilirse, liderlik, uygulamalı eğitim ve öğrenci iletişimi kapsamında verilecek olan eğitimlerin gelişim süreçlerini olumlu yönde etkileyeceklerini ifade etmektedirler.

Tablo 9. KPSS sürecine ilişkin aday öğretmen önerileri

Tema Adı	Görüşülen Kişi	Kod Kelimesi	Kod konusu
Öneriler	Öğretmen Adayları	40	Teorik değil pratik sınav olmalı Alan eğitimi öncelikli olmalı Sınav tek merkezde yapılmalı Adaylar psikolojik testten geçirilmeli Mülakat kaldırılmalı Herkes kendi alanından sınav olmalı Daha fazla staj eğitimi almalı Sınav süresi arttırılmalı Şeffaf olunmalı Sınavda objektif olunmalı Uygulamalı değerlendirmeler eklenmeli

Tablo 9’da KPSS sürecine ilişkin aday öğretmen önerileri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda aday öğretmenlerin; alanlarından dolayı sınavın teorikten ziyade uygulamalı olarak yapılması, mülakatın kaldırılması, sınav süresinin arttırılması, staj

eğitimine ağırlık verilerek uygulamanın artırılması, adayların psikolojik testten geçirilmesi, sınavın tek merkezde yapılması, sınavın objektif ve Şeffaf olması Şeklinde önerilerini belirtmektedirler.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada beden eğitimi ve spor ğretmen adaylarının KPSS (AGS-MEB) sürecine ilişkin algılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada verilerin analizi sonucuna ilişkin aşağıda bilgilere yer verilmiştir.

Aday ğretmenlerin KPSS konularını çalışırken üniversitede alınan eğitimin yetersiz olduğunu, Covid-19 ve depremin süreci olumsuz etkilediğini, lisansta ders içerikleri ile KPSS konularının uyumsuz olduğunu, motivasyon eksikliği yaşadıkları Şeklinde sorunlarını belirtmişlerdir. Yürütülen alıŐma ile benzerlik gösteren Gündoğdu vd. (2008) araştırma sonuçlarına göre sınavın ğretmen adaylarının geleceklerini etkilediğini ve onlar açısından çok önemli olduğunu, bu sınavın ve sınava hazırlanma süreci içerisindeki durumlarının kendilerini ruhsal, sosyal ve ekonomik olarak yıpratığını, sınavın iyi ğretmen seçen bir sistem olmadığını, ğretim elemanlarının derslerinde KPSS'ye yönelik ğretim yapması gerektiğini ve genel olarak KPSS'nin kaygı düzeyleri üzerinde olumsuz bir etki yarattığı Şeklindeki sonuçlara ulaŐılmaktadır. Öte yandan Karaköse (2022) tarafından yürütülen bir araştırmada ise pandemi sürecinde, ruhsal durumun deđiŐmesiyle birlikte, ğretmen adaylarında sınav kaygısının arttığı belirlenmiştir. Yine Kim - Lee (2019) tarafından yürütülen araştırmada ise, ğretmen adaylarında sınav sürecinden kaynaklı olarak, maddi anlamda stres yaşandığı tespit edilmektedir. Tüm bunlara ilaveten Ingersoll (2021), çalışmasında ise ğretmen adaylarının %40'ının standart sınavlardan ötürü stres yaşadığı belirtilmiştir.

Aday ğretmenler istihdam konusuna ilişkin; alanlarında yapılan atamaların az olduğunu, nitelikli ğretmen yetiŐtirmeyen bölümlerin kapatılması gerektiğini, spor alanının değersiz görüldüğünü, ilkokulda alan dışı öğretmenlerin beden eğitimi ve spor derslerine girmesi, emeklilik yaşı ve formasyonun istihdam sürecini olumsuz yönde etkilediği Şeklinde görüşlerini bildirmişlerdir. Alanyazın incelendiğinde; Sezgin - Duran (2011) yürüttükleri çalışmada; ğretmen adayının atanabilmesi için öncelikle eğitim fakültelerindeki kontenjanların azaltılması gerektiği tespit edilmektedir. Dadandı - Kayon (2016) alıŐmasında; eğitim fakültesi ğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin, pedagojik formasyon alan ğretmen adaylarından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Aday ğretmenlerin sınav sürecinin etkilerine yönelik görüşleri incelendiğinde süreçten maddi olarak etkilendikleri, ailelerine, arkadaşlarına yeterince vakit ayıramadıkları, süreç içerisinde başka bir işte de çalışmaları gerektiği, geleceğe yönelik kaygı yaşadıkları, çevreden atanmalarına ilişkin beklenti ve baskının olduğunu, dersane, online kurs, kaynakların pahalılığından etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazın incelendiğinde; Jehi vd. (2024) yürütmüŐ oldukları araştırmada kaygının artmasının, akademik başarının olumsuz yönde büyümesini neden olduğu ve bu durumun da KPSS kaygısıyla birlikte

öğretmen adaylarının sınav performansını düşürdüğünü tespit etmişlerdir. Ayrıca, Arslan vd. (2021) çalışmasında KPSS kaygısının ruhsal durumların üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ve bu durumun ise tükenmişlik hissini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer bir çalışmada ise KPSS'nin atanamama korkusu sebebiyle öğretmen adayları üzerinde baskı oluşturarak onları kaygı ve stres durumlarına sürüklediği yönündedir (Baştürk, 2007; Eraslan, 2006; Tümkeya, Aybek - Çelik, 2007; Yeşilyurt - Semerci, 2011). Dolayısıyla sınava hazırlanan öğretmen adayların ekonomik, sosyal, çevre baskısı yönünden birtakım sorunlara da maruz kaldıkları görülmektedir.

Aday öğretmenlerin KPSS (AGS-MEB) sınavının öğretmenlik seçmede yeterliğine ilişkin görüşleri incelendiğinde sınavın yeterlik ölçmediği, sistemin ezber dayalı olduğu, sadece teorik bilginin önemli olmadığı uygulamada da aktarımın önemli olduğu, özellikle spor alanında fiziki yeterlik ve spor branşının uygulanabilirliğinin ön planda tutulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Güleş - Karataş (2012)'in yürüttüğü çalışmada öğretmen adaylarının genel anlamda fakültelerde öğretim elemanlarının yeterli olduğu ve derslerin uygulamaya yönelik işleniş biçimlerinden memnun olduklarını belirtmiştir. Başkan - Alev (2009)'in araştırmasında fakültede öğretmenlik meslek derslerinde edinilen (kazanılan) davranışların sınırlı bir kısmının, KPSS'de ölçüldüğünü ifade etmişlerdir. Literatürde diğer çalışmalar incelendiğinde ise; KPSS'nin, yalnızca bilişsel becerileri ölçmeye dayalı bir sınav olması sebebiyle öğretmen adayları tarafından eleştirildiği gözlemlenmektedir (Eraslan, 2006; Gündoğdu, Çimen - Turan, 2008; Nartgün, 2008; Yüksel, 2004). Öte yandan Yüksel (2004)'in araştırmasında ise sınavda öğretmen adaylarının alan bilgisi ve alan bilgisi öğretiminin ölçülmemesi önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Bunlara ek olarak Nartgün (2008)'ün yürüttüğü çalışmada öğretmen adaylarının KPSS'nin daha çok alana özgü olması yönünde görüş belirttiği tespit edilmektedir.

Öğretmen adaylarının 2025 yılı itibarıyla değişen atama yönetmeliğine ilişkin olarak çoğunluğu; sistemin güncellenmesinin öğretmenlik mesleğine zarar verdiğini, öğretmenlik mesleğine yapılan haksızlık olarak gördüklerini, kaygı duymayıp sınava odaklandıklarını, süreç içerisinde her adaya eşit fırsatlar sunulması, sınavların şeffaf ve eşit imkânlar doğrultusunda yapılması gerektiği yönünde görüşlerini belirtmektedirler. Alanyazın incelendiğinde; Sezgin - Duran (2011) yürüttükleri çalışmada KPSS'ye yönelik hazırlık yapan öğretmen adaylarının, eğitim fakültelerinde aldıkları lisans derslerine yeterince odaklanmadıkları ve bu derslere genellikle sadece geçmek amacıyla çalıştıkları tespit edilmektedir. Benzer şekilde Jashari - Pepaj (2018) tarafından yapılan bir çalışmada şeffaf bir kamu yönetiminin, sadece kurumların işleyişinin etkinliğini değil, aynı zamanda toplumun kamu sektörüne olan güvenini de güçlendireceğini ifade etmektedir. İlaveten Cucciniello vd. (2012) tarafından yürütülen çalışmada, şeffaflık politikalarının sadece söylemlerle sınırlı kalmaması gerektiği, bunun yanı sıra bu politikaların etkili bir şekilde hayata geçirilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır.

Aday öğretmenlerin öğretmen akademisinin kurulmasının gerekliliğine ilişkin görüşleri incelendiğinde çoğunluğunun görüşü; bölümlere tercihin azaltılması, atama sürecini

yavaşlatmak, öğretmen adaylarını yarışa sokmak ve lisans eğitimindeki eksikliklerin giderilerek kalitenin artırılması gerektiği şeklindedir. Öte yandan diğer katılımcıların görüşü ise; öğretmen akademisinin adaylar için beceri ve süreklilik açısından iyi olacağı ve kendilerini geliştirebilecekleri yönündedir. Alanyazın incelendiğinde; Karaca (2011) araştırmasında öğretmen adaylarının KPSS'nin etkileri ve sonuçları konusunda genel anlamda olumsuz bir tutuma sahip olduklarını belirtmiştir. İlaveten Yüksel (2004) çalışmasında ise KPSS'nin bir yeterlik sınavı değil, öğretmen adayları arasında bir yarışma sınavı hâline geldiği belirtilmiştir. Güven - Dak (2017) yürüttükleri çalışmada; KPSS'nin öğretmen atamalarında gerekli olduğunu ancak sınavın içerik olarak gereksiz ve birçok soru içerdiğini, gereksiz bir rekabet ortamı oluşturduğunu, geleceğe dönük belirsizliklere sebep olduğunu, kaygı ve stres gibi nedenlerle beraber yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediği sonucuna varmıştır.

Öğretmen akademisinin nitelikli öğretmen yetiştirebilme konusuna ilişkin aday öğretmen görüşleri incelendiğinde çoğunluğunu; sorunların devam edeceğini, akademinin adaylara çok şey katmayacağını, öğretimin eğitim fakültelerinde verilmesi gerektiğini, adayların eğitim için şehir değiştirmek zorunda kalacakları şeklinde görüşlere sahiptir. Öte yandan diğer öğretmen adaylarının görüşü ise süreç içerisinde özen gösterilirse, liderlik, uygulamalı eğitim ve öğrenci iletişimi kapsamında verilecek olan eğitimlerin, gelişim süreçlerini olumlu yönde etkileyeceklerini ifade etmektedirler. Alanyazın incelendiğinde; Yüksel (2010), eğitim fakültelerinin nitelikli öğretmen yetiştirme konusunda yaşadığı sorunların, öğretmen adaylarının donanımını olumsuz etkilediğini ve bu durumun eğitim fakültelerinin üniversite içindeki konumunu da zayıflattığını ifade etmektedir. Benzer şekilde Özoğlu (2010) çalışmasında ise eğitim fakültelerindeki sorunların başında altyapının yetersiz olması, öğretim elemanı eksikliği, derslerin kuramsal (kağıt üzerinde, teorik) olarak kaldığı ve uygulamaya ilişkin eksiklerin olduğuna yönündedir. Lin vd. (2021) tarafından yürütülen bir çalışmada ise öğretmen eğitiminde yaşanan eksikliklerin giderilmesi ve iyileştirmelerin yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Tüm bunlara ek olarak Hwang (2014), çalışmasında öğretmen yetiştirme programlarının mesleki gelişimi destekleyecek şekilde tasarlanması gerektiğini belirtmektedir.

Son olarak öğretmen adaylarının görüşleri incelendiğinde; alanlarından dolayı sınavın teorikten ziyade uygulamalı olarak yapılması, mülakatın kaldırılması, sınav süresinin artırılması, staj eğitimine ağırlık verilerek uygulamanın artırılması, adayların psikolojik testten geçirilmesi, sınavın tek merkezde yapılması, sınavın objektif ve şeffaf olması şeklinde önerilerinin olduğu tespit edilmektedir. Çalışma sonuçları genel itibarıyla değerlendirildiğinde; öğretmen adayları; öğretmenlik akademisinde lisans eğitiminde olduğu gibi birtakım problemlerin devam edebileceğini ve bu problemlerin akademinin kurulmasıyla birlikte çözümleneceğine ilişkin ifadeleri dikkat çekmektedir.

ÖNERİLER

- Öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği üzere lisans eğitiminde “hayata transfer etme” ilkesi ile hareket edilerek uygulamalı derslere daha çok yer verilmelidir.
- Pedagojik formasyon kaldırılmalı ve ilgili branşların sadece eğitim fakültesi kapsamında üniversiteye alınması sağlanmalıdır.
- Üniversitelerde öğrencilere sınav kaygısı ile stresle başa çıkma yollarıyla ilgili gerekli seminerler düzenlenmelidir.
- Lisans eğitimi iyileştirilerek dersler KPSS müfredatıyla uyumlu hale getirilmeli ve simülasyon tabanlı eğitimler eklenmelidir.
- Mülakatlar kaldırılmalı ve uygulamalı sınavlara daha çok yer verilerek eklenmelidir.
- Bu konu ve kapsamda çalışma yürütecek olan araştırmacıların daha detaylı bilgi edinmek amacıyla karma (nitel-nicel) çalışmalar yürütmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan, Ahmet, vd. "Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının KPSS kaygı ve tükenmişlik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi." *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 5/1 (2021), 354-365. 2021. <https://doi.org/10.38015/sbyy.943617>
- Başkan, Zeynep - Alev, Necati. "Kamu personeli sınavında (KPSS) çıkan soruların öğretmenlik meslek derslerine göre kapsam geçerliliği." *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 11/1, (2009), 29-49.
- Baştürk, Refik. "Kamu personeli seçme sınavına hazırlanan öğretmen adaylarının sınav kaygı düzeylerinin incelenmesi." *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/2, (2007) 163-176. <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt17/sayi2/163-176.pdf>
- Creswell, John W. Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni. çev B, Murat & D, Sezgin Burhan). Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.
- Cucciniello, Maria, Nasi, Gianluca - Valotti, Giovanni. "Hükümette şeffaflığın değerlendirilmesi: Retorik, gerçeklik ve arzu." *Hawaii Uluslararası Sistem Bilimleri Konferansı*, 2012.
- Dadandı, İsmail - Kalyon, Ayşegül. "Eğitim fakültesinde öğrenim gören ve pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları, kaygı düzeyleri ve öğretmenlik mesleğine karşı tutumları." *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 11/1 (2016), 253-269.
- Darst, Philip W - Pangrazi, Robert P. "Dynamic physical education for secondary school students." CA: Pearson Education, 6th ed., 2009.
- Eraslan, Levent. "Öğretmenlik mesleğine girişte kamu personeli seçme sınavı (KPSS) yönteminin değerlendirilmesi." *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 1/1 (2006), 1-31.
- Güleş, Hüseyin - Karataş, Sevim. "Öğretmen atamalarında esas alınan merkezi sınavın (KPSS) öğretmen adaylarının görüşlerine göre değerlendirilmesi." *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi* 6/1 (2012), 102-119.
- Gündoğdu, Kadir vd. "Öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavına (KPSS) ilişkin görüşleri." *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 9/2 (2008), 35-43.
- Güven, Selin - Dak, Gökhan. "Öğretmen adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavına (KPSS) bağlı oldukları görsel metaforlar." *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama* 8/15 (2017), 2-16.
- Ingersoll, Richard. "Teacher Stress and Burnout: A Comparative Study of the US and South Korea." *Journal of Educational Research*, 2021.
- İrez, Sema Gül. "Fiziksel etkinlik kartları uygulamasının ilköğretim öğrencilerinin beden eğitimi derslerindeki fiziksel aktivite düzeyleri, ders içerikleri ve öğretmen

- davranışları üzerine etkisi." *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 31 (2012), 149-158.
- Jashari, Muharrem - Pepaj, Irfan. "Kamu yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkesinin rolü." *Acta Universitatis Danubius: Administratio*, 2018.
- Jehi, Tamera vd. "Kaygı, depresyon, stres ve sınav kaygısı, COVID-19 karantinası sonrası lisans öğrencilerinde akademik performansla ters ilişkilidir." *ERIC*, 2024. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1414797>
- Karaca, Emine. "Öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavına (KPSS) yönelik tutumları." *Akademik Bakış Dergisi* 23 (2011), 1-18. <http://www.akademikbakis.org/arsiv.htm>
- Karaköse, Serkan. "COVID-19'un ruhsal hastalıkları olan kişiler üzerindeki etkisi: Sağlık kaygısı, başa çıkma stratejileri ve psikolojik iyi oluş." *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi* 7/1 (2022), 45-60.
- Karataş, Sevim - Güleş, Hüseyin. "Öğretmen atamalarında esas alınan merkezi sınavın (KPSS) öğretmen adaylarının görüşlerine göre değerlendirilmesi." *Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7/2 (2013), 66-77.
- Kim, Hee-Kyung - Lee, Seung. "Financial Stress Among Teacher Candidates in South Korea." *Asia-Pacific Journal of Teacher Education* 47/4 (2019), 305-317.
- Krippendorff, Klaus. *Content analysis: An introduction to its methodology*. Yayın yeri bilgisi? Sage, 4th ed. 2019.
- Lachman, Valerie D. "Moral courage: a virtue in need of development?" *Medsurg Nursing* 16/3 (2007), 131-133.
- Lin, Shih Ming, vd. "Öğretmen eğitiminin Çin'in derin yoksulluk bölgelerinde öğretmen gelişiminin iyileştirilmesini nasıl desteklediği." *2021 Onuncu Uluslararası Teknolojiyle Eğitim Yeniliği Konferansı (EITT)*, 2021.
- Medeni, Murat Bülent. *Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi (Balıkesir örneği)*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Miles, M. B. - Huberman, A. M. *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. CA: Sage Publication, 1994.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). *Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü. Öğretmen yeterlikleri: Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri ve özel alan yeterlikleri*. <http://otmg.meb.gov.tr/>, 2011.

- Nartgün, Şener Sefa. "Aday öğretmenlerin gözüyle Milli Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarına öğretmen atama esasları." *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 8/2 (2008), 47-58.
- Özoğlu, Murat. "Türkiye'de öğretmen yetiştirme sisteminin sorunları." *SETA Analiz*, 2010.
Erişim:
http://www.setav.org/document/SETA_Analiz_17_Turkiyede_Ogretmen_Yetistirme_Sisteminin_Sorunlari_Murat_Ozoglu_son.pdf
- Sezgin, Ferhat, - Duran, Emine. "Kamu Personeli Seçme Sınavı'nın (KPSS) öğretmen adaylarının akademik ve sosyal yaşantılarına yansımaları." *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 153 (2011), 45-60.
- Tümkaya, Savaş vd. "KPSS'ye girecek öğretmen adaylarındaki umutsuzluk ve durumluk-sürekli kaygı düzeylerini yordayıcı değişkenlerin incelenmesi." *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 7/2 (2007), 953-974.
- Uçan, Ahmet. "Türkiye'de öğretmenlik mesleğinin tarihçesi." www.ogretmen.info, 17 Mayıs 2007.
- Uluşık, Veli. "Ortaöğretim öğrencilerinin beden eğitimi dersine yönelik tutumlarının sınıf ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi." *Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi* 2/2 (2016), 20-27.
- Van Manen, Max. "Phenomenology of practice." *Phenomenology & Practice* 1/1 (2007), 11-30.
<https://doi.org/10.29173/pandpr19803>
- Wilson, Ann. "A guide to phenomenological research." *Nursing Standard* 29/34 (2015), 38-43.
<https://doi.org/10.7748/ns.29.34.38.e8821>
- Yeşilyurt, Erkan - Semerci, Çetin. "Uygulama öğretmenlerinin öğretmenlik uygulaması sürecinde karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri." *Akademik Başarı Dergisi* 27 (2011), 1-23.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin. 2016.
- Yüksel, Savaş. "Öğretmen atamalarında merkezi sınav uygulamasının (KPSS) değerlendirilmesi." XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye, 2004.
- Yüksel, Savaş. *Türk üniversitelerinde eğitim fakülteleri ve öğretmen yetiştirme*. Ankara: Pegem Akademi, 2010.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Bu alıőmada ‘‘Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi’’ kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan ‘‘Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler’’ başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirini gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Amasya Üniversitesi

Etik değerlendirme kararının tarihi: 24.12.2024

Etik değerlendirme belgesi sayı numarası: E-30640013-108.01-234013

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmacıların her biri mevcut araştırmanın tüm aşamalarına eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı yoktur. Araştırmada ıkar atıőması bulunmamaktadır.

Divorce Process in Tribes: A Sociological Study on Family Dynamics and Social Norms

Aylin ÇİÇEKLİ *

¹ Faculty of Literature, Akdeniz University, Antalya, Türkiye, ORCID: 0000-0002-3606-4351

ABSTRACT

This study examines divorce processes in Kurdish tribes from a sociological perspective, analyzing how these processes are shaped by social norms, family dynamics, and patriarchal structures. Divorce in tribal societies is not merely an individual decision but rather a collective process influenced by social and economic factors. Within this framework, the study analyzes divorce cases within the jurisdiction of the Van Family Court, focusing on cases involving tribal affiliations and exploring the effects of divorce on individuals. The aim of this study is to understand the social context of divorce in Kurdish tribes, highlight the challenges faced by women and children, and examine the determinative role of tribal structures in divorce processes. The significance of this research lies in its demonstration that divorce in tribal societies is not an individual matter but an issue shaped by gender roles, economic dependence, and traditional norms. In this context, the study extensively examines the physical and psychological violence, social exclusion, economic dependency, and tribal pressures that women experience during divorce. A qualitative research design based on content analysis was employed. Divorce case files made publicly available by the Van Family Court were examined, and cases involving tribal affiliations were selected using purposive sampling. Thematic coding was used in content analysis to categorize the reasons for divorce, social norms, and the impact of divorce on individuals. The findings indicate that divorce within tribal structures creates significant socio-economic disadvantages for women and results in social stigmatization. Women who divorce often face exclusion, pressure to remarry, and economic dependency, demonstrating the continued influence of tribal control mechanisms over women. Additionally, children experience custody disputes, parental conflicts, and the pressures of tribal expectations. In conclusion, this study reveals that divorce in Kurdish tribal societies is not solely an individual process but a complex phenomenon with social, economic, and cultural dimensions. While patriarchal structures and tribal norms exacerbate the difficulties women face post-divorce, the modernization and urbanization processes are gradually transforming these traditional structures.

Keywords: Tribe, family, marriage, divorce, gender

Type: Research

Article History

Received: 07.02.2025

Accepted: 27.02.2025

Published: 21.03.2025

*Corresponding Author:

aylincicekli@akdeniz.edu.tr

Aşiretlerde Boşanma Süreci: Aile İçi Dinamikler ve Toplumsal Normlar Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma

Aylin ÇİÇEKLİ ^{1*}

¹ Edebiyat Fakültesi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye, ORCID: 0000-0002-3606-4351

ÖZET

Bu çalışma, Kürt aşiretlerinde boşanma süreçlerini sosyolojik bir perspektifle ele alarak, bu sürecin toplumsal normlar, aile içi dinamikler ve ataerkil yapılar çerçevesinde nasıl şekillendiğini incelemektedir. Aşiret yapılarında boşanma bireysel bir karar olmaktan öte, toplumsal ve ekonomik faktörler tarafından yönlendirilen kolektif bir süreçtir. Bu bağlamda, çalışma Van Aile Mahkemesi kayıtlarına dayalı olarak aşiret bağlamında gerçekleşen boşanma davalarını analiz etmekte ve boşanmanın bireyler üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Çalışmanın amacı, Kürt aşiretlerinde boşanmanın toplumsal bağlamını anlamak, kadınların ve çocukların bu süreçte yaşadığı zorlukları ortaya koymak ve aşiret yapılarının boşanma süreçlerindeki belirleyici rollerini analiz etmektir. Çalışmanın önemi, aşiret toplumlarında boşanmanın bireysel bir karar olmaktan çok, toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik bağımlılık ve geleneksel normlarla şekillenen bir olgu olduğunu vurgulamasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, kadınların boşanma sürecinde karşılaştıkları fiziksel ve psikolojik şiddet, sosyal dışlanma, ekonomik bağımsızlık kaybı ve aşiret baskısı gibi faktörler ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Yöntem olarak, nitel araştırma desenine dayalı içerik analizi kullanılmıştır. Van Aile Mahkemesi'ndeki kamuya açık boşanma dosyaları incelenmiş, özellikle aşiret bağlamında gerçekleşen davalar amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. İçerik analizinde tematik kodlama yöntemi kullanılarak, boşanma gerekçeleri, toplumsal normlar ve boşanmanın taraflar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bulgular, aşiret bağlamında boşanmanın kadınlar için sosyo-ekonomik açıdan büyük bir dezavantaj yarattığını ve toplumsal damgalanma ile sonuçlandığını göstermektedir. Kadınların boşanma sonrası karşılaştıkları toplumsal dışlanma, yeniden evlenmeye zorlanma ve ekonomik bağımlılık gibi faktörler, aşiret yapılarının kadın üzerindeki denetim mekanizmalarının devam ettiğini ortaya koymaktadır. Ataerkil yapılar ve aşiret normları, kadınların boşanma sonrası yaşadığı zorlukları derinleştirirken, modernleşme ve kentleşme süreçlerinin bu yapıyı dönüştürmeye başladığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aşiret, aile, evlilik, boşanma, toplumsal cinsiyet

Tür: Araştırma

Makale Geçmişi
Gönderim: 07.02.2025
Kabul: 27.02.2025
Yayınlanma: 21.03.2025

*Sorumlu Yazar:
aylincicekli@akdeniz.edu.tr

GİRİŞ

Aile, bireylerin toplumsal rollerini öğrendiği, değerlerin aktarıldığı ve kimlik inşasının gerçekleştiği temel bir sosyal kurumdur. Tarihin her döneminde toplumsal yapının temel bir birimi olan aile, birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkilerde çok yönlü etkileriyle öne çıkmıştır. Toplumsal değişim ve modernleşme süreçleri, aile yapısında ve işlevlerinde derin dönüşümlere yol açmış, bu durum ailenin çok yönlü bir inceleme konusu haline gelmesini sağlamıştır. Aile formunun şekillenmesinde önemli bir evre olan evlilik, toplumsal normlar ve ekonomik şartlarla şekillenirken, bu formun çözülmesi anlamına gelen boşanma olgusu da toplumsal yapıyı derinden etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel toplumlarda "ölüm bizi ayırana kadar" anlayışına dayalı evliliklerin, modern hayatta "herşeyin muadilinin olduğu" anlayışına evrilmesi, bu dinamiklerin nasıl bir değişim geçirdiğini göstermektedir.

Modern dünyada boşanma oranlarının arttığı, evlilik yaşının yükseldiği, evlilik oranlarının azaldığı ve çekirdek aile yapısının dışında kalan çok sayıda aile tipinin ortaya çıktığı (Kümbetoğlu, 1997, 113) bir dönemde yaşıyoruz. Giddens'a (2014a, 2014b) göre modernleşme, bireyin yaşam tarzında dönüşüme neden olmakla kalmamış, şahsın mahrem alanlarındaki ilişkilerinde de radikal bir dönüşüme yol açmıştır.

Çeşitli toplumsal normlar, gelenekler ve ekonomik dinamikler, ailenin bireyler üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra, kimi zaman şiddet ve baskıya dayalı bir düzenin de kaynağı olmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin bazı bölgelerinde özellikle ataerkil yapının hâkim olduğu aile yapılarında, kadınlar, toplumsal cinsiyet normları gereği belirlenen rolleri ve görevleri yerine getirmeye zorlanmakta, bu süreçte bireysel hak ve özgürlükleri sıklıkla ihlal edilmektedir. Aile mahkemelerine yansıyan davalar, bu ihlalleri ve kadınların maruz kaldığı fiziksel, ekonomik, psikolojik ve cinsel şiddeti açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Orta Doğu'da tarih boyunca Kürt aşiretleri güçlü bir toplumsal yapı oluşturmuş, sosyo-ekonomik dayanışma, aile yapısı ve toplumsal ilişkiler açısından farklılaşan önemli örnekler sunmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri, Kürt aşiretlerinin hala etkisini sürdürdüğü bir coğrafyadır. Modernleşme ve kentleşme süreçlerine rağmen geleneksel yapılarını büyük ölçüde korumaktadırlar. Çalışmada Kürt aşiretlerini ele almanın temel nedeni, aşiret yapılarının tarihsel, sosyolojik ve kültürel olarak aile, evlilik ve boşanma süreçlerinde derin bir etkiye sahip olmasıdır. Bu bağlamda Kürt aşiretlerinde boşanma olgusunu incelemek, hem ataerkil yapının kadınlar üzerindeki etkilerini anlamak hem de modernleşme süreçleriyle aşiret yapılarında meydana gelen dönüşümleri gözlemlemek açısından önemli bir katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada, Van ili Aile Mahkemesine intikal etmiş davalardan elde edilen veriler, sosyolojik içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Veriler, kadının ev içindeki rolüne yönelik beklentiler, çocuk yaşta evlilikler, berdel ve kuma sistemleri gibi geleneksel uygulamaların, kadınların yaşamlarını nasıl şekillendirdiğini ve toplumsal normların aile içindeki şiddeti

nasıl meşrulaştırdığını ortaya koymaktadır. Çocuk doğurma baskısından, ekonomik kaynaklardan mahrum bırakılmaya kadar geniş bir spektrumda ele alınan bu davalar, kadınların maruz kaldığı çok boyutlu eşitsizliklerin bir yansımasıdır.

Makale, Kürt aşiretlerinde aile içi şiddetin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve geleneksel uygulamaların kadınlar üzerindeki etkilerini anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel sorunsalı, aile mahkemesine yansıyan boşanma davaları üzerinden, kadının ev içindeki konumunun ve toplumsal normların bireysel özgürlükler üzerindeki sınırlayıcı etkisini incelemektir. Bu bağlamda, bireysel hikâyeler üzerinden sosyolojik bir çözümleme yapılmış ve toplumsal normların, kadınların maruz kaldığı şiddeti nasıl görünmez kıldığını ve içselleştirilmiş bir kabul haline dönüştürdüğünü tartışmaya açmıştır.

Van Aile Mahkemesi kayıtlarından elde edilen verilerin analizine dayanan çalışma, içerik analizi yöntemiyle tematik bir değerlendirmeye tabi tutulmuş ve toplumsal normlar ile kadının aile içindeki rolü arasındaki ilişki tartışılmıştır. Bu bağlamda, çalışma toplumsal normların aile yapısındaki yansımalarını ele almakla kalmayıp, kadınların hak arama süreçlerindeki mücadelelerini de görünür kılmayı hedeflemektedir.

GELENEKSEL TOPLUMLARDA AİLE YAPISI

Geleneksel aile yapıları, bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel üretim süreçlerine entegre olduğu, hiyerarşik bir örgütlenmeye dayalı sistemlerdir. Bu ailelerde bireysel değil, kolektif çıkarlar önceliklidir ve otorite genellikle ailenin en yaşlı bireyine aittir. Sanayi öncesi dönemde, geniş aile yapısı tarımsal üretim ve el sanatları gibi alanlarda ekonomik bir birim olarak işlev görmüştür. Bireylerin toplumsal statüsü, yaş, cinsiyet ve evlilik durumuna bağlı olarak şekillenmiştir (Özbay, 1984, 34-37; Eyce, 2002, 47-64).

Geleneksel aile pratikleri küresel ölçekte benzerlik gösterse de, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde varlığını sürdüren Kürt aşiret yapıları, farklı sosyo-kültürel ve ekonomik mekanizmalara sahiptir. Feodal özellikler taşıyan bu yapılar, karşılıklı sorumluluk bilinci çerçevesinde işleyişini sürdürmektedir (Türkdoğan, 2013, 22-23; Beşikçi, 1992, 106; Bruinessen, 2013, 82). Weber'in geleneksel otorite modeliyle devam eden aşiretler, ataerkil bir toplumsal yapı sergileyerek erkek eksenli bir gündelik hayat sunar (Çiçekli - Parin, 2020).

Kürt Aşiretlerinde Sosyal ve Ekonomik Yapı

Kürt aşiret sistemi, tarih boyunca Orta Doğu'nun toplumsal örgütlenmesinde önemli bir rol oynamış, sosyal, ekonomik ve politik etkileriyle dikkat çekmiştir. Ataerkil ve geleneksel yapılarıyla toplumsal ve ekonomik dayanışmayı sürdüren bu sistem, bireyin statüsünü kan bağı, yaş, cinsiyet ve aile içindeki konum gibi unsurlara göre belirlemektedir. Aşiret liderliği, genellikle yaşlı ve deneyimli erkekler tarafından üstlenilir ve aşiretin siyasi-ekonomik kararları bu otorite tarafından yönetilir (Bruinessen, 2013). Sosyal kontrol, aile büyükleri ve

aşiret liderleri aracılığıyla sağlanırken, normlara aykırı davranışlar toplumsal yaptırımlarla cezalandırılmaktadır (Beşikçi, 1992).

Ekonomik açıdan Kürt aşiretleri, tarihsel olarak tarım ve hayvancılığa dayalı üretim sistemine sahiptir. Toprak mülkiyeti ve üretim araçları kolektif bir düzende yönetilirken, aşiret içindeki yardımlaşma toplumsal dengeyi sağlamada kritik rol oynamıştır (Yalçın-Heckmann, 2016). Ağa, ekonomik kaynakların dağıtımında belirleyici bir otorite olarak işlev görürken, amca kızı/amca oğlu evlilikleri ve berdel gibi uygulamalar mülk ve sosyal bağların korunmasını amaçlamıştır (Tekin, 2005; Bruinessen, 2013).

Ancak, modernleşme ve kentleşme süreçleri aşiret yapısını büyük ölçüde dönüştürmüştür. Eğitim, ulaşım ve iletişim altyapısındaki gelişmeler, aşiretler arası sınırları bulanıklaştırmış ve merkezi devlet otoritesinin aşiret üzerindeki etkisini artırmıştır. Kürt aşiretleri, modernleşme ve küreselleşme karşısında geleneksel yapısını koruma ile değişim arasında bir denge arayışındadır.

Akrabalık İlişkileri ve Evlilik Pratikleri

Kürt aşiretlerinde akrabalık, toplumsal örgütlenmenin temel taşı olup sosyal dayanışmayı güçlendiren bir mekanizmadır. Akriba evlilikleri, özellikle amca kızı/amca oğlu evlilikleri, mülkün aile içinde kalmasını sağlarken ekonomik ve siyasi çıkarları koruma aracı olarak görülmektedir (Yalçın - Heckmann, 2016, 290-300).

Berdel, yani karşılıklı kız alıp verme, aşiretler arasındaki ilişkileri güçlendiren bir uygulamadır. Maddi kaygılar nedeniyle tercih edilen berdel evlilikleri, başlık parasını ortadan kaldırırsa da, taraflardan birinde yaşanan sorunlar diğer tarafı da doğrudan etkileyebilir (Yıldırım, 2004, 109; Özer, 2003, 100).

Evlilikler, sadece bireysel değil, toplumsal ve ekonomik bir proje olarak işlev görür. Aşiretler arasında ittifak kurma, düşmanlıkları azaltma ve sosyal sermayeyi artırma amacı taşır (Bruinessen, 2015). Kadınların evliliklerdeki rolü dolaylı olsa da, karar süreçlerinde etkileri tamamen göz ardı edilemez (Yalçın - Heckmann, 2016).

Levirat ve sororat gibi geleneksel evlilik pratikleri de aşiret yapılarında yer alır. **Levirat**, ölen erkeğin eşinin ailede kalmasını sağlarken, **sororat**, ölen kadının yerine kız kardeşinin evlendirilmesiyle aile içi dayanışmayı sürdürmeyi amaçlar (Stirling, 1965: 197-198; Yalçın-Heckmann, 2016: 310). Bu uygulamalar, aşiret içindeki sosyal ve ekonomik düzenin devamlılığını sağlamaya yöneliktir.

Modernleşme ve Aşiret Yapısı

Modernleşme ve kentleşme, Kürt aşiret yapılarında ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümlere yol açmıştır. Geleneksel dayanışma mekanizmaları, bireysellik ve ekonomik rekabetin etkisiyle zayıflamış, tarımsal ekonomiden sanayi ve hizmet sektörüne geçiş aşiretlerin ekonomik temellerini sarsmıştır (Bruinessen, 2015).

Kentleşme, bireylerin aşiret bağlarından koparak daha bireysel bir yaşam tarzı benimsemesine neden olmuş, geleneksel sosyal kontrol mekanizmaları zayıflamıştır (Giddens, 2014a, 35-37). Ancak, göçmen topluluklarda aşiret dayanışması belirli ölçüde varlığını sürdürmüş, ekonomik ve sosyal destek mekanizmaları devam etmiştir.

Kadınların toplumsal rolleri de dönüşüme uğramış, eğitim ve iş hayatına katılımları artmış, ancak aşiret bağları kadınların sosyal hareketliliğini sınırlamaya devam etmiştir (Uluç - Karasu, 2015). Aşiret liderliği ise modern hukuk sistemlerinin etkisiyle zayıflarken, toplumsal düzeni koruma ve dayanışmayı sürdürme konusunda varlığını sürdürmüştür (Beşikçi, 1992).

Sonuç olarak, modernleşme ve kentleşme, Kürt aşiret yapısında hem fırsatlar hem de zorluklar yaratmıştır. Geleneksel dayanışma mekanizmaları zayıflasa da, aşiret yapıları modern koşullara uyum sağlamak için yeni stratejiler geliştirmiştir.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Sosyolojik teorik çerçeveler, aşiret grupları içindeki boşanma olgusuna önemli açıklamalar sunar. Aşiret toplumlarındaki boşanma süreçlerinin dinamiklerini incelemek için dört temel sosyolojik teori kullanılmıştır: Ataerkil Pazarlık Teorisi (Kandiyoti, 1988), Sosyal Sermaye Teorisi (Bourdieu, 1986), Yapısal-Fonksiyonalist Teori (Parsons, 2005) ve Ataerkillik Teorisi (Walby, 1990).

Ataerkil Pazarlık Teorisi, Kandiyoti (1988) tarafından geliştirilen ve kadınların ataerkil sistem içinde nasıl bir pazarlık sürecine girdiklerini açıklayan bir yaklaşımdır. Aşiret toplumlarında kadınlar, evlilik ve boşanma süreçlerinde büyük ölçüde ataerkil baskılar altında karar almak zorunda kalmaktadır. Kandiyoti'nin teorisi, kadınların bu baskılar karşısında nasıl stratejiler geliştirdiğini ve geleneksel normlarla nasıl uzlaştıklarını açıklamaktadır. Bu çalışmada, kadınların boşanma süreçlerinde ekonomik bağımlılık, toplumsal dışlanma ve namus baskısı gibi faktörlere karşı nasıl direnç geliştirdikleri, ataerkil pazarlık çerçevesinde ele alınacaktır.

Bourdieu tarafından geliştirilen Sosyal Sermaye Teorisi (1986), bireylerin toplum içindeki ilişkilerinin ve sosyal ağlarının, onların ekonomik ve kültürel sermayelerini nasıl şekillendirdiğini açıklar. Aşiret yapılarında bireylerin statüleri büyük ölçüde aile ve aşiret bağlarına dayanmaktadır. Kadınlar, boşandıktan sonra aşiret içindeki sosyal sermayelerini kaybetmekte ve ekonomik açıdan dezavantajlı hale gelmektedirler. Bu bağlamda, boşanma sonrasında kadınların aşiretten dışlanmaları ve ekonomik bağımsızlıklarını sağlayamamaları, sosyal sermaye kaybı ile açıklanabilir. Çalışmada, kadınların boşanma sonrası aşiret yapıları içindeki toplumsal statü kaybı ve yeniden evliliğe zorlanma süreçleri sosyal sermaye perspektifinden incelenecektir.

Yapısal Fonksiyonalist Teori'de ise Parsons (2005), toplumsal sistemlerin işleyişini ve sürekliliğini sağlamak için belirli kurallar ve normlar ürettiğini savunur. Bu teoriye göre, boşanma yalnızca bireysel bir mesele değil, aynı zamanda aşiret yapısının sosyal düzeni için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Aşiretler, kadınların boşanmasını sistem bozulması olarak

görmekte ve bu nedenle boşanmış kadınları ya sosyal olarak dışlamakta ya da yeniden evlenmeye zorlamaktadır. Bu çalışmada, boşanmanın aşiret içindeki sosyal dengeyi nasıl etkilediği ve aşiretlerin boşanmayı nasıl bir tehdit olarak algıladığı yapısal-fonksiyonalist perspektiften ele alınacaktır.

Son olarak ise Walby (1990) tarafından geliştirilen Ataerkillik Teorisi, patriyarkal sistemlerin kadınların hayatlarını nasıl şekillendirdiği ve kontrol ettiğini analiz etmektedir. Aşiret toplumlarında kadınların evlilik içindeki rolleri ve boşanma sonrası maruz kaldıkları toplumsal baskılar, ataerkil sistemin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Özellikle boşanmış kadınların "namus" gerekçesiyle sosyal kontrol mekanizmalarına tabi tutulması, ataerkil yapının kadın bedeni ve yaşamı üzerindeki tahakkümünün bir göstergesidir. Çalışmada, kadınların boşanma sonrası maruz kaldıkları toplumsal baskılar, dışlanma ve yeniden evlilik zorunluluğu gibi durumlar, ataerkillik teorisi çerçevesinde incelenecektir.

Bu kuramsal çerçeve, aşiret toplumlarında boşanma süreçlerini anlamlandırmak için çok katmanlı bir perspektif sunmaktadır. Ataerkil pazarlık, kadınların toplumsal baskılarla nasıl baş ettiklerini açıklarken; sosyal sermaye kaybı, kadınların boşanma sonrası ekonomik ve toplumsal dezavantajlarını ortaya koymaktadır. Yapısal-fonksiyonalist teori, boşanmanın aşiret yapısı için neden bir tehdit olarak algılandığını analiz ederken, ataerkillik teorisi, kadınların boşandıktan sonra maruz kaldıkları toplumsal baskıları detaylandırmaktadır. Böylece, bu teoriler birlikte kullanılarak aşiret toplumlarında boşanmanın çok yönlü bir sosyolojik analizi yapılacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı, Önemi ve Problemi

İnsanlık tarihi boyunca aile kurumu kadar ailenin parçalanması da önemli bir konu olmuştur. Özellikle modernleşme, boşanmayı geleneksel değerlerin aşınmasının bir sonucu olarak hızlandırmıştır (Sarı, 2018, 233). Modernleşme ve sanayileşme etkisiyle boşanma oranlarında belirgin artışlar yaşanmıştır. Kadınların iş hayatına katılımı, eğitim seviyelerindeki artış, hukuki düzenlemeler ve kadın hakları gibi faktörler bu artışı desteklemiştir. Bu süreçte 2003 yılında Türkiye'de Aile Mahkemeleri kurulmuş ve boşanma, velayet ve mal paylaşımı gibi konular bu mecrada çözüme kavuşturulmaya başlanmıştır. Geleneksel toplumsal yapıda evlilik "gelinlikle girer, kefenle çıkarsın" anlayışıyla tanımlanırken, bu anlayış modernleşme etkisiyle çözülmeye başlamış ve yerini "her birey, evlilikte olduğu kadar ayrılıkta da özgürdür" ifadesine bırakmıştır. Erken yaşta görücü usulü evlilikler, başlık parası ve kuma gibi geleneksel pratikler azalırken bireyselleşme ve kadın haklarının ön plana çıkmasıyla boşanma oranları Türkiye'nin batısından Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine de yayılmıştır. Modern hayat pratiklerinin etkisiyle, mahrem olan aile hayatının bilinmezleri neredeyse kamusallaştırılarak yerini farklı bir aile dinamiği olan şeffaflık, açıklık, hak arayışı, toplumsal bilinç ve destek odaklı bir yaklaşıma bırakmıştır.

Bu çalışma, Van Aile Mahkemesi kayıtlarında yer alan boşanma davaları üzerinden kadınların toplumsal, ekonomik ve kültürel koşullarını anlamayı amaçlamaktadır. Özellikle

Türkiye'nin geleneksel aile yapısında kadınların evlilik, boşanma ve şiddetle ilişkili deneyimlerini sosyolojik bir perspektiften incelemek hedeflenmektedir. Araştırma, kadınların aile içi şiddet, toplumsal normlar, ekonomik bağımlılık ve töre kaynaklı baskılar karşısında yaşadıkları zorlukları ve bunlarla mücadele süreçlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bu vakalar üzerinden kadının toplumsal statüsüne ve hukuk sisteminin kadınların yaşamına etkisine ışık tutulması hedeflenmektedir.

Araştırma, kadınların geleneksel ve patriarkal aile yapıları içinde maruz kaldıkları eşitsizlikleri anlamaya katkı sağlayacaktır. Özellikle aşiret yapıları ve töre baskısının etkisi altındaki kadınların yaşam deneyimlerini analiz etmek, bu konuda farkındalık yaratabilir. Araştırmanın sonuçları, kadınların karşı karşıya kaldığı sorunlara yönelik sosyal politikaların geliştirilmesine katkı sunabilir. Özellikle aile içi şiddet, erken yaşta evlilikler ve ekonomik bağımsızlık konularında çözüm önerileri sunabilir. Ayrıca, Türkiye'deki aile yapısını, kadınların toplumsal konumunu ve aile mahkemesi süreçlerini inceleyen literatüre katkı sağlayarak sosyolojik araştırmalar için bir kaynak niteliği taşıyabilir.

Türkiye'deki aile yapısı, tarihsel olarak geleneksel ve patriarkal normlarla şekillenmiş bir yapı sergilemektedir. Bu yapı içinde kadınlar, evlilik, boşanma ve aile içi şiddet gibi konularda toplumsal baskılar, ekonomik bağımlılık ve töre gibi güçlerin etkisi altında yaşamaktadır. Aile mahkemelerine yansıyan davalar, bu sorunların hukuki boyutunu ortaya koyarken aynı zamanda toplumsal ve kültürel dinamiklerin de bir yansımasıdır. Ancak, bu mahkeme kayıtları sosyolojik açıdan yeterince incelenmemiştir. Bu bağlamda araştırma şu temel sorulara yanıt aramaktadır:

1. Aile mahkemesi kayıtlarında kadına yönelik hangi toplumsal normlar ve şiddet türleri öne çıkmaktadır?
2. Kadınların boşanma süreçlerinde karşılaştıkları toplumsal ve ekonomik engeller nelerdir?
3. Aşiret yapıları ve geleneksel normlar kadınların evlilik ve boşanma süreçlerini nasıl şekillendirmektedir?
4. Hukuki süreçler, kadınların hak arayışında ne kadar etkili bir araç sunmaktadır?

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırma evrenini Van ilinde faaliyet gösteren Aile Mahkemesine yansıyan ve aşiret mensuplarına ait boşanma dava dosyaları oluşturmaktadır. Van, geleneksel aşiret yapısının hala etkili olduğu ve bu yapının toplumsal normlar, aile içi ilişkiler ve evlilik dinamikleri üzerinde belirleyici bir rol oynadığı bölgedir. Bu bağlamda, aile mahkemesi kayıtları, bu sosyolojik dinamiklerin incelenmesi için zengin bir veri kaynağı sunmaktadır. Çalışmanın evreni, 2020-2024 yılları arasında Van Aile Mahkemesi'nde görülmüş tüm aşiret mensuplarına ait boşanma davalarını kapsamaktadır.

Van Aile Mahkemesi'ndeki aşiret mensuplarına ait boşanma davaları arasından 'ailenin gizliliği ilkesi' gereğince yetkililer tarafından erişime engellenen belgeler haricinde boşanma davası sonuçlanan ve erişimimize açılan 240 dosya içinden araştırma amacına uygun 30 dosya araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma, kamuya açık mahkeme kararları ve araştırmaya açık dava dosyaları üzerinden yürütülmüştür. Dava dosyalarında yer alan kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve etik kurallara bağlı kalınmıştır. Aile mahkemesi kayıtları incelenirken, özellikle aşiret bağı bulunan tarafların yer aldığı boşanma davaları hedeflenmiştir. Mahkeme tutanakları, hâkim kararları ve taraf beyanları analiz edilerek boşanma süreçlerinde etkili olan faktörler belirlenmiştir.

Amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak, aşiret bağlamında gerçekleşmiş boşanma dava dosyaları taraflardan en az birinin bir aşiret mensubu olması, dava süreçlerinde aşiret büyüklerinin, toplumsal baskının veya geleneksel mekanizmaların etkili olması, ekonomik, sosyal veya kültürel faktörlerin boşanma sürecine doğrudan etki ettiğinin gözlemlenmesi ile seçilmiştir. Çalışmaya 30 boşanma davası dahil edilmiştir. Bu davalar, aşiret yapısının etkisini anlamaya yönelik tipik vakalar arasından seçilmiştir.

Veriler, içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiş, tematik kodlama kullanılarak ana temalar belirlenmiştir. İlk aşamada mahkeme kararları ve dava tutanakları satır satır okunarak, boşanma süreçlerinde öne çıkan kavramlar belirlenmiştir. Belirlenen kodlar tematik olarak sınıflandırılmış ve ana temalar oluşturulmuştur. Temalar, evlilik biçimi, kadınların boşanma sebepleri, kadınların direniş yöntemleri, boşanma süreçlerinde çocukların rolü ve etkileri, boşanma sonrası kadınlara yönelik sosyal kontrol ve dışlanma dinamikleri olarak belirlenmiştir. Kodlama süreci tamamlandıktan sonra en sık tekrar eden ve dava süreçlerine yön veren temalar öne çıkarılmıştır. Mahkeme kararları üzerinden örnek olaylar seçilerek naratif analiz yapılmış ve aşiret yapılarının boşanma süreçleri üzerindeki etkileri açıklanmıştır.

Etik İlkeler ve Güvenirlik

Araştırmada etik kurallar çerçevesinde hareket edilmiş, dava dosyalarındaki kişisel bilgilerin titizlikle korunduğu veriler, yalnızca araştırma amacıyla kullanılmış ve herhangi bir kişi ya da kurumun doğrudan kimliğine ulaşılmasına imkân tanımayacak şekilde analiz edilmiştir. Kodlama sürecinde güvenirliliği sağlamak amacıyla bağımsız bir araştırmacı ile karşılıklı görüşmeler yapılmış ve kodlama doğruluğu kontrol edilmiştir.

BULGULAR

Bu çalışma, aşiret toplumlarında boşanma süreçlerinin çok boyutlu yapısını ve bu süreçlerin bireyler üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. Nitel içerik analizi yöntemiyle incelenen vakalar, aşiret yapılarında evlilik, boşanma ve sonrasındaki toplumsal dinamikleri farklı temalar altında ele alma olanağı sunmuştur. Analiz sürecinde beş ana tema ve bu temaların altında yer alan alt temalar belirlenmiştir (Tablo 1): Evlilik biçimleri, kadınların boşanma kararlarını etkileyen geleneksel evlilik pratiklerini ortaya koyarken; kadınların boşanma sebepleri, şiddet ve toplumsal baskıların kadınların evliliklerini sürdürmelerini nasıl imkânsız hale getirdiğini gözler önüne sermektedir. Kadınların direniş yöntemleri, aşiret yapılarındaki baskı ve şiddete karşı kadınların geliştirdiği bireysel ve kolektif mücadele stratejilerini incelerken; boşanma süreçlerinde çocukların rolü ve etkileri, çocukların boşanma sürecinde maruz kaldıkları travmaları ve velayet mücadelelerini ortaya koymaktadır. Son olarak, boşanma sonrası kadınlara yönelik sosyal kontrol ve dışlanma dinamikleri, boşanmış kadınların aşiret toplumunda karşılaştıkları sosyal izolasyon ve yeniden evlilik baskılarını incelemektedir. Bu temalar, aşiret toplumlarında kadınların ve çocukların karşılaştıkları çok katmanlı zorlukları ve buna karşı geliştirdikleri direnç mekanizmalarını anlamak için güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Tablo 1. Aile mahkemesi verileri üzerinden oluşturulan tema/alt temalar

Temalar	Alt Temalar
Evlilik Biçimi	Beşik Kertmesi ve Görücü Usulü, Berdel, Levirat, Kuma Getirme, Başlık Parası
Kadınların Boşanma Sebepleri	Şiddet (Fiziksel, Psikolojik), Kuma Getirme ve Çok eşlilik, Ekonomik Baskı, Doğurganlık ve Erkek Çocuk Baskısı, Aile ve Töre Baskısı
Kadınların Direniş Yöntemleri	Kaçış ve Sığınma, Hukuki Yollarla Mücadele, İntihar Teşebbüsü
Boşanma Süreçlerinde Çocukların Rolü ve Etkileri	Velayet mücadeleleri, Çocukların Şiddet Döngüsüne Maruz Kalması
Boşanma Sonrası Kadınlara Yönelik Sosyal Kontrol ve Dışlanma Dinamikleri	Namus Bekçiliği, Sosyal Dışlanma, Yeniden Evlilik Baskısı

Evlilik Biçimi

Aşiret yapılarında evlilik, sadece iki bireyin bir araya gelmesi değil, aynı zamanda iki ailenin, hatta kimi zaman iki aşiretin sosyal, ekonomik ve politik ilişkilerinin düzenlenmesi anlamına gelir. Aşiretlerde evlilik biçimleri bireysel tercihleri büyük ölçüde gölgede bırakan bir yapıya sahip olması bakımından aşiret topluluklarının değerler sistemini, toplumsal cinsiyet rollerini ve güç ilişkilerini anlamada önemli bir anahtar sunar. Aile mahkemesi kayıtlarına yansıyan boşanma vakaları üzerinden aşiretlerde görülen evlilik biçimleri inceleyerek, bu yapıların boşanma kararları üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Aşiret toplumlarında evlilik biçimleri, geleneksel normlar ve töreler çerçevesinde şekillenir. Boşanma davalarına konu olan 45 vaka, nitel içerik analizi yöntemi ile incelenmiş; analiz

sürecinde, vakalardan elde edilen anlatılar kodlanmış, kategorilere ayrılmış ve temalar oluşturulmuştur. Kodlama sürecinde evlilik biçimlerine ilişkin belirgin kalıplar ve tekrar eden temalar belirlenmiştir. Bu temalar arasında *zorla evlendirme*, *başlık parası karşılığı evlilik*, *levirat*, *berdel*, *levirat (kardeş evliliği)* ve *kuma getirme* gibi geleneksel pratikler öne çıkmıştır.

Beşik kertmesi ve görücü usulü evlilikler

Aile ittifaklarının aracı olarak beşik kertmesi, çocukların doğumunda veya küçük yaşlarda aileler arasında yapılan sözleşmelerle belirlenen evliliklerdir. Bu tür evliliklerde bireylerin rızası genellikle göz ardı edilir ve evlilik, aile büyüklerinin kararları doğrultusunda gerçekleşir. Yapılan analizler sonucunda rızasız evlilik, çocuk yaşta evlilik, aile kararı ve itaat gibi kodlar ortaya çıkmıştır.

"Beşik kertmesi usulüyle evlendirildim, bana hiç sorulmadı. Eşim alkol bağımlıydı, çocuklarıma ve bana sürekli şiddet uyguladı. En son kızımı da bıçaklayınca artık dayanamadım ve boşanma kararı aldım." (Kadın, 1960).

"Babamın arkadaşıyla yapılan beşik kertmesi anlaşması yüzünden evlendirildim. Çocuk sahibi olamadım diye sürekli dövdü. Babam bile bana 'niye sabretmiyorsun' diyerek dövdü. Ama artık katlanamadım, boşandım." (Kadın, 1978).

"Dedem ben doğduğumda beşik kertmesi yapmış. İstemediğimi söyledim ama dinlemediler. Kocam öldükten sonra kayınbiraderimle zorla evlendirdiler. Üzerime kuma getirdiler, dayanamadım, kaçtım ve boşanma davası açtım." (Kadın, 1986).

"Görücü usulüyle evlendik, eşimi ilk defa düğün gecesi gördüm. Sonradan bir gözünün görmediğini, diğer gözünün ise %50 gördüğünü öğrendim. Beni kandırdılar, aşiretimizde bunu duyunca çok tepki gösterdiler, hemen boşandım." (Kadın, 1977).

"Görücü usulüyle evlendim, başından beri aynı evde yaşayan iki yabancı gibiydik. Eşim 'yaşlandın' deyip eve kuma getirdi. Hizmetçi gibi gördüler beni, sonunda kaçıp boşanma davası açtım." (Kadın, 1983).

"Görücü usulüyle evlendik. Ben hastalanınca eşim önce yatakları ayırdı, sonra da evi terk etti. Beni ve çocukları yalnız bıraktı." (Kadın 2004).

Berdel (değiş tokuş) evlilikler

Berdel evlilikleri, iki ailenin karşılıklı olarak kızlarını ve oğullarını evlendirmesiyle gerçekleşir. Bu uygulama, ekonomik çıkarlar ve aşiret içi ilişkilerin pekiştirilmesi amacı taşır. Berdel evliliklerinde taraflar, karşılıklı sorumluluk hissiyle birbirlerine bağlıdırlar ve bu durum bireylerin boşanma sürecini daha karmaşık hale getirir. Bu tür evliliklerde de bireylerin tercihleri çoğunlukla dikkate alınmaz ve evlilikler aileler arası anlaşmaların bir parçası olarak görülür. Zorunlu evlilik, karşılıklı bağımlılık, berdel baskısı ve şiddet döngüsü tekrarlayan kodlar olarak ortaya çıkmaktadır.

"Evlilik hayatım boyunca eşimden sürekli fiziksel ve sözel şiddet gördüm. Her seferinde kendi evliliğime bir şey olursa abimin de evliliği zarar görecekti diye sabrettim. Ailem durumu bildiği halde, eğer evliliğime zarar verirsem babamın beni öldüreceğiyle tehdit etti." (Kadın, 1984).

"Berdel usulüyle evlendim. Kocam bana sürekli 'H. (kumasının adı) ne derse yapacaksın, sen berdelsin hiçbir şey yapamazsın' diyerek psikolojik baskı yapardı. Hem kocam hem de kumam tarafından şiddet ve iftiralara maruz kaldım." (Kadın, 1999).

"Kardeşim eşimin kız kardeşiyle evlenmişti. O boşanunca, eşim de bana tepki olarak 'Sen de artık git' dedi ve babamın evine geri gönderdi. Berdel evliliği böyleymiş; biri bozulunca diğeri de bitiyor." (Kadın, 1990).

"Tecavüzcümle evlendirildim. Ailem, karşı tarafla berdel yaparak abimle eşimin kız kardeşini evlendirdiler. Ben istemezsem öldürmekle tehdit ettiler." (Kadın, 1993).

Levirat (kardeş evliliği)

Levirat, bir erkeğin vefatından sonra dul kalan eşinin, ölen kişinin erkek kardeşiyle evlendirilmesi pratiğidir. Bu uygulama, kadının aşiret içinde kalmasını sağlamak ve çocukların "yabancı" bir aileye gitmesini engellemek amacı taşır. Levirat evlilikleri, kadının bireysel haklarını yok sayarak onu aşiret yapısının bir parçası olarak görmektedir.

"Yeni eşime hiç alışamadım, biz kardeşlik onunla ama erkek işte, o beni bir kadın olarak gördü sadece. Benim için çok zordu. Ailem de bir şey diyemedi, sonuçta evlenirken başlık paramı vermişlerdi, mal gibisin yani, tüm kullanım hakkı eşimin ailesinde. Onlar ne derse o olacak. Her gece kardeş bildiğim adamla aynı yatağa girmek, ondan 2 çocuk doğurmak... Alışamadım işte. İlk kocam neyse de ikinci kocamla geçirdiğim her gün ömrümden yıllar aldı." (Kadın, 1981).

"Ailem, abimin karısıyla evlenmemi istedi. Reddetmek istedim ama baskı yaptılar. Yengemle aynı yatakta olmak aklımı karıştırdı. Kendimi abime karşı suçlu hissettim. O da bana hiçbir zaman eş gibi bakmadı, her akşam beni reddetti. Sonunda aile meclisinde konuşuldu bu durum, mahremim tartışma konusu olunca daha fazla dayanamadım ve boşanma davası açtım." (Erkek, 1976).

"Abimin karısıyla evlenmek zorunda bırakıldım. Evlendiğimizde içimden bir ses hep yanlış yaptığımı söylüyordu. Ona eş gibi bakamadım, abimin rüyalarım gelmesiyle vicdan azabım daha da arttı. Defalarca boşanmak istediğimi söyledim ama o kabul etmedi. Sonunda dayanamayıp boşanma davası açtım." (Erkek, 1980).

"Kocamın 40'ı çıkmadan beni kayınbiraderimle evlendirdiler. Dul kadın başı boş bırakılmaz dediler. Kardeş bildiğim adamla aynı yatağa girdim. 8 ay sonra üzerime kuma getirdi. Karşı çıktım ama 'dul bir kadınsın, o da bakire bir kız hak etti' dediler. Dayanamadım, kızımı alıp kaçtım ve boşanma davası açtım." (Kadın, 1986).

Kuma getirme

Erkeklerin resmi nikahlı eşlerinin üzerine ikinci veya üçüncü kadınları getirmesi, özellikle erkek çocuk doğuramayan kadınlar üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılır. Dolayısıyla kadınların ev içindeki statülerini zayıflatmaktadır. Kuma getirme, kadınlar arasında rekabeti artırarak aile içi huzursuzluklara ve boşanmalara yol açar. Kuma getirme pratiği, sadece kadının değil, çocukların da psikolojik sağlığını olumsuz etkilemekte ve aile yapısını derinden sarsmaktadır. Bu durum, kadınların boşanma kararı almasını hızlandıran önemli bir faktör olmuştur.

"Bana kimse sormadı rızan var mı diye, sanki eve misafir gelmiş gibi geldi, yerleşti, karşı çıkamazdım. Bizde büyükler ne karar verirse onun üzerine laf söylenmez. Yeri geldi hizmet ettim, yeri geldi hasta oldu baktım, çocuk doğurdu yardım ettim. O da benim gibi kader kurbanı." (Kadın, 1982).

"Eşim 'sen artık çok yaşlandın, kendime yeni bir kadın alacağım' diyerek eve 24 yaşında kuma getirdi. Hizmetçi gibi gördüler beni, sonunda kaçıp boşanma davası açtım." (Kadın, 1983).

"Bizim yaşadığımız yerde herkesin kuması var evde. Ama o kadın uyuşturucu yapabiliyormuş, şimdi bizim burada ailenin geçim kaynağı olmuş kumalar. Kocam o kadına gözü gibi bakıyor, ben hiç öyle değer görmedim." (Kadın, 1972).

"Erkek çocuk doğuramadım diye kocam ve ailesi üzerime kuma getirdi. Kuması da peş peşe 3 kız çocuk doğurdu, sonra İranlı bir kadın daha getirdiler." (Kadın, 1975).

"Hamileydim, kapı çaldı bir gün, yanında bir kadınla geldi. 'Bundan sonra beraber yaşayacaksınız' dedi. Kocam ve kumam tarafından sürekli şiddet gördüm, aç bile bıraktılar." (Kadın, 1992).

"Düğünden sonra öğrendim ki eşimin zaten bir karısı varmış. Yalan üzerine kurulu bir evlilikti, eşimden defalarca şiddet gördüm." (Kadın, 1989).

Başlık parası ile evlilikler

Ekonomik kaygılarla yapılan evliliklerde, kız çocukları başlık parası karşılığında evlendirilir. Bu durum kadınları birer meta olarak gören anlayışı pekiştirir ve kadının ev içindeki değeri ödediği bedel üzerinden tanımlanır. Dolayısıyla kadın, evlilik sürecinde sürekli baskı altında kalmaktadır. Başlık parası ile yapılan evlilikler, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını elde etmelerini zorlaştırmakta ve boşanma süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları artırmaktadır.

"Sen ailen için bile yük oldun, seni bana bedavaya verdiler. İyi olsan baban başlık parası isterdi," diyerek bana sürekli hakaret etti. Yıllarca bu sözlerle ezildim. En sonunda 70 yaşında bir adam olarak, bizim köyden 20 yaşında bir kızı kuma getireceğini söyleyince dayanamadım." (Kadın, 1980).

"Babam başlık parasını alıp beni halamın oğluna verdi. Erkek çocuk doğuramadım diye sürekli şiddet gördüm." (Kadın, 1975).

"Babam ben 15 yaşımıdayken 54 yaşındaki bir adama başlık parası için sattı. Yıllarca sözlü ve fiziksel şiddet gördüm. Aileme dönmek istedim ama 'yuva yıkan kadın' diye beni geri gönderdi ailem." (Kadın, 1987).

"Eşim sürekli 'ben seni parayla aldım, dediğim her şeyi yapacaksın' diyordu." (Kadın, 1970).

"17 yaşındayken 70 yaşında bir adama parayla satıldım." (Kadın, 1991).

Aşiret toplumlarında evlilik biçimlerinin bireyler, özellikle de kadınlar üzerindeki etkilerini ve bu yapıların boşanma süreçlerine nasıl yansıdığı tartışılmıştır. Aile mahkemesi kayıtlarına dayanan nitel içerik analizi, beşik kertmesi, berdel, levirat, kuma getirme ve başlık parası karşılığı yapılan evliliklerin, kadınların özgürlüklerini nasıl kısıtladığını ve evlilik içinde yaşanan şiddet, baskı ve mutsuzluğun temel nedenlerinden biri olduğunu göstermektedir.

Beşik kertmesi ve görücü usulü evlilikler, bireylerin rızasının büyük ölçüde göz ardı edildiği, aile büyüklerinin ve aşiret dinamiklerinin belirleyici olduğu evlilik biçimleridir. Bu tür evlilikler, genellikle çocuk yaşta veya zorla yapılmakta ve kadınlar, evlilik süresince şiddet, baskı ve psikolojik travmalara maruz kalmaktadır. Berdel (değiş tokuş) evlilikleri ise karşılıklı sorumluluk ve bağımlılık yaratarak, bireylerin boşanma süreçlerini daha karmaşık hale getirmekte ve çoğu zaman kadının şiddet ve baskıya katlanmasına yol açmaktadır.

Levirat (kardeş evliliği) gibi uygulamalar, kadının aşiret içinde kalmasını sağlamak amacıyla yapılmakta, ancak bu durum kadınların bireysel haklarını yok sayarak onları birer mal gibi görmenin bir başka tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınlar, ölen eşlerinin kardeşleriyle evlendirilerek kendi rızaları dışında evliliklerine devam etmeye zorlanmakta ve bu durum hem fiziksel hem de psikolojik travmalara neden olmaktadır.

Kuma getirme ve başlık parası uygulamaları, kadınların ev içindeki statülerini zayıflatarak onları ekonomik ve duygusal olarak bağımlı hale getirmektedir. Erkek çocuk doğuramayan kadınların üzerine kuma getirilmesi, kadınlar arasında rekabeti artırmakta ve aile içi huzursuzluklara yol açmaktadır. Benzer şekilde, başlık parası ile yapılan evliliklerde kadınlar birer meta olarak görülmekte ve evlilik süresince sürekli değersizleştirilmekte ve şiddet görmektedirler.

Bu evlilik biçimleri, aşiret toplumlarının geleneksel normları ve töresel değerleri çerçevesinde şekillense de, kadınların artan eğitim seviyeleri ve hukuki farkındalıkları sayesinde bu yapıların sorgulanmaya başlandığı görülmektedir. Analiz edilen vakalarda, kadınların zamanla hak arayışına girdikleri, hukuki süreçlere başvurdukları ve devletin sağladığı destek mekanizmalarından yararlandıkları ortaya çıkmıştır. Özellikle kadın sığınma evleri ve ücretsiz hukuki danışmanlık hizmetleri, kadınların şiddet ve baskı döngüsünden kurtulmalarında kritik bir rol oynamaktadır.

Kadınların Boşanma Sebepleri

Boşanma, bireylerin evlilik kurumunu sona erdirme kararı olarak evrensel bir olgu olsa da, bu kararın arkasında yatan nedenler toplumsal yapı, kültürel normlar ve cinsiyet rolleri gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Aşiret toplumlarında boşanma, sadece bireysel bir karar değil, aynı zamanda aileler ve aşiretler arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkileri etkileyen önemli bir süreçtir. Bu çalışmada, aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen veriler ışığında aşiret yapılarında kadınların boşanma nedenleri analiz edilmiştir. Nitel içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenen dava dosyalarından, kadınların boşanma süreçlerini tetikleyen başlıca temalar ve kodlar ortaya çıkarılmıştır: Fiziksel ve psikolojik şiddet, kuma getirme ve çok eşlilik, ekonomik baskı, doğurganlık ve erkek çocuk baskısı ve aile ve töre baskısı.

Fiziksel ve psikolojik şiddet

Aşiret toplumlarında kadınların boşanma nedenleri arasında en yaygın olanı fiziksel ve psikolojik şiddet olarak ortaya çıkmıştır. Kadınlar, eşlerinden gördükleri sistematik şiddet, aşağılanma ve tehdit nedeniyle boşanma kararı almak zorunda kalmışlardır.

“Eşim sürekli 'ben seni parayla aldım, dediğim her şeyi yapacaksın' diyordu. Evden çıkarken kapıları kilitler, tuvalet ihtiyacım için poşet bırakırdı. Polise gidip kurtuldum ve boşanma davası açtım.” (Kadın, 1970)

Aşiret toplumlarında şiddet, genellikle döngüsel bir yapıya sahiptir ve yalnızca eşler arasında kalmaz; çocuklara, diğer aile bireylerine ve hatta geniş aşiret topluluğuna da yayılır. Şiddetin nesiller boyunca devam etmesi, kadınların boşanma kararlarını almalarını zorlaştırmakta, ancak aynı zamanda bu şiddet döngüsünü kırmak için önemli bir motivasyon kaynağı haline gelmektedir.

“Önce kocam ve ailesinden dayak yedim ama ne dayak, yemek sıcak vur, çocuk ağladı tekmele, evde yağ biter yine döv. Dayanamadım kaçtım, bu kez de babam adımızı lekeledin, niye sabretmedin diye yine dayak yedim.” (Kadın, 1978).

Kuma getirme ve çok eşlilik

Aşiret yapılarında erkeklerin kuma getirme uygulaması, kadınların ev içindeki statülerini zayıflatarak boşanma süreçlerini tetiklemektedir. Erkek çocuk doğuramayan ya da yaşı ilerleyen kadınlar, kuma getirilmesiyle aile içinde ikinci plana itilmekte ve bu durum kadınların boşanma kararlarını hızlandırmaktadır. Bu uygulama, kadınların ev içindeki statülerini zayıflatmakta, psikolojik ve fiziksel şiddeti artırmakta ve aile içi huzursuzluklara yol açmaktadır. Kuma getirme, kadınlar arasında rekabeti körüklerken aynı zamanda erkeklerin aşiret içindeki gücünü pekiştiren bir unsur olarak da işlev görmektedir. Kadınlar, kuma getirildikten sonra evde değersizleştirilmekte, hizmetçi konumuna indirgenmekte ve çoğu zaman şiddetin hedefi haline gelmektedir.

“Ben zaten aşiretler arasındaki husumet bitsin diye zorla evlendirildim. Allah bana kız evlat verdi, ama eşimin ailesi anlamadı, çok baskı yaptı. O da zaten dünden razıymış, üzerime kuma getirdi.” (Kadın, 1993).

“Evlendiğimde 17 yaşındaydım, severek evlendik, zaten bizi duyunca ailelerimiz apar topar evlendirdi. 18 yaşında nikahımız olacaktı. Evlendiğimin ertesi günü evde bir kadın daha vardı. İnsanın aklına bile gelmiyor, düğün sabahında hem de. Meğerse ben kuma gelmişim o kadının üzerine. Dünya başıma yıkıldı.” (Kadın, 1970).

Ekonomik baskı

Kadınların ekonomik bağımsızlıktan yoksun olması, aşiret toplumlarında evlilik içinde ciddi bir baskı unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Başlık parası uygulaması, kadınların aşiret toplumlarında ticari bir mal gibi alınıp satılmasına zemin hazırlayan en yaygın ekonomik baskı araçlarından biridir. Kadınların evliliği bir anlaşma ve alışveriş nesnesi olarak görülmekte, bu da evlilik içinde sürekli bir değersizleştirme ve hakaret döngüsünü doğurmaktadır. Başlık parası ödeyen erkek, kadını “satın aldığı” bir mülk olarak görmekte ve bu durum, kadın üzerinde sürekli bir baskı ve denetim kurulmasına yol açmaktadır.

“Bizim buralarda adamın parası varsa her kadını satın alır kendine, ailesine az para versin yeter. Hele aile de fakirse. 70 yaşında adama 15’lik kızını bile satarlar.” (Kadın, 1979).

“Ben abimin evliliği karşılığında evlendirildim. Abime başlık parası vermemek için babam beni o aileden birisiyle evlendirdi.” (Kadın, 1981).

“Eşim seni ben parayla satın aldım diye beni kölesi yaptı, her gün dayak, aç bırakma, eve kapatma. İnsan kaderine boyun eğiyor ama sonra da bir düşünüyor işte.” (Kadın 1969).

Ekonomik baskının sadece maddi yoksunlukla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda kadınların fiziksel hareket özgürlüklerinin kısıtlanması ve psikolojik şiddetle pekiştirildiğini göstermektedir.

Doğurganlık ve erkek çocuk baskısı

Aşiret toplumlarında doğurganlık ve özellikle erkek çocuk doğurma baskısı, kadınların evlilik içindeki statülerini doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Erkek çocuk doğurmanın, aile soyunun devamı ve aşiretin gücünün sürdürülmesi açısından bir zorunluluk olarak görüldüğü bu yapılar, kadınları biyolojik kapasiteleri üzerinden değerlendirir. Kadının doğurganlık yetisi, evlilikteki değerini belirleyen temel unsurlardan biri haline gelirken, kız çocuk doğurmak ya da kısırlık gibi durumlar kadının ev içindeki saygınlığını ve yerini tehdit eden unsurlar olarak algılanır. Bu baskılar, kadınların fiziksel ve psikolojik şiddet görmelerine, üzerine kuma getirilmesine veya sosyal dışlanmaya maruz kalmalarına yol açarak boşanma süreçlerini tetiklemektedir.

“İlk çocuğum kız olunca eşimin bana karşı bakışı değişti, soğudu benden. Sonra bizim peş peşe 3 kız çocuğumuz oldu. Ailesi de söylenmeye başladı. Sen kadın değilsin erkek doğuramadın bile dediler.” (Kadın, 1992).

“Ben hamile kalamadım, doktora da gittim. Sorun yok dediler, neler yeyip içmedim. Ama olmadı işte, Rabbim bana vermedi. Kocamı bırak eltiler, görümceler bile hakaret ettiler, söylendiler.” (Kadın, 1981).

“Eşim yaşlıydı, cinsel problemlerini benim üstüme attı, sürekli şiddet gördüm. Çocuğum olmadığı için dışlandım.” (Kadın, 1991).

Aile ve töre baskısı

Aşiret toplumlarında aile ve töre baskısı, kadınların hem evlilik kararlarını hem de evlilik sürecindeki davranışlarını belirleyen en güçlü toplumsal dinamiklerden biridir. Aile, aşiret içinde bireyin üzerinde hem koruyucu hem de baskıcı bir otorite olarak işlev görürken, töre ve gelenekler bireylerin yaşamlarını yönlendiren katı kurallar bütünü olarak karşımıza çıkar. Kadınlar, evlilikte yaşadıkları sorunları çoğu zaman dile getiremez; çünkü töreler, kadının itaat etmesini, sabretmesini ve aile onurunu korumasını emreder. Boşanma, aşiret toplumlarında kadının “başarısızlığı” veya “ayıbı” olarak görülürken, boşanmak isteyen kadınlar hem eşlerinden hem de kendi ailelerinden gelen baskılarla yüzleşmek zorunda kalır. Bu durum, kadınların fiziksel şiddet, psikolojik baskı ve sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmasına yol açar.

“Her seferinde kendi evliliğime bir şey olursa abimin de evliliği zarar görecekti diye sabrettim. Ailem durumu bildiği halde, eğer evliliğime zarar verirsem babamın beni öldüreceğiyle tehdit etti. En sonunda çocuklarımı evde bırakıp evden kaçtım ve her şeyi göze alarak boşanma davası açtım.” (Kadın, 1984).

“Kocam ve ailesi beni yıllarca dövdü, dışladı. Dayanamadım. 3 çocuğumu da yanıma alıp baba evine sığındım. Sanki orası farklıydı. Babam da 'namusuna leke sürdün' diyerek beni dövdü. Akrabalarımın yardımıyla boşanma davası açtım.” (Kadın, 2002).

“Bizim aşiret beni zorla evlendirdi, iki aşiretin anlaşması için. Yıllarca dayak yedim, kocam beni ben kocamı hiç sevmedik. Aileme dönmek istedim ama 'yuva yıkan kadın' diye beni geri gönderdiler. Anne-babam öldükten sonra özgürleşebildim ve boşanma davası açtım.” (Kadın, 1987).

Aşiret toplumlarında kadınların boşanma nedenlerini sosyolojik bir perspektiften inceleyerek, toplumsal cinsiyet rollerinin ve geleneksel normların kadınlar üzerindeki baskıcı etkileri ortaya koyulmuştur. Aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen veriler ve nitel içerik analizi sonuçları, aşiret yapılarında kadınların boşanma kararlarını şekillendiren çok katmanlı ve birbirine bağlı dinamikleri gözler önüne sermektedir.

En belirgin boşanma sebeplerinden biri olan fiziksel ve psikolojik şiddet, kadınların evlilik içindeki en yaygın ve sistematik olarak maruz kaldıkları baskı türü olarak öne çıkmaktadır. Şiddet, yalnızca eşler arasında kalmayıp, geniş aile bireylerine ve hatta aşiret topluluğuna kadar uzanmakta; bu durum, kadınların boşanma kararlarını almalarını hem zorlaştırmakta hem de kaçınılmaz hale getirmektedir. Kadınlar, genellikle uzun yıllar boyunca maruz kaldıkları şiddet döngüsünü kırmak için boşanma yolunu seçmekte, ancak bu süreçte hem eşlerinden hem de kendi ailelerinden gelen baskılarla yüzleşmektedirler.

Kuma getirme ve çok eşlilik gibi uygulamalar, kadınların ev içindeki statülerini zayıflatarak onları ikinci plana itmekte ve psikolojik travmalar yaşamalarına neden olmaktadır. Özellikle erkek çocuk doğuramayan ya da yaşı ilerleyen kadınlar, evlerine kuma getirilmesiyle değersizleştirilmekte ve bu durum, kadınların boşanma kararlarını hızlandıran önemli bir faktör haline gelmektedir. Kuma getirme aynı zamanda kadınlar arasında rekabeti artırarak aile içi huzursuzlukları derinleştirmekte ve kadının sosyal izolasyonunu pekiştirmektedir.

Ekonomik baskı, kadınların evlilik içinde yaşadıkları bir diğer önemli sorundur. Başlık parası uygulaması, kadınların birer meta gibi alınıp satılmasına zemin hazırlamakta ve kadınların ev içindeki statülerini ekonomik bağımlılıkla sınırlandırmaktadır. Bu durum, kadınların sürekli olarak değersizleştirildiği, hakaret edildiği ve şiddet gördüğü bir ortam yaratmakta; kadınların boşanma kararlarını tetiklemekte ancak aynı zamanda ekonomik bağımsızlıklarını kazanamama korkusu nedeniyle bu kararları almalarını zorlaştırmaktadır.

Doğurganlık ve erkek çocuk baskısı, aşiret toplumlarında kadının değerini belirleyen temel unsurlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Erkek çocuk doğuramayan veya kısır olduğu düşünülen kadınlar, aşiret içinde değersizleştirilmekte, üzerine kuma getirilmekte veya açıkça dışlanmaktadır. Bu biyolojik baskılar, kadınların hem fiziksel hem de psikolojik şiddete maruz kalmalarına neden olmakta ve boşanma süreçlerini kaçınılmaz hale getirmektedir.

Son olarak, aile ve töre baskısı, kadınların boşanma süreçlerinde karşılaştıkları en güçlü toplumsal dinamiklerden biridir. Aileler ve aşiret yapıları, kadınların boşanma kararlarını almasını engellemek için baskı uygulamakta, kadını itaat etmeye ve sabretmeye zorlamaktadır. Boşanmak isteyen kadınlar, sadece eşlerinden değil, aynı zamanda kendi ailelerinden de baskı görmekte; bu durum, kadınların fiziksel şiddet, psikolojik baskı ve toplumsal dışlanma ile karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır.

Kadınların Direniş Yöntemleri

Aşiret yapılarında kadınların karşılaştığı zorluklar ve bu zorluklara karşı geliştirdikleri direniş stratejileri, toplumsal cinsiyet rolleri, aile içi güç dengeleri ve töresel normlar çerçevesinde şekillenmektedir. Aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen veriler ışığında yapılan nitel içerik analizi, aşiret kadınlarının şiddet, baskı ve ayrımcılığa karşı çeşitli yollarla direniş gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bu direniş yöntemleri arasında kaçış ve sığınma,

hukuki yollarla mücadele, intihar teşebbüsleri, gizli bilgi edinme ve farkındalık geliştirme gibi stratejiler öne çıkmaktadır.

Kaçış ve sığınma

Birçok kadın, şiddet ve baskıdan kaçış yolunu seçerek baba evine ya da sığınma evlerine sığınmıştır. Bu kaçışlar genellikle aşiret yapısının kadın üzerindeki kontrolünü zayıflatmakta ve kadınların bağımsızlıklarını kazanma süreçlerinin ilk adımı olmaktadır.

“Ne cebimde param ne işim ne de desteğim vardı yanımda. Çocuklarımı içim kan ağlaya ağlaya bıraktım kaçtım, dayanamadım.” (Kadın, 1984).

“Kızımın gözleri önünde öldüresiye dövdü. Sonra kızım geldi gözlerimin önüne. Benim kızım da evlenince bu durumda olsa nasıl sahip çıkmam, nasıl susarım dedim. Sırf onun için kaçtım evden, aldım yanıma da kızımı.” (Kadın, 1995).

Hukuki yollarla mücadele

Kadınlar, şiddet ve baskıya karşı hukuki süreçlere başvurarak boşanma davaları açmış ve yasal haklarını savunmuşlardır. Bu süreçlerde polis desteği almak, darp raporu alarak belgelemek ve resmi şikayetlerde bulunmak yaygın yöntemler arasında yer almaktadır.

“Eşimin şiddet uyguladığı bir gün hastaneye giderek darp raporu aldım, eşimi ve kumasını resmi olarak evden uzaklaştırarak ardından da boşanma davası açtım ve kendi evimde çocuklarımla birlikte yaşıyorum.” (Kadın, 1984).

“Kumam tarafından şiddet gördükten sonra erkek kardeşimin evine kaçtım. Erkek kardeşim kabul etmeyeceğini, geri dönmemi söyleyince gidecek de başka yerim yoktu. Karakola gidip anlattım, polis eşliğinde hastaneden darp raporu aldık. Sığınma evine yerleştirdiler sonra işte, davayı da zaten ücretsiz avukat verdi devlet, o açtı.” (Kadın, 1977).

İntihar teşebbüsü

Aşiret kadınlarının karşılaştıkları umutsuzluk ve çaresizlik durumlarında başvurdukları en dramatik direniş yöntemlerinden biri intihar teşebbüsleridir. Bu girişimler genellikle son çare olarak görülmekte ve ailelerin ya da aşiretlerin dikkatini çekmek amacı taşımaktadır.

“Huzur desen yok mutluluk yok para yok. Sadece acı, dayak. Dayanamadım, öyle de öleceğim böyle de öleceğim. Kurtulmak istedim. Çamaşır suyu içtim, ölmek istedim. Ben bayılınca hastaneye götürmüşler. Çekilecek çilem varmış.” (Kadın, 1999).

“70 yaşında adam, 17 yaşındaki kıza gücü nasıl yetecek. Cinsel güçsüzlüğünün sebebiymişim ben, benim yüzümdenmiş. Dayanamadım. İlaç içtim ölüp kurtulayım diye. Hastanede uyanınca hastane polisine anlattım herşeyi, sığınma evine yerleştirdiler beni.” (Kadın, 1991).

Aile mahkemesi kayıtlarına yansıyan vakalar, kadınların maruz kaldıkları zorluklara rağmen bağımsızlıklarını kazanmak için çeşitli yollar aradıklarını ve bu yolları cesaretle benimsediklerini göstermektedir.

Kaçış ve sığınma, kadınların aşiret yapısının üzerlerindeki fiziksel ve psikolojik kontrolünden kurtulmak için başvurdukları en yaygın yöntemlerden biridir. Aşiret toplumlarında evden kaçmak, kadınlar için sadece fiziksel bir ayrılık değil, aynı zamanda toplumsal normlara karşı bir meydan okuma anlamına gelmektedir. Kadınların baba evine sığınmaları veya sığınma evlerine yerleşmeleri, onların özgürlük yolunda attıkları ilk adım olarak değerlendirilmelidir.

Hukuki yollarla mücadele, kadınların karşılaştıkları şiddet ve baskıyı resmiyete dökerek çözmeye çalıştıkları bir diğer önemli stratejidir. Polis desteği almak, darp raporu alarak belgeler oluşturmak ve boşanma davaları açmak, kadınların hak arama süreçlerine dahil olduklarını ve aşiret yapısına karşı devletin koruyucu mekanizmalarını kullanmaya başladıklarını göstermektedir. Bu durum, kadınların yalnızca bireysel direniş göstermediklerini, aynı zamanda hukuki farkındalık kazandıklarını da ortaya koymaktadır.

İntihar teşebbüsleri, kadınların karşılaştıkları umutsuzluk ve çaresizlik durumlarında başvurdukları en dramatik direniş biçimidir. Aşiret yapısının kadınlar üzerindeki fiziksel ve psikolojik baskısı, onları bu tür uç noktalara itebilmektedir. Ancak intihar teşebbüsleri, aynı zamanda aşiret içindeki sorunların görünür hale gelmesine ve toplumsal baskının sorgulanmasına yol açan bir farkındalık aracı olarak da işlev görebilmektedir.

Bu vakalar, aşiret toplumlarındaki kadınların yalnızca mağdur değil, aynı zamanda aktif direnişçiler olduklarını göstermektedir. Kadınlar, aile ve aşiret baskılarına rağmen bireysel haklarını savunmak için hukuki yollara başvurmakta, sığınma evlerine yerleşmekte ve dayanışma ağları oluşturarak özgürlüklerini kazanmaktadır. Bu süreçler, aşiret toplumlarındaki geleneksel normlara karşı bir değişim ve dönüşüm sürecinin işaretlerini taşımaktadır.

Kadınların bu direniş yöntemleri, yalnızca bireysel özgürlük mücadelesi olarak kalmayıp, aynı zamanda aşiret toplumlarındaki toplumsal cinsiyet rollerinin ve geleneksel normların sorgulanmasına da zemin hazırlamaktadır. Kadınların artan hukuki farkındalıkları, dayanışma ağları ve sivil toplum kuruluşlarının desteği, aşiret yapılarında kadın hakları alanında önemli dönüşümlere yol açabilecek potansiyeli barındırmaktadır.

Boşanma Süreçlerinde Çocukların Rolü ve Etkileri

Aşiret toplumlarında boşanma süreci yalnızca eşler arasında bir ayrılık değil, aynı zamanda aile içi dinamikleri ve özellikle çocukların hayatlarını doğrudan etkileyen bir olaydır. Çocukların boşanma sürecindeki durumları, aşiret yapılarının toplumsal normları ve değer sistemleri doğrultusunda şekillenmektedir. Aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen nitel veriler, çocukların hem boşanma sürecinde hem de sonrasında yaşadıkları psikolojik,

fiziksel ve sosyal zorlukları ortaya koymaktadır. Bu analizde, çocukların velayet mücadeleleri ve şiddet döngüsüne maruz kalmaları temaları ele alınmaktadır.

Velayet mücadeleleri

Aşiret toplumlarında boşanma sürecinde çocukların velayeti genellikle erkek tarafında kalmaktadır. Kadınlar, boşanma sonrası çocuklarının velayetini almak için hem hukuki hem de toplumsal zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Velayet mücadelesi, çoğu zaman kadının aşiret içindeki statüsü ve ekonomik bağımsızlığı ile ilişkilidir.

“Evlendikten sonra uyuşturucu kullanmaya başladı kocam. Düzenli işi gücü de yoktu, parasız kalınca evdeki eşyaları satıp kendisine o zıkkımı alıyordu. Son olarak da 13 yaşındaki kızımı uyuşturucu karşılığında 52 yaşındaki arkadaşına satmaya kalkışınca evden kaçtık çocuklarla. Sonra ikna ettiler beni ger döndük eve ama yine aynı sorunlar olunca bu kez sığınma evine kaçtık. Boşanma davasıyla birlikte velayet davası da açtım.” (Kadın, 1984).

“Şiddetten kaçtım, 4 çocuğumu da bırakıp. Kendimi kurtarıp sonra da onları alacaktım. Boşanma davası açtım. Aşiret büyükleri girdi araya, çocukların velayetine uğraşırsam beni bulup öldüreceklerini söylediler.” (Kadın, 1988).

Çocukların şiddet döngüsüne maruz kalması

Aşiret toplumlarında çocuklar, aile içi şiddetin hem doğrudan hem de dolaylı mağdurlarıdır. Ebeveynler arasındaki şiddet döngüsü, çocukların da psikolojik ve fiziksel olarak zarar görmesine yol açmaktadır.

“Eşim alkol bağımlısı, yıllarca ben çilemi çektim, sesimi çıkarmadım. En son kızımı bıçaklamaya kalkınca duramadım. Küçük çocuğa bıçak çektik, kendi evladına hem de.” (Kadın, 1960).

“Eşim alkol ve uyuşturucu bağımlısı. Son zamanlarda arkadaşlarını da eve getirmeye başladı. Bir sürü adam evde. Kızlarıma hizmet ettirmeye başladı. Çok korktum, kızlarımı peşkeş çekmek istedi.” (Kadın, 1984).

Aşiret toplumlarında boşanma sürecinin yalnızca eşler arasındaki bir ayrılıktan ibaret olmadığı, aynı zamanda çocukların yaşamlarını derinden etkileyen çok katmanlı bir sosyal olgu olduğu ortaya konulmaktadır. Aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen nitel veriler, çocukların boşanma sürecinde ve sonrasında maruz kaldıkları psikolojik, fiziksel ve sosyal zorlukları gözler önüne sermektedir. Velayet mücadeleleri ve şiddet döngüsüne maruz kalma temaları, aşiret yapılarında çocukların nasıl bir baskı altında yetiştiklerini ve boşanmanın çocuklar üzerindeki yıkıcı etkilerini daha da görünür kılmaktadır.

Velayet mücadeleleri, aşiret toplumlarında kadınların boşanma sonrası karşılaştıkları en büyük engellerden biridir. Geleneksel normlar gereği çocukların velayeti çoğunlukla baba tarafında kalmakta, kadınların ise çocuklarının velayetini alabilmesi hem hukuki hem de toplumsal bir mücadeleye dönüşmektedir. Kadınlar, velayet hakkı için dava açtıklarında

aşiret büyükleri ve aileleri tarafından tehdit edilmekte ve çoğu zaman çocuklarına ulaşmaları engellenmektedir. Bu durum, kadınların boşanma sonrası anne olarak rollerini sürdürmelerini zorlaştırmakta ve çocukların, istemedikleri bir ortamda büyümelerine yol açmaktadır.

Çocukların şiddet döngüsüne maruz kalması, aşiret yapılarında boşanmanın çocuklar üzerindeki en yıkıcı etkilerinden biridir. Ebeveynler arasındaki fiziksel ve psikolojik şiddet, çocukların da doğrudan veya dolaylı olarak bu şiddetin mağduru olmalarına neden olmaktadır. Alkol ve madde bağımlılığı, aile içi şiddeti tetikleyen başlıca faktörlerden biri olarak öne çıkmakta; çocuklar hem ebeveynlerinden hem de çevresel faktörlerden kaynaklanan tehlikelerle yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Bu durum, çocukların psikolojik travmalar yaşamasına, güvenli bir aile ortamından yoksun kalmalarına ve uzun vadede sağlıklı bireyler olarak gelişimlerini tamamlayamamalarına neden olmaktadır.

Çocukların yaşadığı bu travmalar, sadece bireysel düzeyde kalmayıp, aynı zamanda aşiret toplumlarının gelecek kuşaklarında da etkisini sürdürmektedir. Çocuklar, ebeveynlerinden öğrendikleri şiddet döngüsünü yeniden üretme eğiliminde olabilir ve bu durum toplumsal yapının devam eden bir sorun haline gelmesine zemin hazırlayabilir. Aynı zamanda çocukların boşanma sürecinde yaşadıkları zorluklar, onların eğitim hayatlarını, sosyal ilişkilerini ve ruhsal sağlıklarını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Boşanma Sonrası Kadınlara Yönelik Sosyal Kontrol ve Dışlama Dinamikleri

Aşiret toplumlarında kadınlar, erkeklere kıyasla çok daha fazla toplumsal baskıya maruz kalır. Boşanmış bir kadın, aşiret toplumlarında genellikle "namus sorunu" olarak görülür ve bu durum, kadının üzerindeki sosyal kontrol mekanizmalarını artırır. Namus bekçiliği, kadınların boşandıktan sonra yaşamlarını sürdürmelerini zorlaştıran ve onları toplumsal hayattan dışlayan bir uygulama olarak işlev görür. Bu bölümde, aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen veriler ve nitel içerik analizi yöntemleriyle aşiret toplumlarında boşanma sonrası kadınlara yönelik namus bekçiliği uygulamaları incelenecektir. Bu analizde, namus bekçiliği, sosyal dışlanma ve yeniden evlilik baskısı gibi alt temalarla irdelenecektir.

Namus bekçiliği

Boşanma, aşiret toplumlarında bir başarısızlık ya da ayıp olarak görülür. Özellikle kadınlar için boşanma, onların namuslarının sorgulanmasına ve aşiret içindeki rollerinin yeniden tanımlanmasına yol açar. Aşiret toplumlarında namus kavramı, bireysel bir etik mesele olmanın ötesinde, tüm aşiretin onurunu ve itibarını temsil eden kolektif bir değerdir. Bu yapı içerisinde kadınlar, ailenin ve aşiretin namusunu taşıyan birer sembolik figür olarak konumlandırılır. Kadının davranışları, yalnızca kendisini değil, aynı zamanda ailesini ve bağlı olduğu aşireti de temsil eder. Boşanmış kadınlar, toplum tarafından potansiyel bir tehdit olarak algılanır; çünkü aşiret normlarına göre, kadının artık bir erkeğin denetimi altında olmaması, onun "kontROLSÜZ" bir birey olarak görülmesine neden olur. Bu durum, kadınların sürekli gözlem altında tutulmasına ve davranışlarının denetlenmesine yol açar.

Namus bekçiliği, kadının davranışlarını, hareketlerini ve yaşam biçimini sürekli olarak izleme, denetleme ve sınırlandırma işlevi gören bir baskı aracıdır. Aile üyeleri, aşiret büyükleri ve topluluk, boşanmış kadının her adımını gözlemleyerek onun toplum normlarına uygun hareket etmesini sağlamaya çalışır. Bu süreç, kadının özgürleşme çabalarını engelleyen ve onu yeniden aşiret yapısına entegre etmeyi amaçlayan bir mekanizma olarak işler.

"Kocamdan boşandıktan sonra baba evine döndüm. Ama babam da sürekli 'sokağa çıkma, komşular ne der' diye beni eve kapattı. Ne çalışmama izin verdiler ne de insan içine karışmama. Evde bile pencereden dışarı bakarken azar işitirdim." (Kadın, 1984).

Sosyal dışlanma

Aşiret toplumlarında boşanmış kadınlar, sadece aileleri tarafından değil, aynı zamanda geniş aşiret topluluğu tarafından da dışlanır. Boşanmış bir kadın, aşiret içinde potansiyel bir tehlike olarak görülür; çünkü onun özgürleşmesi, diğer kadınlar için bir örnek teşkil edebilir. Bu durum, boşanmış kadının dedikodulara, iftiralara ve hatta şiddete maruz kalmasına ve marjinalleştirilmesine yol açar. Boşanmış kadınlar, çoğu zaman ahlaki yozlaşmanın sembolü olarak görülür ve bu nedenle toplumdan dışlanır. Kadınların sosyal ortamlara katılmaları, yeni bir ilişki kurmaları ya da ekonomik bağımsızlık kazanmaları, aşiret normlarına bir tehdit olarak algılanır.

"Boşandıktan sonra kendi ayaklarım üzerinde durmak istedim. Bir iş bulup çalışmaya başladım ama köyde 'kötü yola düştü' dediler. Akrabalarım bile benimle konuşmaz oldu. En sonunda çalışmayı bırakmak zorunda kaldım." (Kadın, 1990).

"Her gün köyde dedikodular döndü. 'O kadın boşandı, ne yapar kim bilir' diye. Evden çıkmadım, insan içine karışmadım. Sonunda hastalandım, uykusuz kaldım, ilaçlara başladım." (Kadın, 1988).

"Boşandıktan sonra köyde hiçbir yere çağırılmaz oldular. Düğünlere gitmek istedim ama 'senin gibi kadınlar buralarda yer bulamaz' dediler." (Kadın, 1982).

Yeniden evlilik baskısı

Boşanmış kadınlar, aşiret toplumlarında yeniden evlenmeye zorlanabilir. Aileler, boşanmış kadını "başına buyruk" bir birey olarak görmek istemez ve onun bir başka erkekle evlenmesini hem namusunun temizlenmesi hem de toplumsal düzenin korunması için bir çözüm olarak sunar. Bu durum, kadınların kendi istekleri dışında zorla evlendirilmesine yol açabilir.

"Kocamdan boşandıktan sonra dedem beni amcamın oğluya evlendirmek istedi. Kabul etmedim diye 'aile adını lekeliyorsun' dediler. Direnince beni dövdüler ve evden attılar." (Kadın, 1985).

"Boşandıktan sonra köyde duramayacağımı anladım. Aşiret beni tekrar evlendirmeye çalıştı ama kabul etmedim. Kadın derneklerinden destek alıp başka bir şehirde yeni bir hayat kurdum. Şimdi çalışıyorum ve kendi ayaklarımın üzerinde duruyorum." (Kadın, 1995).

Aşiret toplumlarında boşanma sonrası kadınların maruz kaldığı sosyal kontrol ve dışlanma dinamikleri incelenerek, toplumsal cinsiyet rolleri ve geleneksel normların kadınlar üzerindeki baskıcı etkilerini irdelenmektedir. Aile mahkemesi kayıtlarından elde edilen nitel veriler, boşanmış kadınların sadece eşlerinden değil, aynı zamanda ailelerinden, aşiret yapısından ve geniş toplumdan gelen çok yönlü bir baskı ağı ile karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir.

Namus bekçiliği, aşiret toplumlarında kadınlar üzerinde kurulan en yaygın ve güçlü kontrol mekanizmalarından biridir. Boşanmış kadınlar, aşiret tarafından bir namus sorunu ve potansiyel tehdit olarak görülmekte, bu da onların yaşamlarının sürekli olarak denetlenmesine yol açmaktadır. Kadınlar, boşandıktan sonra aile evine döndüklerinde dahi özgürleşememekte; aksine, hareket özgürlükleri kısıtlanmakta ve toplumdan izole edilmektedirler. Bu denetim mekanizması, yalnızca kadının bireysel yaşamını değil, aynı zamanda ailesinin ve aşiretinin "onurunu" da koruma amacı taşımakta ve kadının tüm eylemleri bu kolektif değerler doğrultusunda gözetlenmektedir.

Sosyal dışlanma, boşanmış kadınların aşiret toplumunda karşılaştıkları bir diğer önemli sorundur. Boşanmış kadınlar, ahlaki yozlaşma sembolleri olarak etiketlenmekte, dedikodulara ve iftiralara maruz kalmakta ve sosyal etkinliklerden dışlanmaktadır. Kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmaya çalışmaları, çalışmaları ya da yeni bir ilişkiye başlamaları, aşiret normlarına bir tehdit olarak algılanmakta ve bu durum onların toplumdan tamamen izole edilmesine neden olmaktadır. Sosyal dışlanma, kadınların yalnızlaşmasına ve çoğu zaman psikolojik sağlık sorunları yaşamalarına yol açmakta, böylece boşanma sonrası yeniden hayata tutunma çabalarını büyük ölçüde zorlaştırmaktadır.

Yeniden evlilik baskısı, boşanmış kadınların karşılaştığı bir diğer toplumsal baskı biçimidir. Aileler ve aşiretler, boşanmış kadınları yeniden evlenmeye zorlamakta; bu durum, kadının namusunun "temizlenmesi" ve aşiret düzeninin korunması için bir araç olarak kullanılmaktadır. Kadınlar çoğu zaman kendi rızaları dışında zorla evlendirilmekte, evlenmeyi reddettiklerinde ise fiziksel şiddet ve sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Yeniden evlilik baskısı, kadınların kendi yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmalarını engelleyen en önemli faktörlerden biridir.

Ancak, bu analiz aynı zamanda kadınların direniş ve özgürleşme süreçlerine de ışık tutmaktadır. Kadınlar, aile ve aşiret baskılarına rağmen hukuki yollar aracılığıyla haklarını aramakta, kadın dayanışma ağları ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla destek almakta ve başka şehirlerde yeni bir yaşam kurarak aşiret kontrolünden kurtulmaktadır. Bu süreçler, aşiret toplumlarında geleneksel normların sorgulanmasına ve toplumsal yapının dönüşümüne zemin hazırlamaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma, aşiret toplumlarında boşanma süreçlerinin bireysel bir karar olmaktan öte, toplumsal normlarla sıkı sıkıya ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, çalışmada kullanılan kuramsal çerçeve doğrultusunda değerlendirildiğinde, aşiret toplumlarında boşanmanın kadınlar için çok boyutlu bir mücadele alanı olduğu görülmektedir.

Aşiretlerde boşanma olgusu, Ataerkil Pazarlık Teorisi perspektifinden bakıldığında, kadınların bu süreçte çeşitli pazarlık mekanizmaları geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Türkiye'deki aşiret topluluklarıyla yapılan çalışmalar, boşanan kadınların ekonomik bağımlılık, namus baskısı ve aşiret içi yaptırımlarla mücadele etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir. Benzer bir durum Ortadoğu'daki aşiret sistemlerinde de gözlemlenmektedir (Sharabi, 1988).

Sosyal Sermaye Teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, boşanan kadınların aşiret yapıları içindeki toplumsal statü kaybı ve ekonomik bağımsızlık sorunları, küresel düzeyde aşiret toplumlarında gözlemlenen bir olgudur. Örneğin, Ürdün ve Suudi Arabistan'daki aşiretlerde boşanmış kadınların sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları ve toplumsal destek ağlarını kaybettikleri görülmektedir (Shalhoub - Hammad, 2021; Al-shahrani - Hammad, 2020). Bu durum, boşanma sonrası kadınların aşiret bağları içinde sosyal sermaye kaybına uğradığını desteklemektedir.

Yapısal-Fonksiyonalist Teori çerçevesinde, aşiret yapılarının boşanmayı bir "sosyal düzensizlik" olarak algıladığı ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın bulguları, aşiret yapılarının evlilik yoluyla kurulan ittifakları ve aile içi dengeleri koruma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Benzer sonuçlar Afganistan ve Pakistan'daki aşiret yapılarında da gözlemlenmiştir. Afganistan ve Pakistan'daki Peştun aşiret yapılarıyla yapılan çalışmalarda da boşanma bireysel bir karar olmaktan ziyade aşiret düzeninin sürdürülebilirliğiyle ilişkilendirilmektedir (Barfield, 2010).

Son olarak, Ataerkillik Teorisi doğrultusunda, boşanmanın kadınların yaşamında yeni baskılar ürettiği görülmektedir. Namus kavramı çerçevesinde boşanmış kadınların sosyal kontrol mekanizmalarına tabi tutulması, Afganistan, Pakistan, Ürdün, Suudi Arabistan'daki birçok aşiret topluluklarıyla da benzerlik göstermektedir (Moghadam, 2003). Türkiye'deki aşiret yapılarında boşanmış kadınların toplum içinde statü kaybına uğraması, ataerkil yapının sürdürülmesinin bir göstergesidir.

ÖNERİLER

Kadınların boşanma süreçlerinde ve sonrasında karşılaştıkları toplumsal baskıları azaltmak için hukuki danışmanlık ve ücretsiz avukat desteği yaygınlaştırılmalıdır. Ayrıca, kadın sığınma evlerinin sayısı artırılmalı ve kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarını sağlayacak meslek edindirme programları geliştirilmeli, sosyal politikalar

güçlendirilmelidir. Aşiret toplumlarında toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları ve hukuki süreçler konusunda farkındalık yaratacak eğitim programları uygulanmalıdır. Kadınların bilinçlenmesi kadar, erkeklerin de toplumsal cinsiyet normlarını sorgulamalarını sağlayacak atölye ve seminerler düzenlenmelidir. Çocukların boşanma sürecinde ve sonrasında psikolojik ve sosyal açıdan desteklenmesi için özel danışmanlık hizmetleri sağlanmalıdır. Velayet davalarında çocuğun üstün yararı gözetilmeli ve çocukların şiddete maruz kalmalarını önlemek için koruyucu mekanizmalar güçlendirilmelidir.

Beşik kertmesi, berdel, levirat gibi kadınları birey olarak değil, aşiret yapısının bir parçası olarak konumlandırılan evlilik pratikleriyle mücadele edilmelidir. Bu bağlamda, çocuk yaşta evliliklerin önlenmesine yönelik yasal yaptırımların uygulanması ve aşiret içinde bu uygulamaların zararlarına yönelik farkındalık çalışmaları artırılmalıdır. Boşanmış kadınların sosyal hayata katılımlarını destekleyecek mekanizmalar geliştirilmelidir. Kadınların iş hayatına entegrasyonu teşvik edilmeli, mikro krediler ve kadın kooperatifleri gibi ekonomik destek mekanizmaları yaygınlaştırılmalıdır.

Sonuç olarak, aşiret yapılarında boşanma süreci yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir mücadeleyi de içermektedir. Bu bağlamda, kadınların ve çocukların karşılaştıkları yapısal eşitsizlikleri aşmak için hukuki, ekonomik ve sosyal politikaların güçlendirilmesi gerekmektedir. Geleneksel normların kadınlar üzerindeki baskılarını sorgulayan ve eşitlikçi bir toplumsal yapı oluşturmaya yönelik çalışmaların yaygınlaştırılması, aşiret toplumlarında kadınların statülerinin güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Al-shahrani, Hanifi F.- Hammad Mohammed A. "The Educational Role of the Family in Enhancing the Intellectual Security of Children", *Universal Journal of Educational Research* 8 (2020), 7928-7937.
- Barfield, Thomas. *Afghanistan: A Cultural and Political History*. Princeton University Press, 2010. <https://doi.org/10.2307/j.ctt7sqkc>.
- Beşikçi, İsmail. *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar: Göçebe Alikan Aşireti*. Ankara: Yurt Yayınları, 1992.
- Bourdieu, Pierre. "The Forms of Capital". *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. ed. J. Richardson. 241-258. Westport, CT: Greenwood, 1986.
- Bruinessen, Martin Van. *Ağa, Şeyh, Devlet*. çev. B. Yalkut. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Çiçekli, Aylin - Parin, Suvat, "Aşiret Yapılarında Boşanma Deneyimi: Van Örneği". *SEFAD* 43 (Haziran 2020), 345-368.
- Eyce, Berrin, "Demografik Özelliklere Göre Türkiye'de Boşanma", *SEFAD* 14 (2002), 81-98.
- Giddens, Anthony. *Mahremiyetin Dönüşümü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2014b.
- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 6. Basım, 2014a.
- Heckmann-Yalçın, Lale. *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Kandiyoti, Deniz. "Bargaining with Patriarchy". *Gender and Society, Special Issue to Honor Jessie Bernard* 2(3) (1988), 274-290.
- Kümbetoğlu, Belkıs, "Aile, Evlilik, Nikah: Farklılaşan kavramlar", *Toplum ve Bilim* 73 (Yaz 1997), 111-128.
- Moghadam, Valentine M. *Modernizing Women: Gender and Social Change in the Middle East*. Boulder, USA: Lynne Rienner Publishers, 2003. <https://doi.org/10.1515/9781685858995>
- Özbay, Ferhunde. "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması". *Türkiye'de Ailenin Değişimi*. ed. T. Erder. 35-64. Ankara: Türk Sosyal Bilimciler Derneği, 1984.
- Özer, Ahmet. *Doğu'da Aşiret Düzeni ve Brukanlar*. Ankara: Elips Kitap, 2003.
- Özgür Sarı, Boşanmanın Sosyolojisi. *Aileyi Anlamak*. ed. Nurgün Oktik - Halime Ü. Reşitoğlu. 233-249. Ankara: Nobel Yayınları, 2018.
- Parsons, Talcott. *The Social System*. Oxford: Routledge, 2005.
- Shalhoub, Haifa- Hammad, Mohamed A. "The Role of Saudi Women in Crisis Management within the Family: The Covid-19 Pandemic as a Model". *Journal of Education and Health Promotion* 10(1), 2021, 465.
- Sharabi, Hisham. *The Theory of Distorted Change in Arab Society*. New York: Oxford University Press, 1988.
- Stirling, Paul. *Turkish Village*. New York: John Wiley and Sons, 1965.

- Tekin, Ferhat. *Hakkari Örneğinde Aşiret, Cemaat ve Akrabalık Örüntülerinin Modernleşme ve Kırsal Çözülme Sürecindeki Siyasal ve Toplumsal Sonuçları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Türkdoğan, Orhan. *Günümüz Türk Toplumunda Doğu-Güney Doğu ve Kabile-Aşiret Yapısı*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2013.
- Uluç, Vahap – Karasu, Mithar Arman, "Kente Yerleşmiş Aşiret Üyelerinin Kentleşme Eğilimleri Üzerine Bir Çalışma: Şanlıurfa Örneği". *Yönetim Bilimleri Dergisi* 13(25) (Haziran 2015), 201-232.
- Walby, Sylvia. *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Blackwell Publishers, 1990.
- Yıldırım, Ayşe. *İki Aşiret Arasında Kültürel Rekabet ve Çatışma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

ARAŞTIRMA ETİK İZİNİ

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırma tek yazarlı olduğu için çalışmanın tamamı yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Bundan dolayı araştırmada herhangi bir çıkar çatışması yer almamaktadır.